Conferința științifică națională
Lecturi in memoriam acad. Silviu BEREJAN
ediția a VII-a

INSTITUTUL DE FILOLOGIE ROMÂNĂ
„BOGDAN PETRICEICU-HASDEU”
AL UNIVERSITĂȚII DE STAT DIN MOLDOVA

Lecturi *in memoriam* acad. Silviu Berejan

(ediția a VII-a)

Chișinău • 2025

INSTITUTUL DE FILOLOGIE ROMÂNĂ
„BOGDAN PETRICEICU-HASDEU”
AL UNIVERSITĂȚII DE STAT DIN MOLDOVA

LUCRĂRILE CONFERINȚEI ȘTIINȚIFICE NAȚIONALE

LECTURI *IN MEMORIAM* ACAD. SILVIU BEREJAN

EDIȚIA A VII-A

Chișinău, 22 mai 2025

Coordonator: **dr. Ecaterina Brăguță**

CEP USM
Chișinău, 2025

CZU: 80/81(478)(082)
https://doi.org/10.52505/lecturi.2025.07

Culegerea a fost recomandată pentru tipar de Consiliul științific al Institutului de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu”, proces-verbal nr. 5 din 26 iunie 2025.

Lucrarea a fost elaborată în cadrul subprogramului de cercetare 010301 „Perspective interdisciplinare asupra fenomenelor de confluență și de confruntare în domeniile lingvistic, literar și folcloric în spațiul basarabean ca limes civilizațional și frontieră geopolitică”, Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu” al USM.

DESCRIEREA CIP A CAMEREI NAȚIONALE A CĂRȚII DIN REPUBLICA MOLDOVA

„Lecturi *in memoriam* acad. Silviu Berejan”, conferință științifică națională (7; 2025; Chișinău). Lucrările conferinței științifice naționale „Lecturi *in memoriam* acad. Silviu Berejan”, Ediția a 7-a, Chișinău, 22 mai 2025 / coordonator: Ecaterina Brăguță. – Chișinău: CEP USM, 2025. – 234, [1] p.: fig., tab.

Antetit.: Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu Hasdeu” al Universității de Stat din Moldova. – Rez. paral.: lb. rom., engl. – Referințe bibliogr. la sfârșitul art. – 50 ex.

ISBN 978-9975-62-886-0.

80/81:821.09(082)

L 37

Procesare computerizată: Galina Prodan

Materialele publicate în acest volum reflectă punctul de vedere al autorilor.
Responsabilitatea pentru conținutul fiecărui articol aparține în exclusivitate semnatarului.

© Institutul de Filologie Română
„Bogdan Petriceicu-Hasdeu” al USM, 2025

SUMAR

PREFAȚĂ 3

COMUNICĂRI ÎN PLEN 7

Eugenia MINCU, Dorina MACOVEI. *Pagini de lingvistică și terminologie basarabeană* (*In memoriam profesorul Vasile Bahnaru*) 7

Elena UNGUREANU. *Limba română din Republica Moldova*: *evoluţii şi involuţii în procesul de integrare europeană* (*Din testamentul lui Silviu Berejan*) 16

GRAMATICĂ ŞI LINGVISTICĂ GENERALĂ 33

Inga DRUȚĂ. *Considerații privind înnoirea discursului repetat: construcții fixe recente* 33

Ion BĂRBUȚĂ. *O perspectivă funcțional-semantică asupra părților de vorbire* 42

Alexandru COSMESCU. *Perspective wittgensteiniene asupra conceptului de gramatică* 52

Tatiana SÎMBOTEANU. *Exprimarea indirectă a actului de vorbire aserţiune: abordare sintactică şi pragmatică* 61

SEMANTICĂ, LEXICOLOGIE ȘI TERMINOLOGIE 71

Angela SAVIN-ZGARDAN. *Unitățile polilexicale stabile – mijloace glotice de oglindire a realității istorice* 71

Ana VULPE, Elena Isabelle TAMBA, Liliana BOTNARI, Livia CARUNTU-CARAMAN. *Din istoria lexicografiei explicative românești*: *Theodor Stamati*, „*Disionăraș românesc de cuvinte tehnice și altele greu de înțeles*” (*1851*) *– recuperări, reconsiderări* 79

Viorica RĂILEANU. *Terminologia prelucrării pieilor reflectată în nume de familie* 94

Ecaterina BRĂGUȚĂ. *Formarea competenței de comunicare în limba română pentru alolingvi prin valorificarea resurselor lexicografice naționale* 103

Cristina NEGRU. *Tipologia actelor de vorbire și rolul lor în comunicarea specializată* 113

PROBLEME ACTUALE DE CERCETARE LITERARĂ (I) 120

Ion PLĂMĂDEALĂ. *Războaiele memoriei și semiocidul* (*criza funcției simbolice în cultura occidentală contemporană*) 120

Oxana GHERMAN. *Sacrul: reprezentări și sisteme conceptuale* 129

Nadejda IVANOV. *Iubire vs dependența de iubire în romanul „Dependența" de Constantin Cheianu* 138

Inga SOROCEAN. *Aspecte ale memoriei autobiografice în jurnalul lui Constantin Cheianu* 145

Cristina DICUSAR. *Autenticitatea poetică: întrebări și metodologii de cercetare* 152

Valentina LIPCAN. *Naturalismul: între patologie și transcendență* 161

PROBLEME ACTUALE DE CERCETARE LITERARĂ (II) 170

Constantin IVANOV. *Memorie identitară și mecanisme de rezistență în societatea totalitară* (*„O progenitură dușmană" de Nicolae Negru*) 170

Tatiana BUTNARU. *Opera lui Ion Druță din perspectiva inițierii mioritice* 176

Mariana COCIERU. *Demonologie și terapie populară: prezența strigoilor în descântecele tradiționale românești* 187

Svetlana KOROLEVSKI. *Textul vechi românesc: dimensiuni civilizatoare* 203

Silvia LUPAN. *Spațiul sacru în poezia lui Vasile Romanciuc* 211

MASĂ ROTUNDĂ
„PERSONALITĂȚI MARCANTE DIN LINGVISTICA BASARABEANĂ. IN MEMORIAM ACAD. NICOLAE CORLĂTEANU, ACAD. SILVIU BEREJAN, PROF. UNIV. VASILE BAHNARU" 218

Liliana BOTNARI, Livia CARUNTU-CARAMAN. *Vasile Bahnaru – traseul vieții unui lingvist* 218

Ecaterina BRĂGUȚĂ. *Hodonimele – expresie a memoriei colective și identității culturale în spațiul urban chișinăuian* 229

PREFAȚĂ

Volumul de față reunește contribuțiile prezentate în cadrul Conferinței științifice naționale „Lecturi *in memoriam* acad. Silviu Berejan”, ediția a VII-a, desfășurată la data de 22 mai 2025, sub egida Institutului de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu” al Universității de Stat din Moldova.

Această manifestare științifică, devenită deja o tradiție, constituie un spațiu de întâlnire și dialog academic pentru cercetători în domeniile lingvisticii și literaturii, din diverse centre universitare și instituții de profil. Evenimentul omagiază activitatea remarcabilă a academicianului Silviu Berejan, autor a peste 400 de studii publicate atât în spațiul național, cât și internațional, care acoperă un spectru tematic vast: gramatică, lexicologie, lexicografie, stilistică, istorie a limbii, semantică generală, lingvistică teoretică, romanistică, slavistică, lingvistică comparativă și contrastivă. Dintre aceste direcții, Silviu Berejan s-a distins printr-un interes deosebit pentru domeniile lexicologiei, semanticii și lexicografiei, în care și-a articulat o doctrină proprie și a fondat o școală lexico-semantică cu orientări inovatoare în analiza lexicului și în elaborarea dicționarelor.

Ediția curentă a conferinței a reunit cercetători din România și Republica Moldova, care au valorizat moștenirea științifică berejaniană, abordând în profunzime concepte și teorii lingvistice, dar și teme literare și folclorice de actualitate.

Lucrările conferinței s-au desfășurat în cele patru secțiuni tematice: *Gramatică și lingvistică generală*; *Semantică*, *lexicologie și terminologie*; *Probleme actuale de cercetare literară* (*I*) *și* (*II*). De asemenea, în cadrul manifestării științifice a fost organizată o masă rotundă pentru evocarea personalităților marcante din lingvistica basarabeană: acad. Nicolae Corlăteanu, acad. Silviu Berejan, prof. univ. Vasile Bahnaru.

Comunicările prezentate au oferit rezultate relevante ale cercetării, au formulat noi direcții de investigație și au facilitat dezbateri interdisciplinare în domeniile lingvisticii, literaturii și folclorului.

Prin rigoarea științifică și nivelul academic al intervențiilor, Conferința științifică națională „Lecturi *in memoriam* acad. Silviu Berejan”, ediția a VII-a, se afirmă ca o platformă consacrată dialogului intelectual și schimbului de idei, contribuind la consolidarea și promovarea cercetării filologice.

COMUNICĂRI ÎN PLEN

CZU: 811.135.1’373(478)
https://doi.org/10.52505/lecturi.2025.07.01

PAGINI DE LINGVISTICĂ ȘI TERMINOLOGIE BASARABEANĂ (*IN MEMORIAM* PROFESORUL VASILE BAHNARU)

Eugenia MINCU
Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu” al USM
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-3774-2599

Dorina MACOVEI
Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu” al USM
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-5345-5725

Rezumat. *Vasile Bahnaru*, *lingvist*, *lexicograf și terminolog notoriu din Republica Moldova*, *este cunoscut pentru contribuțiile sale în domeniul lexicografiei și al studiului limbii române. Lucrările sale lexicografice* („*Dicționar de omonime*”, „*Mic dicționar de neologisme*” *etc.*) *sunt esențiale în cultivarea limbii române. Cercetările sale se axează*, *în special*, *pe influența limbilor savante asupra limbilor romanice* (*aici*, *limba română*). *Discipol al academicianului Silviu Berejan*, *dezvoltă teorii originale versus originea limbii române*, *dar și perspective de abordare a terminologiei în limba română în context de globalizare*, *promovând comunicarea academică specializată. Pasiunea și dragostea pentru adevărul lingvistic*, *pentru filologia autohtonă*, *pentru neamul românesc l-au format pe profesorul Vasile Bahnaru ca specialist notoriu consacrat al „Ars linguae et Ars terminologiae Romaniae*”.

Cuvinte-cheie: *limba română*, *lingvistică*, *terminologie*, *abordări*, *perspective*, *contribuții.*

Pages of Bessarabian Linguistics and Terminology (*In Memoriam* Professor Vasile Bahnaru)

Abstract. *Vasile Bahnaru*, *a renowned linguist*, *lexicographer*, *and terminologist from the Republic of Moldova*, *is known for his contributions to lexicography and the study of the Romanian language. His lexicographic works* („*Dicționar de omonime*”, „*Mic dicționar de neologisme*” *etc.*) *are essential for the cultivation of the Romanian language. His research focuses primarily on the influence of scholarly languages on Romance languages*, *particularly Romanian. A disciple of the well-known academician Silviu Berejan*, *he developed original theories on the origin of the Romanian language and new perspectives on Romanian terminology in the context of globalization*, *promoting specialized academic communication. His passion and love for linguistic*

truth, *native philology*, *and the Romanian people shaped Professor Vasile Bahnaru into a distinguished expert dedicated to* "*Ars Linguae et Ars Terminologiae Romaniae*".

Keywords: *Romanian language*, *linguistics*, *terminology*, *approaches*, *perspectives*, *contributions.*

Despre ce este a scris profesorul Vasile Bahnaru? Despre limbă!

„Pentru a conștientiza importanţa și valoarea limbii în viaţa omului, este suficient, credem, să amintim de polisemantismul substantivului *limbă*, care dispune de mai multe sensuri. În primul rând, este vorba de sensul direct „organ musculos mobil care se află în cavitatea bucală, servind la perceperea gustului, la mestecarea și la înghițirea alimentelor, fiind și organul principal de vorbire", după care urmează sensurile derivate: 2. „sistem de comunicare alcătuit din sunete articulate, specific oamenilor, prin care aceștia își exprimă gândurile, sentimentele și dorinţele; limbaj, grai". Originea limbii; 3. „limbaj al unei comunităţi umane, istoric constituită, caracterizat prin structură gramaticală, fonetică și lexicală proprie". Limba română; 4. „mod de exprimare propriu unei persoane, în special unui scriitor". Limba lui Mihai Eminescu; 5. „totalitate de mijloace și procedee (altele decât sunetele articulate) folosite spre a comunica oamenilor idei și sentimente. Limba surdomuţilor. 6. (înv. și reg.) „capacitate de a vorbi; cuvânt, glas, grai, vorbă". Străin la limbă și la port; 7. (înv.) „prizonier folosit ca informator asupra situaţiei armatei inamice". A interoga o limbă; 8. (înv.) „comunitate de oameni care folosesc același mijloc de comunicare; popor, neam, naţiune". Limbile păgâne; 9. „obiect, instrument sau lucru de formă alungită sau cu funcţie de comunicare. Limbă de încălţat. Limba ghetei. Limbă de foc. Limba clopotului. Limba ceasului. Limba cuţitului. Limbă de pământ. Limbă de pădure etc." (Bahnaru, 2023, p. 271).

Profesorul Vasile Bahnaru a scris despre limba română, despre „cea mai mare dreptate pe care poporul şi-a făcut-o singur sieşi" (vorba lui Grigore Vieru), despre un *a fi* al cuvântului românesc în scrierea istoriei basarabene: afirmarea statutului de limbă oficială a Republicii Moldova, modificarea atitudinii lingvistice a autorităților din Basarabia, trecerea la grafia latină etc.

In corpore, cercetarea filologului Vasile Bahnaru reprezintă o carte despre „o întoarcere lentă la izvoare"; un titlu „dureros" al studiului vizat: „Mai lungă-mi pare calea acum la-ntors acasă" (Vasile Alecsandri) (Bahnaru, 2022a, pp. 11-141), pentru că „interesul pentru limba maternă înseamnă însăşi existenţa noastră naţională, dat fiind că orice popor devine ceea ce este numai prin limba sa" (Bahnaru, 2011a, p. 361).

„Bineînțeles, pe parcursul activității mele de cercetare am fost pus în situația să mă documentez și în alte domenii, mai ales în istorie și în special în istoria limbii

române, în sociolingvistică, dialectologie, gramatică etc.”, spune profesorul Vasile Bahnaru într-un interviu (Bahnaru, 2022b, pp. 257-295).

De altfel, tot aici, menționează profesorul Vasile Bahnaru, „revenirea la alfabetul latin, la limba română s-a realizat, în mare parte, și cu contribuția savanților din cadrul Institutului, fie că aceștia scriau și publicau în presa periodică materiale despre necesitatea revenirii la scrisul românesc, fie că intrau în componența unor comisii guvernamentale sau parlamentarecare examinau această problemă. În categoria acestora am fost și eu …” (*Ibidem*, pp. 257-294).

Acest citat îl considerăm esențial în aprecierea cercetărilor filologice, realizate de către profesorul Vasile Bahnaru, care este, *de facto*, o istorie a unui neam și a unei limbi, care a rezistat timpului grație OAMENILOR – „lingviști, scriitori și oameni de cultură și de știință ONEȘTI” (Bahnaru, 2022a, p. 119).

Care sunt punctele forte ale cercetărilor semnate de profesorul Vasile Bahnaru?

Multitudinea subiectelor puse în discuție – semasiologie, lexicologie, lexicografie, lingvistică generală, sociolingvistică etc. – sinteză a cunoștințelor polivalente.

Limba română la începuturi, analizată din perspectiva unui organism viu, care evoluează și se dezvoltă organic și dinamic este subiectul studiului *Începutul modernizării lexicului românesc* (pe baza operelor lui Varlaam, Dosoftei și Antim Ivireanul) (Bahnaru, 2022a, pp. 181-213). Sunt evidențiate creativitatea și inovația, neologizarea în sistemul lexical al limbii române, în perioada de referință, dar și momentul „de introducere a limbii române în serviciul divin” (*Ibidem*, p. 181). Studiul propune o cunoaștere a limbii române „la începuturi” (structură, gramatică, lexic) și o percepe și o înțelegere a influențelor altor limbi care au contribuit la formarea ei, în contextele respective, istoric și sociocultural.

Lucrarea *Conceptul de câmp semantic în lexicologia modernă* (*referire spectrală la studiile lui Eugen Coșeriu*) (*Ibidem*, pp. 319-328), în care limba este reprezentată ca „tablou al universului” (*Ibidem*, p. 319), se cere „aranjarea cuvintelor după rang”, „în grupuri asociative”, care să dea „structură și sistem limbii”, vine în susținerea afirmației lui Tudor Arghezi: „În limbă cuvintele nu stau izolate. Dicționarul le dă ordine şi explicare. Comunicarea ideilor începe cu alegerea cuvintelor, împrejurări deosebite cer cuvinte pe potriva lor. N-avem dreptul să scădem cu nimic bogăția şi onoarea limbii noastre”. Așadar, relațiile ierarhice hipo-/hiperonimie dezvoltă rețele lexicale (paradigmatice și sintagmatice) care se cer percepute, analizate, conceptualizate etc., căci acesta este „meșteșugul blestemat şi fericit al cuvintelor” (Tudor Arghezi).

Într-un interviu, profesorul Vasile Bahnaru menționează: „… tema primei mele teze de doctorat *Mutații de sens*: *cauze*, *modalități*, *efecte* […] conducător științific […] acad. Silviu Berejan, om de o cultură și de un orizont științific invidiabil. Poate că prof. Silviu Berejan a fost cel mai mare lingvist din arealul basarabean și om cu calități morale și intelectuale de excepție, căci puțini oameni există în viața noastră care ar putea recunoaște că nu numai elevii învață de la dascălii lor, ci și dascălii învață de la discipolii lor".

Așadar, discipol al academicianului Silviu Berejan, profesorul Vasile Bahnaru dezvoltă și promovează teoriile științifice ale mentorului său: „Ca urmare a identificării de către acad. Silviu Berejan a relaţiilor existente între unităţile lexicale în 1) planul expresiei (omolexie, paralexie şi eterolexie) şi 2) în planul conţinutului existent (omosemie, parasemie şi eterosemie) au fost identificate şi unităţile lexicale corespunzătoare: omolexia, paralexia şi eterolexia, pe de o parte, şi omosemia, parasemia şi eterosemia, pe de altă parte. Mai mult decât atât, acest lucru a permis să identificăm încă un tip de relaţii – parasemolexia, care se manifestă simultan atât în planul expresiei, cât şi în cel al conţinutului.

Acceptarea existenţei acestor relaţii şi a fenomenelor lexicale corespunzătoare ne permite să prezentăm acest compartiment al lexicologiei într-o viziune sistemică constând din fenomene lexico-semantice justificate şi interdependente, probă concludentă servind în această ordine de idei manualul de lexicologie elaborat şi editat de Institutul de Filologie" (Bahnaru, 2018, pp. 3-15).

În studiile sale de terminologie, mai modeste ca număr, dar valoroase, profesorul Vasile Bahnaru îl consideră pe Dimitrie Cantemir, pe bună dreptate, „pionier al internaţionalizării terminologiei româneşti" (Bahnaru, 2011a, p. 69). Romanul alegoric *Istoriia Ieroglifică*, *în doaăsprădzece părți împărțită*, *aşijderea cu 760 de sentenții frumos împodobită*, *la începătură cu scara a numerelor dezvălitoare* … reprezintă o excelentă interacțiune a valorilor existențiale care au drept suport referințe mitologice, istorice, filosofice, culturi antice etc.; acestea raportate la reprezentarea subiectivă (simbolică) a lumii. Totodată, *Scara a numerelor și cuvintelor ieroglificești*/*streine tâlcuitoare*, care explică 279 de cuvinte preluate, în special, din limbile savante și considerate de către Dimitrie Cantemir binevenite în limba română pentru a denomina „învățăturile grele", este un prim model de dicționar explicativ.

Cu referire la termenii tehnici și științifici incluși în *Dicționarul explicativ al limbii române*, profesorul Vasile Bahnaru menționa: „În această ordine de idei este necesar să facem o distincție netă între vocabularul științific și tehnic (care este de origine savantă sau străină) și cel al meseriilor, de cele mai multe ori popular, care face parte din fondul vechi al limbii. Termenii au unele caracteristici obligatorii în raport cu unitățile lexicale obișnuite. De obicei, unitățile terminologice sunt

monosemantice, lipsite de valori conotative și, respectiv, de sensuri figurate, au circulație internațională și nu au sinonime. În același timp, urmează să avem în vedere că definițiile precise ale termenilor științifici țin de competența specialiștilor […] în procesul de selectare a termenilor în vederea includerii acestora în dicționar, urmează să ne conducem de caracteristica semantică a termenilor, luându-se în calcul locul termenului în sistemul lexico-semantic al limbii literare" (Bahnaru, 2011b, pp. 97-99).

Sintagma *metaforă terminologică*; profesorul Vasile Bahnaru nu recunoaște acest construct, deși înrădăcinat în uzul terminologic: „Nu este nimic altceva decât transfer semantic". Totuși, arată caracterul „motivat" al acestui fenomen și se referă la:

a) motivarea internă a termenului (de natură diacronică, în special, motivarea prin modelatori semantici; de natură sincronică etc.);

b) motivarea externă, axată pe relaţia între **obiect semnificat** şi **formă semnificantă**.

Unul dintre tipurile de motivare externă este **motivarea metasemică**, care presupune estomparea sensului primar al cuvântului prin achiziţionarea de sensuri derivate.

Profesorul Vasile Bahnaru (Bahnaru, 1988, p. 72) distinge **„metasemia implicativă de natură estetică" (**relaţia imagine poetică şi ideea mesajului) şi **„metasemia implicativă de natură denominativă" (**relaţia semn şi realitate lingvistică).

În articolele *Din istoria cuvintelor* și *Cuvintele în tumultul vieții*, profesorul Vasile Bahnaru oferă etimologia cuvintelor specializate (termeni domeniali), dar nu face referire la fenomenul *transfer semantic* sau *metasemie.*

„Merită atenție și etimologia substantivului *alchimie* „chimie a Evului Mediu care, pe lângă obținerea unor produse, urmărea prefacerea metalelor în aur și descoperirea elixirului vieții", care vine din limba franceză *alchimie*, atestat în 1940. Franceza a luat cuvântul din latina medievală *alchemia*, unde a pătruns din arabă *al chimiya* „chimie", aici cuvântul fiind împrumutat probabil din greacă *khemya* „magie neagră", având în componență formantul egiptean *chem* „negru". Este lesne a deduce că denumirea științei care se numește *chimie* tot de aici vine" (Bahnaru, 2011b, pp. 214-215).

Substantivul *alcool*, „lichid incolor, inflamabil, obținut prin fermentarea zaharurilor din cereale, din fructe și folosit la prepararea băuturilor spirtoase, dezinfectant etc.", este desigur un împrumut din limbile neolatine, fiind admisă influența altor limbi. În limba franceză, substantivul *alcool*, atestat în 1580, vine din latina medievală a alchimiștilor *alkol*, *alkohol* „produs în formă de pudră sau lichid, caracterizat printr-un nivel maxim de purificare sau distilare", în latina

medievală a alchimiștilor fiind împrumutat din limba arabă *al-kohl* „antimoniu pulverizat” (*Idem*).

Exemple de etimologizare a cuvintelor (parte a vocabularului fundamental):

„Verbul a *săruta*, ca meglenoromânul *sărutari*, reproduce latinescul *salutare*, deși în textele vechi, apare uneori cu semnificația latină; totuși, nu este sigur că a fost cunoscut astfel până mai târziu în limba curentă, în orice caz meglenoromâna atestă vechimea schimbării de sens la noi în limbă a lui *salutare*” (*Ibidem*, pp. 201-202).

Rost vine din latinescul *rostum* „cioc”, „bot” și a ajuns să însemne „gură”, deși în limba modernă cu această semnificație nu mai există, fiind observat doar în unele construcții osificate (*a nu avea rost*), în timp ce, „a rosti, a pronunța, a vorbi” este suficient de frecvent; facem abstracție pentru moment de utilizarea substantivului *rost* ca termen special în industria țesutului (*Ibidem*, p. 200).

Publicistică

Articolul *Limba Română și baba care se piaptană* (Bahnaru, 2022a, pp. 147-151) este un *Quo vadis?*/*Unde mergi?*/*Încotro o apuci?* LUME! Este un strigăt în totală nedumerire la realitatea lingvistică, un îndemn în a conștientiza importanța și valoarea limbii, condiție existențială în destinul unui om și în destinul unei națiuni.

Menționăm utilizarea în titlu a unei secvențe din înțelepciunea românească: […] „această parte intraductibilă a unei limbi formează adevărata ei zestre” (Mihai Eminescu).

„Recitindu-l pe Eminescu ne reîntoarcem, ca într-un dulce somn, la noi acasă” (Mircea Eliade). Ne referim la lucrarea *Naționalismul în publicistica lui Mihai Eminescu* (*analiza semasiologică și pragmatică*) (*Ibidem*, pp. 277-302). Cuvintele-cheie: familie, neam, dragoste pentru propria națiune, patriotism (sinonim România), bună-credință, onestitate, *juis sanguinis*/legea sângelui (*Ibidem*, p. 282) etc.

Limbajul poetic eminescian, specificul stilistic al limbajului liric (niveluri fonetic, morfologic, lexical, sintactic) (*Ibidem*, pp. 151-180) este un studiu „de lux”, realizat „în baza liricii poetului” (*Ibidem*, p. 152).

Tema Eminescu, „unul din exemplarele cele mai splendide pe care le-a produs umanitatea” (Mircea Eliade), este o temă abordată de profesorul Vasile Bahnaru la începuturile devenirii sale filologice: „Inițial, am elaborat câteva articole despre ocazionalismele lexicale, adică despre cuvintele create de autori. De exemplu, verbul eminescian a *heineiza* cu sensul „a face poezie”, afirmă profesorul.

Considerăm studiile *Unele coordonate lingvistice ale limbajului poetic eminescian* (*Ibidem*, pp. 151-181) și *Naționalismul în publicistica lui Mihai*

Eminescu (*analiza semasiologică și pragmatică*) (*Ibidem*, pp. 277-302) „studii de poezie" ale culegerii *Pagini de lingvistică basarabeană* (2022).

Pasiunea și dragostea pentru adevărul lingvistic, pentru filologia autohtonă, pentru neamul românesc l-au format pe profesorul Vasile Bahnaru ca specialist notoriu consacrat al *Ars linguae Romaniae.*

Menționăm îndrăzneala lingvistului Vasile Bahnaru de a fi un promotor al abordării științifice netradiționale a problemei originii limbii române. Cercetătorul consideră că limba română, ca și celelalte limbi neoromanice, nu descinde din limba latină codificată în gramatici și vorbită de oamenii de cultură, scriitorii, oratorii și oamenii politici romani, ci descinde din dialectele vorbite în Balcani de populațiile antice, inclusiv de geto-daci, dialecte etichetate direcției de cercetare (pionierul acestei direcții de cercetare fiind Bogdan Petriceicu-Hasdeu).

În studiul *Despre o controversă lingvistică biseculară*: *cui aparţine primordialitatea? Limbii române*, *limbii dacice*, *limbii latine barbare sau …?* (Bahnaru, 2019, pp. 173-196), profesorul Vasile Bahnaru scrie: „… lingviştii care consideră limba română ca fiind mama tuturor limbilor europene […] au constituit Fundaţia *Gândirea* și editează revistele *Getica* şi *Dacia Magazin.* Aceştia, beneficiind de anumite principii şi metode de cercetare, se consideră în drept să se declare ca aparținând unui curent inovator pe care l-au intitulat *Noua Școală de Lingvistică Românească* (*Ibidem*, p. 173).

Argumentele invocate: 1. „limba străveche a dacilor era vorbită de o populaţie numeroasă şi răspândită pe un vast teritoriu, în timp ce latina, adică limba vorbită în *Latium*, nu putea fi creditată decât cu o vechime de câteva sute de ani, dacă e să ne luăm, să zicem, după anul de înfiinţare a Romei, 753 î.Hr." (Ionică, p. 33; *apud Ibidem*, p. 174); 2. „modalitatea de interpretare a etimologiei cuvintelor româneşti este taxată drept „raţionament defectuos", întrucât „dacă un cuvânt românesc seamănă cu unul latinesc, înseamnă că provine din latineşte (ex. *apă* versus *aqua*) […] dacă seamănă cu unul bulgăresc, e bulgăresc (*pleoapă* versus *pohlipka*)" etc.; 3. „unele „cuvinte clasificate ca fiind de origine necunoscută, în special pe temeiul unei pretinse asemănări cu limba albaneză" (*Ibidem*, p. 175).

Concluziile lingvistului Vasile Bahnaru sunt următoarele: „Prin urmare, poziția *Noii Școli Lingvistice Românești* este doar parțial corectă, în sensul că limba română nu descinde din limba latină, reprezentanții acestei direcții de cercetare exagerează însă în mod impardonabil, declarând că limba dacilor ar fi o cu totul altă limbă decât latina. Este adevărat că limba română, ca și celelalte limbi neoromanice, nu descinde din limba latină codificată în gramatici și vorbită de oamenii de cultură, scriitorii, oratorii și oamenii politici romani, ci descinde din dialectele vorbite în Balcani de populațiile antice, inclusiv de geto-daci, dialecte etichetate de protipendada romană ca fiind barbare, rustice, vulgare" (*Ibidem*, p. 191).

Din amintirile profesorului Vasile Bahnaru

„Dacă e să insistăm asupra primilor ani de activitate în cadrul Institutului, am să readuc în realitate un singur episod. Venind pentru prima dată la Academie, am observat pe palierul etajului al treilea un tablou de dimensiuni astronomice, care înfățișa pe amiralul Makarov și pe inginerul Popov, care ar fi inventat radioul și mi-am zis că bine ar fi dacă am să ajung într-o zi când acest tablou va fi substituit cu un altul, românesc. Şi vreau să vă anunț cu satisfacție că „visul idiotului s-a realizat" (vorba lui Ilf și Petrov): în 2010 sau 2011, fiind director al Institutului, am comandat pictorului Iurie Matei un tablou cu titlul convențional *Arborele culturii românești*, care ar include principalii oameni de cultură români, inclusiv cei originari din Basarabia. Cine dorește poate savura acesta tablou acolo unde l-am vrut să se afle încă în 1977. Așadar, visul meu a devenit realitate!" (Bahnaru, 2022b, p. 262).

Avem și o altă realitate – aprecierea rezultatelor științifice de notorietate ale profesorului Vasile Bahnaru de către specialiștii în domeniu, dar și de Domnia sa:

„Odată cu publicarea sutelor de articole de lingvistică și de vulgarizare a științei, am elaborat și am publicat vreo 15-20 de cărți și dicționare consacrate unor probleme de semasiologie, lexicologie, lexicografie, lingvistica generală, sociolingvistică etc.", menționează cercetătorul științific Vasile Bahnaru (*Ibidem*, pp. 257-294); un fel de a număra bobocii…

Concluzii. ***In memoriam.*** Profesorul Vasile Bahnaru și-a dedicat viața studiului filologiei, în special a lexicografiei românești. A semnat nenumărate monografii, dicționare, articole științifice consacrate aspectelor lexicale, gramaticale, stilistice, semantice ale vocabularului românesc. A avut o contribuție incontestabilă în dezvoltarea terminologiilor speciale în limba română din Republica Moldova. Considerăm întreaga activitate filologică a profesorului Vasile Bahnaru „carte de onoare" în repertoriul bibliografic științific din Republica Moldova, referindu-ne la personalitatea ***In aeternitate magister/ professor Vasile Bahnaru.***

Referinţe bibliografice:

1. BAHNARU, Vasile. *Ascensiunea în descensiune a limbii române în Basarabia*. Iaşi: Editura Princeps Edit, 20BAHNARU, Vasile. Dimitrie Cantemir, pionier al internaţionalizării terminologiei româneşti. În: *Terminology and translation studies. Plurilingual terminology in the context of european intercultural dialogue*, Cluj-Napoca: Scientia, 2011a, pp. 69-84.

2. BAHNARU, Vasile. *Mutații de sens*: *cauze*, *modalități*, *efecte.* Chișinău: Editura Știința, 1988.

3. BAHNARU, Vasile. Sistematizarea relaţiilor şi fenomenelor lexico-semantice în viziunea acad. Silviu Berejan. Philologia LX, ianuarie-aprilie, nr. 1, Chișinău: Pro Libra, 2018, pp. 3-15. Disponibil: https://philologia.usm.md/files/journals/arhiva/2018/1_Bahnaru_Sistematizarea.pdf

4. BAHNARU, Vasile. Note despre corelația dintre limba de stat, adevărul științific și drept (însoțit de interviu). În: *Portrete filologice. Institutul de Filologie Română „Bogdan P.-Hasdeu*". Coord.: CORCINSCHI, Nina, MINCU, Eugenia. Resp. de ediție: BRĂGUȚĂ, Ecaterina. Chișinău: Editura Unu, Fox Trading SRL, 2022b, pp. 257-294.

5. BAHNARU, Vasile. *Pagini de lingvistică basarabeană*. București: Editura Academiei Române; Brăila: Editura Istros a Muzeului Brăilei, 2022a.

6. BAHNARU, Vasile. Despre o controversă lingvistică biseculară: cui aparține primordialitatea? Limbii române, limbii dacice, limbii latine barbare sau…? În: *Anatol Ciobanu – omul cetăţii limba română*. *În memoriam*: *85 de ani de la naştere*, 17 mai 2019, Chişinău: CEP USM, 2019, pp. 172-196.

Notă: Articol elaborat în cadrul subprogramului de cercetare 010301 „Perspective interdisciplinare asupra fenomenelor de confluență și de confruntare în domeniile lingvistic, literar și folcloric în spațiul basarabean ca limes civilizațional și frontieră geopolitică", Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu" al USM.

CZU: 811.135.1:81’272(478)
https://doi.org/10.52505/lecturi.2025.07.02

LIMBA ROMÂNĂ DIN REPUBLICA MOLDOVA: EVOLUȚII ȘI INVOLUȚII ÎN PROCESUL DE INTEGRARE EUROPEANĂ
(DIN TESTAMENTUL LUI SILVIU BEREJAN)

Elena UNGUREANU
Biblioteca Municipală „Bogdan Petriceicu Hasdeu”
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-4326-6744

Rezumat. *Ultimele publicaţii semnate de regretatul acad. Silviu Berejan s-au referit în exclusivitate la probleme care vizează atât progresele, cât şi impedimentele dezvoltării limbii române dintre Prut şi Nistru*: „*Funcţionarea oficială a două limbi în Republica Moldova – obstacol în calea integrării europene a acestei ţări*” (*Berejan, 2006, pp. 39-43*); „*Situaţia limbii române în Republica Moldova din perspectiva integrării europene*” (*Berejan, 2006, pp. 63-68*); „*Degradarea vorbirii orale într-un stat în care funcţionează paralel două limbi oficiale*” (*Berejan, 2007, pp. 28-32*). *La distanţa de două decenii de atunci, constatările prof. Silviu Berejan rămân la fel de valabile, iar în contextul negocierilor de aderare la Uniunea Europeană, necesitatea elaborării unei noi politici lingvistice e mai actuală ca oricând.*

Cuvinte-cheie: *Silviu Berejan, limba română din Republica Moldova, Constituţie, art. 13, evoluţii, involuţii, integrare europeană, politică lingvistică.*

The Romanian language in the Republic of Moldova: evolutions and involutions in the process of European integration (From the will of Silviu Berejan)

Abstract. *The latest publications signed by the late academician Silviu Berejan exclusively referred to issues that target both the progress and the impediments to the development of the Romanian language between the Prut and the Dniester*: “*The official functioning of two languages in the Republic of Moldova – an obstacle to the European integration of this country*” (*Berejan, 2006, pp. 39-43*); “*The situation of the Romanian language in the Republic of Moldova from the perspective of European integration*” (*Berejan, 2006, pp. 63-68*); “*The degradation of oral speech in a state where two official languages function in parallel*” (*Berejan, 2007, pp. 28-32*). *Two decades later, Prof. Silviu Berejan’s findings remain just as valid, and, in the context of the accession negotiations to the European Union, the need to develop a new language policy is more relevant than ever.*

Keywords: *Silviu Berejan, Romanian language in the Republic of Moldova, Constitution, art. 13, evolutions, involutions, European integration, linguistic policy.*

Cercetarea ca testament

Regretatul acad. Silviu Berejan nu a lăsat un testament propriu-zis – aşa cum a făcut profesorul său Nicolae Corlăteanu, care şi-a făcut o *mea culpa* în mod public. A lăsat în schimb o operă în cea mai mare parte a ei – onestă şi corectă. A scris până în ultima clipă ceea ce ştia să facă mai bine: să apere, cu un argument în plus, *sireaca limbă română* din Basarabia.

Deşi cea mai importantă realizare filologică a acad. Silviu Berejan este o lucrare teoretică din domeniul lexicografiei: *Echivalenţa semantică a unităţilor lexicale* (Berejan, 1973) – care, din păcate, aşa şi nu a fost tradusă în română, editată acum 50 de ani, adevărata dimensiune a personalităţii sale a dat-o atitudinea tranşantă şi curajoasă pe care a luat-o în anii ’90 în lupta generaţiei sale (numită **generaţia de aur** a filologiei autohtone – aici şi în contininuare – *evid. n.*) pentru adevărul ştiinţific privind statutul şi denumirea corectă a limbii populaţiei dintre Prut şi Nistru. Aşadar, activitatea sa de conducător al celei mai importante instituţii filologice, care fusese, anterior venirii sale la cârma instituţiei, pe de o parte, relativ îndoctrinată timp de 4 decenii (1958-1989), iar pe de alta, făcând eforturi mari de a ieşi din acea stagnare (care era a întregii societăţi, nu doar a instituţiei) – repet: activitatea de diriguitor al unei instituţii timp de 14 ani (1987-2000) este cea mai valoroasă contribuţie la istoria filologiei din spaţiul Republicii Moldova.

Anume această dimensiune a personalităţii lui Silviu Berejan o vom scoate în evidenţă mai jos. Citǎm: „Este **cea mai fructuoasă, cea mai interesantă, mai dramatică** și **mai imprevizibilă etapă** din viaţa omului Silviu Berejan, solicitandu-i responsabilitate maximă, acţiuni și atitudini echilibrate pentru a nu umbri mesajul ştiinţific al instituţiei academice, angajată în promovarea adevărului și, implicit, în fortificarea identităţii naţionale a populaţiei majoritare din Republica Moldova”, afirma în 2007 prietenul său, acum regretatul Alexandru Bantoş, cu prilejul celei de a 80-a aniversări a acad. Silviu Berejan, numindu-l *omul potrivit la locul şi la timpul potrivit* (Bantoş, 2007, p. 92).

Discipol al lui Nicolae Corlăteanu (care a fost director al celei mai importante instituţii filologice din republică în perioada 1961-1969), Silviu Berejan a recunoscut, în mai multe rânduri, cât de responsabil e să dirijezi „activitatea acestui dificil, în special în condiţiile republicii noastre, domeniu al ştiinţei” (Berejan, 1995, p. 39), şi e cazul să adăugăm că afirmaţia rămâne şi astăzi în picioare. Consultând biobibliografia editată de Biblioteca Universităţii de Stat din Bălţi, din 2005 (*Academicianul…*, 2005), am constatat că Silviu Berejan a dat dovadă de un impresionant activism, animat de dorinţa de a se face auzit şi înţeles nu de lingvişti şi de populaţie, în primul rând, ci de factorii decizionali. Se pare că nici până în ziua de azi problema nu e conştientizată la vârfuri. Ar fi corect ca, de centenar, în 2027, să-i apară o biobibliografie completă.

Cu relativ puţin timp înainte de a pleca în lumea celor drepţi, a participat la câteva simpozioane succesive organizate de Institutul de Filologie Română „A. Philippide" de la Iaşi (cu care există până în prezent o intensă colaborare) –, unul în 2005 şi altul în 2006 (România încă nu se afla în componenţa UE, ea intrând oficial pe 1 ianuarie 2007). La noi, era perioada păguboaselor guverne conduse de Vasile Tarlev şi Zinaida Greceanîi, şi cu asta am spus totul despre relaţia acelor guverne cu „problema limbii".

Toate materialele publicate de Silviu Berejan la Iaşi sunt axate pe acelaşi subiect: *limba română din Basarabia* (Berejan, *Funcţionarea*, 2006, pp. 39-43; Berejan, *Situaţia*, 2006, pp. 63-68). Academicianul lăsase cumva deoparte problemele strict teoretice şi se dedica aproape exclusiv aceste tematici sinuoase şi în prezent, şi pe termen lung. A pus în discuţie, în mai multe rânduri, aspecte precum: cauzele pierderii identităţii lingvistice şi etnice într-o regiune ruptă din întreg; specificul regional ca piedică pentru restabilirea identităţii etnice şi naţionale la populaţia românească din Republica Moldova; bilingvismul ca obstacol în calea integrării; degradarea progresivă a vorbirii orale etc.

Peste un deceniu şi jumătate – abia în 3 martie 2022, RM a depus cerere de aderare la UE. Pe 23 iunie 2022, Republica Moldova a primit statut de țară candidată pentru aderarea la Uniunea Europeană. Cu un referendum din 20 octombrie 2024 trecut la limită (50,35% – pro; 49,65% – contra), Republica Moldova face eforturi privind negocierile de aderare, screeninguri privind examinarea nivelului de armonizare cu acquis-ul UE, apropierea de standardele UE şi pregătirea populaţiei pentru un astfel de proces. Înainte de a vorbi despre multilingvism şi egalitate a limbilor în epoca digitală (*Egalitatea*…, 2019), înainte de a deveni cetăţeni europeni, este indicat a se vorbi fără echivocuri despre situaţia limbii populaţiei care urmează să devină şi ea parte a UE.

Limba română – elogii *versus* degradare

Acum 2 decenii, la 30 august 2005, acad. Silviu Berejan a prezentat un raport în şedinţa solemnă a CSŞDT al AŞM (Berejan, 2007). Meditaţii care erau, în fond, reluări şi aprofundări ale aceluiaşi subiect, una din acele prelegeri care se obişnuieşte cu ocazia Sărbătorii Limba Română, şi care era a nu ştiu câta oară un strigăt în pustiu. S-au scris articole şi rapoarte şi după 10, 15, 20, 30 şi 35 de ani de la momentul aprobării legislaţiei lingvistice din 1989 (Pohilă, 2003/2023; Bojoga, 2009/2013; Druță, 2014; Cimpoeşu, 2019; Suceveanu, 2019; Hadârcă, 2024). Cel din urmă observa că „subiectul ca atare este de anvergură monografică" (Hadârcă, 2024, p. 16). Iată că monografia se lasă aşteptată şi câtă vreme basarabenii nu ştiu ce limbă

vorbesc, rătăcirea identitară şi glotică face ca subiectul să rămână nu doar important, ci şi dureros. Altădată, aşa cum menţionează Ion Hadârcă, anume scriitorii şi angajaţii Institutului de Filologie au elaborat legile cu privire la statutul limbii, astăzi nu sunt nici măcar invitaţi la discuţii de negociere sau măcar la un schimb de opinii. Silviu Berejan şi Nicolae Mătcaş au fost coraportori ai proiectului de lege luate în dezbatere la sesiunea a XIII-a a Sovietului Suprem al PC al RSSM. Ne separă 3,5 decenii de la acea legislaţie lingvistică, adecvată doar pentru momentul aprobării. În 2025 nu avem o politică lingvistică comparabilă cu cele ale statelor membre. Nu doar că nu avem, nu avem nici specialişti care să o elaboreze, cum nu avem nici experţi în drept care să o îmbrace în haina legislativă necesară. „Pentru mulţi dintre noi problema endemică a limbii «moldoveneşti» este, pe bună dreptate, superfluă, enervantă, agasantă" (Bojoga, 2013, p. 99).

Dacă vă aduceţi aminte – în Parlamentul URSS, în 1989, au fost aleși opt scriitori moldoveni: Ion Druță, Ion Constantin Ciobanu, Grigore Vieru, Mihai Cimpoi, Nicolae Dabija, Leonida Lari, Dumitru Matcovschi și Ion Hadârcă. În contextul râvnitei aderări la UE, nu mă întreb câți scriitori din RM ar fi gata, la un moment dat să fie europarlamentari, ci câţi lingvişti sau literaţi din RM sunt gata să pună umărul la elaborarea unei Legi noi – care să fie un **program de ţară**, aşa ca în Franţa, de exemplu, care are o lege TOUBON, Legea nr. 94-665 din 4 august 1994 privind utilizarea limbii franceze, după numele lui Jacques Toubon, ministrul culturii de la acea vreme, lege franceză menită să protejeze patrimoniul lingvistic francez. Câtă vreme doar discutăm aici sau ţinem prelegeri la tribuna universităţii sau academiei, nu mai departe decât acum 2 ani, în Parlamentul Franţei era prezentat cu date şi analize un amplu şi judicios raport cu privire la starea limbii franceze (*Rapport*…, 2023) de către *Délégation générale à la langue française et aux langues de France.* E cazul să spunem, de asemenea, că preşedintele Franţei, Emmanuel Macron, patronează nemijlocit, din 2018, procesul de reînnoire a unei politici lingvistice publice, în Franța, în lumea francofonă, în Europa și în întreaga lume, în favoarea atât a limbii franceze, cât și a multilingvismului. Nu ne putem lăuda cu un interes similar în acest sens din partea preşedinţiei. Și e cazul să preluăm din experienţa ţărilor europene. Altminteri, vom asista în continuare la perpetuarea situaţiei în care, aşa cum remarcă prof. Gheorghe Popa, „se neglijează geneza limbii și a poporului român; se falsifică istoria limbii și a poporului român; se neagă romanitatea limbii române din Republica Moldova; se contestă unitatea limbii române; se confundă noţiunile de limbă naţională și dialect; se încurajează deznaţionalizarea populaţiei basarabene ș.a." (Popa, 2019, p. 113). Este nevoie mai mult ca niciodată de o campanie de conştientizare a diferenţei dintre dialect, grai şi limba exemplară, precum

şi înţelegerea etnogenezei poporului roman, distorsionare care s-a lăsat cu grave repercusiuni în mentalul colectiv.

Problema lingvistică şi problema identitară

În perioada 8 aprilie – 7 iulie **2024 s-a realizat Recensământul populaţiei şi locuinţelor, despre ale cărui rezultate preliminare (*Rezultatele…*, 2024), prezentate oficial la 31 ianuarie 2025, se poate discuta mult şi bine. Ne vom referi doar la cap. „Structura populației după etnie", unde se afirmă următoarele:** „Din totalul populației care a declarat etnia, la recensământul din 2024, persoanele care s-au declarat **moldoveni** și **români** constituie respectiv **77,2%** și **7,9%**. (…) Comparativ cu recensământul din 2014, la cel din 2024 se constată creșterea ponderii populației care s-a declarat ca moldoveni (de la 75,3% la 77,2%), români (de la 6,7% la 7,9%). Aşadar, 10% din populaţie îşi conştientizează adevărata identitate, ceilalţi ezită sau n-o cunosc (Figura 1).

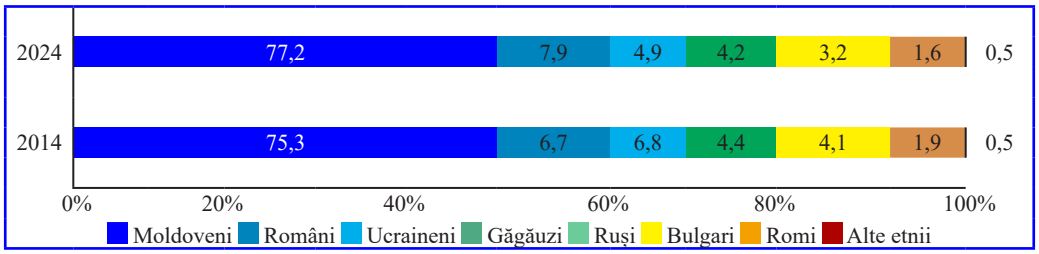

Fig. 1. Structura populației după etnie: *recensămintele 2024 și 2014, %*

În cap. „Structura populației după limba maternă" se afirmă următoarele: „Din totalul populației care a declarat limba maternă la RPL 2024, **49,2%** au declarat „limba moldovenească" ca limba maternă și **31,3%** – limba română (*Figura 2*). Astfel, ponderea populației care a declarat limba română ca limbă maternă este în creștere cu 8,1 puncte procentuale, față de recensământul din 2014 (23,2%), iar a celor care au declarat „limba moldovenească" – în scădere cu 7,8 puncte procentuale (56,9% la RPL 2014). Dintre alte limbi declarate ca limbă maternă se remarcă limba rusă – cu 11,1%, urmată de găgăuză cu 3,8%, ucraineană cu 2,9% și bulgară – 1,2%.

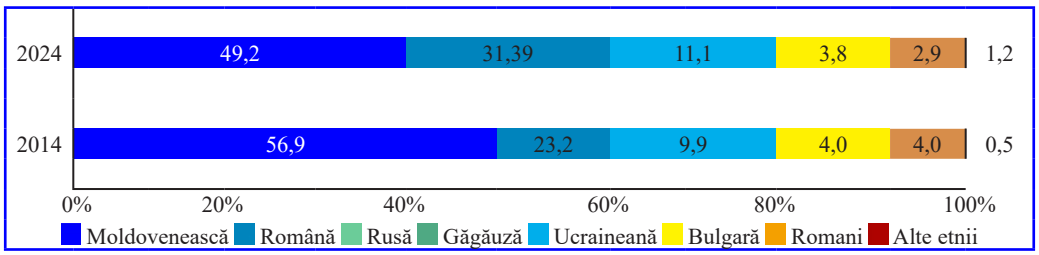

Fig. 2. Structura populației după limba maternă: *recensămintele 2024 și 2014, %*

Indiferent de cât creşte sau scade procentul, adevărul e că **incertitudinea identitară** a moldovenilor pe care a dospit-o toată istoria noastră timp de 2 secole este azi un impediment, dar şi un complex identitar, manifestat la nivelul populaţiei majoritare.

Limba română – „o insulă latină într-o mare slavă"

Silviu Berejan şi întreaga elită lingvistică a vremii au fost în miezul acelei lupte din anii 1987-1991, care a fost ora lor astrală. Felul cum au fost aprobate acele legi cu privire la limbă – cu un presing uriaş în Piaţa Marii Adunări Naţionale, cu o participare a populaţiei şi o transparenţă uluitoare – sunt acum istorie.

Deşi nu a scris un *Dictum ultimum*, adică o lucrare de sinteză, decât cea elaborată de Al. Bantoş, moştenirea sa ştiinţifică (doar că moştenitorii sunt abstracţi) poate fi calificată ca adevăratul crez al cercetătorului cu privire la româna din Basarabia. Încă în 2007 Silviu Berejan semnala cu tristeţe şi resemnare: „Abia din 1990 încoace a început să se resimtă şi în vorbirea din acest spaţiu dezinvoltura firească, mai ales în vorbirea celor mai tineri, neîmpovăraţi de acum de *bilingvismul obligatoriu* (cu caracter frustrant pentru voinţa vorbitorului). În rest, pentru masele largi populare de vorbitori situaţia **continuă a fi şi azi aceeaşi**, **fără mari schimbări**. Este un fel de **«calamitate naţională»** pentru Republica Moldova, pe care multă lume de la noi n-o conştientizează nici până acum la adevăratele ei dimensiuni şi de care, cu regret, **nu avem şanse să scăpăm curând**" (Berejan, 2007, p. 30). Reputatul cercetător romanist de la Sankt-Petersburg Raymund Piotrowski (pe care l-a tradus şi l-a citat frecvent şi la a cărui teorie s-a raportat acad. Silviu Berejan în mai multe rânduri) scria despre *sinergetica limbilor* (Piotrowski, 1997, pp. 92-94): În Republica Moldova prestigiul politico-economic şi cultural al **limbii ruse a fost şi continuă să fie înalt** (o mare parte a cadrelor de conducere și a demnitarilor de vârf ai statului recurg cu regularitate la utilizarea în medii oficiale a limbii ruse), fapt ce a determinat şi determină substanţial deteriorarea calităţii limbii. Nu trebuie să mai amintim că în actualul parlament al RM se vorbeşte concomitant în 2 limbi. Aşadar, termenul *sinergetică* desemnează modul de funcționare a mecanismelor de autoorganizare și autoreglare ale limbii; cu un cuvânt mai simplu: **imunitatea limbii**. Dar pentru ca limbajul să funcționeze „prin și pentru vorbitori, nu prin și pentru lingviști", așa cum afirma Coșeriu, este nevoie „de aplicarea unor măsuri de constrângere, ca utilizarea limbii române peste tot, (aplicarea) unei limbi corecte <…> la nivel statal și administrativ, și nu acceptarea unui surogat venit din traduceri" (Piotrowski, 1997, p. 94).

Și acum 35 de ani, și azi se uilizează aceeași limbă-volapük, caracteristică pentru toate fostele republici sovietice, în care lexicul național curent este împestrițat cu

termeni și îmbinări terminologice nu doar rusești, ci și engleze, naționalii sunt puși în fața degradării progresive a sinergiei limbii. Limba română vorbită din RM este în continuare puternic împânzită de împrumuturi lexicale imperiale, care macină principalele legități de funcţionare normală a ei. „Prestigiul stilistic al limbilor imperiale și al terminologiei lor parcă ar juca rolul unui **wych-virus lingvistic**, ce paralizează sinergia «imunitară» a limbii aborigene prin pătrunderea în lexic, iar din acesta și în fonetică și fonologie, apoi și în sintaxă și morfologie" (*Ibidem*). Dar, aşa cum afirma distinsul academician, „oricât de puternică ar fi influenţa altei limbi şi oricâte elemente străine ar încorpora o limbă, aceasta rămâne să fie ea însăşi atâta timp, cât îşi păstrează gramatica. Îndată ce dispare influenţa, limba poate reveni la normal. Pentru aceasta e nevoie doar de **condiţii de normalitate**, care însă **nu pot fi create în Basarabia**. Ele, rămânând aceleaşi, **degradarea vorbirii orale continuă**" (Berejan, 2007, p. 10).

Volumul postum *Principalele probleme ale limbii române* (Coşeriu, 2023), de care s-ar fi bucurat enorm Silviu Berejan, dacă ar fi apărut în timpul vieţii sale, cuprinde câteva capitolaşe (de fapt, cursuri universitare) dedicate superstratului slav în limba română, adică problemei influenţei slave asupra românei comparativ cu alte limbi din vestul Europei. Recomand acest volum pentru o dezbatere ştiinţifică în cadrul unui atelier sau al unei mese rotunde, cu invitarea traducătorilor şi îngrijitorilor ediţiei, cu participarea întregii comunităţi ştiinţifice filologice şi istorice.

Anume în acest studiu renumitul savant afirma că „limba română este, dacă nu cea mai interesantă, cea mai problematică" limbă din Europa (Coşeriu, 2023, p. 13), susţinând că e o „**insulă latină într-o mare slavă" (**Coşeriu, 2023, p. 10). Pentru o contra-comparaţie, să reţinem că acum 100 de ani, mai exact în 1926, la Balta (RASSM), „limba *moldovenească* era considerată, de angajații politici ai Comitetului Științific Moldovenesc, drept o limbă **est-slavă**, formată în urma unei «simbioze» a elementelor geto-dace cu elementele limbilor est-slave" (Bahnaru, 2016, p. 138). Faptul acesta vorbeşte de la sine despre intenţia proletcultiştilor de a crea o limbă nouă, diferită de româna literară. În acelaşi context, Coşeriu mai semnala o mare problemă, cea a **„schizoglosiei" inacceptabile** și artificial create, referindu-se la separarea artificială a comunității de vorbitori de limbă română (Coşeriu, 2023, p. 11). O politică lingvistică pentru care pleda Silviu Berejan avea drept scop reducerea handicapului schizoglosiei, care încă defineşte o bună parte a populaţiei din RM (care are dreptul la vot, la referendum, la paşaport, la libertatea alegerii).

O cauză consumată? Limba română în Constituţia Republicii Moldova

Azi, într-un sfârşit, avem limba română în Constituţie. Silviu Berejan şi întreaga comunitate au pus chestiunea privind modificarea art. 13 – articol

antiștiințific! de nenumărate ori. Dar, spre marele nostru regret, nu doar omul simplu nu cunoaşte cine e autorul propunerii de modificare, în care număr al *Monitorului oficial* există legea care prevede înlocuirea respectivă, când s-a produs, nu cunosc acest lucru nici specialiştii. Ea se numeşte: *Legea nr. 52 din 16 martie 2023 pentru implementarea considerentelor unor hotărâri ale Curții Constituționale* (*Legea*…, 2023).

Art. 13 a fost declarat, parţial, desuet, mai exact fragmentul care se referă la grafia latină. După ce s-a irosit atâta hârtie, atâtea dezbateri, atâtea argumente, atâta luptă, evenimentul în sine aproape că nici nu a stârnit interesul populaţiei, mass-mediei şi aş îndrăzni să spun chiar: al lingviştilor. A fost, aşa… un fapt divers. Salutând totuşi finalul (fericit?) al acestei dezbateri de câteva decenii, ţinem să remarcăm faptul că la Curtea Constituţională a avut povestea ei, puţin cunoscută, cu opinii separate susţinute de Serghei Ţurcan şi Vladimir Ţurcan, dar şi sesizări formulate de Vladimir Voronin, Zinaida Greceanîi şi Vlad Bătrâncea (*Hotărârea*…, 2024).

Chiar dacă modalitatea care a fost aleasă pentru a se produce mult așteptata modificare a fost cumva dictată de contextul politic, invocându-se argumentul că „Nu trebuie să se intervină asupra textului Constituției atunci când o astfel de intervenție nu este necesară din punct de vedere juridic, contribuind la stabilitatea Constituției și a ordinii constituționale” (*Hotărârea nr. 8 din 11 martie 2024 privind controlul constituționalității Legea nr. 52 din 16 martie 2023 pentru implementarea considerentelor unor hotărâri ale Curții Constituționale*), considerăm că lingviștii au datoria să o fructifice și să o explice publicului, altminteri în jurul ei va rămâne o mare confuzie. Silviu Berejan ar fi luat atitudine și ar fi sensibilizat opinia publică despre felul tatonant în care s-au întâmplat lucrurile.

LEGE

pentru implementarea considerentelor unor hotărâri
ale Curții Constituționale (*Legea*… 2023)

Având în vedere că interpretarea dată dispozițiilor constituționale comportă caracter oficial și obligatoriu pentru toți subiecții raporturilor juridice, iar actele Curții Constituționale prin care se interpretează un text constituțional au putere de lege și, prin considerentele pe care se sprijină, sunt obligatorii pentru toate organele constituționale ale Republicii Moldova, precum și dată fiind obligația de a implementa considerentele exprimate în Hotărârea Curții Constituționale nr. 36/2013 privind interpretarea articolului 13 alineatul (1) din Constituție în

corelație cu Preambulul Constituției și Declarația de Independență a Republicii Moldova, paragrafele 119-124, Hotărârea Curții Constituționale nr. 4/2021 pentru controlul constituționalității Legii nr. 234/2020 cu privire la funcționarea limbilor vorbite pe teritoriul Republicii Moldova, paragrafele 37 și 38, Avizul Curții Constituționale nr. 3/2017 la proiectul de lege pentru modificarea articolului 13 din Constituția Republicii Moldova.

Parlamentul adoptă prezenta **lege organică**.

Art. I. – În textul actelor normative adoptate de Parlament:

– cuvintele „limba moldovenească", la orice formă gramaticală, se substituie cu cuvintele „limba română" la forma gramaticală corespunzătoare;

– cuvintele „limba de stat", „limba oficială" și „limba maternă", la orice formă gramaticală, în cazul în care se are în vedere limba de stat a Republicii Moldova, se substituie cu cuvintele „limba română" la forma gramaticală corespunzătoare.

Art. II. – Se constată desuetudinea textului „funcționând pe baza grafiei latine" de la articolul 13 alineatul (1) din Constituția Republicii Moldova și a textului „în baza grafiei latine" de la articolul 6 alineatele (2) și (3) din Legea nr. 173/2005 cu privire la prevederile de bază ale statutului juridic special al localităţilor din stânga Nistrului (Transnistria).

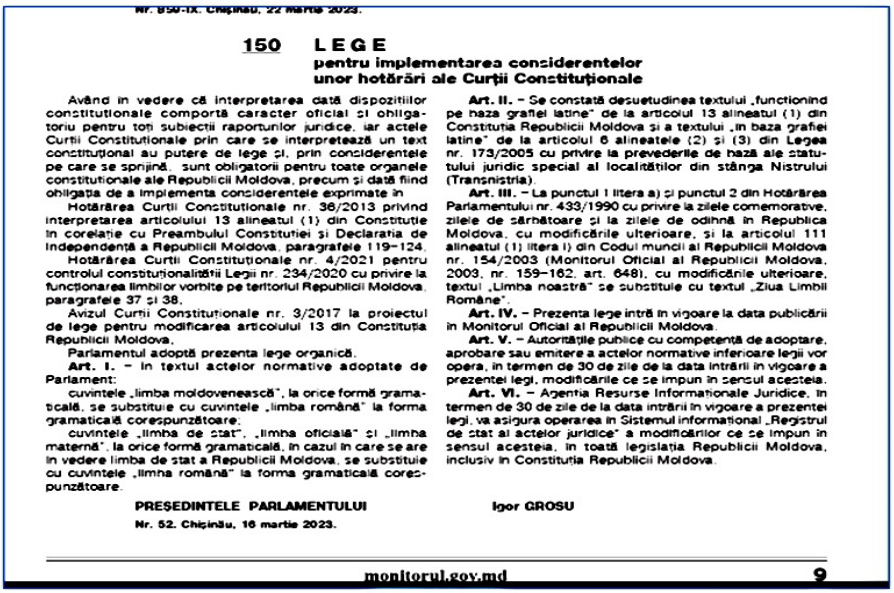
Art. III. – La punctul 1 litera a) și punctul 2 din Hotărârea Parlamentului nr. 433/1990 cu privire la zilele comemorative, zilele de sărbătoare și la zilele de odihnă în Republica Moldova, cu modificările ulterioare, și la articolul 111 alineatul (1) litera i) din Codul muncii al Republicii Moldova nr. 154/2003 (Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2003, nr. 159-162, art. 648), cu modificările ulterioare, textul „Limba noastră" se substituie cu textul „Ziua Limbii Române".

Art. IV. – Prezenta lege intră în vigoare la data publicării în Monitorul Oficial al Republicii Moldova.

Art. V. – Autoritățile publice cu competență de adoptare, aprobare sau emitere a actelor normative inferioare legii vor opera, în termen de 30 de zile de la data intrării în vigoare a prezentei legi, modificările ce se impun în sensul acesteia.

Art. VI. – Agenția Resurse Informaționale Juridice, în termen de 30 de zile de la data intrării în vigoare a prezentei legi, va asigura operarea în Sistemul informațional „Registrul de stat al actelor juridice" a modificărilor ce se impun în sensul acesteia, în toată legislația Republicii Moldova, inclusiv în Constituția Republicii Moldova.

Președintele Parlamentului Igor Grosu
Nr. 52. Chișinău, 16 martie 2023

Nr. 850-IX. Chișinău, 22 martie 2023.

150 LEGE
pentru implementarea considerentelor unor hotărâri ale Curții Constituționale

Având în vedere că interpretarea dată dispozițiilor constituționale comportă caracter oficial și obligatoriu pentru toți subiecții raporturilor juridice, iar actele Curții Constituționale prin care se interpretează un text constituțional au putere de lege și, prin considerentele pe care se sprijină, sunt obligatorii pentru toate organele constituționale ale Republicii Moldova, precum și dată fiind obligația de a implementa considerentele exprimate în

Hotărârea Curții Constituționale nr. 36/2013 privind interpretarea articolului 13 alineatul (1) din Constituție în corelație cu Preambulul Constituției și Declarația de Independență a Republicii Moldova, paragrafele 119–124,

Hotărârea Curții Constituționale nr. 4/2021 pentru controlul constituționalității Legii nr. 234/2020 cu privire la funcționarea limbilor vorbite pe teritoriul Republicii Moldova, paragrafele 37 și 38,

Avizul Curții Constituționale nr. 3/2017 la proiectul de lege pentru modificarea articolului 13 din Constituția Republicii Moldova,

Parlamentul adoptă prezenta lege organică.

Art. I. – În textul actelor normative adoptate de Parlament:

cuvintele „limba moldovenească", la orice formă gramaticală, se substituie cu cuvintele „limba română" la forma gramaticală corespunzătoare;

cuvintele „limba de stat", „limba oficială" și „limba maternă", la orice formă gramaticală, în cazul în care se are în vedere limba de stat a Republicii Moldova, se substituie cu cuvintele „limba română" la forma gramaticală corespunzătoare.

Art. II. – Se constată desuetudinea textului „funcționînd pe baza grafiei latine" de la articolul 13 alineatul (1) din Constituția Republicii Moldova și a textului „în baza grafiei latine" de la articolul 6 alineatele (2) și (3) din Legea nr. 173/2005 cu privire la prevederile de bază ale statutului juridic special al localităților din stânga Nistrului (Transnistria).

Art. III. – La punctul I litera a) și punctul 2 din Hotărârea Parlamentului nr. 433/1990 cu privire la zilele comemorative, zilele de sărbătoare și zilele de odihnă în Republica Moldova, cu modificările ulterioare, și la articolul 111 alineatul (1) litera l) din Codul muncii al Republicii Moldova nr. 154/2003 (Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2003, nr. 159–162, art. 648), cu modificările ulterioare, textul „Limba noastră" se substituie cu textul „Ziua Limbii Române".

Art. IV. – Prezenta lege intră în vigoare la data publicării în Monitorul Oficial al Republicii Moldova.

Art. V. – Autoritățile publice cu competență de adoptare, aprobare sau emitere a actelor normative inferioare legii vor opera, în termen de 30 de zile de la data intrării în vigoare a prezentei legi, modificările ce se impun în sensul acesteia.

Art. VI. – Agenția Resurse Informaționale Juridice, în termen de 30 de zile de la data intrării în vigoare a prezentei legi, va asigura operarea în Sistemul informațional „Registrul de stat al actelor juridice" a modificărilor ce se impun în sensul acesteia, în toată legislația Republicii Moldova, inclusiv în Constituția Republicii Moldova.

PREȘEDINTELE PARLAMENTULUI **Igor GROSU**

Nr. 52. Chișinău, 16 martie 2023.

monitorul.gov.md 9

Sperăm că această lege organică este publicată în revistele cu profil filologic, astfel încât prin intermediul analizelor lingviştilor, istoricilor și juriștilor să fie ingerată mai ușor de publicul larg. Legea se distinge şi prin câteva carenţe de formulare (pe care Silviu Berejan le-ar fi semnalat, cu siguranţă, şi care merită o discuţie aparte, de ex., *cuvintele* „*limba moldovenească*"/„*limba română*" în loc de *sintagma* „*limba moldovenească*"/„*limba română*" sau *textul* „*funcționând pe baza grafiei latine*" în loc de *sintagma* „*funcționând pe baza grafiei latine*", gafe ce trebuie înlăturate.

De când a fost fixată în Constituţie cu formula *limbă moldovenească funcţionând în baza grafiei latine* (29 iulie 1994), problema modificării art. 13 (alin. 1) „nu a fost inclusă niciodată pe ordinea de zi a Parlamentului" (Cimpoeşu, 2019, p. 23). În 2022, ofată cu cererea de aderare la UE, problema a trebuit cumva soluţionată în regim de urgenţă. Ar fi fost desuet ca RM să intre în UE cu limba moldovenească drept limbă de stat! (În același timp, recensământul din 2024 spune clar câtă populație se identifică în continuare, din păcate, cu acest nume al limbii pe care o vorbește – „moldovenească"). Chestionarul Comisiei Europene privind aderarea RM la UE (12 aprilie 2022) alcătuit din 2100 de întrebări (constituind un fel de radiografie a situației din toate domeniile) cuprindea şi întrebarea despre limba vorbită în RM: *Care este/sunt limbile oficiale ale Republicii Moldova?* Răspunsul a fost: „Limba oficială a Republicii Moldova este limba română", invocându-se decizia Curţii Constituționale din 2013: în cazul existenței unor divergențe între textul Declarației de Independență și textul

Constituției, textul constituțional primar al Declarației de Independență e cel care prevalează. Aşadar, problema a fost soluţionată cu argumentul lui Alexandru Tănase, pe atunci preşedinte al Curţii Constituţionale.

Nu avem, trebuie să recunoaștem, specialiști în domeniul legiferarii cu privire la limba/limbile vorbite, sau al dreptului lingvistic sau al legislației lingvistice. *Manualul privind negocierile de aderare* (*Manualul*…, 2024) ar trebui să indice mai clar modul în care urmează să se încadreze în politicile lingvistice multinaţionale ale UE şi limba română + limbile minorităţilor vorbite în Republica Moldova, având în vedere că problema convieţuirii limbilor nu se rezolvă de la sine, odată cu aderarea. Nu există un curs cât de cât serios la facultățile de drept, deşi domeniul e asaltat de candidaţi la admitere. Lingviștii din generația lui Silviu Berejan au încercat să fie ei legislatori, atât cât au putut. În timp ce subiectul e cumva amplificat, lingviștii din generaţia actuală consideră subiectul mai degrabă consumat. Anume din acest motiv este absolut necesar un curs fundamental *Lingvistica şi Dreptul* sau *Dreptul lingvistic*, inexistent la ora actuală nici la facultăţile juridice, nici la cele filologice, dar care poate fi pliat pe cursuri existente în țările europene. E de datoria generației noastre să ridicăm la un alt nivel pregătirea tinerei generații și discuțiile ulterioare despre statutul limbii române din Basarabia și istoricul acestei probleme deloc simple.

Este păcat că nu a existat niciun fel de context lingvistico-judiciar şi în jurul acestei modificări. Nu știm dacă s-a aplecat vreun lingvist din breaslă asupra documentelor de aderare și nici dacă au fost invitaţi la vreo consultație de către organele decizionale. Nu a fost invocat numele niciunui lingvist – cel puţin, public – nu există un text însoţitor al acestei acţiuni legislative, un memoriu, care ar fi vărsat mai multă lumină pentru generaţiile viitoare. Ce vreau să spun, de fapt: ne lipseşte un Silviu Berejan, care să păstreze vigilenţa şi corectitudinea acolo unde a rămas loc mai mult pentru aplauze şi medalii.

Silviu Berejan rezona în totalitate cu concepţia coşeriană privind natura politică a limbajului: „**a vorbi o limbă este un act politic implicit**, deoarece exprimă adeziunea la anumite tradiții și la o anumită comunitate istorică” (Coșeriu, 1997, p. 20); „**Omul este fiinţa cea mai politică**, politică şi socială în acelaşi timp” (Coșeriu, 2002/2012, p. 7). Adăugăm aici observaţia că politica lingvistică se referă totdeauna la situații istorice concrete şi, fiind legată de conceptul de alteritate istorică (care întemeiază şi asigură coeziunea comunităţilor) poate fi gândită și impusă atât în favoarea, cât şi în defavoarea populaţiei. Din păcate, „limba și, implicit, identitatea populației majoritare din Basarabia au fost transformate în instrumente politice de către adversarii românismului și au fost folosite ca atare, timp de trei decenii, în lupta politică pentru accederea la putere” (Cimpoeşu, 2019, p. 24).

Trebuie să mai adăugăm că „La rigoare, o limbă niciodată nu poate fi impusă” (de aici şi dificultatea elaborării politicilor lingvistice!), dar observă Coşeriu: „o limbă trebuie în mod necesar să fie adoptată” (Coşeriu, 1996, p. 22) – şi în acest scop trebuie create toate condiţiile pentru ca limba română să fie adoptată de comunitatea populaţiei din RM din raţiuni practice de comunicare.

Pentru o politică lingvistică nouă

Acum un deceniu (2014), Inga Druță afirma judicios că „problemele cu care se confruntă limba română literară (în special) dincolo de Prut nu coincid cu cele pe care le cunoaște uzul ei între hotarele României” (Druţă, 2014, p. 28). În România, activitatea de „cultivare a limbii”, expresie a grijii pentru buna cunoaștere și întrebuințare a variantei literare, a limbii oficiale, urmăreşte apărarea şi protecția ei și își găsește expresia în lucrări de precizare și explicitare a normelor, de cele mai multe ori în legătură cu semnalarea și combaterea greșelilor, a încălcării, sub diverse forme, a normelor (…). În Republica Moldova, grija pentru limba română literară presupune, în primul rând, acțiunea de „regăsire”, de consolidare și răspândire a normelor ei (*Idem*, pp. 28-29). Este adevărat *involuția limbii* a fost întreruptă de cursul istoric declanșat de evenimentele politice de după 1989, dar în cea mai mare parte, la nivelul populaţiei din generaţia de mijloc (40-60 de ani) evoluţia NU a înregistrat indicatori importanţi (dovadă e şi recensământul). Se poate totuşi vorbi despre o anumită evoluţie în special la nivelul populaţiei tinere, care s-a pomenit în vârtejul unei alte influenţe – engleze, suprapusă pe influenţa anterioară). Pandemia şi războiul la graniţă au mai rupt din contactele cu spaţiul estic şi se poate constata o oarecare diminuare a prestigiului limbii ruse în Republica Moldova în rândul vorbitorilor de română. Putem vorbi, aşadar, mai mult intuitiv, de o evoluţie pe segmente de populaţie, la fel cum putem vorbi despre involuţie a limbii române, tot pe segmente. Fără însă a avea corpusuri serioase pentru analize judicioase privind utilizarea limbii pe categorii. Corpusul limbii vorbite în RM rămâne deocamdată o utopie.

De curând, am recitit *Chestionarul* lui B. P.-Hasdeu pus la baza renumitului *Etymologicum Magnum Romaniae*. Păstrând proporţiile şi distanţele, cred că un Chestionar de acest fel sau un Sondaj de opinie, dar mult mai modernizat, ar putea fi unul din proiectele de ţară, care să fie elaborat de lingvişti pentru a putea fi completat de populaţia republicii, aşa cum s-a procedat la recensământ sau, de ce nu, în programul de stat „Ajutor la contor”, şi nu e o glumă. Desigur că lingviştii pot prefera turnul de fildeş sau al bibliotecii virtuale. Dar o cunoaştere a ceea ce cred purtătorii unei limbi ar fi un exerciţiu mai mult decât important. Astfel de studii se practică frecvent și ar livra specialiștilor date de pe teren pentru a se cunoaşte situaţia pe diferite grupuri ale populaţiei cel puţin în legătură cu percepţiile vizavi de limba/limbile în care comunică. Structurile decizionale nu

pot ignora la nesfârşit propunerile de a se elabora o nouă politică lingvistică de stat, despre necesitatea căreia s-a vorbit în nenumărate rânduri. Dar de care nu a început să se ocupe nimeni, concret şi cu asumare. România poate fi însă un excelent consultant în acest sens pentru decidenții din Republica Moldova.

Aşadar, în ideea că ar fi fost scris, *Testamentum linguae* al lui Silviu Berejan ar fi conţinut următoarele linii directive:

– Crearea unei infrastructuri lingvistice comune cu spaţiul românesc general (pornind de la ideea că limbajul trebuie analizat şi utilizat ca infrastructură de bază ce permite ființelor umane să-și transmită mesajele) (Braun, Brehmer, 2023, p. 74). În spaţiul online e nevoie de crearea unor platforme de interoperabilitate comune pentru ambele maluri ale Prutului, nu doar de poduri de flori sau de piatră;

– Crearea corpusurilor de limbă română vorbită în spaţiul Republicii Moldova (pentru a cunoaşte starea de lucruri sau gradul de afecţiune al limbajului oral, punerea diagnosticului cu aparate moderne, cu datele pe masă);

– Studierea românei vorbite în diaspora, în cadrul proiectelor bilaterale sau multinaţionale;

– Iniţierea unor proiecte de demolingvistică pe teritoriul Republicii Moldova şi în străinătate, în special pe teritoriul UE, unde se află comunităţi mari de moldoveni, exemplu (*Demolingüística*, 2025);

– Modificarea curriculei universitare prin includerea unor cursuri dedicate infrastructurilor lingvistice, politicilor lingvistice şi planificării lingvistice şi preluarea bunelor practici din occident (Bojoga, 2013, pp. 77-84);

– E nevoie de încurajarea lingviştilor din tânăra generaţie în vederea elaborării unor teze de istorie a limbii române actuale, despre bilingvism, trilingvism, semilingvism, multi- sau plurilingvism, translingvism etc., despre felul cum urmează a se încadra în noua paradigmă europeană limba română din Basarabia, despre care a tot vorbit acum două decenii Silviu Berejan.

– Studierea limbajului Generației Z, prin intermediul unor proiecte de prestigiu şi prin implicarea tinerilor cercetători în astfel de proiecte.

În concluzie, ca să ducem la un alt nivel pledoariile din toată opera sociolingvistică a regretatului acad. Silviu Berejan, credem că acestea s-ar regăsi în următoarele deziderate:

– Consacrarea limbii române ca element identitar și vector de integrare europeană. E nevoie de o mai insistentă promovare a ideii că limba română este o resursă de modernizare, nu doar un simbol identitar.

– Este nevoie de crearea unui **Consiliu Național pentru Politică Lingvistică**, cu rol de elaborare, coordonare și monitorizare a aplicării politicii. A se începe cu crearea unui mecanism de monitorizare și evaluare a utilizării limbii române în instituțiile statului, precum și în mediile neinstituționalizate.

– Politica lingvistică a Republicii Moldova trebuie să fie un proiect național major, construit pe baza adevărului istoric, a standardelor internaționale și a necesarului de modernizare a societății. Limba română este nu doar un patrimoniu cultural, ci o forță de coeziune, de emancipare și de orientare europeană. În absența unei politici lingvistice de stat, Republica Moldova riscă să perpetueze confuzia identitară și să compromită dezvoltarea durabilă a culturii naționale și integrarea firească în spațiul european. Un **cadru juridic în interiorul republicii ar asigura vorbitorilor de limbă română din RM un spaţiu de convieţuire cu alte limbi mai clar şi mai eficient. Un loc deosebit de important într-o astfel de politică de stat trebuie să revină învăţământului** (Hanganu et al., 2023; **Rotaru, 2023), roadele căruia de acum jumătate de secol se menţin clar în mentalitatea populaţiei RM.**

– Deşi niciodată nu e un moment propice pentru declanşarea unor astfel de discuţii şi propuneri legislative, e nevoie de o implicare serioasă a instituţiilor abilitate. Este adevărat că politica lingvistică presupune măsuri ferme și nepopulare cum ar fi: standardizarea, impunerea limbii române în administrație, reducerea abuzurilor-consecinţă a bilingvismului artificial, reformarea educației. Clasa politică din Republica Moldova a fost adesea divizată sau ezitantă, fie din calcul electoral, fie din oportunism geopolitic. Guvernele anterioare au tratat limba mai mult simbolic decât strategic. Actualul guvern, deşi bine intenţionat, trebuie să se ferească de greșeala de a face acelaşi lucru.

– Crearea unui corp instituțional stabil, proces pentru care e nevoie de presiune civică. Se poate începe cu un Memoriu de susținere a Strategiei Naționale de Politică Lingvistică, adresat parlamentului. Fără un cadru legislativ coerent, lucrurile nu se vor schimba de la sine. Promovarea limbii române nu exclude promovarea limbilor minoritare de pe teritoriul RM, ci creează premisele unei integrări reale în societate şi într-o structură cum este UE.

– Nu e de ignorat și un Plan de comunicare publică și advocacy. Acest cadru de acțiune poate fi adaptat ulterior pentru inițierea unei Campanii naționale de conștientizare lingvistică, în cadrul căreia să se explice pe toate canalele, la toate nivelele şi în toate modurile posibile raportul existent între cele două etnonime: *moldovean* şi *român*, între conceptul de *moldovenism* și *românism* (Coșeriu, 2013, pp. 9-15), între *naţionalismul lingvistic sănătos* și *imperialismul* / *colonialismul lingvistic* (Coşeriu, 2020, p. 208).

– Mai mult: e nevoie de informarea oficială a instituțiilor europene cu privire la intenția de a alinia politica lingvistică națională la valorile UE, dar și de solicitarea de expertiză tehnică și asistență din partea Consiliului Europei și a Comisiei Europene. Nu în ultimul rând, sprijinirea politicilor de educație lingvistică bazate pe cercetare și realități demografice.

În acest fel, o viitoare bibliografie dedicată acad. Silviu Berejan ar constitui un adaos la memoria istorică şi instituţională, justificând efortul generaţiei sale pentru repunerea în drepturi a limbii majorităţii populaţiei vorbite pe cel mai mare teritoriu românesc înstrăinat vreodată.

Referinţe bibliografice:

1. *Academicianul Silviu Berejan*: *Biobibliografie* / Alcătuitori: M. Fotescu, E. Scurtu; red. coord. Gh. Popa; red. resp. E. Harconiţa; Universitatea de Stat „Al. Russo". Biblioteca Ştiinţifică; Institutul de Lingvistică al AŞM. Bălţi-Chişinău: CEUSM, 2005. 284 p. ISBN: 9975-931-95-2.

2. BAHNARU, Vasile. Filologia şi istoria sovietică moldovenească – diversiune ştiinţifică cu suport ideologic şi geopolitic. *Akademos.* 2016, nr. 2, pp. 135-143.

3. BANTOŞ, Alexandru. Omul potrivit la locul şi la timpul potrivit. Note pentru un portret. *Limba Română.* 2007, nr. 7-9, pp. 89-96.

4. BEREJAN, Silviu. Academicianul Nicolae Corlăteanu, organizator al ştiinţei academic. *Revistă de lingvistică şi ştiinţă literară.* 1995, nr. 3, pp. 36-39.

5. BEREJAN, Silviu. Degradarea vorbirii orale într-un stat în care funcţionează paralel două limbi oficiale. Akademos. 2007, nr. 4, p. 28-32. Disponibil: http://akademos.asm.md/files/Academos_nr__4_2007_0.pdf

6. BEREJAN, Silviu. Funcţionarea oficială a două limbi în Republica Moldova – obstacol în calea integrării europene a acestei ţări. În: *Comunicare interculturală şi integrare europeană.* Iași, Ed. Alfa, 2006, pp. 39-43. Disponibil: https://philippide.ro/comunicare-interculturala.html

7. BEREJAN, Silviu. Situaţia limbii române în Republica Moldova din perspectiva integrării europene. În: *Identitatea culturală românească în contextul integrării europene.* Iași: Editura Alfa, 2006, pp. 63-68. Disponibil: https://philippide.ro/identitatea-culturala-romaneasca.html [accesat 2025-05-18].

8. BOJOGA, Eugenia. Limba română în Basarabia – un calvar fără sfârşit (Contrafort, 2009). În: *Limba română – „între paranteze"? Despre statutul actual al limbii române în Republica Moldova.* Chișinău: ARC, 2013, pp. 53-60. ISBN: 978-9975-61-753-6.

9. BOJOGA, Eugenia. Prestigiul limbii române în Republica Moldova. În: *Limba română – „între paranteze"? Despre statutul actual al limbii române în Republica Moldova.* Chișinău: ARC, 2013, pp. 69-76. Publ. inițial în *Contrafort.* 2009, nr. 5-6. ISBN: 978-9975-61-753-6.

10. BRAUN, Bettina; BREHMER, Bernhard. Language as Infrastructure. În: *Rethinking Infrastructure Across the Humanities* / *Aaron Pinnix et al.* (*eds.*) // *Culture & Theory.* 2023, Vol. 290, pp. 67-74. Disponibil: https://www.transcript-verlag.de/shopMedia/openaccess/pdf/oa9783839469835.pdf [accesat 2025-05-20].

11. CIMPOEŞU, Dorin. Limba română în Basarabia – după treizeci de ani**.** *Limba Română.* 2019, nr. 1, pp. 15-24.

12. COŞERIU, Eugeniu. Alteritate, toleranţă şi masochism (Dialog cu un elev despre etica şi politica lingvistică // Kabatek, Johannes. În: *Eugeniu Coşeriu. Pagini de exegeză şi de reconstrucţie biografică.* Iaşi: Institutul European, 2020, pp. 193-210

(articol publicat inițial în: *Revistă de lingvistică şi ştiinţă literară*, 1997, nr. 3, pp. 80-87). ISBN: 978-606-24-0280-8.

13. COȘERIU, EUGENIU. Limbaj şi politică. *Revistă de lingvistică şi ştiinţă literară*. 1996, nr. 5, pp. 10-28.

14. COȘERIU, Eugeniu. „…Moldovenismul… nu se opune românismului, ci este o formă a lui…" (Discurs rostit pe 22 mai 2001 cu ocazia conferirii titlului de doctor honoris causa al UPS „Ion Creangă"). *Limba Română*. 2013, nr. 5-6, pp. 9-15.

15. COȘERIU, Eugeniu. Politici lingvistice. *Limba Română*. 2012, nr. 11-12, pp. 6-16 (articol publicat inițial în: *Limba Română*, 2002, nr. 10, pp. 139-145).

16. COȘERIU, Eugeniu. *Principalele probleme ale limbii române*. Ediție îngrijită de Cristina Bleorţu, Cristinel Munteanu şi Johannes Kabatek. Bucureşti: Ed. Academiei Române, 2023, 76 p. ISBN: 978-9732-738-808-5.

17. *Demolingüística del español en el sureste europeo* (aut. Cristina Bleorţu et al.). Instituto Cervantes, 2025, 272 p. ISBN: 978-84-18210-76-1.

18. DRUȚĂ, Inga. După 25 de ani: situaţia lingvistică din Republica Moldova. *Akademos*. 2014, nr. 3, pp. 28-30.

19. *Egalitatea limbilor în epoca digitală* (Rezoluția Parlamentului European din 11 septembrie 2018 referitoare la egalitatea limbilor în epoca digitală. *Jurnalul Oficial al Uniunii Europene*. 23.12.2019. Disponibil: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/PDF/?uri=CELEX:52018IP0332 [accesat 2025-05-20].

20. HADÂRCĂ, Ion. Meandrele Limbii Române în Basarabia. *Akademos*. 2024, nr. 3, pp. 13-17.

21. HANGANU, Aurelia, UNGUREANU, Elena, VARZARI, Elena. *Destine de lingvişti. Oameni care au fost.* Chişinău: S.n. 2023, CEP USM, 260 p. ISBN: 978-9975-62-587-6.

22. Hotărârea nr. 8 din 11 martie 2024 privind controlul constituționalității Legii nr. 52 din 16 martie 2023 pentru implementarea considerentelor unor hotărâri ale Curții Constituționale (sesizarea nr. 94a/2023). Disponibil https://www.constcourt.md/ccdocview.php?l=ro&tip=hotariri&docid=850 [accesat 2025-05-20].

23. Lege pentru implementarea considerentelor unor hotărâri ale Curții Constituționale (Legea 150). *Limba Română*. 2023, nr. 3-4, pp. 14-15; *Monitorul Oficial*. 2023, 24 martie, p. 9. Disponibil: https://monitorul.gov.md/ro/monitorul/view/pdf/2624/part/1#page=4 [accesat 2025-05-20].

24. *Manual privind negocierile de aderare a Republicii Moldova la Uniunea Europeană = Handbook on the negotiations for the accession of the Republic of Moldova to the European Union* / Vladimir Međak, Aljoša Race; Guvernul Republicii Moldova. Chișinău: Arc, 2024. 88 p. Carte-valet. ISBN: 978-9975-0-0895-2.

25. PIOTROWSKI, Raymund. Sinergetica şi ocrotirea limbii române în Republica Moldova. *Revistă de lingvistică şi ştiinţă literară*. 1997, nr. 3, pp. 92-94.

26. POHILĂ, Vlad. Limba română din Republica Moldova, între primejdii şi speranţe. *Limba Română*. 2003, nr. 1, pp. 13-17; 2023, nr. 3-4, pp. 174-181.

27. POPA, Gheorghe. „Refugiatul în limba română", academicianul Silviu Berejan. *Akademos*. 2019, nr. 4, pp. 108-115.

28. *Rapport au Parlement sur la langue française 2023*. Délégué général à la langue française et aux langues de France [Resursă electronică]. Disponibil: https://www.vie-publique.fr/files/rapport/pdf/288744.pdf [accesat 2025-05-20].

29. *Rezultele preliminare ale Recensământului populaţiei şi locuinţelor*. Disponibil: https://statistica.gov.md/ro/rezultatele-preliminare-ale-recensamantului-populatiei-si-locuintelor-2024-10077_61626.html [accesat 2025-05-20].

30. ROTARU, Liliana. *Politica lingvistică în învățământul superior din RSSM – element al ideologiei imperiale și instrument de inginerie națională*. Chișinău: Lexon-Prim; Oradea: Ratio et Revelatio, 2023, 340 p. ISBN: 978-9975-172-39-4 (Lexon-Prim); ISBN: 978-606-9659-95-3 (Ratio et Revelatio).

31. SUCEVEANU, Arcadie. Limba română – memorie, cetate și standard. *Akademos*. 2019, nr. 3, pp. 8-13.

32. *Семантическая эквивалентность лексических единиц*. Отв. ред. Н.Г. Корлэтяну; Академия Наук МССР, Институт Языка и Литературы. Chișinău: Știința, 1973.

CZU: 81’42:811.135,1’42
https://doi.org/10.52505/lecturi.2025.07.03

CONSIDERAȚII PRIVIND ÎNNOIREA DISCURSULUI REPETAT: CONSTRUCȚII FIXE RECENTE

Inga DRUȚĂ
Institutul de Filologie Română „Bogdan-Petriceicu Hasdeu”
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-6180-653X

Rezumat. *Construcțiile fixe* (*expresii idiomatice*, *proverbe*, *zicători*, *colocații*), *care fac parte din discursul repetat*, *se consideră că aparţin unei direcţii de utilizare a limbii naturale opuse creativităţii*: *vorbitorul „ia de-a gata” construcţiile*, *recunoscute lexical ca unităţi de sine stătătoare*, *cu un sens adesea netransparent*, *care trebuie învăţate de vorbitorii nativi sau nenativi asemenea sensului oricăror cuvinte necunoscute.*

În *româna actuală*, *în special în variantele ei de limbă vorbită*, *există tendinţa de a altera forma standard a unor frazeologisme cu diverse intenţii*: *de a produce umor*, *ironie*, *sarcasm*, *jocuri de cuvinte*, *precum şi de a transmite unele informaţii referenţiale negative într-un mod indirect. Se observă*, *în acelaşi timp*, *apariţia unor construcţii fixe noi*, *care*, *preluate frecvent de vorbitori*, *îmbogăţesc inventarul discursului repetat.*

Cuvinte-cheie: *discurs repetat*, *construcții fixe*, *expresii idiomatice*, *colocații*, *creativitate.*

Considerations on the Renewal of Repeated Discourse: Recent Fixed Constructions

Abstract. *Fixed constructions* (*idioms*, *proverbs*, *sayings*, *collocations*), *which are part of repeated discourse*, *are considered to belong to a direction of natural language use opposite to creativity*: *the speaker «takes for granted» the constructions*, *lexically recognized as independent units*, *with an often non-transparent meaning*, *which must be learned by native or non-native speakers like the meaning of any unknown words.*

In current Romanian, *especially in its spoken language variants*, *there is a tendency to alter the standard form of some phraseologisms with various intentions*: *to produce humor*, *irony*, *sarcasm*, *word games*, *as well as to transmit some negative referential information in an indirect way. At the same time*, *the emergence of new fixed constructions is observed*, *which*, *frequently taken over by speakers*, *enrich the inventory of repeated discourse.*

Keywords: *repeated speech*, *fixed constructions*, *idiomatic expressions*, *collocations*, *creativity.*

Conceptul de „discurs repetat”, pus în circulație de Eugeniu Coșeriu, desemnează „tot ceea ce în vorbirea unei comunități se repetă mai mult sau mai puțin identic sub formă de discurs deja făcut sau combinare mai mult sau mai puțin fixă, ca fragment lung sau scurt, a «ceea ce s-a spus deja»„ (Coșeriu, 2000, p. 258). În altă lucrare, omul de știință a definit această noţiune drept „tot ceea ce este fixat în mod tradiţional ca «expresie», «frază» sau «locuţiune», [discurs] ale cărui elemente constitutive nu sunt substituibile sau recombinabile după regulile actuale ale limbii” (Coșeriu, 2001, p. 235-239). În sens larg, discursul repetat coşerian include frazeologia, adică expresiile idiomatice, locuţiunile, proverbele, zicătorile, citatele celebre, cuvintele înaripate etc. – tot ceea ce se repetă într-o formă mai mult sau mai puţin fixă.

Conceptul de discurs repetat din lingvistica integrală coşeriană a fost dezvoltat de şcoala ieşeană „Tehnica liberă a vorbirii şi discursul repetat” sub conducerea profesorului Stelian Dumistrăcel (Dumistrăcel, 2006; Munteanu, 2006).

În opinia lui Coșeriu, discursul repetat „este mult mai vast decât s-ar putea crede în general; vorbirea este ca un fel de pictură cu colaj simultan, adică în parte este tehnică actuală şi în parte sunt bucăţi de vorbire deja existente” (Coșeriu, 1994, p. 55).

Discursul repetat este opus discursului liber și conține, în alți termeni, „prefabricate de vorbire”: proverbe, zicători, vorbe de duh, locuţiuni, aforisme, expresii din alte limbi (latină, greacă, franceză, engleză etc.), citate biblice etc. Dacă aceste „construcții de-a gata” nu sunt modificate în niciun fel, fiind preluate ca atare, se consideră că ţin de tradiţia lingvistică. În limbajul oral însă, în cel publicistic, în cel al literaturii moderne, dar mai ales postmoderne, asemenea „prefabricate” pot suferi, cu intenţia deliberată a vorbitorilor/autorilor, modificări radicale.

Așa cum afirmă cercetătoarea Ariadna Ștefănescu, „frazeologismele sunt considerate ca aparținând unei direcții de utilizare a limbii naturale opuse creativității, în sensul că vorbitorul «ia de-a gata» construcțiile, recunoscute lexical ca unități de sine stătătoare, cu un sens adesea netransparent, care inițial a trebuit învățat de vorbitorii nativi sau nenativi asemenea sensului oricăror cuvinte necunoscute” (2003), adică „vorbitorul nu creează idiomatismele cu ocazia enunțării mesajului, ci le extrage din lexiconul său mental” (*ibid.*) pentru a imprima discursului expresivitate.

În româna actuală, în special în limba vorbită, în limbajul ziariștilor și în cel publicitar, se constată tendința de a modifica formele standard ale unor construcții fixe „nu numai cu intenţia de a produce umorul, ironia, sarcasmul, jocul de limbaj spiritual, ci şi de a contribui la referențialitatea textului, mai precis, de a transmite informaţia referenţială incomodă sau negativă într-un mod indirect” (*ibid.*), de exemplu: *a bate din adidas*, *interneţe fără bătrâneţe*, *mintea internautului cea de pe urmă*, *un semn de circulaţie bine plasat trece primejdia grea*, *cine fură azi*

un ou nu se mulţumeşte să facă mâine omletă, *pescuit în mape tulburi*, *am creditul meu*, *sunt prizonier* etc. „Deraierile” frazeologice de acest tip și mecanismele care le guvernează sunt abordate pertinent în studiul „Modificări, condiţionate pragmatic, ale frazeologismelor” semnat de Ariadna Ștefănescu (2003), precum și în alte contribuții (Groza, 1996; Groza, 2003; Driga, 2015).

Deconstruirea unor expresii fixe în scopuri diverse este o manifestare a creativității vorbitorilor. Sub același imperiu al creativității se află apariția unor noi construcții: idiomatisme, locuțiuni, clișee, colocații etc., care, fiind lansate de unii vorbitori (în special scriitori și ziariști), sunt preluate de comunitate și îmbogățesc inventarul discursului repetat.

Formula frecventă în discursul public din ultimii ani *cu subiect și predicat* desemnează faptul de „a spune lucrurilor pe nume”, de „a afirma ceva tranșant, în mod explicit”: „Ministrul Sebastian Burduja anunță *cu subiect și predicat* că vrea să se bată pentru Primăria Capitalei” (https://www.ziaruldeiasi.ro); „Asta e ultima nebunie afirmată *cu subiect și predicat* la Kremlin, înainte de marea defilare” (https://alephnews.ro). În alte contexte, construcția are semnificația „pe înțelesul tuturor”: „Cifre *cu subiect și predicat*” (titlu, https://revistacultura.ro); „Îngenuncherea statului român, *cu subiect și predicat*” (https://www.moise.ro). Se atestă și utilizări improprii: „Despărțirea de Liviu, o decizie *cu subiect și predicat* pentru Maria” (https://a1.ro).

Distinsa lingvistă Rodica Zafiu publica încă în 2012, în *România literară*, un articol ce semnala „un nou clișeu [care] își trăiește în prezent momentul de glorie: în comentariile despre declarații deja produse sau așteptate se recurge insistent la formula *cu subiect şi predicat*”. Cercetătoarea a remarcat că inițial sintagma avea „valoare apreciativă, nu lipsită de o anume ironie colocvială, provenind din reducerea complexității unui enunț la categoriile gramaticale de bază. Ironia s-a pierdut însă, în mare măsură, prin frecvență și clișeizare”.

Construcția *a* (*nu*) *fi o lumină* apare atât în contexte pozitive: „Dobrin *era o lumină*!” (https://atelier.liternet.ro), cât și, mai frecvent, în cele negative: „E posibil ca partidul lui Simion să fi atras votanți și de la PNL, care, în ciuda numelui, *nu e o lumină* a liberalismului european” (https://www.vice.com); „Iohannis, care *nu e o lumină*, a bătut o vedetă politică și media, pe Victor Ponta, premier în funcție, având butoane serioase” (https://radu-tudor.ro); „Dughin *nu e o lumină*, nici vreun înțelept, ci un produs media fabricat în laborator la Moscova și exportat” (https://istoriiincalcite.wordpress.com). Formula afirmativă – *a fi o lumină* – sugerează că o persoană este inteligentă, cu capacități deosebite, un bun profesionist etc., pe când cea negativă reprezintă o modalitate eufemistică de a califica pe cineva drept mediocru, limitat, cu puține competențe. Ca referință la entități (instituții, partide ș.a.), expresia *a nu fi o lumină* exprimă ideea de imperfecțiune, scădere, lacună.

Un frazem plastic este *a face cornete din niște cărți*, înregistrat în discursul ziaristului Dragoș Pătraru (proiectul *Starea nației*), prezent și pe blogul acestuia: „Între timp am mai crescut, *am mai făcut cornete din niște cărți* și acum cred că e nevoie de mai multe zile libere, dacă vrem să și trăim între reprizele de muncă” (https://dragospatraru.substack.com). Semnificația expresiei este „a avea (multe) lecturi”.

O construcție sugestivă este *a lua* (sau *a fura*) *șunca din fasole*: „Doamna Lasconi (…) s-a supărat și a spus că este ant*Idem*ocratic acest lucru, pentru că… ea s-a văzut câștigătoarea alegerilor prezidențiale și dintr-odată cineva *i-a luat șunca din fasole* și nu va mai participa la acest al doilea tur… va trebui să o ia, din nou, de la primul tur, să îndeplinească, din nou, toate acele condiții pentru a se înscrie în luptă” (https://iamnews.ro); „Crede prea mult în oameni, acesta este defectul său. Toată cariera sa politică a fost clădită astfel, i *s-a furat șunca din fasole* în mod constant, dar el a crezut cu toată ființa în idealul nobil de a face ceva pentru România” (https://romania.europalibera.org); „Asta trebuia să facă și Gigi Becali, să facă centre prin toată țara, cum a făcut Hagi, care *le-a luat* tuturor *șunca din fasole* cu proiectul lui!” (https://www.libertatea.ro). Semnificația idiomatismului este ușor de dedus din contexte: „a pierde un prilej favorabil”, construcția fiind sinonimă cu expresia mai veche *a*(*-i*) *trece* (cuiva) *pe la* (sau *pe lângă*) *nas.*

În discursul public actual este frecventă expresia *a arăta pisica* (*neagră*) cu semnificația „a amenința”: „După ce Dan Barna *i-a arătat pisica*, DNA tranșează subiectul dosarului penal al liderului USR!” (https://www.stiripesurse.ro); „Președintele ANPC *i-a arătat pisica* industriei!” (https://www.apc-romania.ro); „Ca atare, după patru zile de *arătat pisica*, trocul dintre magistrați și parlamentari a revenit la normal, adică huzurul merge mai departe” (https://www.puterea.ro); „Rareș Bogdan *i-a arătat pisica neagră* lui Ludovic Orban. Face amenințări cu dezvăluiri!” (https://www.national.ro). Formula este oarecum bizară, deoarece o pisică, de obicei, nu pare amenințătoare. O sugestie de decodificare a construcției găsim într-un studiu semnat de Rodica Zafiu din *România literară*, care lua în discuție frazemul *a rupe pisica*: „E posibil ca expresia să se fi referit, în sensul său primar, nu la simpaticul animal, ci la unul dintre multele obiecte denumite cu același cuvânt, printr-o extindere metaforică fixată în limbă. *Pisică* și *mâță* au, în limbajul popular, și valoarea de «nume dat unor obiecte, instrumente, dispozitive etc. cu care se apucă, se prinde, se trage sau se fixează ceva». *Mâță* are nu mai puțin de 23 de sensuri populare și regionale, desemnând un mecanism de oprire a căruței, un cârlig de fier, un lanț, oiștea, placa de fier etc.; unul dintre cele mai răspândite înțelesuri ale sale în limba veche era de ancoră a unei nave. De altfel, al treilea termen al relației de sinonimie *pisică – mâță* este cătușa: provenind din latinescul *cattus*, fem. *catta*, cu sufixul *-ușă*, cuvântul denumea în limba veche pisica; s-a păstrat,

grație acelorași evoluții metaforice ale sinonimelor sale, pentru a desemna «diferite obiecte care se prind, se înfig sau cuprind ceva, cum prinde pisica cu ghearele» (*Dicționarul Academiei*): e vorba tot de ancoră ori de o bucată de lemn sau de fier care fixează căruța, grinzile casei etc.; referentul obiectual are și sensul curent azi de «inele metalice, legate între ele printr-un lanț, cu care se leagă mâinile și picioarele arestaților». Oricum, e mai probabil ca dovada forței fizice să fi fost ruperea unui lanț de fier, a unei verigi, a ancorei etc., decât a unui animal cât se poate de fragil" (Zafiu, 2006).

O altă expresie curioasă este *pistol cu apă* (*caldă*, *rece* sau *chioară*) cu semnificația „lucru lipsit de însemnătate": „Zâmbesc când aud oameni care spun că este complicat cu e-factura. E-factura este «*pistol cu apă*» comparat cu ce o să vină. Show-ul adevărat va începe de la 1 iulie 2024" (https://timpul.md); „«Ce se întâmplă în România e *pistol cu apă*», circulă vorba diasporenilor pe rețelele sociale" (https://romanialibera.ro); „Intriga din *Urzeala tronurilor* e *pistol cu apă* pe lângă jocurile de culise din Universitatea de Medicină și Farmacie Timișoara" (https://www.catavencii.ro); „Adică tot ce vedem la televizor cu mascați, polițiști, rapoarte și anchete complexe sunt *pistol cu apă caldă*" (https://punctul.ro); „Râdem noi, râdem, da' nu prea e râsu' nostru. 2008 și 1929-1933 au fost *pistol cu apă rece* pe lângă ce o să urmeze" (https://www.facebook.com); „Am așa o senzație că epoca Băsescu a fost *pistol cu apă chioară* pe lângă ce ne așteaptă" (https://www.cristoiublog.ro).

În alte contexte, semnificația expresiei este „simplu, facil": „E *pistol cu apă* să îți optimizezi site-ul pentru căutări după propriul brand" (https://ro.linkedin.com/posts/raulmarosan). De cele mai multe ori, frazemul *pistol cu apă*, în funcție de context, este sinonim cu idiomatismul mai vechi *floare la ureche.*

În ultimii ani, construcția *a avea cuvintele* (sau *vorbele*) *la el*, din cauza uzului frecvent, a devenit un clișeu: „De cele mai multe ori reușește, căci pune pasiune și *are cuvintele la el*, știe să explice, să provoace puternice trăiri în studenții săi…" (https://dilemaveche.ro); „Ludovic Orban *are cuvintele la el.* Ştie să le rostogolească, să le facă clăbuc, să le picure susurând pe buze (lapte şi miere), cam ca orice politician" (https://ziardecluj.ro); „Antonescu este un om care *are vorbele la el*, dar o ţară nu se conduce prin vorbe" (https://hotnews.ro); „*Nu are vorbele la ea*, nu este capabilă să facă faţă unei situaţii de media" (https://www.libertatea.ro). Expresia are sensul „știe să vorbească", „știe ce să spună", „calificare transmisă prin intermediul unei asocieri amuzante, care concretizează, prin metaforă şi metonimie, talentul oratoric" (Rodica Zafiu). Cercetătoarea semnalează și varianta *cu vorbele la purtător* („e frumoasă, *cu vorbele la purtător* şi cu un zâmbet care te atrage ca un magnet", apropotv.ro) (Zafiu, 2016).

Pe lângă expresiile deja bine cunoscute *noaptea* (sau *bezna*) *minții*, *a durea mintea*, *deștept în cap*, *urât*(*ă*) *ca munca*, *a aplauda ca focile*, *om din același sac*,

a nu nimeri pământul cu căciula, atrage atenția construcția colocvială recentă *a da cu virgulă*, prezentă în presă și în comentariile de pe internet. Sensul formulei, dedus din diverse contexte, este „a crea confuzie; a eșua”; se face referire la erori sau acțiuni care nu au avut succes: „Matematica lui Iohannis și Nicușor *ne-a dat cu virgulă* și țara este în derivă” (https://www.threads.com); „Salutare! Ce pași ai încercat să urmezi și *a dat cu virgulă*? Poate te ajută manualul produsului” (https://comunitate.orange.ro); „Guvernul lui Ciolacu a făcut și recalcularea pensiilor pe vorbe și i-*a dat cu virgulă* la fapte” (https://www.b1tv.ro); „Înseamnă că au calculat greșit sau, cum am spune noi, «le-*a dat cu virgulă*» (https://hotnews.ro); „Cineva de la PSD s-a apucat de croşetat bugetul şi le-*a dat cu virgulă*. Asta rezolvă problema cu PNRR? Evident că nu” (https://economica.net).

Expresia își are originea, probabil, în jargonul matematic școlăresc: „Sensul metaforic se poate baza pe ideea că numerele întregi sunt preferabile celor cu zecimale, mai ales în viaţa cotidiană: numărul întreg presupune o rezolvare clară şi sigură, în vreme ce zecimalele implică aproximări şi incertitudini” (Zafiu, 2017). Deși ingenioasă inițial, construcția a devenit rapid un clișeu.

Din seria construcțiilor cu verbul *a da* din jargonul informatic *a da click*, *a da eject*, *a da like* face parte și o expresie specifică mai ales tinerilor: *a da* (*cu*) *seen*: „De ce *dai «seen»* și nu răspunzi?!” (https://dilemaveche.ro); „Cei mai mulți utilizatori ai rețelelor de socializare *dau seen* atunci când chiar nu vor să continue o conversație cu un alt prieten din mediul virtual, în timp ce alții *dau seen* pentru că nu pot răspunde chiar în acel moment și aleg să scrie un mesaj după ce și-au terminat treaba” (https://spynews.ro); „În momentul în care intri în conversație și «*dai cu seen*», nu mai poți să te scuzi și să afirmi că nu ai citit mesajele” (https://www.romaniatv.net). Astfel, *a da* (*cu*) *seen* semnifică, în principal, nu faptul că un mesaj a fost receptat, ci, mai degrabă, că mesajul a fost ignorat.

Formula este legată de mediul online, în special, de rețelele de socializare și de aplicațiile de comunicare online de tipul *chaturilor*, cum ar fi WhatsApp, Telegram, Viber etc. În aceste programe, care trimit instantaneu mesajele, sub fiecare mesaj citit apare un indiciu (engl. *seen*) conform căruia destinatarul a citit mesajul trimis sau nu. Participiul englezesc *seen* înseamnă „văzut” și este utilizat ca un fenomen de economie a limbii.

Din domeniul comunicării pe rețelele de socializare și prin aplicații specializate, expresia s-a extins și la alte situații în care un emițător a fost ignorat de către receptorul mesajului său: „Dacă cineva pentru care simți o atracție emoțională îți *dă cu seen* din motive banale, atunci nu e interesat/ă” (www.tpu.ro); „Când Moș Nicolae îți *dă cu seen*” (www.denisuca.com); „*Nu da cu seen* la vot!” (https://printoteca.ro); „Generația Seen, hai la vot. *Nu* mai *da seen* viitorului tău!” (https://creator.iqads.ro).

În spațiul virtual circulă și o construcție opusă: *a lua* (sau *a primi*, *a dobândi*) *seen*: „*Să îți iei seen* e ca și cum ai vorbi și omul ăla nu te ascultă.

Ești pur și simplu ignorat” (www.beatricecretu.wordpress.com); „Apoi failurile, faptul că *ți-ai luat seen* sau jet a nu știu câta oară, ghici ce… te fac să fii și mai nesigur în următoarele interacțiuni” (https://artaseductiei.ro). Sunt atestate și utilizări ironice: „Gabriela Cristea *a primit SEEN* nu de la soț sau de la vreo prietenă căreia i-a cerut vreun sfat, ci de la… culmea, cardul din dotare” (https://mediaflux.ro); „Barcelona a primit «seen» la prima ofertă pentru Lautaro” (https://www.digisport.ro).

În discursul public actual circulă frecvent expresia plastică *a înghiți o broască*, cu referire în special la politicieni: „Dacă cineva crede că în politică poți activa fără *să înghiți o broască* zilnic, se înșeală amarnic!” (https://www.contributors.ro); „Dl Băsescu este unul dintre cei mai înalți reprezentanți ai Partidului Popular European. Domnia sa a spus, de pildă, că poate *înghiți o broască*, dar niciodată nu va putea înghiți un porc – referindu-se la dl Ponta” (https://moldova.europalibera.org). Construcția apare și în varianta *a înghiți o broască-râioasă*: „Rareș Bogdan a greșit. Poți *înghiți broasca râioasă*, dar nu spune că e gustoasă!” (https://ziaristii.com); „Marian Mocan: «Dacă dimineața poți *să înghiți o broască râioasă* pe stomacul gol fără să ai nimic, poți intra în politică»„ (https://www.pressalert.ro); „Vicepreședintele PDL Ioan Oltean a declarat, vineri, că PNL *înghite*, în fiecare zi, câte *un broscoi râios* din partea PSD. «Aoleu. O înghit de trei ani, nu e o problemă, s-au obișnuit. Le merg broaștele pe gât în fiecare zi»” (https://timponline.ro).

Utilizarea construcției s-a extins și în afara politicii: „Există o vorbă care spune că trebuie *să înghiți o broască* imediat după ce te trezești. Mai exact, să te ocupi de ceva ce nu-ți face plăcere cât mai repede, pentru a scăpa de stresul și disconfortul cauzat de sarcina respectivă” (https://www.capitalcomunicate.ro).

Așa cum remarcă Rodica Zafiu, „expresia există în engleză (*swallowing a*/*the frog*) și o versiune a sa a fost chiar aleasă ca metaforă-cheie pentru un îndreptar al tehnicilor de organizare eficientă, de înfruntare a situaţiilor dificile şi inevitabile, prin dezobişnuire de amânarea la nesfârşit (Brian Tracy, *Eat that frog!*, 2008). Internetul atestă existenţa expresiei în ebraică şi e posibil să existe corespondente în multe alte limbi (…). În franceza colocvială, o expresie aparent echivalentă, înregistrată de dicţionare (*manger* sau *bouffer la grenouille*) are cu totul alt sens: «a cheltui banii altora, a fura» (în acest caz, broasca – denumire a puşculiţei – fiind o metonimie pentru banii comuni)” (Zafiu, 2014).

Cu referire la colocații, semnalăm extinderea unor formule diverse care includ lexemele *suflet* și *pește*.

Prima construcție are o conotație eufemistică, deductibilă din contextele de utilizare: „Cică așa va arăta primul sondaj măsluit care va fi lansat public foarte curând, pentru manipularea negocierilor și presiuni în «*alianța sufletului*» PSD-PNL” (https://sentinela.ro); „Cine a fost la *ședința sufletului*?”

(https://sentinela.ro); „*Primăria sufletului*, se aude? Astăzi s-a încheiat 1 lună de la sesizarea făcută la Primăria Timișoara prin care atrăgeam atenția că sunt 3 becuri arse pe strada Armoniei și este beznă, fiind pericol de accidente și evenimente neplăcute” (www.facebook.com); „*Primăria sufletului* nu poate face o sesizare oficială către poliție ca aceasta să-și facă dracului treaba?” (https://www.replicaonline.ro); „Mă întreb ce se întâmplă dacă clienții greșesc *declarația sufletului*?” (despre declarațiile fiscale; https://www.nwradu.ro). În aceste utilizări inedite, se remarcă alăturarea „distonantă” a unor elemente incompatibile sub aspect semantic și stilistic: *alianță*, *ședință*, *primărie*, *declarație* (*fiscală*) și *suflet*. De fapt, termenul *suflet* este în aceste colocații un eufemism pentru un cuvânt licențios sau pentru o expresie injurioasă.

Cea mai cunoscută expresie relativ recentă cu lexemul *pește* este *nepotu*’ *lui pește*, o desemnare ironică sau peiorativă pentru „rudă a unei persoane sus-puse”, înregistrată în *Dicționarul de argou al limbii române* al lui George Volceanov (Editura Niculescu, 2007).

În diverse colocații, în contexte diferite, construcțiile cu termenul *pește* au obținut semnificația „de nimic; incapabil, incompetent, ageamiu”: *meșterii lui pește*, *poetul lui pește*; „*Justiția lui pește*! Fiul bătăuș și recidivist al deputatului Traian Dobre, cercetat în libertate” (https://www.dezvaluirea.ro); „*Sancțiunile lui pește*. Plafonul de preț impus de SUA pentru vânzările de petrol ale Rusiei este aproape complet eludat, potrivit oficialilor occidentali și datelor privind exporturile rusești” (https://www.national.ro).

Formula apare și cu un intensificator: „Ca la noi, la nimeni – analistul neamului, *analistul lui pește prăjit*!” (https://www.gorjeanul.ro); „O informație care spune multe despre *sondajele lui pește prăjit*” (https://www.comisarul.ro); „Să îmi explice *«suveraniștii» lui pește prăjit*, cegiștii, auriștii și șoșocarii – SĂ ÎMI EXPLICE – cum e posibil să votezi CONTRA legii care spune că trebuie să doborâm drone cu exploziv care zboară peste România” (www.facebook.com); „Am boală pe *publicitarii lui pește prăjit*” (https://hotnews.ro); „Bașca, toată achiziția asta face parte din mirobolantul proiect de digitalizare, finanțat prin PNRR, ceea ce înseamnă că ar fi fost posibil, ba chiar util, să fi fost pusă în aplicare – atât achiziția, cât și *soluția lui pește prăjit* – cu ceva vreme înainte de alegeri” (https://www.catavencii.ro); „*Metroul lui Pește Prăjit* din țara lui Papură Vodă” (https://www.stelianmuscalu.ro).

Semnalăm și denumirea în română a unui film american din 1994: *Ace Ventura*: *detectivu*’ *lu*’ *pește*, numele unei trupe – *Trupa lui Pește* și piesa formației *Vunk* „Țara lui pește” („În *țara lui pește* stăm în acvariu”, 2017).

Construcțiile fixe puse în discuție, fiind inițial o manifestare de creativitate a vorbitorilor, se clișeizează cu timpul din cauza utilizării frecvente și devin parte din discursul repetat, îmbogățindu-l.

Referinţe bibliografice:

1. COȘERIU, Eugeniu. *Lecţii de lingvistică generală* (trad. din spaniolă de E. Bojoga). Chișinău: Arc, 2000. ISBN: 9975-61-146-X M-157-126.COȘERIU, Eugeniu. *L'homme et son langage*, textes réunis par H. Dupuy-Engelhardt, J.-P. Durafour et F. Rastier. Éditions Peeters, Louvain – Paris – Sterling, Virginia, 2001.

2. COȘERIU, Eugeniu. Arhitectura şi structura limbii. În: *Prelegeri şi conferinţe* (*1992-1993*), supliment al publicaţiei „Anuar de lingvistică şi istorie literară", T. XXXIII, 1992-1993, Seria A, Lingvistică, Iaşi, 1994, pp. 49-64.

3. *Discursul repetat între alteritate şi creativitate. Volum omagial Stelian Dumistrăcel* (ed. Cristinel Munteanu). Iași: Institutul European, 2007.

4. DRIGA, Ina. Deraieri frazeologice în textele dramatice ale autorilor basarabeni. *Studia Universitatis Moldaviae*. 2015, nr. 10 (90). Seria „Științe umanistice", pp. 43-46. ISSN: 1811-2668. ISSN: online 2345-1009. Disponibil: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/08.p.4346_Deraieri%20frazeologice%20in%20textele%20dramatice%20ale%20autorilor%20basaraben.pdf [accesat 2025.04.11].

5. DUMISTRĂCEL, Stelian. *Discursul repetat în textul jurnalistic. Tentaţia instituirii comuniunii fatice prin mass-media*. Iași: Editura Universităţii „Al. I. Cuza", 2006.

6. GROZA, Liviu. Despre jocurile de cuvinte în frazeologia limbii române. *Limbă şi literatură*. 1996, 41, nr. 2, pp. 32-36.

7. GROZA, Liviu. Tendințe ale frazeologiei românești actuale. În: *Actele Colocviului Catedrei de limbă română* (*27-28 noiembrie 2002*): *Aspecte ale dinamicii limbii române actuale*. Vol. 2. București: Editura Universității din București, 2003, pp. 351-360. ISBN: 973-575-825-3.

8. MUNTEANU, Cristinel. Forme ale discursului repetat ca tradiţii literare europene inserate în tradiţia lingvistică românească. În: *Identitatea culturală românească în contextul integrării europene*, Iași: Editura ALFA, 2006, pp. 235-240.

9. ȘTEFĂNESCU, Ariadna. Modificări, condiţionate pragmatic, ale frazeologismelor. În: Pană Dindelegan, Gabriela (ed.). *Aspecte ale dinamicii limbii române actuale. Actele Colocviului Catedrei de limba română*, 27-28 noiembrie 2002, II, secțiunea Pragmastilistică. București: Editura Universității din București, 2003. Disponibil: https://www.diacronia.ro/en/indexing/details/V3945/pdf [accesat 2025.05.05].

10. ZAFIU, Rodica. Arătatul pisicii. *România literară*, nr. 45, 10 noiembrie 2006.

11. ZAFIU, Rodica. Înghițitul broaștelor. *Dilema veche*, nr. 525, 6-12 martie 2014.

12. ZAFIU, Rodica. Cu vorbele la el. *Dilema veche*, nr. 656, 15-21 septembrie 2016.

13. ZAFIU, Rodica. Dă cu virgulă… *Dilema veche*, nr. 716, 9-15 noiembrie 2017.

Notă: Articol elaborat în cadrul subprogramului de cercetare 010301 „Perspective interdisciplinare asupra fenomenelor de confluență și de confruntare în domeniile lingvistic, literar și folcloric în spațiul basarabean ca limes civilizațional și frontieră geopolitică", Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu" al USM.

CZU: 81’367.6:811.135.1’367.6
https://doi.org/10.52505/lecturi.2025.07.04

O PERSPECTIVĂ FUNCȚIONAL-SEMANTICĂ ASUPRA PĂRȚILOR DE VORBIRE

Ion BĂRBUȚĂ
Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu” al USM
ORCID: https://orcid.org/0000-0003-2649-8276

Rezumat. *Articolul examinează clasificarea tradițională a cuvintelor în părți de vorbire, evidențiind limitele abordărilor exclusiv morfosintactice. În acest context, se argumentează necesitatea unei perspective funcțional-semantice, întemeiate pe principiile gramaticii funcționale, în care sensul și funcția devin criterii esențiale pentru încadrarea lexico-gramaticală a cuvintelor. Cele patru părți de vorbire noționale – substantivul, verbul, adjectivul și adverbul – sunt analizate ca domenii structurate în baza dihotomiei centru – periferie: nucleul (centrul) reunește subclase de cuvinte cu funcții gramaticale stabile și roluri sintactice motivate semantic, în timp ce periferia include unități cu statut ambiguu sau funcții multiple, subliniind astfel fluiditatea categoriilor. Această abordare pune în lumină caracterul dinamic și contextual al părților de vorbire, a căror clasificare poate varia în funcție de condițiile concrete ale comunicării.*

Cuvinte-cheie: *parte de vorbire, teoria părților de vorbire, substantiv, verb, adjectiv, adverb.*

A Functional-semantic Perspective on Parts of Speech

Abstract. *This article examines the traditional classification of words into parts of speech, highlighting the limitations of approaches based solely on morphosyntactic criteria. In this context, the necessity of a functional-semantic perspective is argued, one grounded in the principles of functional grammar, where meaning and function become essential criteria for the lexico-grammatical categorization of words. The four major notional parts of speech – noun, verb, adjective, and adverb – are analysed as domains structured around the core–periphery dichotomy: the core includes subclasses of words with stable grammatical functions and semantically motivated syntactic roles, while the periphery comprises units with ambiguous status or multiple functions, thus emphasizing the fluidity of these categories. This approach highlights the dynamic and context-dependent nature of parts of speech, whose classification may vary according to the specific conditions of communication.*

Keywords: *part of speech, parts of speech theory, noun, verb, adjective, adverb.*

Atitudinea lingvisticii contemporane față de teoria părților de vorbire. Clasificarea cuvintelor în părți de vorbire constituie una dintre cele mai vechi și mai persistente teorii ale gramaticii tradiționale, cu origini ce pot fi urmărite până în Antichitate, în cadrul gramaticilor greacă și latină. În lingvistica structuralistă a secolului al XX-lea , această tipologie a fost păstrată, dar reevaluată prin prisma criteriilor formale, accentul punându-se, în special, pe trăsăturile morfologice și distribuționale ale cuvintelor.

În ciuda longevității și utilizării sale constante în gramaticile normative și în procesul de predare a limbii, clasificarea tradițională a părților de vorbire este frecvent reconsiderată în lingvistica contemporană. Această clasificare nu mai este percepută ca un instrument de analiză riguros și universal valabil, ci mai degrabă ca o convenție practică, adesea insuficientă pentru a reflecta complexitatea și dinamismul structurilor lingvistice reale.

Deși sistemul părților de vorbire constituie de mult timp un reper important al analizei gramaticale, cercetările recente evidențiază numeroase probleme legate de fundamentarea sa teoretică. Una dintre cele mai frecvent formulate obiecții se referă la caracterul eterogen al criteriilor utilizate în delimitarea claselor de cuvinte. Astfel, părțile de vorbire nu sunt identificate după un singur criteriu, ci pe baza unei combinații de criterii morfologice (capacitatea de flexiune), sintactice (funcția în propoziție) și semantice (sensul lexical) (Avram, 2001, p. 31). Eterogenitatea acestor criterii îngreunează trasarea unor granițe clare între clasele lexico-gramaticale, iar ambiguitățile și inconsecvențele care rezultă afectează atât descrierea, cât și capacitatea de a anticipa comportamentul cuvintelor în diverse contexte – aspecte ce justifică includerea acestei chestiuni în „spinoasa problemă a părților de vorbire" (Coșeriu, 2004, p. 114).

Problemele legate de clasificarea cuvintelor în părți de vorbire se datorează în mare parte faptului că fiecare parte de vorbire este definită printr-un ansamblu de trăsături formale, funcționale și semantice, dintre care niciuna nu este o condiție necesară și suficientă pentru a atribui o unitate clasei respective. Nu vom insista asupra dificultăților privind clasificarea cuvintelor în părți de vorbire, ci ne vom concentra pe principalele abordări propuse pentru depășirea acestor provocări, urmărind modul în care pot fi aplicate criteriile de delimitare în cazul celor patru clase fundamentale: substantivul, adjectivul, verbul și adverbul.

În încercarea de a depăși limitele impuse de abordarea tradițională în clasificarea părților de vorbire, unii cercetători au propus modele taxonomice care privilegiază un singur criteriu de clasificare, considerat esențial sau determinant. Această orientare semnalează o tranziție către abordări alternative, menite să corecteze inconsecvențele și ambiguitățile generate de utilizarea unor criterii eterogene. Obiectivul central al acestor demersuri îl constituie îmbunătățirea definițiilor, prin recursul la un principiu unificator,

care să asigure coerență sistemului și să permită delimitări riguroase între clasele morfosintactice.

Privilegierea formei morfologice în clasificarea cuvintelor. În tradiția lingvisticii descriptive și structurale, clasificarea cuvintelor în părți de vorbire s-a bazat adesea pe criterii morfologice, în special pe structura flexionară a unităților lexicale. Abordările morfocentrice pleacă de la premisa că forma oferă un set relativ stabil și obiectiv de trăsături utile în delimitarea claselor lexico-gramaticale. Astfel, paradigma flexionară – adică variația formală în funcție de gen, număr, caz sau timp – a fost considerată un indicator esențial al apartenenței la o anumită parte de vorbire.

În gramaticile tradiționale, clasele precum substantivul, verbul sau adjectivul au fost definite în principal pe baza acestor trăsături morfologice, în detrimentul criteriilor sintactice sau semantice. Această perspectivă se regăsește, de exemplu, în lucrările gramaticilor normative din secolele al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, unde se pune accent pe trăsături precum genul, cazul sau timpul, fără o integrare clară a funcțiilor sintactice sau a valorilor semantice.

Chiar și unele lucrări moderne continuă să evidențieze distincțiile dintre părțile de vorbire pe baza paradigmelor flexionare, considerând că forma este un criteriu reproductibil și, în anumite cazuri, suficient pentru clasificare. Totuși, o asemenea abordare, deși utilă în descrierea formei, riscă să ignore relațiile funcționale ale cuvintelor în propoziție, motiv pentru care gramaticile contemporane propun o abordare integrativă – morfologică, sintactică și semantică – în definirea claselor lexico-gramaticale.

Această reevaluare se impune cu atât mai mult în cazul limbilor slab flexionare, unde forma morfologică este minimă, iar criteriul formal nu mai poate funcționa ca fundament unic al clasificării. Chiar și în limbile flexionare, cum este româna, anumite clase – precum adverbele – se sustrag logicii morfologice tradiționale, punând în discuție aplicabilitatea universală a criteriului formal.

Deși frecvent utilizat în delimitarea claselor lexico-gramaticale, criteriul morfologic prezintă limite semnificative, mai ales atunci când este aplicat în mod exclusiv. Aceste limite devin evidente în analiza relației dintre forma gramaticală și conținutul categorial al unităților lexicale.

Principala obiecție adusă acestei abordări constă în faptul că formele morfologice – precum genul, numărul, cazul sau timpul – nu constituie criterii autonome, ci reflectă trăsături semantice profunde asociate claselor lexico-gramaticale. Cu alte cuvinte, aceste categorii gramaticale sunt manifestări formale ale unor proprietăți semantice fundamentale ale cuvintelor, și nu factori definitorii în sine.

Astfel, categoria numărului derivă din capacitatea substantivelor de a desemna entități numerabile. În același mod, timpul verbal este o expresie formală

a procesualității, trăsătură semantică specifică verbului, iar gradele de comparație ale adjectivului reflectă intensitatea unei calități, proprii acestei clase. Din această perspectivă, am putea conchide că un cuvânt nu este substantiv pentru că se declină, ci se declină tocmai pentru că este substantiv, adică pentru că posedă un anumit tip de conținut categorial. Același principiu se aplică tuturor celorlalte clase de cuvinte: forma morfologică este o consecință a apartenenței la o clasă gramaticală, nu criteriul care o stabilește.

Această relație de subordonare a trăsăturilor formale față de cele categorial-semantice evidențiază faptul că particularitățile morfologice reflectă distincții profunde între clasele de cuvinte. Prin urmare, criteriul morfologic are mai degrabă un rol confirmativ decât unul definitoriu în stabilirea apartenenței lexico-gramaticale.

Valoarea explicativă a acestui criteriu este limitată, întrucât el depinde de trăsături semantice și sintactice și nu funcționează autonom. Deși este util în descrierea formelor gramaticale, nu poate constitui baza delimitării părților de vorbire. O clasificare mai riguroasă impune cel puțin corelarea criteriului morfologic cu cel sintactic, o abordare susținută de numeroase studii de gramatică (Iordan, Guțu Romalo, Niculescu, 1968, p. 66; Gabinschi, 2016, p. 70-71).

Privilegierea dimensiunii sintactice în clasificarea părților de vorbire. În opoziție cu perspectivele morfologice, teoriile care acordă prioritate dimensiunii sintactice în clasificarea părților de vorbire susțin că funcția unui cuvânt în structura propoziției este determinantă pentru identificarea și definirea clasei sale lexico-gramaticale. Potrivit acestei abordări, apartenența la o categorie gramaticală nu derivă din trăsături morfologice sau din sens, ci din poziționarea și comportamentul său funcțional în enunț.

Un reper teoretic esențial pentru această viziune este oferit de Lucien Tesnière în lucrarea *Éléments de syntaxe structurale* (1959). Prin modelul său structural-sintactic, Tesnière pune sub semnul întrebării clasificările tradiționale fondate pe morfologie sau semantică, pledând pentru centralitatea criteriului sintactic. În concepția sa, categoria gramaticală a unui cuvânt este determinată de relațiile pe care acesta le stabilește în cadrul propoziției. El introduce conceptul de „valență” pentru a explica modul în care anumite unități, în special verbele, impun prezența altor termeni în structura propoziției. În această interpretare, propoziția este centrată pe verb, care acționează ca nucleu al rețelei sintactice, atrăgând în jurul său prin relații de dependență actanții și circumstanțele.

Astfel, un cuvânt este definit prin rolul său sintactic în structura propozițională, nu prin trăsăturile sale formale ori semantice. Categoriile gramaticale devin proiecții ale unor funcții sintactice precise: actanțiale (subiect, complement), atributive, predicative sau circumstanțiale.

Modelul lui Tesnière implică un tip de determinism sintactic, în care cuvintele nu sunt analizate izolat, ci prin aportul lor la organizarea ierarhică a propoziției. Clasificarea lexico-gramaticală este reconceptualizată ca o problemă de funcție în cadrul enunțului, nu de formă sau sens, marcând o ruptură semnificativă față de tradiția gramaticilor clasice.

Viziunea lui Tesnière a influențat în mod decisiv orientările ulterioare ale lingvisticii structuraliste și generativiste, favorizând apariția unor teorii care pun accentul pe relațiile gramaticale și pe poziționarea funcțională a elementelor în frază în detrimentul criteriilor morfologice sau semantice izolate. În această perspectivă, clasificarea cuvintelor devine expresia organizării interne a propoziției.

Trebuie observat că practica dominantă în gramatica occidentală, dar și de la noi a fost aceea de a acorda o atenție prioritară criteriilor morfologice și sintactice în bloc, ceea ce a condus la definirea părților de vorbire drept *clase morfosintactice*. În această perspectivă, o parte de vorbire este recunoscută pe baza unui set de proprietăți formale (precum prezența unor afixe sau paradigme flexionare specifice) și a unui comportament combinatoriu constant, adică distribuția sintactică în cadrul propoziției (GALR, I, p.38; Iordan, Robu, 1978, p. 65).

Astfel, fiecare parte de vorbire se distinge printr-un profil combinatoriu propriu, reflectat în poziția și rolul său în structura sintactică, precum și prin trăsături morfologice caracteristice. În unele cazuri, și aspectele semantice contribuie la conturarea claselor lexicale, însă acestea sunt, de regulă, secundare și supuse validării prin criteriile formale menționate anterior. Rezultatul este o clasificare care își propune să reflecte realitatea lingvistică în mod sistematic, evitând atât arbitrarul semantic, cât și rigiditatea formalistă.

Privilegierea sensului lexical în clasificarea cuvintelor pe părți de vorbire implică o abordare semantică ce distinge două niveluri ale semnificației: sensul referențial, care reunește ansamblul informațiilor despre referent, adică despre realitatea desemnată, și sensul categorial, abstract și generalizat, care reflectă ipostaza conceptuală sub care este prezentat referentul în limbă. Acest al doilea nivel se manifestă prin statutul gramatical al cuvântului și prin funcția sa sintactică în enunț.

Primul nivel, cel referențial, presupune asocierea cuvintelor cu anumite categorii ontologice: substantivele denotă ființe, lucruri sau fenomene; verbele – acțiuni, stări ori relații; adjectivele – trăsături și caracteristici ale obiectelor; adverbele – circumstanțe și moduri de desfășurare a acțiunii. Această clasificare este intuitivă din punct de vedere cognitiv și, tocmai de aceea, este introdusă devreme atât în procesul de achiziție a limbii materne, cât și în predarea limbilor străine.

Cel de-al doilea nivel, cel categorial, implică o conceptualizare abstractă a funcției semantice a părților de vorbire. În acest cadru, substantivul nu doar desemnează un obiect oarecare, ci îl prezintă ca fiind o entitate autonomă; verbul exprimă o procesualitate temporalizată, iar adjectivul – o caracteristică aplicabilă entităților.

Din această perspectivă, criteriul semantic, în ambele sale dimensiuni, este considerat, în anumite orientări teoretice, un fundament esențial pentru delimitarea părților de vorbire. Sensul lexical nu doar orientează clasificarea, ci o fundamentează conceptual și funcțional, fiind văzut ca un criteriu primordial, din care derivă trăsăturile morfologice și sintactice.

Totuși, criteriul semantic este, de departe, cel mai controversat în procesul clasificării. Criticile vizează, în special, lipsa unei corespondențe univoce între categoriile lingvistice și realitatea extralingvistică. Se susține că părțile de vorbire nu reflectă unități conceptuale omogene, iar clasificarea semantică, bazată pe tipul de referent, este adesea arbitrară și inconsecventă. Astfel, același tip de referent poate fi exprimat prin cuvinte aparținând unor clase gramaticale diferite (*a fugi* – verb vs. *fugă* – substantiv), ceea ce demonstrează că sensul lexical, luat izolat, este insuficient pentru a justifica apartenența la o clasă lexico-gramaticală. Referențialitatea devine, astfel, prea vagă pentru a constitui un criteriu stabil, întrucât sensurile denotative nu se distribuie clar și consecvent între clasele gramaticale.

Încercarea de a fundamenta clasificarea pe trăsături semantice categoriale, precum „obiect” pentru substantiv sau „proces” pentru verb, generează nu doar generalizări utile, ci și numeroase excepții. Mai mult, lingviștii atrag atenția asupra faptului că sensul categorial este adesea influențat de contextul enunțiativ, ceea ce sporește instabilitatea acestui criteriu. Toate aceste aspecte determină concluzia că semantica, luată izolat, nu poate constitui unicul criteriu valid în clasificarea părților de vorbire.

Așadar, atât clasificarea denotativă, bazată pe tipul de referent, cât și cea categorială, bazată pe funcția abstractă a cuvântului, se dovedesc insuficiente ca soluții teoretice de sine stătătoare. Din acest motiv, tot mai mulți lingviști optează pentru modele alternative de clasificare, întemeiate pe criterii formale sau funcționale, care oferă o descriere mai stabilă și predictibilă a părților de vorbire.

În continuarea celor analizate mai sus, se conturează câteva constatări esențiale. Astfel, teoria tradițională a clasificării cuvintelor în părți de vorbire se confruntă cu două tendințe aparent contradictorii, ambele generatoare de dificultăți atât teoretice, cât și metodologice. Pe de o parte, se observă recursul la criterii eterogene – morfologice, sintactice și semantice – utilizate fără o articulare sistematică și coerentă. Pe de altă parte, anumite modele propun o

abordare reductivă, prin promovarea unui singur criteriu ca factor decisiv în detrimentul celorlalte dimensiuni relevante. Ambele direcții conduc la impasuri interpretative: fie prin fragmentarea excesivă a claselor lexicale, ceea ce afectează unitatea și stabilitatea acestora, fie prin simplificări conceptuale care neglijează complexitatea structurală și funcțională a limbii.

Dată fiind complexitatea fenomenului, devine necesară formularea unei alternative descriptive care să redea coerent atât interdependența trăsăturilor definitorii ale unităților lexicale, cât și funcționalitatea acestora în uz. Soluția optimală constă în adoptarea unei abordări integratoare, ce sintetizează criterii diferite, ierarhizate în funcție de relevanța lor pentru identificarea și clasificarea părților de vorbire.

Părțile de vorbire – câmpuri funcțional-semantice. O direcție tot mai influentă în lingvistica contemporană analizează părțile de vorbire din perspectiva câmpurilor funcțional-semantice. Această abordare propune o viziune complexă asupra sistemului gramatical, fiind astfel depășite limitele clasificărilor tradiționale fondate în principal pe criterii formale. În centrul acestei paradigme se află interacțiunea dintre **sens** și **funcție**, ceea ce determină o reconfigurare a criteriilor de apartenență la o clasă lexico-gramaticală.

Totuși, această perspectivă întâmpină anumite dificultăți, dintre care cea mai notabilă este formularea unor definiții conceptuale riguroase pentru clasele gramaticale. Se ridică, astfel, întrebarea: pot fi aceste clase definite dintr-o perspectivă semantică? În timp ce gramatica tradițională oferă, în general, un răspuns negativ, lingvistica cognitivă susține contrariul. Potrivit acesteia, lexicul și gramatica formează un continuum, iar clasele gramaticale fundamentale – precum substantivul, adjectivul, verbul și adverbul – pot fi definite în termeni semantici.

Este demonstrat că descrierea sensului cuvintelor prin simpla raportare la entitățile desemnate nu este suficientă pentru clasificarea acestora în părți de vorbire. În consecință, distincția dintre părțile de vorbire nu se întemeiază pe sensul referențial, ci pe modul în care acesta este conceptualizat prin intermediul limbii. Elementul esențial al acestei clasificări îl constituie statutul categorial al cuvântului. Datorită gradului înalt de generalitate, sensurile categoriale reprezintă trăsături semantice comune tuturor membrilor unei clase, indiferent de conținutul lor referențial.

Astfel, Ronald Langacker, autorul unui influent manual de gramatică cognitivă, definește sensul categorial al substantivului prin noțiunea de entitate, caracterizată prin trăsături precum existența fizică, compoziția materială și localizarea spațială. În mod analog, verbul este asociat cu sensul categorial de proces, definit prin caracteristici precum schimbarea, transferul de energie și ancorarea temporală. Aceste două concepte se află în opoziție și din perspectiva

statutului lor conceptual: entitatea este cognitiv autonomă, în timp ce procesul este dependent de participarea unei entități (Langacker, 2008, p. 104).

Adjectivul este, la rândul său, definit prin sensul categorial de însușire, înțeleasă ca „proprietate statică a obiectului", ceea ce îl distinge atât de substantiv, cât și de verb.

Adverbul, în schimb, reprezintă cea mai problematică dintre părțile de vorbire majore, din cauza eterogenității sale semantice. Spre deosebire de substantiv, verb și adjectiv, adverbul nu dispune de un prototip semantic clar conturat. Cel mai frecvent, această clasă este asociată cu exprimarea unor caracteristici modale, spațiale sau temporale.

Pe baza acestor sensuri categoriale, se conturează patru câmpuri funcțional-semantice fundamentale, corespunzătoare celor patru părți de vorbire esențiale: câmpul entității (substantivul), câmpul procesului (verbul), câmpul însușirii (adjectivul) și câmpul modalității sau al circumstanțelor (adverbul).

Structura internă a părților de vorbire: nucleul și periferia. Analiza câmpurilor funcțional-semantice ale părților de vorbire relevă cu ușurință existența unor unități lexicale care corespund doar parțial, uneori cu dificultate, sensului categorial specific clasei gramaticale din care fac parte. Pornind de la premisa că nicio parte de vorbire nu constituie o categorie omogenă, fiecare câmp funcțional-semantic poate fi conceput ca având o structură internă formată dintr-un **nucleu** și o **periferie**. Apartenența unei unități lexicale la una dintre aceste zone este determinată de gradul de apropiere față de prototipul categorial.

Cuvintele din nucleu întrunesc în mod deplin trăsăturile definitorii ale clasei fiind reprezentative pentru aceasta. În schimb, unitățile aflate la periferie manifestă anumite abateri de la prototip, fără a-și pierde însă complet identitatea categorială.

Delimitarea dintre nucleu și periferie se sprijină pe raportul dintre cele două componente esențiale ale sensului lexical: sensul referențial și sensul categorial. Nucleul este alcătuit din acele unități în care sensul referențial corespunde pe deplin celui categorial, realizându-se astfel o corelație clară între tipul de referent și modul său de reprezentare în limbaj.

Exemple relevante în acest sens sunt: substantivele concrete, care denotă entități distincte existente în realitate sub forma unor clase de elemente de același fel (*copac*, *carte*); verbele de acțiune, care exprimă procese fizice (*a merge*, *a lucra*); adjectivele calitative, care indică însușiri inerente obiectelor (*drept*, *mare*); adverbele de mod, timp și loc, care precizează circumstanțele desfășurării acțiunii (*bine*, *ieri*, *aici*).

Periferia câmpului reunește acele unități al căror sens referențial se îndepărtează de prototipul semantic al clasei. În cazul substantivelor, de exemplu, putem menționa: substantivele abstracte (*libertate*, *mișcare*), care desemnează

concepte; substantivele colective (*mulțime*, *țărănime*), care denotă entități difuze. Deși păstrează trăsăturile substantivului, aceste lexeme se abat de la modelul prototipic al „obiectului concret". Această discrepanță ridică o întrebare esențială: cum se justifică apartenența lor la o clasă gramaticală, dacă sensul referențial nu mai corespunde prototipului?

Răspunsul trebuie căutat în influența pe care structura sintactică o exercită asupra statutului categorial al cuvântului. Acest aspect devine deosebit de evident în cazul unităților periferice, care își dobândesc identitatea gramaticală nu prin conținutul lor semantic, ci prin funcția pe care o îndeplinesc în cadrul unei construcții sintactice. Astfel, apartenența unui cuvânt la o anumită clasă morfosintactică – substantiv, verb, adjectiv sau adverb – este determinată de rolul pe care îl joacă într-o structură superioară, precum sintagma nominală sau propoziția.

În acest context, identificarea câmpurilor funcțional-semantice nu se poate fundamenta exclusiv pe criterii semantice, ci trebuie să includă și perspectiva funcțional-sintactică. Astfel, indiferent de sensul referențial, cuvintele pot fi interpretate din punct de vedere categorial, atunci când îndeplinesc anumite condiții, în funcție de rolul lor sintactic: cele cu funcție actanțială sunt interpretate ca substantive, cele cu rol predicativ – ca verbe, cele cu funcție atributivă – ca adjective, iar cele cu funcție circumstanțială – ca adverbe.

Prin urmare, sensul categorial al unui cuvânt nu are o fundamentare univocă, ci se construiește pe baza a două surse principale. În cazul unităților prototipice, apartenența categorială este determinată, în mod direct, de sensul referențial al cuvântului, care corespunde unei clase conceptuale bine delimitate – de exemplu, „obiect" pentru substantiv sau „proces" pentru verb. Aceste unități prezintă o corespondență clară între semnificația lor lexicală și rolul lor sintactic.

În schimb, în cazul unităților periferice, care nu se încadrează în mod tipic într-o categorie lexicală, determinarea sensului categorial se bazează în primul rând pe funcția sintactică pe care o îndeplinesc în enunț. Astfel, cuvinte cu sensuri ambigue sau mai puțin specifice pot fi interpretate ca substantive, verbe, adjective sau adverbe în funcție de poziția lor în structură și de relațiile sintactice pe care le stabilesc.

Această dublă motivație, semantică în cazul prototipurilor și sintactică în cazul periferiei, explică de ce sensul categorial nu poate fi redus la o trăsătură concretă, ci dobândește un caracter abstract și generalizat. El funcționează ca o schemă cognitivă flexibilă, capabilă să integreze atât formele canonice, cât și pe cele marginale, în funcție de contextul lingvistic și de organizarea internă a enunțului.

În concluzie, analiza structurii interne a părților de vorbire necesită o abordare integrativă, care corelează perspectiva semantică cu cea sintactică, fără a exclude

componenta morfologică. În această configurație, morfologia ocupă un rol intermediar, de mediere între sens și funcție, fiind definită metaforic drept „o slugă la doi stăpâni”. Această triadă analitică – semantică, sintactică și morfologică – constituie un cadru coerent și flexibil pentru înțelegerea modului în care părțile de vorbire funcționează în limba actuală.

În acest context, conceptul de nucleu și periferie devine un instrument operațional valoros, permițând explorarea gradului de apartenență a unităților lexicale la o anumită clasă gramaticală. El reflectă atât trăsăturile prototipice ale elementelor centrale, cât și variabilitatea și mobilitatea unităților marginale în uzul lingvistic contemporan.

Referinţe bibliografice:

1. **A**VRAM, Mioara. *Gramatica pentru toţi.* Bucureşti: Humanitas, 2001COȘERIU, Eugeniu. *Teoria limbajului şi lingvistica generală*: *5 studii*. Bucureşti: Editura Enciclopedică, 2004. ISBN: 973-45-0493-2.

2. GABINSCHI, Marcu. Metoda polistadială de identificare a claselor de cuvinte (a „părţilor de vorbire”). *Buletin de lingvistică*. 2016, nr. 17, anul XIV, pp. 68-73. ISSN: 1857–1948.

3. GALR, I = *Gramatica limbii române*. Vol. 1: *Cuvântul*. Bucureşti: Editura Academiei Române, 2005. ISBN: 973-27-1306-2.

4. IORDAN, Iorgu, GUŢU ROMALO, Valeria, NICULESCU, Alexandru. *Structura morfologică a limbii române contemporane*. Bucureşti: Editura ştiinţifică, 1968.

5. IORDAN, Iorgu, ROBU, Vladimir. *Limba română contemporană*. București: Editura Didactică și Pedagogică, 1978.

6. LANGACKER, Ronald W. *Cognitive Grammar*: *A basic introduction*. Oxford: Oxford University Press, 2008.

7. TESNIÈRE, Lucien. *Éléments de syntaxe structurale*. Paris: Klincksieck, 1959.

Notă: Articol elaborat în cadrul subprogramului de cercetare 010301 „Perspective interdisciplinare asupra fenomenelor de confluență și de confruntare în domeniile lingvistic, literar și folcloric în spațiul basarabean ca limes civilizațional și frontieră geopolitică”, Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu” al USM.

CZU: 81’36
https://doi.org/10.52505/lecturi.2025.07.05

PERSPECTIVE WITTGENSTEINIENE ASUPRA CONCEPTULUI DE GRAMATICĂ

Alexandru COSMESCU
Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu” al USM
ORCID: https://orcid.org/0000-0001-7288-3998

Rezumat. *Articolul analizează sensul pe care Ludwig Wittgenstein îl atribuie conceptului de „gramatică” în filosofia sa târzie, apropiat și în același timp distinct de înțelesurile obișnuite din lingvistică sau filologie. Gramatica, în accepția sa, este atât demersul de descriere a folosirii și regulilor de folosire a cuvintelor și enunțurilor, cât și aceste reguli înseși. Gramatica devine astfel sistemul de reguli ce fac posibil sensul, având un caracter intersubiectiv, implicit și non-teoretic. Remarcile sau propozițiile gramaticale (spre deosebire de cele empirice) nu transmit informații noi, ci clarifică ceea ce este deja operant în uzajul comun. Prin exemple concrete – precum analiza propoziției „sunt aici” – se arată cum scoaterea enunțurilor din contextul lor de utilizare duce la confuzii filosofice. Din această perspectivă, gramatica în sensul wittgensteinian nu propune o teorie a limbajului, ci o formă de reamintire menită să restabilească claritatea în fața fascinației produse de formele noastre de exprimare.*

Cuvinte-cheie: *Wittgenstein, gramatică, propoziție gramaticală, propoziție empirică, uz.*

Wittgensteinian Perspectives on the Concept of Grammar

Abstract. *This paper examines the meaning Ludwig Wittgenstein assigns to the concept of “grammar” in his late philosophy, a notion both close to and distinct from its common usage in linguistics or philology. Grammar, in his view, refers both to the project of describing the use and rules of language, and to the rules themselves. As such, grammar is the system of rules that makes meaning possible, and it is intersubjective, implicit, and non-theoretical in nature. Grammatical remarks or propositions–unlike empirical ones – do not convey new information, but clarify what is already operative in ordinary language use. Through concrete examples – such as the analysis of the proposition “I am here” – this paper shows how removing utterances from their context of use leads to philosophical confusion. From this perspective, Wittgensteinian grammar does not propose*

a theory of language, *but a form of recollection aimed at restoring clarity in the face of the fascination exerted by our ways of speaking.*
Keywords: *Wittgenstein*, *grammar*, *grammatical proposition*, *empirical proposition*, *use.*

Poate părea surprinzător că filosoful austriac stabilit în Marea Britanie Ludwig Wittgenstein, începând cu ceea ce se consideră turnura fundamentală a gândirii sale după singura lucrare publicată în timpul vieții, *Tractatus Logico-Philosophicus*, a decis să-și numească tipul de filosofare pe care îl practică „gramatică". Wittgenstein vorbește în mod repetat despre „observații gramaticale", „remarci gramaticale", „propoziții gramaticale", „propoziții despre gramatică", „cercetare gramaticală" în notițele și prelegerile sale începând cu anii 1930 și până la sfârșitul vieții. Merită remarcat aici că, până la publicarea postumă a *Cercetărilor filosofice* (1953), ideile lui Wittgenstein au circulat informal, fie sub formă de samizdat, fie prin expunerea directă la ele în cadrul cursurilor și conversațiilor. Unul dintre manuscrisele timpurii (definitivat în 1933) în care Wittgenstein prezenta o variantă revizuită a perspectivei sale filosofice poartă chiar titlul *Gramatică filosofică.*

Felul în care Wittgenstein folosea cuvântul „gramatică" a stârnit, de la bun început, nedumerirea mai multor parteneri de conversație. Unul dintre ei, vechiul său cunoscut și prieten G.E. Moore, participant la seminarele lui Wittgenstein în anii 1930, a considerat că este necesară o clarificare și, în 1932, a prezentat în seminarul lui Wittgenstein, pentru discuție, o lucrare pe care o descrie, cu peste 20 de ani mai târziu, în următorii termeni: „Am scris pentru el o scurtă comunicare în care spuneam că nu înțeleg cum folosește expresia «regulă a gramaticii» și am prezentat motivele din care credeam că nu o folosea în sensul obișnuit; cu toate că și-a exprimat aprobarea în raport cu lucrarea mea, a insistat atunci că folosea expresia tocmai în sensul ei obișnuit" (Stern, 2018, p. 30).

Această nedumerire pare cu atât mai justificată, cu cât Wittgenstein atribuie gramaticii un rol central în demersul său filosofic, ajungând chiar să spună, în concluzia altui manuscris, *Caietul albastru*, „De fapt se poate spune că ceea ce ne-a interesat în aceste cercetări a fost gramatica acelor cuvinte care descriu ceea ce numim «activități mentale»: a vedea, a auzi, a simți etc." (Wittgenstein, 2013, p. 132). Ceea ce provoacă prima nedumerire pare să fie sintagma „gramatica unui cuvânt"; intuitiv, pare să fie o folosire diferită de cea comună. Unul dintre multiplele locuri din manuscrise în care Wittgenstein își explică această utilizare – și care poate servi drept punct de pornire pentru investigația de față – este următorul:

„Folosirea unui cuvânt în limbaj este sensul lui.

Gramatica descrie folosirea cuvintelor în limbaj.

Deci are aceeași relație cu limbajul pe care o au descrierea jocului, regulile jocului, cu jocul" (Wittgenstein, 1980, p. 60).

Gramatica este, din această perspectivă, atât numele a ceea ce este descris, cât și numele întreprinderii / demersului descriptiv însuși. Analogia dintre limbaj și joc – considerată una dintre contribuțiile centrale ale lui Wittgenstein în perioada târzie, dar anticipată de autori precum Fritz Mauthner (Mauthner, 1921, p. 23) – este centrală pentru înțelegerea stratului care îl interesează pe Wittgenstein în examinarea limbajului: un set de condiții de posibilitate pentru ceva analog *mutărilor* în interiorul unui joc, regulile care nu pur și simplu guvernează uzul, ci constituie ceva drept mutare acceptabilă în interiorul unui joc de limbaj. Aceste reguli determină ce poate fi spus în limbaj și ce nu, ce are sens să spunem și ce nu, în același mod în care mutările în șah sunt admisibile sau nu.

O asemenea întreprindere pare să aibă în comun cu diferite abordări lingvistice pe care le putem numi „gramatică" (atât gramaticile tradiționale, cât și cele cognitive) câteva dimensiuni. În primul rând, are ca obiect limbajul; are o orientare primar descriptivă; include referiri atât la normă (reguli), cât și la uz (folosire). Până aici, compatibilitatea între ceea ce am numi gramatică în sens tradițional și proiectul lui Wittgenstein pare indubitabilă. Wittgenstein se apropie cel mai mult de gramaticile cognitive prin primatul acordat *sensului*: gramatica determină *ce are sens să spunem.*

O distincție crucială între „regulile pe care le putem găsi într-o carte de gramatică" și clasa de propoziții pe care Wittgenstein le numește gramaticale apare într-o prelegere din 1938, care s-a păstrat prin notițele luate de Yorick Smythies (Munz și Ritter, 2017, pp. 62-74). Aici, Wittgenstein pornește de la observația că tipul de reguli care pot fi găsite într-o carte de gramatică – derivate din observațiile cu privire la vorbirea persoanelor educate – sunt insuficiente pentru a face posibilă o conversație naturală într-o limbă. Respectarea lor *previne greșelile*, dar chiar și o persoană care le respectă poate spune lucruri care să sune straniu într-o conversație dintre vorbitorii nativi. Pe baza observării conversațiilor dintre vorbitori se pot formula, suplimentar la regulile tipice pentru manualele de gramatică, multiple reguli cu privire la ce este spus în anumite contexte și ce nu este spus – și, dacă este spus, va fi considerat nu fals de către interlocutor, ci *greșit* în diferite moduri. Diferența dintre aceste tipuri de reguli nu este, după Wittgenstein, una intrinsecă: pur și simplu unele sunt interesante pentru filosofi și au format obiect de discuție între ei, altele nu. Pe acest fundal, intervine o clasă de propoziții pe care Wittgenstein le caracterizează, inițial, prin două trăsături: 1) sunt rostite pe un

ton de convingere absolută; 2) par să nu aibă o utilizare evidentă în interiorul conversațiilor obișnuite, dar să fie prezente în discursul filosofic sau științific. Sunt propoziții de tipul „orice se întâmplă trebuie să aibă o cauză" sau „orice obiect material trebuie să aibă o poziție în spațiu".

Tonul de convingere cu care sunt rostite aceste propoziții pare unul justificat de experiență, dar ele nu sunt bazate pe o experiență anume și nici nu sunt generalizări cu privire la experiență. O propoziție experiențială (sau empirică) e cea care poate fi adevărată sau falsă, confirmată sau infirmată de felul în care stau lucrurile. Propozițiile de tipul „orice se întâmplă trebuie să aibă o cauză" sunt privite, atunci când sunt rostite, ca adevărate *în mod absolut*; cel care le rostește nici nu-și poate imagina că lucrurile ar putea sta altfel. Descriind modul în care sunt ele folosite („gramatica" lor), Wittgenstein observă că ele par mai curând să funcționeze drept principii regulatorii pentru vorbirea noastră, și le rostim atunci când suntem confruntați cu o utilizare a limbajului ce pare că le încalcă. Rostindu-le, avem senzația că spunem ceva *despre felul în care stau lucrurile*, dar nu facem decât să explicităm o regulă implicită a felului nostru de a vorbi. Confuzia cu privire la statutul acestui tip de enunțuri – prezentarea lor drept *adevăruri în ultimă instanță* și nu drept *reguli ale unui joc de limbaj* – este unul dintre lucrurile pe care le impută Wittgenstein filosofilor.

Găsindu-ne într-o formă de viață pe care o luăm ca *dat*, utilizările multiple ale limbajului sunt un aspect firesc, implicit, al ei. Limbajul este *deja prezent* înainte de a fi prezenți *noi* – vorbim într-un limbaj preexistent care se perpetuează prin noi și își creează, prin intermediul nostru, noi posibilități și noi forme. În acest mod de a fi în limbaj, avem o familiaritate intimă cu el fără a avea neapărat o cunoaștere teoretică a lui. Gramatica în sensul wittgensteinian nu este o expunere a unei teorii despre limbaj, ci expresia acestei familiarități implicite cu limbajul, totodată intimă locutorului și împărtășită de cei cu care împărtășește aceeași formă de viață. Cel care remarcă, de exemplu, „un obiect material trebuie să aibă o poziție în spațiu" o face adresându-i-se cuiva al cărui fel de a vorbi pare să neglijeze această regulă. Rostind acest enunț, pare că *îi amintim* celuilalt că nu are sens să vorbești despre obiecte materiale care nu sunt nicăieri, că *în discursul despre obiecte materiale spațialitatea este implicită.* „Munca filosofului, afirmă Wittgenstein în remarca 127 din *Cercetări Filosofice*, este o reunire de amintiri pentru un anumit scop" (Wittgenstein, 2004, p. 158). Funcția unor asemenea remarci este de a-i aminti cuiva ceva ce pare că a uitat – sau ceva ce, dacă ar ține minte (sau ar conștientiza) nu ar vorbi așa cum o face.

Poziția din care cineva poate face remarci gramaticale în sensul relevant pentru Wittgenstein nu este a celui care „studiază" limbajul pentru a obține cunoștințe teoretice cu privire la acesta (remarcile pe care Wittgenstein le numește gramaticale nu sunt remarci despre fapte), ci a celui care expune

ceea ce îl structurează – îi structurează discursul și, implicit, modul de viață. Or, dat fiind că forma de viață și jocul de limbaj în care ne regăsim nu sunt doar *ale noastre*, ci intersubiective, acestea îl structurează nu numai pe el, ci și pe toți cei care împărtășesc forma de viață și jocul de limbaj în care sunt implicați și, respectiv, sunt în măsură să remarce același lucru atunci când li se atrage atenția (sau li se amintește) despre el. Cei care vorbesc ca mine sunt implicați în același tip de practici lingvistice, care nu sunt arbitrare, ci funcționează în baza unor reguli pe care, de obicei, nu le învățăm explicit, formal, ci în care suntem imersați – în care suntem introduși și formați de părinți și de primii noștri parteneri de dialog. Gramatica pe care o învățăm (felul în care folosim cuvintele) nu este în primă instanță una *teoretică*, ci regulile implicite care fac posibil discursul într-o comunitate: cele care determină ce putem spune și ce nu.

În acest sens, enunțiatorul unor „remarci gramaticale" în stil wittgensteinian nu vorbește în calitate de „specialist în limbaj", ci se adresează ca vorbitor unui alt vorbitor – amintindu-i și atrăgându-i atenția asupra a ceea ce *spunem* (*și putem spune*) *amândoi*, ceea ce structurează *deja* felul nostru de a vorbi. Așteptarea lui Wittgenstein atunci când formulează o remarcă gramaticală este ca celălalt să-i răspundă pur și simplu „da" – „da, exact așa vorbesc", „da, exact asta iau ca de la sine înțeles atunci când vorbesc". Remarcile gramaticale (spre deosebire de remarcile empirice cu privire la gramatica unei limbi, formulate de un filolog) nu sunt descoperiri de *fapte noi* cu privire la limbaj, ci scoaterea la iveală a ceea ce facem deja cu toții. Respectiv, nu *ar trebui* să stârnească controverse atunci când sunt explicitate – dar receptarea operei lui Wittgenstein demonstrează că le stârnește, provocând totodată rezistență și neînțelegere, uneori decepție din partea cititorilor care vor altceva decât pur și simplu să li se reamintească ceea ce fac deja.

Parte din dificultatea textului wittgensteinian este așteptarea că proiectul lui filosofic ar trebui să fie mai mult decât simpla descriere a ceea ce facem (proiectul lui Wittgenstein este asumat descriptiv) și identificarea momentelor în care suntem induși în eroare de felul în care vorbim. „Filosofia, în felul în care folosim noi cuvântul, este o luptă împotriva fascinației pe care o exercită asupra noastră formele de exprimare" (Wittgenstein, 2013, p. 66), spune Wittgenstein. Inclusiv împotriva fascinației pe care o exercită asupra noastră *tonul* pe care rostim propozițiile gramaticale – și care ne face să credem că suntem convinși de ele *pe baza experienței*, nu că ele sunt cele care structurează felul nostru de a vorbi despre experiență. Tipul de cercetare gramaticală pe care îl propune Wittgenstein implică descrierea atentă a ceea ce spunem și ceea ce suntem tentați să spunem în diferite circumstanțe – inclusiv formulând remarci gramaticale. Descrierea jocului este întrețesută cu descrierea regulilor lui.

Propozițiile gramaticale, în sensul lui Wittgenstein, doar *par* adevărate, dau senzația că sunt adevărate: pot fi adevărate doar cele care *ar putea fi și false* – deci pot fi confirmate sau infirmate observațional. În dihotomia empiric / gramatical, adevărate sau false pot fi doar propozițiile empirice (cele despre felul în care stau lucrurile) nu și cele gramaticale (cele care descriu sau propun reguli pentru felul în care vorbim despre lucruri).

Cercetătoarea Debra Aidun, în articolul Wittgenstein on Grammatical Propositions (Aidun, 1981), face o distincție relevantă, chiar dacă nu folosește termenii în modul în care o face Wittgenstein, între propoziții *despre gramatică* și *propoziții gramaticale*: cele despre gramatică sunt propoziții empirice cu privire la folosirea limbajului, care e luată ca obiect, și pot fi ele însele verificate sau confirmate. Inclusiv propozițiile despre gramatică ale filologului ar intra în această categorie. Cele gramaticale nu sunt, în fond, despre nimic: nu trimit la o stare de lucruri exterioară lor, nu spun ceva despre felul în care stau lucrurile, ci atrag atenția asupra a ceva deja implicit prezent în felul nostru de a vorbi. Oferind această interpretare, Aidun recurge la distincția mai veche a lui Wittgenstein, din perioada *Tractatus Logico-Philosophicus*, dintre a spune și a arăta. Propozițiile empirice spun ceva despre felul în care stau lucrurile – despre fapte. Totodată, spunând, ele și arată ceva: arată funcționarea limbajului, întrupând gramatica. Propozițiile gramaticale pun în cuvinte ceea ce arată propozițiile empirice, adică gramatica lor. În această arătare, ele nu *spun* nimic – doar ne pun în față anumite reguli care operează deja și fac posibilă înțelegerea. Această „punere în față" și „punerea în cuvinte" sunt, din perspectivă wittgensteiniană, fundamental diferite de ceea ce facem în simpla spunere a ceva despre ceva – predicația specifică propozițiilor empirice. Ea este un alt fel de utilizare a limbajului decât cea care vizează informarea: enunțarea propozițiilor gramaticale nu ne informează cu privire la fapte noi despre limbaj, ci ne atrage atenția asupra posibilităților noastre de înțelegere – asupra unor aspecte ale funcționării noastre în limbaj care fac posibilă înțelegerea.

Merită să ne oprim aici asupra unui exemplu care poate clarifica funcționarea acestui demers. Wittgenstein scrie, în *Gramatica filosofică*, „ceea ce numim *înțelegere* nu e comportamentul – oricare ar fi – care ne arată înțelegerea, ci o stare al cărei semn este acest comportament. Și asta e o afirmație despre gramatica denotării unei asemenea stări" (Wittgenstein, 1980, p. 84). Acest pasaj este ilustrativ în câteva privințe.

În primul rând, lectura atentă a textului arată caracterul provizoriu al distincției propusă de Aidun între „propoziții despre gramatică" și „propoziții gramaticale"; Wittgenstein numește ceea ce face aici propoziție *despre gramatică*, chiar dacă Aidun ar numi-o *gramaticală*. Ceea ce spune el funcționează ca explicare a ceea ce numim înțelegere – nu un comportament, ci ceva indicat de un comportament.

Discursul despre înțelegere nu e pur și simplu un discurs despre comportamente, ci discurs despre ceva privit ca origine a unui comportament, temei al lui, ceva exprimat printr-un comportament sau altul. În cadrul discursului *despre* înțelegere care se menține în limitele a ceea ce Wittgenstein numește gramatică, nu se fac afirmații *pozitive* despre „felul în care este înțelegerea în realitate": orice ar fi înțelegerea „în realitate", atunci când vorbim despre ea, vorbim ca și cum ar fi o stare indicată printr-un comportament privit drept semn al ei – care o indică.

Deci când, de exemplu, o bătrânică vorbește cu afecțiune despre un pisic care îi ține companie, spunând „uite la el, e ca omul, înțelege tot, numai că nu vorbește", ea nu se referă la vreun comportament al pisicului, ci la ceva indicat de acesta. „Afirmația despre gramatica" înțelegerii pe care o face Wittgenstein se aplică perfect în acest context al utilizării verbului „a înțelege": înțelegerea este privită, spontan, ca intim legată de comportamente, dar ca fiind un alt strat decât cel care ar fi o strictă descriere (empirică) a comportamentului (de tipul „când îl chem să mănânce, vine imediat").

În același timp, dacă am citi doar prima propoziție a lui Wittgenstein fără să fim atenți la a doua, am fi tentați să spunem că ea ar fi o caracterizare a înțelegerii ca fenomen psihologic – un enunț ce ar putea fi inclus într-o caracterizare empirică a înțelegerii – dar nu asta e ceea ce-și propune Wittgenstein să facă. A spune „înțelegerea e unul dintre fenomenele pe care le numim procese mentale" (sau „psihologice", dacă vrem să folosim acest termen) nu înseamnă, iarăși, a formula un enunț empiric despre înțelegere ca fenomen psihologic, ci un nou enunț gramatical, care delimitează „regiunea" în care apare ceea ce numim înțelegere – regiunea pe care o numim „minte" sau „psihic".

De aici și caracterul aparent convingător, dar și frustrant al enunțurilor gramaticale: le auzim și tindem să spunem „exact așa stau lucrurile", pentru că aceste enunțuri sunt, în cazul în care exprimă într-adevăr o observație gramaticală, o scoatere la iveală a ceea ce are sens să spunem despre lucrurile despre care vorbim și nu o identificare a ceva nou, nemaivăzut și nemaiauzit: o explicitare a implicitului vorbirii noastre. Frustrarea pe care o are cineva citind asemenea „enunțuri gramaticale" în contextul unei prezentări filosofice se datorează senzației că nu ni se spune nimic nou și substanțial, ci ni se repetă ceva ce știam deja ori ceva ce puteam spune noi înșine fără vreun efort special, doar că, în primă instanță și cel mai adesea, nu o facem și, dacă am face-o, am cădea, cel mai probabil, fie în tentația de a privi remarcile gramaticale drept remarci empirice, descrieri ale faptelor empirice cu privire la limbaj, fie în cea de a le privi drept exprimând adevăruri metafizice. Ambele tentații sunt problematizate de Wittgenstein și fac imposibilă conștientizarea caracterului gramatical al acestui tip de remarci.

Distincția dintre enunțurile gramaticale (sau fenomenologice) și cele empirice se estompează atunci când le privim în afara folosirii lor cotidiene, cum suntem tentați adesea s-o facem. Un aspect metodologic esențial al analizei pe care o face Wittgenstein – și care apropie demersul „gramaticianului-filosof" de cel al „gramaticianului-filolog" – este situarea lor în contextul de folosire care le dă sens. Un exemplu relevant este analiza pe care o oferă Wittgenstein, în *Caietul albastru* (Wittgenstein, 2013, pp. 135-136) propoziției „sunt aici". Privită în afara oricărui context de utilizare, ea pare un exemplu de propoziție gramaticală prin excelență: de fiecare dată când e rostită, nu are cum să nu fie adevărată, și ea pare să exprime ceva esențial cu privire la „gramatica prezenței": de fiecare dată când sunt, sunt *undeva*, iar acest undeva apare, din perspectiva mea, ca locutor, drept un „aici". Or, felul în care o folosim efectiv – „condițiile speciale în care ea are sens" empiric sau experiențial – conduce la o înțelegere total diferită a enunțului. Îi spunem „sunt aici" *unui destinatar* în cazurile în care el nu știe unde suntem – într-o cameră întunecată, de exemplu – iar „aici" nu este locul subiectiv al prezenței corporale, ci direcția din care poate să ne audă vocea. Sensul concret al adverbului „aici" apare, în contextul interacțiunii conversaționale, drept punct dintr-un spațiu comun spre care îl orientăm pe celălalt, nu drept „aici"-ul absolut al prezenței corporale fenomenologice solitare. După cum remarcă Wittgenstein, filosoful care privește „sunt aici" drept un enunț care are sens în afara unui asemenea context de folosire – un „sunt aici" rostit în șoaptă ție însuți exprimă, de fapt, o tautologie: „aici este aici" sau „spațiul în care sunt este spațiul în care sunt". Un enunț care funcționează *în interiorul jocului de limbaj*, de exemplu, ca îndemn adresat celuilalt de a veni mai aproape devine, atunci când este extras din contextul utilizării și interpretat *in abstracto*, prilej pentru o expunere ce confundă registrul metafizic cu cel gramatical. Această dislocare a enunțului din contextul său de folosire este exact gestul asupra căruia Wittgenstein ne atrage atenția drept greșeală tipică a filosofilor: transformarea unei remarci funcționale într-o pseudo-propoziție filosofică, prin abstractizare de la regulile și scopurile care îi dau sens.

Referinţe bibliografice:

1. AIDUN, Debra. Wittgenstein on Grammatical Propositions. *The Southern Journal of Philosophy*. Vol. 19, Issue 2, 1981, pp. 141-148.

2. MAUTHNER, Fritz. *Beiträge zur einer Kritik der Sprache. Erster Band*. Berlin: J. G. Gotta, 1921.

3. MUNZ, Volker A. și RITTER, Bernhard. *Wittgenstein's Whewell's Court Lectures Cambridge, 1938–1941 From the Notes by Yorick Smythies*. Wiley Blackwell, 2017.

4. STERN, David G. Wittgenstein and Moore on grammar. În: *Wittgenstein in the 1930s*: *Between the Tractatus and the Investigations*. New York: Cambridge University Press, 2018, pp. 27-44.

5. WITTGENSTEIN, Ludwig. *Caietul albastru.* București: Humanitas, 2013.

6. WITTGENSTEIN, Ludwig. *Cercetări filozofice.* București: Humanitas, 2004.

7. WITTGENSTEIN, Ludwig. *Philosophical Grammar.* Oxford: Blackwell, 1980.

Notă: Articol elaborat în cadrul subprogramului de cercetare 010301 „Perspective interdisciplinare asupra fenomenelor de confluență și de confruntare în domeniile lingvistic, literar și folcloric în spațiul basarabean ca limes civilizațional și frontieră geopolitică”, Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu” al USM.

CZU: 81’37
https://doi.org/10.52505/lecturi.2025.07.06

EXPRIMAREA INDIRECTĂ A ACTULUI DE VORBIRE ASERȚIUNE: ABORDARE SINTACTICĂ ȘI PRAGMATICĂ

Tatiana SÎMBOTEANU
Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu” al USM
ORDCID: https://orcid.org/0000-0002-4000-4722

Rezumat. *Articolul investighează modalitățile prin care aserțiunea poate fi realizată indirect*, *utilizând structuri gramaticale non-declarative* (*interogative*, *exclamative*, *imperative*). *Din perspectivă sintactică și pragmatică*, *se evidențiază că*, *în anumite contexte*, *aceste forme pot dobândi o valoare ilocuționară asertivă*, *deși nu corespund tiparului afirmativ tradițional. Studiul subliniază importanța contextului în interpretarea acestor enunțuri și relevă necesitatea unei analize pragmatice pentru a surprinde intenția comunicativă reală.*

Cuvinte-cheie: *aserțiune*, *act de vorbire*, *aserțiune indirectă*, *forță ilocuționară secundară*, *transfer ilocuționar.*

Indirect Expression of the Speech Act Assertion: Syntactic and Pragmatic Approach

Abstract. *The article investigates the ways in which assertion can be made indirectly using non-declarative grammatical structures* (*interrogative*, *exclamatory*, *imperative*). *From a syntactic and pragmatic perspective*, *it is highlighted that*, *in certain contexts*, *these forms can acquire an assertive illocutionary value*, *although they do not correspond to the traditional affirmative pattern. The study emphasizes the importance of context in the interpretation of these statements and reveals the need for a pragmatic analysis to capture the real communicative intention.*

Keywords: *assertion*, *speech act*, *indirect assertion*, *secondary illocutionary force*, *illocutionary transfer*

În esență, un act de vorbire reprezintă acțiunea realizată de un vorbitor prin intermediul unui enunț rostit într-un context specific. Vorbirea nu se reduce la transmiterea unor conținuturi lexicale și gramaticale, ci implică și efectuarea unor acțiuni comunicative. Teoria actelor de vorbire, formulată de J. L. Austin și aprofundată de J. R. Searle, examinează modul în care enunțurile nu doar

informează, ci și realizează acte. Austin distinge între enunțurile constative, care descriu realitatea și pot fi evaluate ca adevărate sau false, și cele performative, care îndeplinesc acțiuni prin simpla lor enunțare. Ulterior, acesta arată că orice enunț comportă atât un conținut propozițional, cât și o forță ilocuționară – intenția pragmatică a vorbitorului – formalizată sub forma F(p), unde *p* este conținutul, iar *F* indică tipul de act (afirmație, întrebare, comandă etc.).

Dezvoltând această teorie, Searle propune o clasificare a actelor ilocuționare în cinci categorii: asertive (enunțuri ce exprimă o stare de fapt), directive (cereri, întrebări, sfaturi), promisive (angajamente precum promisiunile), expresive (manifestări ale stărilor emoționale) și declarative (acte instituționale ce modifică realitatea socială). Asertivele, orientate dinspre limbaj spre realitate, presupun asumarea de către vorbitor a adevărului propoziției și exprimă o responsabilitate epistemică față de conținutul comunicat (Searle, Vanderveken, 1985, p. 182).

Actul asertiv este un act de vorbire prin care locutorul afirmă sau constată un fapt, comunicând o informație ca fiind adevărată. Printr-o aserțiune reușită, el transmite interlocutorului o informație nouă despre o anumită stare de lucruri. Acest tip de act de vorbire constituie fundamentul funcției informative a limbajului.

Sfera enunțurilor cu funcție asertivă nu se limitează la propozițiile enunțiative propriu-zise (care exprimă afirmații sau negații factuale), ci include o varietate de structuri, precum întrebările retorice, unele forme exclamative sau chiar imperative – atunci când acestea sunt folosite pentru a enunța o stare de lucruri considerată (sau prezentată ca fiind) adevărată. Astfel de enunțuri pot exprima presupuneri („Probabil va ploua mâine"), predicții („Va urma o criză economică"), avertismente („Atenție, drumul este alunecos!"), mărturisiri („Îți spun adevărul: am greșit.") sau acuzații/denunțuri/demascări („Toată lumea o să afle ce ai făcut."), toate având în comun intenția vorbitorului de a transmite o informație pe care o consideră veridică.

Aserțiunea indirectă este un act de vorbire asertiv exprimat nu printr-un enunț declarativ/asertiv (așa cum se întâmplă în exprimarea directă), ci printr-o altă structură sintactică, de regulă interogativă sau imperativă. Cu alte cuvinte, vorbitorul face o afirmație „pe ocolite", utilizând forma lingvistică a unei întrebări sau a unui îndemn, deși intenția sa reală este aceea de a enunța o stare de lucruri.

John Searle definește aceste situații drept acte de vorbire indirecte, caracterizate printr-o neconcordanță între forma gramaticală și forța ilocuționară: „în cazul lor, structura gramaticală nu coincide cu valoarea ilocuționară". Fiecare enunț are o forță ilocuționară primară, explicită (derivată din tipul propoziției și eventualii marcatori lingvistici), dar, în anumite contexte comunicative, poate căpăta și o forță ilocuționară secundară, derivată, diferită de cea primară. Această

discrepanță constituie ceea ce se numește transfer ilocuționar, iar actul de vorbire este considerat indirect.

În cazul aserțiunilor indirecte, intenția reală a vorbitorului este de a comunica o informație ca fiind adevărată, chiar dacă forma sintactică a enunțului (interogativă, exclamativă, imperativă etc.) nu indică direct acest lucru. Searle descrie acest **paradox comunicativ** astfel: vorbitorul, „vrând să comunice ceva, spune acel ceva, dar mai spune încă altceva".

În această categorie intră diverse acte precum: afirmarea, negarea, sugestia, insistența, presupunerea, deducția, plângerea, reprosul, întrebarea informativă, transmiterea unei informații, explicația, rezumarea etc. (Constantinovici, 2016, p. 72). Verbele caracteristice actelor asertive includ: *a afirma*, *a anunța*, *a insista*, *a spune*, *a sugera*, *a zice*, *a presupune*, *a constata*, *a descrie* ș.a.

Fiecare act de vorbire implică două niveluri structurale: **structura de suprafață** și **structura de profunzime** – termeni proveniți din lingvistica generativă (Chomsky, 1965, p. 16). **Structura de suprafață** reprezintă forma lingvistică explicită a enunțului, adică aspectul sintactic, ceea ce este rostit sau scris. **Structura de profunzime** reflectă intenția reală a vorbitorului, sensul pragmatic al enunțului, adică **actul ilocuționar** propriu-zis, care poate fi reconstruit doar prin analiza contextului comunicativ.

Astfel, structura de suprafață corespunde **actului locuționar**, iar structura de profunzime – **actului ilocuționar**, cel care reflectă adevărata funcție a comunicării.

În continuare, vom analiza modalitățile de exprimare indirectă a actului de vorbire asertiv, atât din perspectivă sintactică, cât și pragmatică, aplicând analiza pe mai multe variante funcționale ale acestuia, considerate acte de vorbire reprezentative.

Actul asertiv, în forma sa de bază, presupune comunicarea unei informații pe care vorbitorul o prezintă ca fiind adevărată. Însă, în practică, această intenție comunicativă poate lua forme variate, în funcție de scopul comunicativ specific și de contextul interacțional. Astfel, diverse tipuri de acte de vorbire – precum predicția, presupunerea, mărturisirea, denunțul, avertismentul, reprosul, sugestia, insistența, afirmația sau interogația retorică – pot fi considerate variante ale actului asertiv, în măsura în care exprimă o stare de lucruri pe care vorbitorul o consideră (sau o prezintă ca fiind) adevărată.

Aceste variante nu se exprimă întotdeauna prin enunțuri asertive, ci pot apărea sub forme indirecte, în care intenția asertivă este camuflată sub alte forme gramaticale (interogative, exclamative, imperative) și trebuie dedusă din context și din indiciile pragmatice ale discursului. Din această perspectivă, ele funcționează ca acte asertive indirecte, în care forma gramaticală nu coincide cu forța ilocuționară propriu-zisă (Searle, 1969, p. 128).

Prin urmare, în analiza ce urmează vom examina cum este transmisă intenția asertivă în aceste forme particulare, urmărind mijloacele lingvistice (sintactice și lexicale) și indicatorii pragmatici care permit identificarea unei aserțiuni „camuflate". Acest demers evidențiază diversitatea funcțională a actului asertiv, precum și complexitatea mecanismelor prin care vorbitorii formulează și interpretează adevăruri în interacțiunea verbală.

Predicția este o formă de aserțiune indirectă, cu o forță ilocuționară specifică de anticipare rațională a unui eveniment viitor. Aceasta poate fi exprimată printr-o varietate de mijloace, dintre care amintim:

– enunțuri declarative sau exclamative: „*Deseară plouă.*" „*O să se aleagă praful de tot!*" (Ion Luca Caragiale, *O scrisoare pierdută*) – enunț cu valoare predictivă ironică, sugerând un deznodământ inevitabil negativ. „*Îți spun că nu mai e nimic de făcut.*" – enunț care implică o concluzie predictivă.

– structuri cu verbe la viitor (modale sau verbale): „*Vei pierde!*" – exprimare directă, dar cu o forță ilocuționară de avertisment/predicție.

– interogații retorice cu funcție predictivă: „*Crezi că o să reușească?*" – funcționează ca predicție negativă mascată; forța ilocuționară este de fapt afirmativă: „*Eu cred că nu va reuși.*"

– enunțuri fără marcă formală de predicție: „*Degrabă vin ninsorile.*" „*Ion are examen luni.*"

Deși nu folosesc viitorul gramatical sau verbe predictive explicite, aceste enunțuri exprimă o stare anticipată, evidențiată prin utilizarea timpului prezent și a adverbelor de timp (ex. *deseară*, *degrabă*, *luni*). În astfel de cazuri, verbele performative predictive (*prevăd*, *prevestesc*, *estimez*, *mă tem că*) sunt implicite, iar valoarea pragmatică a predicției este dedusă din context și indicii temporali:

– declarații afective cu rol predictiv: „*N-are să iasă bine povestea asta cu Florica*, *o simt.*" (Liviu Rebreanu, *Ion*) – predicție exprimată printr-o percepție afectivă, cu o formulare declarativă întărită de verbul de percepție „*simt*".

Previziunea reprezintă un act asertiv cu un grad de complexitate superior față de predicția propriu-zisă, întrucât implică formularea unor enunțuri referitoare la evenimente sau stări viitoare, în general fondate pe analize și raționamente. Printre **mărcile ilocuționare prototipice** ale previziunii se disting:

– verbele epistemice, precum *a crede*, *a presupune*, *a bănui*, *a ști*, care indică implicarea unei atitudini mentale față de veridicitatea previziunii făcute;

– forme negative ale acestora, precum *a nu crede*, *a se îndoi*, *a fi greu de crezut*, prin care se exprimă incertitudinea sau negarea probabilității unui eveniment;

– adverbele de mod (*probabil*, *puțin probabil*, *aproape imposibil*), care nu modifică statutul asertiv al enunțului, ci modifică gradul de certitudine sau exprimă o atitudine prudentă față de conținutul comunicat.

Realizarea lingvistică a previziunii poate lua mai multe forme, printre care:

– enunțuri exclamative la modul indicativ, timpul viitor („*O să cadă!*”, „*O să regreți!*”), care exprimă o certitudine subiectivă accentuată;

– construcții cu verbe modale și evaluări de tip exclamativ („*Poate fi fatal!*”, „*E foarte periculos!*”), unde valoarea predictivă se îmbină cu o componentă afectivă;

– propoziții enunțiative negative, care exprimă implicit improbabilitatea sau imposibilitatea producerii unui eveniment, fără a recurge la o afirmație directă („*Nu cred că mai are vreo șansă*.”, „*Mă îndoiesc că va veni la timp*.”, „*Nu m-aș baza pe el*.”).

În aceste cazuri, forța ilocuționară a actului asertiv se apropie de cea a unui avertisment cu funcție predictivă, în care intenția comunicativă este orientată spre influențarea anticipativă a receptorului, prin transmiterea unui grad ridicat de certitudine: „*Nu mai are nicio șansă*.”, „*Nu va veni la timp*.”, „*Nu va face asta*/ *Nu este demn de încredere*/ *Nu își va respecta angajamentul*.”

Mărturisirea (sau **confesiunea**) este un act asertiv cu valoare pragmatică specifică, care constă în exprimarea – adesea indirectă – a unui fapt personal, implicând frecvent o încărcătură emoțională sau morală semnificativă. Acest tip de enunț presupune o asumare a responsabilității sau adevărului subiectiv, și se construiește în jurul intenției de a dezvălui o informație considerată până atunci ascunsă.

Printre verbele performative explicite asociate acestui act ilocuționar se regăsesc: *a mărturisi*, *a recunoaște*, *a spovedi*, *a dezvălui*, *a destăinui*, *a confesa*, *a spune cu mâna pe inimă.*

Totuși, valoarea ilocuționară a confesiunii poate fi realizată și în absența acestor forme canonice, prin diverse structuri sintactice sau marcatori pragmatici care activează interpretarea confesivă a enunțului:

– construcții la indicativ, timpul trecut, care indică asumarea unui fapt realizat: „*Am greșit*.”, „*Nu ți-am spus tot*.”;

– enunțuri introduse prin adverbe evaluative, cu rol de intensificare a sincerității: „*Sincer*, *am făcut-o*.”;

– exclamații emoționale, cu funcție de expunere afectivă: „*Ce rușine mi-e!*”;

– propoziții afirmative exclamative, în care se exprimă explicit responsabilitatea: „*Vinovat sunt!*”;

– interogații retorice, care sugerează introspecția și asumarea implicită: „*Cum am putut să fac una ca asta?*”

De asemenea, anumite exemple literare funcționează ca niște confesiuni implicite, în care actul asertiv este încărcat de sensuri pragmatice ce indică o devoalare personală: „*Eu nu-s ce-ați vrea voi să fiu.*” (Marin Preda,

Moromeții) – interpretabil ca o afirmație confesivă: „*Vă mărturisesc că nu mă recunosc în imaginea pe care o aveți despre mine*”. „*Mi-e teamă că am iubit-o doar cu mintea.*” (Camil Petrescu, *Ultima noapte de dragoste*…) – act asertiv cu funcție confesivă indirectă, exprimând recunoașterea limitelor afective: „*Recunosc* (*cu regret*) *că iubirea mea a fost rațională*/ *parțială*.”

În toate exemplele de mai sus, valoarea ilocuționară este una de recunoaștere sau afirmare a unui adevăr personal, cu funcție confesivă: „*Sunt vinovat*.”, „*Nu ți-am spus tot.*”, „*Recunosc că am făcut acest lucru.*”, „*Sincer*, *am făcut-o*.”, „*Îmi asum greșeala*/*păcatul*.”, „*Ce rușine mi-e!*”, „*Cum am putut să fac una ca asta?*”

Denunțul sau **demascarea** reprezintă un act de vorbire prin care vorbitorul face publică și aduce la cunoștința celorlalți o faptă condamnabilă, săvârșită de o altă persoană. Acest act asertiv are ca scop expunerea și sancționarea morală sau socială a comportamentului incriminat.

Structura de suprafață prin care se realizează actul de denunțare/demascare poate include diverse tipuri de enunțuri:

– enunțuri care conțin verbe performative specifice actului de denunțare/ demascare, precum: *a denunța*, *a demasca*, *a divulga*, *a spune*, *a releva*, *a acuza.* Aceste verbe indică în mod transparent intenția vorbitorului de a expune o faptă condamnabilă și de a produce o reacție socială corespunzătoare;

– propoziții declarative afirmative și enunțuri indirecte cu valoare asertivă: „*El a furat documentul*.”, „*El ia mită de ani de zile*.”, „*Elevii copiază la orice test*.”, „*Toată lumea o să afle ce ai făcut*.” Aceste structuri transmit un mesaj clar și direct de acuzație;

– propoziții interogative retorice, care au rolul de a accentua condamnarea și a sugera inevitabilitatea consecințelor: „*Chiar ai crezut că nu o să afle nimeni?*”;

– propoziții declarative negative, care, deși exprimă o negare la nivel superficial, păstrează funcția afirmativă de demascare sau acuzare: „*Ea nu cunoaşte nicio regulă*.”, „*Proiectul nu a fost evaluat transparent.*” Astfel, negativitatea formală nu contrazice valoarea ilocuționară a acuzației, ci o întărește prin evidențierea unei absențe sau a unei deficiențe;

– enunțuri exclamative cu încărcătură expresivă și funcție ilocuționară de demascare: „*Asta e mâna lui Cațavencu!*” (I. L. Caragiale, *O scrisoare pierdută*), care echivalează cu afirmația explicită: „*Îți spun că el este vinovatul*.”

Prin aceste mijloace lingvistice, actul de denunțare/demascare își exercită funcția pragmatică de sancționare morală, având un impact puternic, care asigură nu doar transmiterea informației, ci și influențarea atitudinilor și comportamentelor interlocutorilor.

Avertismentul este un act de vorbire prin care vorbitorul semnalează o posibilă consecință negativă, cu intenția de a proteja interlocutorul sau de a influența comportamentul acestuia. Prin natura sa, avertismentul este un act ilocuționar hibrid, care combină trăsături ale actelor **asertive** (enunțarea unui pericol sau a unui fapt cu potențial negativ) cu trăsături ale actelor **directive** (intenția de a determina o reacție sau o schimbare de conduită). Acest tip de act de vorbire este frecvent întâlnit în contexte educaționale, etice, instituționale sau personale.

Realizarea lingvistică a avertismentului se poate face printr-o varietate de **structuri sintactice** și forme ilocuționare, printre care se numără:

– propoziții enunțiative afirmative la viitor, cu structură directă și funcție predictivă: „*O să te săpunească!*” (registrul familiar), „*O să fii pedepsit!*”, „*Vei fi sancționat!*” – exprimă explicit o anticipare a unei sancțiuni sau consecințe;

– propoziții imperative, care exprimă avertismentul în mod explicit, deși nu conțin verbe performative specifice: „*Ferește!*”, „*Fugiți!*”, „*Pericol!*” – forme scurte, de impact, cu funcție pragmatică clară de avertizare („*Te avertizez că este periculos*, *reacționează imediat.*”);

– propoziții exclamative cu valoare apelativă sau de atenționare: „*Ia seama!*” – formulă consacrată cu rol de atenționare a interlocutorului;

– propoziții enunțiative (uneori exclamative) cu structură negativă, care exprimă avertismente generalizate sau norme de conduită: „*Cu focul nu e de jucat!*”;

– construcții cu negație + predicție negativă, frecvente în discursul moralizator sau educativ, având funcție de avertizare indirectă: „*Nu încerca să minți*, *te vei da de gol*.”, „*Nu uita că orice greșeală costă*.”;

– structuri condiționale afirmative sau negative, care stabilesc relația cauzală dintre o acțiune și consecința sa, funcționând ca avertismente indirecte: „*Dacă nu-ți faci temele*, *nu poți ieși în parc.*”, „*Dacă nu mă crezi*, *ai să pățești ca el.*” (Ion Creangă, *Punguța cu doi bani*) – pragmatic, aceste enunțuri exprimă: „*Te avertizez că urmează o consecință negativă dacă ignori ce spun.*”;

– propoziții enunțiative cu caracter general, în care avertismentul este disimulat sub forma unei constatări generale: „*Ai grijă*, *că muntele nu iartă pe nimeni!*” (Mihail Sadoveanu, *Baltagul*) – enunțul are o valoare ilocuționară de avertizare adresată unei persoane, deși este formulat general.

În ceea ce privește verbele performative explicite, avertismentul poate fi formulat prin verbe precum *a avertiza*, *a atenționa*, *a anunța sau a preveni.* Acestea indică în mod direct intenția comunicativă a vorbitorului și conferă claritate statutului ilocuționar al enunțului. În acest sens, avertismentul se conturează ca un act de vorbire cu funcție ilocuționară complexă, situat la

intersecția dintre constatarea unui risc și stimularea unei reacții de precauție din partea interlocutorului.

În felul acesta, exprimarea indirectă a actului de vorbire asertiv poate fi realizată prin:

1. Enunțuri interogative care exprimă, prin derivare, o aserțiune pozitivă:

a) Interogații retorice, fără intenție reală de a obține un răspuns, care echivalează pragmatic cu o aserțiune afirmativă sau negativă: – *Să mă tem eu de el?* (= Nu mă tem.); *Poți opri gura lumii?* (= Nu poți.). Acestea implică o judecată evaluativă sau o afirmație indirectă, prin formulare interogativă.

b) Interogații negative, care funcționează ca întăriri ale unei afirmații: – *Nu ți-am spus eu?* (= Ți-am spus, știi bine.); – *Parcă nu știi de ce este el în stare?* (= Știi foarte bine.).

Astfel de structuri exprimă indirect convingeri, judecăți sau constatări, păstrând funcția ilocuționară a aserțiunii, dar în forme stilistice marcat afective, polemice sau retorice.

2. Enunțuri interogative care exprimă, prin derivare, o aserțiune negativă:

a) Interogații totale fără așteptarea unui răspuns, echivalente cu o negație: – *Ce să-i faci?* (= Nu ai ce face.) – *Ce-mi pasă mie?* (= Nu-mi pasă.);

b) Interogații parțiale (cu *cine*, *ce*, *cum*, *unde* etc.), care exprimă indirect judecăți negative sau evaluări retorice: – *Unde mai găsești azi oameni ca el?* (= Nu mai găsești.); – *Cine și-ar fi imaginat asta?* (= Nimeni.); – *De unde să aibă el bani?* (= Nu are.);

c) Interogații cu negație, cu funcție retorică și valoare asertivă întărită: – *Cine nu greșește în viață?* (= Toți greșesc.) – *Cui nu-i plac banii?* (= Oricui îi plac.).

Astfel de structuri au aparența unei întrebări, dar funcționează pragmatic ca afirmații, deseori cu nuanțe ironice, retorice sau evaluative.

3. Enunțuri imperative. În acest caz exprimarea indirectă a actelor de vorbire de tip aserțiune se realizează adesea prin structuri cu valoare retorică, ironică sau insinuantă, în care intenția comunicativă nu este literală:

– **Negări cu funcție indirectă de cerere/critică**: *Nu ți-am cerut părerea.* (= Nu-mi da sfaturi.); *Nu sunt surd.* (= Nu țipa, am înțeles.);

– **Întrebări retorice cu funcție asertivă**: *Spune-mi și mie că nu știi!* (= Știu sigur că știi.); *Convinge-mă că n-ai știut ce faci!* (= Ai știut foarte bine.);

– **Coordonări sau subordonări cu sens implicit**: *Dacă nu eu*, *atunci cine?* (= Nimeni altcineva.); *Ce mă interesează pe mine ce se petrece acolo?* (= Nu mă interesează.);

– **Interogații disjunctive (cu „sau”, „ori”), folosite retoric**: *Ești naiv sau te prefaci?* (= E clar că e ceva în neregulă.);

– **Juxtapuneri cu valoare de comandă/critică**: *Ridică-te de acolo! Ai prins rădăcini?*;

– **Structuri interogative cu funcție asertivă implicită**: *Voi sunteți urmașii Romei?* (= Nu vă comportați ca atare.); *Cap ai*, *minte ce-ți mai trebuie?* (= Nu ai discernământ.);

– **Structuri modalizate cu valoare evaluativă sau retorică**: *Ce-i de făcut?*, *Cum se face că…?*, *Cum de nu înțelegi?*

În toate aceste cazuri, forma sintactică ascunde adevărata intenție ilocuționară, care este afirmativă, critică sau imperativă, în funcție de context.

Concluzii. Studiul de față a urmărit să analizeze modul în care actul de vorbire asertiv poate fi exprimat indirect, dintr-o perspectivă sintactică și pragmatică. S-a evidențiat că enunțuri construite în forme gramaticale diverse, interogative, exclamative, imperative, pot dobândi, în funcție de context, valoare ilocuționară asertivă, chiar dacă nu respectă structura afirmativă canonică.

Conform teoriei actelor de vorbire, aserțiunea presupune angajamentul vorbitorului față de adevărul unei propoziții. În exprimarea indirectă, acest angajament nu este exprimat printr-o formulare explicită, ci este mascat în structuri alternative, ceea ce conduce la o disociere între forma lingvistică (structura de suprafață) și intenția ilocuționară (structura de profunzime).

Printre cele mai frecvente forme indirecte de exprimare a aserțiunii se numără enunțurile interogative și imperative, a căror interpretare corectă depinde în mod esențial de contextul situațional și discursiv. În acest sens, analiza pragmatică devine indispensabilă pentru identificarea intenției reale a vorbitorului.

Astfel, exprimarea indirectă a aserțiunii reflectă flexibilitatea limbajului natural și subliniază necesitatea unei abordări pragmatice, capabile să depășească nivelul strict formal al analizei lingvistice și să surprindă complexitatea interacțiunii verbale.

Referinţe bibliografice:

1. AUSTIN, J.L. *How to Do Things with Words*, 1962 (trad. ro.: Cum să faci lucruri cu vorbe, Ed. Paralela 45, 2003BĂRBUȚĂ, Ion, CONSTANTINOVICI, Elena, COSMESCU, Alexandru, SÎMBOTEANU, Tatiana. *Enunțul între gramatică și discurs*. Chișiău, Ed. Epigraf, 2023.

2. BĂRBUȚĂ, Ion, CONSTANTINOVICI, Elena, COTELNIC, Teodor, DÎRUL, Alexandru. *Gramatica uzuală a limbii române.* Chișinău, Ed. Litera, 2000.

3. CHOMSKY, Noam. *Aspects of the Theory of Syntax*. Cambridge, Massachusetts: The MIT Press, 1965, 251 p. ISBN: 0-262-53007-4.

4. CONSTANTINOVICI, Elena. Mărcile actelor de vorbire reprezentative/asertive în limba română. În: *Filologia modernă*: *realizări şi perspective în context european*. Colocviul naţional cu participare internaţională (ediţia a 8-a, 16-17 octombrie 2014), Institutul de Filologie al AŞM, 2016, pp. 71-76.

5. GANCZ, Andrei, FRACHON, Marie-Claude, GANCZ, Margareta. *Ghid român-francez al actelor de vorbire*. București, 1999.

6. ILIE, Cornelia. *What else can I tell you? A Pragmatic Study of English Rhetorical Questions as Discoursive and Argumentative Acts*/ *Ce altceva îți mai pot spune? Studiu pragmatic al întrebărilor retorice în limba engleză ca acte discursive și argumentative*. Almqvist and Wiksell International, Suedia, Stockholm (teza de doctorat, Stockholm, susținută în 1994).

7. SEARLE, John R., VANDERVEKEN, Daniel. *Foundations of Illocutionary Logic*. Cambridge University Press, 1985, 232 p. ISBN-10: 0521263247; ISBN-13: 978-0521263245

8. SEARLE, John R. Indirect Speech Acts. În: *Syntax and Semantics*, Vol. 3: Speech Acts, ed. P. Cole & J. L. Morgan. New York: Academic Press, 1975, pp. 59-82.

9. SEARLE, John R. *Speech Acts*: *An Essay in the Philosophy of Language*. Cambridge: Cambridge University Press, 1969, 203 p. ISBN: 978-0-521-07860-6 (ediția tipărită); 978-0-521-63958-6 (ediția digitală).

Notă: Articol elaborat în cadrul subprogramului de cercetare 010301 „Perspective interdisciplinare asupra fenomenelor de confluență și de confruntare în domeniile lingvistic, literar și folcloric în spațiul basarabean ca limes civilizațional și frontieră geopolitică”, Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu” al USM.

CZU: 811.135.1’374
https://doi.org/10.52505/lecturi.2025.07.07

UNITĂȚILE POLILEXICALE STABILE – MIJLOACE GLOTICE DE OGLINDIRE A REALITĂȚII ISTORICE

Angela SAVIN-ZGARDAN
Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu” al USM
ORCID: https://orcid.org/0000-0001-6060-6977

Rezumat. *Problema semnului glotic este una comună tuturor limbilor, care provoacă tratări şi controverse în cercetările de specialitate. Studierea acestei teorii, în mod tradiţional, s-a axat pe unităţile monolexicale. În studiul de faţă ne propunem cercetarea problemei referitoare la unităţile polilexicale stabile ale limbii versus realităţile istorice care le-au generat. La apariţia lor, unităţile polilexicale stabile* (*UPS*) *au fost iniţial unităţi de limbă denominative sau conotative. Pe parcurs, odată cu evoluţia limbii, unele UPS au rămas motivate, vorbitorul făcând asociaţia cu faptul istoric concret. Altele, iniţial motivate, devin demotivate cu timpul, legătura cu realitatea istorică nefiind înţeleasă de către purtătorii limbii. În cazul dat, sensul lor este realizat de persoanele culte, de persoane cu o pregătire specială, fie etimologică, fie istorică. UPS pot fi considerate* (*în mod convenţional*) *motivate în arbitrarul lor.*

Cuvinte-cheie: *motivație, unitate polilexicală stabilă, evoluție, demotivare, semn glotic, arbitrar.*

Stable Polylexical Units – Glotic Means of Reflecting Historical Reality

Abstract. *The issue of the glotic sign is one common to all languages and it generates discussions and controversies in specialized research. Traditionally, the study of this theory has focused on monolexical units. In this paper, we aim to explore the issue related to stable polylexical units of the language versus the historical realities that generated them. At their emergence, stable polylexical units* (*SPUs*) *were initially either denominative or connotative language units. Over time, with the evolution of the language, some SPUs remained motivated, with speakers making associations with the concrete historical fact. Others, though initially motivated, become demotivated over time, the connection with the historical reality no longer being understood by the speakers. In such cases, their meaning is grasped by educated individuals, those with specialized training, whether etymological or historical. SPUs can be considered* (*conventionally*) *motivated in their arbitrariness.*

Keywords: *motivation, stable polylexical unit, evolution, demotivation, glotic sign, arbitrariness.*

Problema semnului glotic este una comună tuturor limbilor, care provoacă tratări şi controverse în cercetările de specialitate. Studierea acestei teorii, în mod tradiţional, s-a axat pe unităţile monolexicale. În studiul de față ne propunem cercetarea problemei referitoare la unităţile polilexicale stabile ale limbii versus realităţile istorice care le-au generat. La apariţia lor, unităţile polilexicale stabile (UPS) au fost, iniţial, unităţi de limbă denominative sau conotative. Pe parcurs, odată cu evoluţia limbii, unele UPS au rămas motivate, vorbitorul făcând asociația cu faptul istoric concret. Altele, iniţial motivate, devin demotivate cu timpul, legătura cu realitatea istorică nefiind înțeleasă de către purtătorii limbii.

Unităţile polilexicale stabile, totuși, sunt motivate sau arbitrare? Această problemă cere luarea în considerare a unui mare număr de factori. Factorii ce ţin de cunoaşterea umană demonstrează că motivaţia nu poate fi înţeleasă decât în raport cu un sistem de referinţă. Din acest punct de vedere, **UPS pot fi considerate (în mod convenţional) motivate în arbitrarul lor**, fapt ce permite aplicarea practică a acestor probleme în cursurile de studiere a limbilor în forma lor motivată pentru a fi memorizate mai uşor UPS. Problema cunoaşterii şi corelaţia dintre semnificant şi semnificat este accesibilă şi depinde de persoana care decodifică motivaţia. În consecinţă, motivaţia este relativă, căci ea depinde nu doar de punctul de vedere adoptat şi de mecanismele implicate, dar şi de persoana care face analiza. Dacă e să ne referim la obiectul de studiu din articolul dat, în lumina acestei teorii, un mare număr de unităţi polilexicale stabile pot fi studiate în cadrul ambiguităţii semantice, ce conţine un nivel de sens *ad litteram*, lexical, un nivel de sens frazeologic și un nivel de sens etimologic. Mai jos ne vom referi la câteva exemple de UPS care vin să confirme cele afirmate.

CEI ȘAPTE ÎNȚELEPȚI

Celebrul istoric grec Plutarh (cu aproximație 50-120 d.Hr.) vorbește despre șapte înțelepți, filosofi, oameni de stat și legislatori ai Greciei Antice în perioada 620-550 î.Hr.: Thales din Milet, Pittacos din Mytilene, Bias din Priene, Cleobulus din Lindos, Periandru din Corint, Chilon din Sparta și Solon din Atena. Numele lor au devenit proverbiale în cartea sa *Sărbătoarea celor Șapte Înțelepți*, unde el descrie oameni de stat care au știut să rămână înțelepți și să se bucure de viață. Scriitorii fac deseori aluzie în operele lor la cei șapte Înțelepți. (15).

1. Mai jos prezentăm o serie de maxime emise de acești șapte înțelepți ai Greciei antice.Kleobulos din Lindos. *Măsura este lucrul cel mai bun. Să-ți placă să asculți multe, dar să nu spui multe.*

2. Solon Atenianul. *Preocupă-te de lucruri importante. Dacă vei învăța să te supui, vei învăța și să conduci.*

3. Chilon Iacedemonianul. *Cunoaşte-te pe tine însuți. Respectă pe cel mai în vârstă.*

4. Thales din Milet. *Inactivitatea este plictisitoare. Păstrează măsura.*

5. Pittacos din Lesbos. *E greu să fii virtuos până la capăt. Fii stăpân pe ceea ce-ți aparține.*

6. Bias din Priene. *Apucă-te cu greu de un lucru*, *dar odată ce te-ai apucat*, *ține-te stăruitor de el.*

7. Periandros din Corint. *Cercetează totul. Fii cumpătat în fericire și înțelept în nefericire.* (Iosif, 2020, p. 2).

Context. Platon menționează în „Protagoras" *șapte înțelepți* ai Greciei antice, care sunt faimoși pentru învățăturile lor concise. Aceștia s-ar fi adunat la un moment dat la templul din Delfi spre a-i închina zeului Apollon ofranda înțelepciunii lor și ar fi gravat faimoasele recomandări, cunoscute până în zilele noastre: „Cunoaște-te pe tine însuți" și „Nimic prea mult". Concizia laconică era modul de a filozofa al celor vechi (Iosif, 2020, p. 1).

A DA BIR CU FUGIȚII

Expresia se trage dintr-un fapt real. În anul 1718, ca urmare a unui război dintre austrieci și otomani, se încheie pacea de la Passarowitz. Cele mai importante prevederi erau trecerea Banatului și a vestului Valahiei (zona dintre Olt și Cazanele Dunării) sub stăpânire austriacă. Stăpânirea austriacă în Oltenia a avut un caracter sever. Locuitorii trebuiau să plătească jugul de fier austriac în locul jugului de lemn turcesc. În acest caz, populația română se refugiase peste Olt în Muntenia sau peste Dunăre în Imperiul Otoman, unde fiscalitatea nu era atât de apăsătoare. Românul era nevoit să fugă de pe moșie când venea colectorul de taxe, de biruri, din cauza că nu putea plăti birurile grele, prea împovărătoare. Astfel, birul era plătit nu cu fier sau alte bunuri, dar cu fuga. De aici și expresia *a da bir cu fugiții* cu semnificația „a dispărea, a fugi dintr-un loc pentru a scăpa de răspundere sau de pedeapsă" (Meca, 2017).

Context. Îndrăgitul chef Cătălin Scărlătescu *a dat bir cu fugiții*, când a auzit de căsătorie, de față fiind și iubita lui, actrița Doina Teodoru. Întâmplarea s-a petrecut în timpul unei ediții a emisiunii *America Express*, când cei doi au ajuns la o biserică (Cătălin, 2023, p. 1).

DACĂ NU VINE MUNTELE LA MAHOMED, ATUNCI MERGE MAHOMED LA MUNTE

Expresia are legătură cu o întâmplare petrecută acum mai bine de 1400 de ani, în care personajul principal este profetul islamului, Mahomed. Ultimul profet al islamului a trăit în perioada 570-632 după Hristos şi este considerat întemeietorul religiei islamice. Ca propovăduitor al religiei islamice, în anul 612 i s-a cerut de către arabi să facă o mare minune. Profetul ar fi cerut în predica ţinută ca muntele

ce se afla în faţa sa să vină la el, mergând pe principiul că are aşa o mare credinţă în el, încât poate mişca şi munţii din loc. Lucru care nu s-a întâmplat. Atunci Mahomed ar fi rostit următoarele: „Mare e înţelepciunea ta, Doamne! Dacă ai fi dat ascultare cuvintelor mele şi ai fi făcut muntele să se mişte, ne-ar fi prăpădit pe toţi. Trebuie deci eu să mă duc la munte şi să mulţumesc celui de sus că a fost atât de milostiv cu un neam de păgâni" (Borcea, 2018, p. 1).

În anul 1597 filosoful englez F. Bacon (1561-1626) în ale sale *Eseuri* povestește, de asemenea, că Mahomed a promis poporului său a muta locul muntelui și nu a reușit să o facă. Atunci a spus: „Dacă nu vine muntele la Mahomed, atunci merge Mahomed la munte". Conform unei alte versiuni, este celebrul erou al poveștilor asiatice Nasseredine care a propus unui palmier să se apropie de el, pentru a demonstra poporului că el este sfânt. Suferind un eșec în tentativa sa, a spus: „Dacă nu vine palmierul la mine, atunci eu merg la el". La figurat, aceste cuvinte semnifică că în caz dacă ocazia nu se prezintă, este nevoie să o stimulăm (Timescova, 1974, p. 188).

Expresia se foloseşte pentru a marca lipsa de alternative. E adresată, cu tentă ironică, acelora care nu au de ales şi trebuie să se supună, vrând-nevrând, unei anume stări de lucruri.

Context. Iar ei, plecând încet ca s-o înfrunte,/scandează rar silabele divine: / Când *muntele la Mahomed nu vine*, /Se duce singur Mahomed la munte (17).

A FĂGĂDUI MUNȚI DE AUR

Această expresie face aluzie la frumoasele promisiuni ale căpitanilor de trupe la începutul unei expediții în scopul cuceririi pământurilor noi și trecerii munților. Această expresie se găsește încă la Terențiu în *Dormion* (secolul al II-lea): „Aureos montes pollicieri". La figurat, expresia are sensul „a face frumoase promisiuni fără a le îndeplini" (Savin-Zgardan, 2011, p. 131).

Context. 1. Dacă domnul Pons moare fără testament, eu vă asigur o sută de mii de franci. – Chiar așa! Da, a spus ea, vi se promit munți de aur și când se întâmplă, când e vorba de plătit, vi se dă un morcov… (Balzac – *trad. n.*).

2. Este o greşeală ca în viaţă să făgăduieşti munţi de aur! (Terenţiu) (Citate).

4. Poţi să strângi munţi de aur; dacă nu-l foloseşti la nimic cât trăieşti, nu ţi-e cu nimic mai folositor ca pietrele de pe marginea drumului (Bădoi, 2019, p. 1).

A FI DE CEALALTĂ PARTE A BARICADEI

Această expresie a luat naștere în timpul comunei din Paris (18 martie 1872), când comunarzii luptau pe baricade și dușmanii lor, adepții Versaille-ului, se găseau de cealaltă parte a baricadei. Astfel, expresia dată semnifică „a avea opinii politice de opoziție". Ea a generat o altă expresie antonimă, devenită, de asemenea, stabilă „a fi de aceeași parte a baricadei".

Context. Deoarece majoritatea articolelor din acest dosar sunt semnate de către experţi în domeniul educaţiei (formale sau nonformale), am încercat să aflăm cine *se găseşte de cealaltă parte a baricadei*, cine sunt participanţii la proiectele de educaţie nonformală, de ce au ales să se implice la aceste proiecte şi care sunt impresiile lor vizavi de acest tip de educaţie (Dumitrescu, 2013, p. 3).

FIECARE ESTE FĂURITORUL PROPRIULUI SĂU DESTIN/ PROPRIEI FERICIRI

Sunt cuvintele cenzorului Appius Claudius Caecus, constructorul drumului Apenienilor (sec. IV î.Hr.), considerat unul dintre fondatorii literaturii şi jurisprudenței romane, citat de Sallustiu în cartea sa *De respublica ordinanda* (sec. I î.Hr.) – „Faber est suae quisque fortunae". Această expresie a fost pusă în circuit în limba franceză de satira lui Mathurin Regnier (1573-1613). O găsim, de asemenea, la William Shakespeare. *Este răspândită şi în alte limbi europene (Dicţionar, 2006)*. Semnificaţia acestei expresii este: fiecare e responsabil de propria-i soartă.

Context 1. *Suntem făuritorii propriului nostru destin.* Suntem, fără doar și poate, singurii în măsură să ne trasăm destinul. Fiecare alegere, fiecare drum pe care dec*Idem* să îl urmăm este o piatră la temelia propriului destin. Sunt zile în care cred cu tărie cele afirmate mai sus şi sunt altele în care am impresia că suntem simpli pioni pe o tablă imaginară de şah (Făuritori, 2013, p. 1).

2. *Omul e arhitectul propriului destin.* Mulți oameni cred în destin şi spun că nimic nu îi poate schimba, spun că sunt predestinaţi să facă anumite lucruri şi să pățească anumite lucruri. Poate că există destin, dar nu înseamnă că nu poate fi schimbat. Poate că destinul este doar o posibilitate de a trece prin viaţă. Dar există nenumărate posibilităţi care să intersecteze destinul sau pot să fie complet diferite. Sincer, cred, fiecare om are control deplin asupra vieţii sale şi poate influenţa destinele altora mai mult sau mai puţin intenţionat (17).

FERIȚI-VĂ DE DANAIȚII CARE ADUC DARURI / FIE-ȚI FRICĂ DE DANAIȚII, DARURILE CARE LE *ADUC* / CADOURI ALE LUI DANAIS / CADOURI ALE DANAIȚIENILOR

Timeo Danaos et dona ferentes (din latină „Teme-te de Danais și darurile aduse") este expresia, devenită stabilă, întâlnită prima dată în poemul lui Virgiliu *Eneida* (Virgiliu, 2000, p. 37).

Expresia este originară din poveștile legendare ale Războiului Troian, o găsim și la Homer în *Odiseea.* Grecii, după un asediu lung și fără succes a Troiei, au recurs la un truc: au construit un cal imens de lemn, l-au lăsat la zidurile Troiei, prefăcându-se că pleacă departe. Preotul Laocoon, văzând acest cal și cunoscând trucurile grecilor, a exclamat: „Orice ar fi fost, mă tem de ceea ce aduc grecii,

chiar și de daruri!”. Dar troienii nu ascultară avertismentele lui Laocoon și ale preotesei Cassandra și au târât calul în oraș. Grecii, ascunși în interiorul calului, au ieșit în timp de noapte, au ucis garda, au deschis porțile orașului pentru trupele grecilor și, astfel, au capturat Troia (Homer, 1971, p. 89).

Se utilizează în situația când un cadou oarecare sau vreo binefacere prezintă un pericol potențial pentru cel care acceptă darul.

Context. – Feriți-vă de danaiții care aduc daruri. De ce ne fac aceste cadouri, aceste împrumuturi, de ce ne bagă pe gât prietenia, frăția, rudenia etc.? De ce am declarat independența, suveranitatea, dar nu ne-am construit statul pe aceste temelii? De ce să ne supunem cuiva? (18).

A FRECA MENTA

Originea acestei expresii poate fi regăsită în perioada Antichităţii, Grecia fiind locul de unde a pornit faima UPS „a freca menta”. Încă din Grecia Antică exista obiceiul ca masa pe care se servea mâncarea să fie frecată cu frunze de mentă pentru a-i da un miros plăcut.

O altă explicaţie ar fi că după o noapte de petrecere bahică, grecii antici simţeau nevoia să îndepărteze mirosurile neplăcute de pe mese, dar şi să poarte pe cap o coroniţă cu frunze şi flori de mentă ca să le mai alunge din mahmureală.

Răspândirea grecilor în Balcani şi în alte zone mai îndepărtate, mai ales în perioada secolelor al XVIII-lea şi al XIX-lea, odată cu domniile fanariote, au dus acest obicei în spaţiul nord-dunărean, unde au existat în permanenţă comunităţi puternice ale acestei etnii (Cristescu, 2025, p. 1).

Obiceiul frecării meselor cu frunze de mentă a fost „importat” şi de familiile înstărite de români în secolul al XVIII-lea şi începutul secolului al XIX-lea. În plus, mirosul mentei era nu doar un semn de bonton, dar oferea şi senzaţia de răcoare pe timpul caniculei. Din acest moment, începe modificarea înţelesului expresiei prin faptul că mulţi slujitori de casă preferau frecatul meselor cu mentă, ore în şir, în locul muncilor grele precum tăiatul lemnelor, căratul apei etc. Chiar dacă de la începutul anilor ’20 influenţa elenă şi fanariotă începe să scadă, frecatul mentei va ajunge dintr-o activitate obişnuită o expresie depreciativă la adresa celor care nu se împacă prea bine cu munca (16).

Expresia semnifică „a fi leneş / puturos”, „a pierde timpul de pomană”.

Concluzii

Pentru o cercetare mai aprofundată a motivaţiei apariţiei UPS e necesar a delimita factorii interni de cei externi. În studiul de față ne-am axat pe unii factori extralingvistici ai apariției frazeologismelor, în speță a celor istorice. Din aceste considerente unele frazeologisme sunt comune mai multor limbi. La etapa inițială, UPS au fost unităţi de limbă denominative sau conotative.

Pe parcurs, odată cu evoluţia limbii, unele UPS au rămas motivate, vorbitorul făcând asociația cu faptul istoric concret. Altele, iniţial motivate, devin demotivate cu timpul, legătura cu fapta istorică concretă nefiind înțeleasă de către purtătorii limbii.

Cu referire la frazeologismele istorice, de cele mai dese ori, înțelesul lor este realizat de persoanele culte, de persoane cu o pregătire specială, fie etimologică, fie istorică, fie de studenți și elevi care au beneficiat de o pregătire specială în acest domeniu.

Referinţe bibliografice:

1. IOSIF, A. Cum să trăiești după cei șapte înțelepți ai Greciei Antice. *Scientia*. 10 august, 2020. Disponibil: https://www.scientia.ro/homo-humanus/49-note-si-adnotari-carti-celebre/8033-cum-sa-traiesti-dupa-cei-sapte-intelepti-ai-greciei-antice.htmlBORCEA, Ștefan. De unde vine expresia „Dacă nu vine muntele la Mahomed, atunci merge Mahomed la munte”. *Adevărul*. 26 octombrie, 2018. Disponibil: https://adevarul.ro/stiri-locale/focsani/de-unde-vine-expresia-daca-nu-vine-muntele-la-1899674.html.

2. CRISTESCU, George-Andrei. De unde vine expresia „a freca menta?”. *Adevărul*. 20.05.2025. Disponibil: https://adevarul.ro/stiri-interne/societate/de-unde-vine-expresia-a-freca-menta-1608719.html.

3. DUMITRESCU, Vlad. Un alt fel de a învăța. *Dilema Veche*. 2013, nr. 481, 3-8 mai. Disponibil: https://dilemaveche.ro/sectiune/tema-saptamanii/un-alt-fel-de-a-invata-600098.html.

4. SAVIN-ZGARDAN, Angela. *Probleme ale motivației unităților polilexicale stabile în limba română*. Chișinău: „Magna-Princepr” SRL, 2011. ISBN: 978-9975-4173-2-7. 811.135.1’374 S29.

5. TIMESKOVA, Irina. *Les citations française*. Leningrad: Leningradskaia tipografia nr. 2, 1974.

6. MECA, Cosmin. De unde vine expresia „A da bir cu fugiții”. *Radio România Oltenia*. 10 august 2017. Disponibil: https://www.radiooltenia.ro/originea-denumirii-de-oltenia-de-unde-vine-expresia-a-da-bir-cu-fugitii/.

Texte literare. Sigle:

7. BĂDOI, George. *Aurul în epigrame*, *aforisme*, *poezii*, *pamflete și satire*. Disponibil: http://www.citatepedia.ro/index.php?id=206919.

8.CĂTĂLIN: Cătălin Scărlătescu a dat bir cu fugiții când a auzit de căsătorie. *BZI*, 9 februarie 2023. Disponibil: https://www.bzi.ro/catalin-scarlatescu-a-dat-bir-cu-fugitii-cand-a-auzit-de-casatorie-totul-s-a-petrecut-la-america-express-4648886.

9. CITATE: *Citate din Terentiu*. Disponibil: http://www.citatepedia.ro/index.php?id=206919.

10. DICȚIONAR: *Dicţionar Enciclopedic*, vol. VI, R-Ș. București: Editura Enciclopedică, 2006.

11. FĂURITORI: Suntem făuritorii propriului destin. *WordPresscom*, 27.05.2013. Disponibil: https://ownerofagentleheart.wordpress.com/2013/05/27/suntem-fauritorii-propriului-nostru-destin/.

12. HOMER. *Odiseea*. Traducere de George Murnu. Studiu introductiv şi note de D. M. Pippidi. 1 Ediţie definitivă. Bucureşti: Editura Univers, 1971.

13. VIRGILIU. *Eneida*. Traducere de Dan Sluşanschi. Bucureşti: Paideia, 2000. Disponibil: https://www.scribd.com/doc/307321390/ENEIDA

Referințe web:

14. https://jurnalspiritual.eu/thales-din-milet-i/

15. https://www.facebook.com/photOD36/

16. http://artys-blog.blogspot.com/2008/12/omul-arhitectul-propriului-destin.htm

17. http://www.pcrm.md/main/index.php?action=news&id=17679

Notă: Articol elaborat în cadrul subprogramului de cercetare 010301 „Perspective interdisciplinare asupra fenomenelor de confluență și de confruntare în domeniile lingvistic, literar și folcloric în spațiul basarabean ca limes civilizațional și frontieră geopolitică”, Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu” al USM.

CZU: 811.135.1’373
https://doi.org/10.52505/lecturi.2025.07.08

DIN ISTORIA LEXICOGRAFIEI EXPLICATIVE ROMÂNEȘTI: THEODOR STAMATI, *DISIONĂRAȘ ROMÂNESC DE CUVINTE TEHNICE ȘI ALTELE GREU DE ÎNȚELES* (1851) – RECUPERĂRI, RECONSIDERĂRI

Ana VULPE
Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu” al USM
ORCID: https://orcid.org/0000-0001-9437-4326

Elena Isabelle TAMBA
Institutul de Filologie Română „Alexandru Philippide”,
Academia Română, Filiala Iași
ORCID: https://orcid.org/0000-0001-5372-2363

Liliana BOTNARI
Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu” al USM
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-9909-2982

Livia CARUNTU-CARAMAN
Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu” al USM
ORCID: https://orcid.org/0000-0001-6829-6440

Rezumat. *Ca să înțelegem mai bine contextul, circumstanțele în care a fost realizată lucrarea lexicografică „Disionăraş românesc de cuvinte tehnice şi altele greu de înţeles”, autor Theodor Stamati, ne propunem, mai întâi, să facem o scurtă incursiune în istoria lexicografiei explicative românești, menționând că această practică lexicografică începută în secolul al XVII-lea s-a dezvoltat și mai mult, remarcându-se rolul deosebit al contribuțiilor unor personalităţi proeminente (D. Cantemir, Gh. Asachi). Astfel, primele încercări de a alcătui glosare cu „tâlcuirea vorbelor” sunt atestate la sfârşitul sec. al XVII-lea şi începutul sec. al XVIII-lea. Abia în sec. al XIX-lea, se obţin noi progrese şi în lexicografia monolingvă explicativă. Aşadar, în această perioadă, mai exact în 1851, este editată și lucrarea lui Theodor Stamati. Or, după cum se ştie, în acest răstimp lucrările apăreau în alfabet de tranziție, adică cu litere chirilice şi latine.*

În cadrul unui proiect de colaborare între echipe de cercetători de la Institutul de Filologie Română „B. P.-Hasdeu” al USM și Institutul de Filologie Română „Alexandru Philippide” al Academiei Române s-a propus crearea unei ediții critice digitale a dicționarului nominalizat supra, deosebit de important pentru modernizarea și neologizarea limbii române în sec. al XIX-lea, cu acces atât la textul în alfabet de tranziție,

cât şi la textul transpus în alfabet latin. Având o importanţă informativă şi culturală de netăgăduit, lucrarea va constitui o completare de preţ pentru orice bibliotecă.

Cuvinte-cheie: *lexicografie, dicționar explicativ, alfabet de tranziție, transliterare, digitalizare.*

From the History of Romanian Explanatory Lexicography: Theodor Stamati, *Disionăraș românesc de cuvinte tehnice și altele greu de înțeles* (1851) – Recoveries, Reconsiderations

Abstract. *In order to better understand the context and the circumstances in which the lexicographic work* "*Disionăraş românesc de cuvinte tehnice şi altele greu de înţeles*" *by Theodor Stamati was compiled, we will first make a brief foray into the history of Romanian explanatory lexicography, mentioning that this lexicographic practice begun in the 17th century developed further, noting the special role of the contributions of some prominent personalities* (*D. Cantemir, Gh. Asachi*). *Thus, the first attempts to compile glossaries with* "*word interpretation*" *are attested at the end of the 17th century and the beginning of the 18th century. Only in the 19th century, new progress was achieved in monolingual explanatory lexicography. Therefore, in this period, more precisely in 1851, was also published the lexicographic work of Theodor Stamati. As is known, during this time the works appeared in the transitional alphabet, namely, with Slavic and Latin characters.*

Within a collaborative project between teams of researchers from the Institute of Romanian Philology "*B.P.-Hasdeu*" *of USM and the Institute of Romanian Philology* "*Alexandru Philippide*" *of the Romanian Academy, it was proposed to create a critical digital edition of the dictionary named above, particularly important for the modernization and neologization of the Romanian language in the 19th century, with access to both the text in the transitional alphabet and the text transposed into the Latin alphabet. Having an undeniable informative and cultural importance, the work will constitute a valuable addition to any library.*

Keywords: *lexicography, explanatory dictionary, transitional alphabet, transliteration, digitization.*

După cum bine se ştie, practica lexicografică, în general în lume, este foarte veche, întrucât necesitatea de a explica şi traduce cuvinte apare încă în Antichitate. Glosele şi glosarele antice şi medievale aveau menirea să asigure fie înţelegerea textelor scrise (religioase, literare, juridice), fie comunicarea între persoane vorbitoare de limbi sau dialecte diferite.

Perioada secolelor al XVII-lea – al XVIII-lea este considerată de o importanţă capitală în istoria lexicografiei occidentale. Atunci apar primele dicţionare explicative şi primele note de natură teoretică referitoare la elaborarea lor.

Un loc aparte în peisajul lexicografic al epocii Renașterii îl ocupă dicţionarele academice cu caracter normativ, reflectând regulile limbii literare, pe care oamenii politici şi cărturarii o percep drept factor al consolidării naţiunilor.

Mai târziu, în secolul al XIX-lea, aflat sub semnul pozitivismului şi al istorismului, apare dicţionarul istoric. Se ştie că în lingvistică istorismul s-a manifestat prin interesul pentru cercetările etimologice. Spre deosebire de dicţionarul explicativ propriu-zis, acesta acordă spaţiu în structura articolului lexicografic şi informaţiei cu privire la originea şi evoluţia cuvintelor, iar sensurile cuvintelor polisemantice sunt prezentate în ordine cronologică (a se vedea: Pahomi, Popovschi, 2019).

Lexicografia secolului al XX-lea se caracterizează printr-o diversificare accentuată a dicţionarelor, ce vine să răspundă necesităţilor de informare ale unui public vast şi variat în condiţiile dezvoltării intense şi accelerate a ştiinţei şi a tehnicii. Pe de altă parte, se observă creşterea interesului pentru aspectul teoretic al lexicografiei (Bahnaru, 2008, p. 23).

Tot în acest context amintim că lexicograful american Tom McArthur vorbește de 4 etape în evoluția dicționarelor și a lexicografiei în lume: 1. Etapa exprimării orale, când primele apariții lexicografice circulau în versuri; 2. Etapa când s-a dezvoltat scrisul și informația a putut fi ordonată altfel; 3. Etapa când a apărut tiparul și a fost posibilă editarea unui număr mare de dicționare; 4. Etapa informatizării limbii, când s-a produs o revoluție în sensul conceperii și realizării dicționarelor (*apud*: Clim, 2012, p. 169).

Referindu-ne la istoria lexicografiei româneşti, menționăm că ea își are începuturile abia în secolul al XVI-lea, odată cu apariţia vocabularelor slavo-române, parcurgând aceleaşi etape de evoluţie ca şi lexicografia occidentală: iniţial, dicţionare bilingve şi poliglote, mai târziu; începând cu secolul al XIX-lea, apar și dicţionare explicative. „Alcătuite rudimentar din liste bilingve, în care termenului slavon i se alătură corespondentul românesc, lucrările din secolele al XVI-lea, al XVII-lea şi unele chiar mai târzii nu respectă ordonarea alfabetică a cuvintelor, iar în lista de cuvinte-titlu apar numeroase îmbinări ori chiar propoziţii, precum şi nume proprii. Cu toate aceste minusuri, lexicoanele respective au slujit ca instrumente de lucru traducătorilor de texte sacre, păstrându-şi valoarea documentară pentru lexicograful contemporan, ca surse pentru cele dintâi atestări scrise ale unor cuvinte româneşti (Haja, Dănilă, Forăscu, Aldea, 2005, p. 9).

În cele ce urmează expunem succint din istoricul lexicografiei românești, insistând în mod expres asupra celei explicative. Această practică lexicografică, după cum am menționat supra, începută în secolul al XVII-lea s-a dezvoltat și mai mult, remarcându-se rolul deosebit al contribuțiilor unor personalităţi proeminente, în primul rând lingvişti notorii, precum B. P.-Hasdeu, Al. Philippide, L. Şăineanu, N. Tiktin, S. Puşcariu, O. Densusianu, I. A. Candrea, A. Scriban ș.a. Astfel, primele încercări de a alcătui glosare cu „tâlcuirea vorbelor” sunt atestate la sfârşitul sec. al XVII-lea şi începutul sec. al XVIII-lea. Ele îi aparţin marelui cărturar poliglot, filosof, scriitor şi om de stat Dimitrie Cantemir

(1673-1723), care, pe lângă alte mari merite în istoria culturii naţionale, îl are şi pe acela „de a fi iniţiat şi lucrări lexicografice” (afirma regretatul lingvist academician N. Corlăteanu). Spre exemplu, în romanul alegoric „Istoria ieroglifică”, D. Cantemir dă şi „Scara numelor şi cuvintelor ieroglificeşti tâlcuitoare”. După D. Cantemir şi, ceva mai târziu, Gh. Asachi (1788-1800), nu s-au înregistrat tentative serioase de a elabora dicţionare explicative. Abia în a doua jumătate a sec. al XIX-lea, deşi predomina lexicografia bilingvă, se remarcă noi progrese şi în lexicografia monolingvă explicativă. Astfel, prin *Lexiconul* de la Buda (*Lexicon romanescu-latinescu-ungurescu-nemţescu*, Buda, 1825) se marchează începutul lexicografiei româneşti moderne, această lucrare fiind considerată primul dicţionar de mari proporţii, explicativ şi etimologic al limbii române, tipărit în întregime cu litere latine (a se vedea: Vulpe, 2015). Un dicţionar explicativ complet al limbii române poate fi considerat cel al vornicului Iordache Golescu, *Condica limbii rumâneşti*, unde redactarea cuvintelor se face, pentru prima dată, pe cuiburi lexicale. În 1848, apare, la București, *Vocabular*-ul *român de toate vorbele străbune* de I. D. Negulici, care cuprinde circa 6 000 de cuvinte. Cu această lucrare începe seria dicţionarelor româneşti de neologisme. „Apariţia acestor dicţionare are loc pe fondul procesului de modernizare a limbii române literare din această perioadă. Principala cale de realizare a acestui proces este orientarea latino-romanică în îmbogăţirea lexicului, în schimbarea ortografiei (inclusiv trecerea la scrierea cu alfabet latin), în modificarea unor forme fonetice şi a unor norme morfologice, în clarificarea, simplificarea şi armonizarea structurii sintactice” (Haja, Dănilă, Forăscu, Aldea, 2005, p. 11).

În a doua jumătate a sec. al XIX-lea, Academia Română le încredințează lui A. T. Laurian şi I. Massim elaborarea dicţionarului academic al limbii române, care apare între anii 1871 şi 1877, dar care, având o orientare exagerat latinistă, n-a fost apreciată pozitiv. De aceea, în 1884, forul academic ia decizia de a începe un nou dicţionar de amploare, care să reflecte starea reală a lexicului limbii române. Sarcina îi revine lui B. P.-Hasdeu, savant-enciclopedist şi scriitor de mare talent. Lucrarea a fost concepută foarte larg, urmând a fi un „summum” al lingvisticii, istoriei, geografiei şi literaturii naţionale” (a se vedea: Ciobanu, 1988). Autorul ei adună şi expune pe fişe materialul de limbă în mod exhaustiv, tratându-l din punct de vedere semantic, etimologic şi gramatical. Nu erau scăpate din vedere nici arhaismele, dialectismele, elementele populare. Fiecare cuvânt era tratat de Hasdeu în stil monografic, traducându-se sensurile în limba franceză, indicându-se formele cele mai obişnuite, mai frecvente, apoi şi cele periferice ale cuvintelor. Astfel, unui cuvânt i se ofereau spaţiile a zeci de pagini. De exemplu, cuvântul *apă* ocupă 36 de pagini, verbul *a apuca* – 40 de pagini, iar *basm* – 60 de pagini. Greu de imaginat, dar mai ales de realizat aşa ceva. E vorba de o muncă creatoare titanică. Conceput în proporţii extrem de vaste, dicţionarul lui B. P.-Hasdeu s-a

dovedit a fi o operă lexicografică practic de neînfăptuit. Prin urmare, în 1897, Academia îi încredinţează sarcina redactării dicţionarului academic, din nou de la început, lui Al. Philippide de la Iaşi, având sub conducerea sa un grup nu foarte mare de persoane. Însă, în primăvara lui 1905 Philippide își încetează activitatea ca redactor al dicţionarului Academiei.

Din 1906, sarcina de elaborare a dicţionarului îi este atribuită lui Sextil Puşcariu, care publică până în 1940 literele A, B, C, F, I, Î, J şi L (până la cuvântul a lepăda), iar ultima fasciculă (a lepăda – lojniţă) apare tocmai în 1948.

După reorganizarea Academiei Române din 1949, s-a luat decizia de a continua dicţionarul lui Puşcariu, formându-se în acest scop trei echipe de lexicografi: una la Bucureşti, a doua la Cluj şi a treia la Iaşi, celei de la Bucureşti revenindu-i misiunea să facă revizia finală a materialului, sub conducerea lui Iorgu Iordan, Alexandru Graur şi Ion Coteanu.

Mai târziu, din anumite motive, echipa de lexicografi care lucra asupra dicţionarului academic a fost reorientată spre elaborarea unui dicţionar explicativ şi normativ, care ar corespunde limbii române literare contemporane. În felul acesta a început elaborarea *Dicţionarului limbii române literare contemporane* în patru volume, care a apărut într-un timp record, între anii 1955 şi 1957. În anii ’70 se reia lucrul asupra DLR-ului, serie nouă (între anii 1965-2010 văd lumina zilei tomurile VI-XIV).

În afara forului academic, în sec. al XX-lea, au activat cu proiecte personale în domeniul lexicografiei unii lingvişti şi filologi de prestigiu ca L. Şăineanu, A. Candrea, O. Densusianu, Gh. Adămescu, A. Scriban ş.a., despre ale căror lucrări, precum și ale altor autori, nu ne-am propus să vorbim aici.

Subiectul comunicării noastre îl constituie, în mod special, lucrarea lui Theodor Stamati *Disionăraș românesc de cuvinte tehnice și altele greu de înțeles*, realizată, am putea spune, la începuturile lexicografiei explicative românești, pe la mijlocul sec. al XIX-lea, considerată al doilea dicţionar românesc de neologisme, după cel al lui I. D. Negulici. Mai întâi propunem atenției câteva date din viața și activitatea acestei personalități, ca să înțelegem mai bine și contextul în care a fost elaborată și publicată lucrarea în discuție.

Fizicianul, naturalistul, filosoful și scriitorul român Teodor Stamati s-a născut la 13 februarie 1812, la Iași, fiind considerat fondatorul învățământului de fizică în limba română. În 1838, a obținut titlul de doctor în filosofie și arte frumoase la Universitatea din Viena, însă printre preocupările sale se număra și studiul limbilor franceză și germană. Pe lângă activitatea sa, la Iași, în calitate de profesor de fizică și matematică la Catedra de filosofie a Academiei Mihăilene, unde preda „«înalta matematică» și fizica teoretică și experimentală”, „efectuând o muncă de pionierat, întrucât nu existau nici manuale, nici materiale didactice în limba română și niciun laborator” (Malcoci, 2019, p. 63), T. Stamati este cunoscut ca

autor de cărți didactice și lucrări lexicografice, una dintre acestea fiind primul *Disionăraș românesc de cuvinte tehnice și altele greu de înțeles*, publicat în 1851, dar și autor de articole de popularizare a științei în ziarele vremii (unele nesemnate). S-ar părea îndreptățită aici întrebarea: De ce un profesor de fizică ar elabora un dicționar? Însă răspunsul este firesc. T. Stamati a trăit și a activat într-o perioadă destul de tumultuoasă (1812-1852), când mișcarea culturală din Țările Românești era plină de avânt și îndârjire, când intelectualii pledau pentru predarea în limba română și, respectiv, pentru tipărirea de manuale în limba română. În acest sens, Th. Stamati afirma: „Fieștecare națiie se sârguiește a-și cultiva limba sa privind-o pre dânsa ca un scump odor strămoșesc și ca un mijloc de căpetenie de existență politică… nu mai rămâne nici o îndoială că noi vom continua mai departe a ne cultiva limba noastră sfințită… și că într'însa ne vom sârgui, a propune și a tălmăci toate științele" (Atanasiu, Câmpan, 1940, p. 115). Așadar, Stamati a militat pentru elaborarea de lucrări didactice și lexicografice în limba română, precum *Abețedaru franțezo-românesc*, publicat în 1833, *Manualul de Istoria Naturală* (1841), *Manualul de silabit pentru începători* (1845), *Manualul de cetit pentru începători* (netipărit), *Pepelea și tradiciuni năciunare românești* (1851) și *Vocabulariu de limba germană și română* (1852) (*Ibidem*, p. 120).

Pentru meritele sale, în 1843, T. Stamati este ridicat la rangul de paharnic (al 8-lea grad de boierie) (Motoc, 2009). În continuare, autorul semnează lucrările: Pah. Dr. T. Stamati, ca în cazul *Disionăraşului.*

Având în vedere că în acea perioadă terminologia românească era în plină fază de formare, este evident că dicționarul menționat este foarte important, cuprinzând termeni care, de cele mai multe ori, erau introduși pentru prima dată în limbajul științific, fiind preluați din limbile latină, germană, franceză ș.a. și adaptați. Așadar, lucrarea lui Th. Stamati este esențială pentru modernizarea și neologizarea limbii române în secolul al XIX-lea, contribuind la formarea unei terminologii românești în domeniul fizicii, dar și în alte domenii ale științei.

Disionăraș românesc de cuvinte tehnice și altele greu de înțeles a apărut în două ediții: prima ediție, în 1851, cu un an înainte de moartea autorului, la Tipografia Buciumului Roman, editor fiind Iosif Popo, iar a doua ediție, în 1858. Lucrarea este semnată astfel: „Pah. T. Stamati, doctoru de filosofie și de frumoasele arte, profesoru publicu de fizică și de istoria naturii, mădulariu efectivu al societății de medici și naturiști din Principatul Moldovei".

Este tipărit în alfabetul de tranziție utilizat în acea perioadă, care include „pe lângă slovele chirilice, și unele litere latine, ceea ce implică probleme de concordanță între cele două alfabete și de redare a unor foneme specifice românești cu altă grafie" susține Estelle Variot (2014, p. 55).

Aici amintim că „utilizarea scrisului chirilic pentru tipăriturile românești a cunoscut o evoluţie atât în timp, cât şi în spaţiul geografic. Pe teritoriul României

aceasta înregistrează variaţii de alfabete (sau elemente ale alfabetelor) chirilice vechi (alfabete chirilice românești – ACR) de la primele texte tipărite până în 1830, când începe perioada de tranziţie, caracterizată prin utilizarea alfabetelor mixte (alfabete de tranziţie – AT). Sunt înregistrate 17 astfel de variante, perioada respectivă finalizându-se în 1862 prin trecerea completă şi definitivă la grafia latină (alfabet latin pentru limba română – ALR)" (Cojocaru et al, 2017, p. 28).

Stamati era conștient de dificultățile pe care urma să le întâlnească în procesul elaborării dicționarului său, or alfabetul de tranziție nu ar fi putut întotdeauna să redea cu exactitate cuvintele împrumutate/preluate din limba franceză sau cele cu etimologie latină, de unde și apar deseori alternanțe vocalice sau consonantice. Autorul intenționa să tipărească a doua ediție în alfabet latin, dar, din păcate, așa cum am menționat și anterior, aceasta a apărut post-mortem, de asemenea în alfabetul de tranziție.

Dicționarul conține 308 pagini, începând cu o *Precuvântare* de 8 pagini, în care autorul explică motivele care au constituit temelia elaborării acestei lucrări: „amu cunoscutu noue idei mai exacte despre lucruri, ce amu fostu siliți a le rosti lămuritu și acuratu spre a ne înțelege și a nu orbica în lucrările noastre. Înscurtu pentru obiectele ce amu cunoscutu, pentru ideile ce amu căpătatu, au trebuitu ori să croimu cuvinte din nou, să le botezămu și să le îmbrăcămu în vestmântul limbei noastre, cu unu cuvântu, să le facemu românește, ori să le primimu nebotezate, neformate românește, fără vre o regulă după cumu ni sau înfățoșatu, sau după cumu ni au trăsnitu prin capu" (Stamati, 1851, p. I). Prin urmare, T. Stamati se referă la inovațiile lexicale terminologice, care au pătruns în limba română pentru a denumi obiecte, fenomene noi, acestea fiind adaptate normelor limbii receptoare sau fiind adoptate în forma autentică, fără a fi supuse adaptării. Autorul remarcă faptul că acestea vin fie din limba germană, fie din latină sau din limba rusă și trebuie să fie bine adaptate, pentru a nu fi „cu totul streine și nepotrivite însușimei ei (limbii)" (*Ibidem*, p. V). Mai mult decât atât, Stamati menționează în lucrarea sa și importanța, rolul gramaticii, precum și al dicționarului: „gramatica este cheia limbei, iară dicționariul magazia în care să păstrează cuvintele ei" (*Ibidem*, p. V). Autorul ieșean e conștient că dicționarul său nu este unul complet, cuprinzând termenii tehnici uzuali, dar speră că va fi primit de către public cu îngăduință, fiindu-i util: „Primiți'l dar cu îngăduință și îndepliniți cu blândețe neajunsurile lui" (*Ibidem*, p. VIII).

În continuare, dicționarul include o listă a abrevierilor, „Lămurirea prescurtărilor", ce se referă în special la abrevierile de etimologie utilizate. Corpusul propriu-zis al dicționarului numără 303 pagini, prima filă fiind numerotată cu cifra 1, iar ultima, cu 306. Unitățile lexicografice sunt organizate în ordine alfabetică, o pagină incluzând aproximativ 12-19 termeni și definițiile acestora. Structura articolului lexicografic cuprinde lema, indicația etimologică,

definiția și, pentru unele dintre ele, autorul oferă o explicație sinonimică sau o serie de sinonime și chiar exemple de utilizare. În „lămurirea prescurtărilor”, T. Stamati menționează că utilizează uneori parantezele pentru „cuvintele cu care este legatu ori întrebuitu terminul descrisu; ori cuvinte ne-ntrebuite cum se cade” (*Ibidem*, p. IX). În unele cazuri, autorul înregistrează două sau mai multe sensuri identificate, ca în cazul:

Desemnu, desenu, l. înfățoșare de una sau mai multe figuri de o câmpie, zidiri sau altă ceva pe hârtie. §. Știința de a pute însemna.

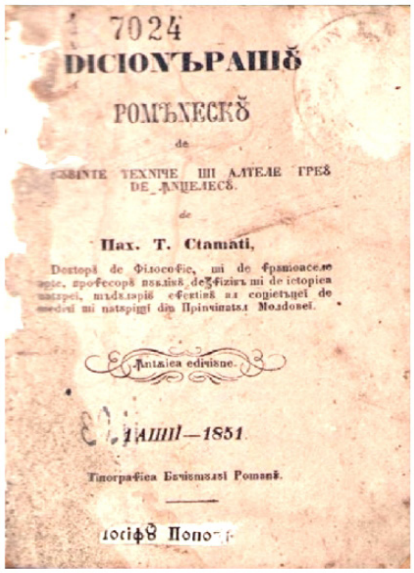
Patronu, l. protectoru, apărătoriu, scutitoriu. §. Sfântu alesu de cineva la cununie de scutitoriu.

Ultimele două pagini prezintă, în ordine alfabetică, numele persoanelor menționate în dicționar.

Cu referire la termenii incluși în dicționar, Estelle Variot remarcă faptul că lucrarea ne oferă „o serie de detalii asupra societăţii şi a contextului social, economic, cultural şi politic al epocii” (Variot, 2014, p. 55), asupra limbii române din a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Cercetătoarea observă, de exemplu, că influența franceză apare în domeniul relațiilor internaționale, al gastronomiei, al modei şi al culturii. Însă, evident, o bună parte a termenilor nu mai este actuală, fiind înlocuită cu echivalente ale epocii. Prin urmare, anume acest tip de dicționare vechi reflectă starea limbii din acea vreme, precum și evoluția, ajustarea vocabularului în funcție de necesitățile vorbitorilor, păstrarea unor unități lexicografice, cu adaptarea lor, sau substituirea totală a altora, devenite învechite, neuzuale (Variot, 2002).

Având în vedere faptul că lucrarea lui Theodor Stamati *Disionăraș românesc de cuvinte tehnice și altele greu de înțeles*, de rând cu alte prime opere lexicografice, constituie mărturii importante privind istoria limbii române, în 2024, în cadrul proiectului bilateral „Strategii de convergenţă epistemică şi metodologică în cercetarea filologică din România şi Republica Moldova”, două echipe de cercetători lingviști – una de la Institutul de Filologie Română „B. P.-Hasdeu” de la Chișinău și alta de la Institutul de Filologie Română „Alexandru Philippide” de la Iași – și-au propus să-l aducă pe Theodor Stamati, prin această lucrare, mai aproape de cititorul interesat de acest segment din istoria lexicografiei românești, propunând crearea unei ediții critice digitale a dicționarului respectiv. În cele ce urmează, venim cu anumite detalii privind realizarea acestei sarcini.

Mai întâi, reproducem mai jos 2 imagini (*Fig. 1, 2*), una scanată și alta preprocesată a paginii de titlu a *Dicționarului*. De acest aspect s-a ocupat colegul informatician Tudor Bumbu de la Institutul de Matematică şi Informatică „Vladimir Andrunachievici” din Chișinău, care a venit cu rezultate foarte bune, facilitându-ne considerabil munca.

7024

DICIONЪRAШЬ

РОМЪНЕСКЬ

de

КЬВINTE TEXNIЧE ШI AЛTEЛE ГРЕЬ DE ANЦЕЛЕСЬ.

de

Пах. Т. Ctamati,

Doktorĭ de Filosofie, ши de frămoaseле arte, profesorĭ nъblikĭ de fizikь ши de ictopiea natъrei, mъdlarĭ efektivĭ ал societъцеĭ de medivĭ ши natъrigĭ din Principatъl Moldovei.

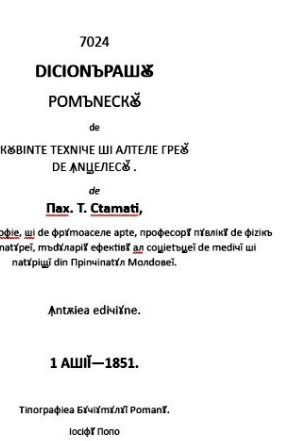
Antaiea edivine.

1 AШИ—1851.

Tipografiea Bъchimъlъĭ Romanĭ.

Iosifĭ Popo

Fig. 1. Pagina de titlu a Disionărașului lui Theodor Stamati (*variantă scanată*)

7024

DICIONЪRAШЬ

РОМЪNECKЬ

de

КЬBINTE TEXNIЧE ШI AЛTEЛE ГРЕЬ DE ANЦЕЛЕСЬ.

de

Пах. Т. Ctamati,

Doktorĭ de Filosofie, ши de frămoaseле arte, profesorĭ nъblikĭ de fizikь ши de ictopiea natъrei, mъdlarĭ efektivĭ ал societъцеĭ de medivĭ ши natъrigĭ din Principatъl Moldovei.

Antaiea edivine.

1 AШИ—1851.

Tipografiea Bъchimъlъĭ Romanĭ.

Iosifĭ Popo

Fig. 2. Pagina de titlu a Disionărașului lui Theodor Stamati (*variantă ocerizată*)

După cum s-a menționat supra, un articol lexicografic poate avea, în principiu, următoarea structură: lema, indicația etimologică, definiția (explicație sinonimică/ lanț de sinonime):

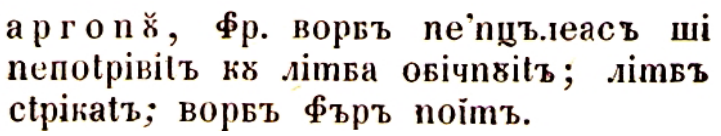

Жаргонь, фр. ворбъ неînцъlеасъ ши непотрівітъ кь літба обічнвітъ; літвъ стрікатъ; ворбъ фъръ noïmъ.

Fig. 3. Articolul lexicografic „Жаргонь” (*variantă scanată*)

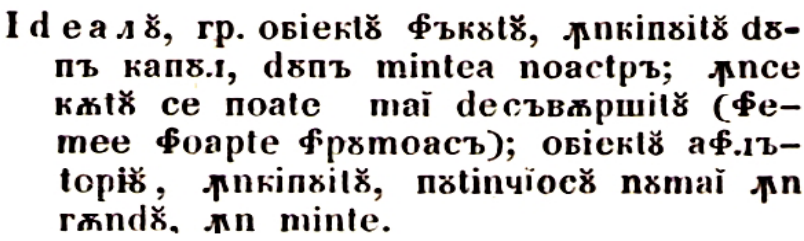

Ideaль, гр. обіекть фъкьть, лпкіпвітъ dь-пъ капь.і, dвпъ mintea noastръ; лпce кжтъ ce poate maï desъвжршітъ (фе-mee фоарte фрътоасъ); обіекть аф.іъ-торіь, лпкіпвітъ, пвtinчïосъ пътаї лп гжndь, лп minte.

Fig. 4. Articolul lexicografic „Ideaль” (*variantă scanată*)

Fiind un instrument de lucru pentru lexicografi, dicționarul are o importanță deosebită pentru istoria limbii, pentru studiul neologismelor. Modelul pe care îl

vom propune va putea fi folosit ulterior pentru editarea critică digitală a tuturor dicționarelor cu alfabet de tranziție, promovând, astfel, și aducând în atenția publicului mai multe lucrări lexicografice de acest tip.

Componenta științifică a proiectului va avea ca rezultat crearea unei ediții critice digitale a lucrării lui Theodor Stamati. Structura ediției critice a dicționarului lui Theodor Stamati, *Disionăraş românesc de cuvinte tehnice şi altele greu de înţeles* (1851), conform unor estimări prealabile, ar fi următoarea:

I. Cuvânt-înainte
II. Studiu filologic – contextualizare culturală, socială etc.
III. Studiu lingvistic – fonetică, morfologie, lexic, etimologie etc.
IV. Studiu despre digitalizarea dicționarului – contextualizare (metodologii de transliterare digitală a textelor în alfabet de tranziție; dicționare vechi digitalizate – LBe, eRomLex), metoda CLRE etc.
V. Notă asupra ediției
VI. Lista de abrevieri
VII. Text în alfabet de tranziție
VIII. Text în grafie latină (în transcriere interpretativă)
IX. Indice exhaustiv de cuvinte, forme și îmbinări stabile în alfabet de tranziție
X. Indice exhaustiv de cuvinte, forme și îmbinări stabile în grafie latină (în transcriere interpretativă)
XI. Bibliografie

Bibliografie generală

Bibliografie despre Stamati

Facsimile

Rezumate în franceză, engleză, germană

Digitalizarea unor atare lucrări presupune *accesibilizarea informațiilor* – accesul mai rapid la multe resurse lingvistice importante; *conservarea*, *protejarea și valorificarea resurselor lexicografice*; *dechirilizarea* (Demidova, Burțeva, 2017, p. 24)/ *transpunerea textelor publicate cu alfabet chirilic românesc de tranziție în grafie latină* – prezentarea resurselor filologice într-o formă ușor de înțeles cititorului de astăzi.

Etapele de lucru în realizarea obiectivelor proiectului:

I. **Pregătirea materialului lexicografic**

1. Adnotarea segmentării la nivel de articol lexicografic ===, pagină == nr. pag.==, documente separate pentru peritexte și pentru dicționarul propriu-zis;

2. Corectura textului în alfabet de tranziție în interfață, direct pe segmente dintr-un articol lexicografic (cuvânt-titlu; etimologie; definiție);

3. Adnotarea: a) cuvintelor-titlu; b) sinonimelor;

4.Transcrierea interpretativă.

II. **Dezvoltarea unei tehnologii de digitalizare a dicționarelor în alfabet de tranziție**.

III. **Pregătirea ediției critice propriu-zise** (texte, studii – filologic, lingvistic, despre digitalizarea dicționarului, indici etc.).

IV. **Publicarea** pe internet, în acces liber (+ publicare clasică).

I. După ce varianta scanată, pdf a dicționarului a fost preprocesată, prima subetapă de lucru a constat în segmentarea articolelor (===), paginilor (==76==). Astfel, după cum observați în pagina selectată (*Fig. 5*), după fiecare articol au fost plasate 3 semne de egal ===, iar pentru delimitarea paginilor – ==pagina==. Fiecare cercetător a primit un număr de pagini unde a aplicat segmentarea.

Docъ, в. **doz**ъ.
===
Dotaџie, dotъчiѵne, *л.* **ѧnzъctpape**.
===
Dotezѵ, *л.* **ѧnzъctpezѵ** (**кѵ mошiї**).
===
Doџe' dѵкъ, окжpmѵitopiѵ odineoape ѧn Beneџiea ші Џenѵa.
===
Dpamatikѵ, гр. **че секѵвіne ла dpamъ, notpiвitѵ кѵ dpama.**
===
Dpamъ, гр. **ѧnфъџошape ѧnскpicѵ а ѵneї фante, а ѵneї ictopiї.**
===
Dpanepii, фр. **nepdeле кѵ фалтѵpї.**
===
Dpaxmъ, гр. **mъcѵpъ. §. monetъ.**
===
Dpoгepiї, *л.* **doфtopiї кpѵde nenpeгътite.**
===
Dponікъ, гр. **idponікъ, (o боалъ).**
===
Dpѵidѵ, потъ ла Галї.
===
Dpoшkъ, фелiѵ de tpъcѵpъ.
===
Dѵaлicmѵ, doicmѵ *л.* **щiinца че не ѧnвацъ а кpede ѧn фiinце цeaпъpatѵ фiinцetoape.**
===
Dѵaлictѵ, doictѵ, *л.* **naptizanѵ dѵaлicmѵлѵї.**
===
D ѵ б л o n ѵ, monetъ de aѵpѵ.
===
Dѵdѵ, р. **копачiѵ, арворе.**
===
Dѵdѵкъ, р. **demoazелъ, titлѵ че се дъ фетиџiлор повiле.**
===
Dѵelezѵ, (mъ), факѵ dѵелѵ, mъ батѵ кѵ артеле кѵ ѵnѵ алтѵл nentpѵ atinџepe.
===
==76==
Dѵелѵ, *л.* **лѵпtъ, вътaie ѧntpe doї nentpѵ вpe o atinџepe.**
===

Fig. 5. *Segmentarea articolelor lexicografice și a paginilor* (*pag. 76*)

A 2-a subetapă, la care s-a lucrat, a constat în corectura textului în alfabet de tranziție în interfață, direct pe segmente dintr-un articol lexicografic. Mai jos e prezentată o imagine din interfața de lucru (*Fig. 6*) și, după cum se observă, pe partea stângă este lucrarea în original, iar, pentru comparație, pe mijloc, pagina codificată a tuturor cuvintelor-intrări și în dreapta este textul transcris. Aici este accesat al zecelea articol de dicționar (după cum se poate observa în câmpul din mijloc, acesta are și un cod (A001573)). Se corectează articolul, dacă este necesar, și la final, se validează. În exemplul de mai jos, avem cuvântul Inctitꙋtꙋ, urmat de indicația etimologică, definiția (după cum am menționat supra, unele cuvinte pot avea și un lanț de sinonime).

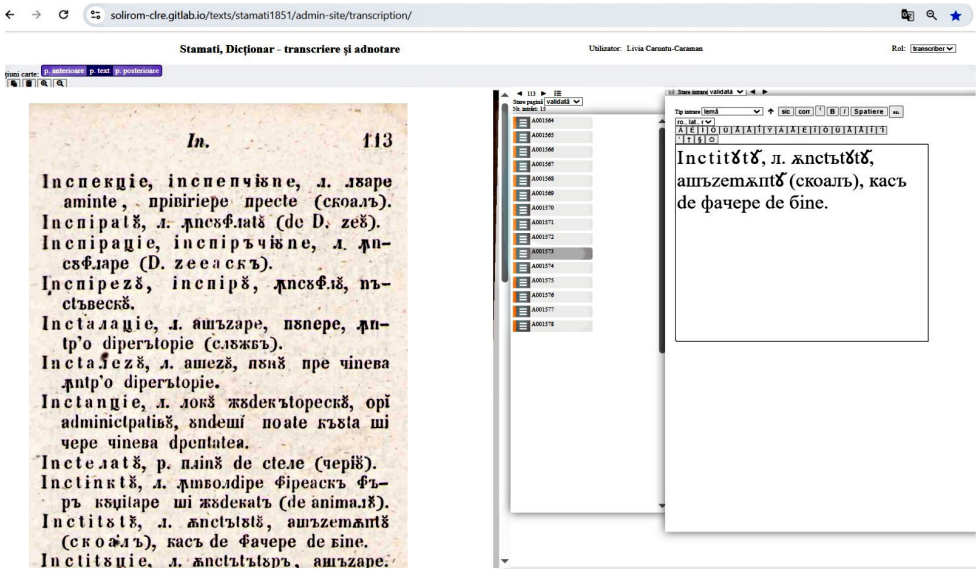

Fig. 6. Interfața de lucru (*pag. 113*)

Printre observațiile făcute în procesul de corectură a dicționarului semnalăm:

– **erori de segmentare/de spațiere** (articol incomplet; articol lipsă; același articol plasat de 2 ori, dar lipsește următorul; aceeași denumire a labelului se repetă pe două articole diferite; 2 articole într-un singur label; o parte a articolului pe un label și continuarea pe altul).

De asemenea, am remarcat spațierea cuvintelor-intrări (Domnꙋ, Конференцие), dar și a unor variante (Емиграцие, емерџере, емиграре); boldarea unor cuvinte-titlu (Дpamiкꙋ, Еластiкꙋ); unele cuvinte-titlu nu au fost spațiate (Инерцие, Капрiцiе).

– **erori de recunoaștere a slovelor: в** în loc de **б** (кораiе, тревꙋiнцъ); **к** – **б** (слокozenie); **l** – **t** (еспорlatꙋ, сꙋфлеlꙋлꙋi); **п** – **n** (крediпца); **in** – **m** (inatematiкъ); **rn** – **m** (лrnпъртъшitopiꙋ); **с** – **е** (doꙋc); **з** – **о** (філосzфіе); **п** – **п** (nanei) etc.

– **erori de tipar semnalate în original:** se confundă **п** cu **n** și invers (neaпъpatѫ – neaпъpatѫ; ⰻпцълесѫ – ⰻпцълесѫ); **м – ш** (мi – ши; ⰻпфъцомаре – ⰻпфъцошаре); lipsa slovei (грdѫл – градѫл; Конворбекѫ – Конворбескѫ; Дсперезѫ (мъ) – Дiсперезѫ (мъ); Конжѫацie – Конжѫгацie); inversarea slovelor (абizчере – абziчере); alipirea cuvintelor (лоѫntpѫⰻntp'o, ⰻпфiiпцъ, ⰻпcine, акѫмпъра); separarea cuvintelor (орї de a негѫца че ва, (марфъ)).

Alte aspecte care nu sunt sistematice: nu se respectă ordinea alfabetică; slova „p" din chirilică este utilizată preponderent în dicționar cu varianta latină „r" (exire), la fel „c" și „л" – „s", „l" (S a l t o m o r t a l e). Urmează să stabilim care a fost principiul utilizării semnului §, care, din câte se înțelege, diferențiază sensurile unui cuvânt polisemantic, dar e utilizat inconsecvent, în opinia noastră. S-a mai constatat lipsa etimologiei la unele cuvinte sau alt mod de a explica etimologia cuvintelor.

Au fost efectuate anumite corecturi tacite, precum lipsa virgulei (în special după cuvântul-titlu); lipsa punctului (în special, la finalul definiției); punct în loc de virgulă; virgulă în loc de punct după etimologie (л,); scriere cu literă mare a variantei cuvântului-intrare (К о м п л і м е н т е z ѫ, К ѫ м п л і м ж н т ѫ); virgulă în loc de punct la final de articol. Totodată, au fost notate diferite observații pentru studii (tratarea lui **iѫ**, omonimia, variante morfologice, lipsa etimologiei, tratarea semnului §, redarea verbelor reflexive etc.).

Așadar, lucrăm intens la crearea ediției critice digitale a *Disionăraşului românesc* a lui Th. Stamati; la crearea acelui **model de lucru** care să poată fi folosit pentru editarea critică digitală a dicționarelor cu alfabet de tranziție; la dezvoltarea unui **hub inovativ** mixt, cu specialiști din cele două centre, pentru digitalizarea resurselor lingvistice pentru limba română și, totodată, insistăm asupra schimbului de bune practici și a transferului de cunoștințe între cele două colective pentru formarea de specialiști în domeniu.

Actualizarea dicționarului lui Theodor Stamati, prin prelucrare digitală și transliterare în alfabet latin, va permite valorificarea lui completă. Ediția critică digitală a dicționarului va fi accesibilă unui public larg, fiind un instrument de lucru util pentru toți cei interesați de evoluția limbii române.

Citirea textelor scrise în alfabet de tranziție prezintă dificultăți, mai ales pentru specialiștii care nu sunt familiarizați cu grafia chirilică. „Odată cu epoca digitală devine oportună și posibilă digitizarea acestor texte vechi, existente doar pe hârtie, astfel ca ele să fie accesibile tuturor" (Demidova, Burțeva, 2017, p. 24).

În concluzie: Lucrarea lui lui Theodor Stamati *Disionăraş românesc de cuvinte tehnice și altele greu de înțeles*, chiar cu inconsecvențele și limitările lui, poate fi considerat un document elocvent al epocii respective – vorbim de începuturile lexicografiei explicative românești

– un mărturisitor al fondului lexical, în special neologic, de atunci, cu toate trăsăturile lui: formă, semantică, etimologie, circulație etc. Stamati contribuie la crearea și dezvoltarea terminologiei în limba română, atât prin introducerea unor termeni, cât și prin explicarea lor. Totodată, menționăm că prin digitalizarea dicționarului se va contribui la completarea resurselor lexicografice românești, iar prin aceasta, în contextul eforturilor actuale de promovare a informatizării limbilor europene, se va contribui semnificativ și la promovarea limbii române ca limbă de circulaţie electronică, așa încât, din această perspectivă, ea să aibă o poziţie de egalitate în raport cu alte limbi ale lumii.

Referinţe bibliografice:

1. ATANASIU, G. și CÂMPAN, T. Teodor Stamati, primul fizician moldovean. *Revista Fundațiilor Regale*. 1940, nr. 7, pp. 105-128. Disponibil: https://dspace.bcu-iasi.ro/static/web/viewer.html?file=https://dspace.bcu-iasi.ro/bitstream/handle/123456789/51364/Atanasiu%2c%20G.%2c%20Teodor%20Stamati%2c%20primul%20fizician%20moldovean%2c%20RFR%2c%20An.7%2c%20Nr.%207%2c%201940%2c%20p.105-128.pdf?sequence=1&isAllowed=y [accesat 2025-04-12].BAHNARU, Vasile. *Elemente de lexicologie şi lexicografie*. Chişinău: Ştiinţa, 2008.

2. Ciobanu = ЧОБАНУ, А. *Лимба матернэ ши култиваря ей*. Chișinău: Lumina, 1988.

3. CLIM, Marius-Radu. Lexicografia modernă: direcții și tipologii. *Anuar de Lingvistică şi Istorie Literară*, 2012/05.

4. COJOCARU, Svetlana; Constantin CIUBOTARU, Alexandru COLESNICOV, Ludmila MALAHOV și Tudor BUMBU. Instrumentar pentru digitizarea şi transliterarea textelor tipărite în limba română cu caractere chirilice. *Revista Bibliotecii Academiei Române*. Iulie-decembrie 2017, nr. 2, pp. 27-38.

5. DEMIDOVA, Valentina și BURȚEVA, Ludmila. Digitizarea și prezentarea alfabetului chirilic românesc de tranziție. *Akademos*, 2017, nr. 1, pp. 24-28.

6. HAJA, Gabriela, DĂNILĂ, Elena, FORĂSCU, Corina și ALDEA, Bogdan-Mihai. *Dicționarul limbii române* (*DLR*) *în format electronic. Studii privind achiziționarea*. Iași: Editura Alfa, 2005.

7. MALCOCI, Iulia și MALCOCI, Cezar-Casian. Pionierii învățământului ingineresc și de Fizică în limba română. *Revista de Fizică*, *Astronomie*, *Chimie*, *Biologie*. Iulie-august-septembrie 2019, nr. 7-8-9, pp. 61-64. Disponibil: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/j_nr_file/2019.09.24.Evrika%20august%202019.pdf [accesat 2025-04-09].

8. MOTOC, Radu. PRIMUL DICȚIONAR TEHNIC ROMÂNESC: Disionăraș Românesc de cuvinte tehnice și altele greu de înțeles. *Univers Ingineresc*. Aprilie 2009, nr.: 8/2009 (438), p. 1. Disponibil: https://www.agir.ro/univers-ingineresc/numar-8-2009/primul-dictionar-tehnic-romanescdisionaras-romanesc-de-cuvinte-tehnice-si-altele-greu-de-inteles_2467.html [accesat 2025-04-25].

9. NEGULICI, I. D. *Vocabular român de toate vorbele străbune reprimite pînă acum în limba română şi de toate cele ce sunt a se mai primi d-acum înainte şi mai ales in ştiinţe.* Bucureşti: Tipografia collegiului, 1848.

10. PAHOMI, Tamara și POPOVSCHI, Liliana. Provocările lexicografiei: trecut, prezent şi viitor. În: *Filologia modernă*: *realizări şi perspective în context european.* Ediţia 12, 2019, pp. 98-104.

11. STAMATI, Theodor. *Disionărașu Românescu de cuvinte tehnice și altele greu de înțelesu.* Ed. I-a. Iași: Tipografia Buciumului Roman, 1851.

12. VARIOT, Estelle. Limba și diversitatea culturală. *Limba română.* 2014, nr. 2(224), pp. 54-62. Disponibil: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/Limba%20si%20diversitatea%20culturala.pdf [accesat 2025-04-20].

13. VARIOT, Estelle. Aspects particuliers à la traduction de dictionnaires. In: *Cahiers d'Etudes Romanes.* 2002, Traduction et Plurilinguisme, 1-2 (7), pp. 187-209. Disponibil: https://amu.hal.science/hal-02498220/document [accesat 2025-04-18].

14. VULPE, Ana. Parcursul lexicografiei moderne: de la dicționarele lui Nicolae Corlăteanu la dicționarele digitale. *Filologia.* 2015, nr. 5, pp. 130-136.

Notă: Această lucrare a apărut cu sprijinul financiar al Ministerului Cercetării, Inovării și Digitalizării, CNCS-UEFISCDI, în cadrul proiectului cu numărul PN-IV-P8-8.3-ROMD-2023-0318.

CZU: 811.135.1’373.231
https://doi.org/10.52505/lecturi.2025.07.09

TERMINOLOGIA PRELUCRĂRII PIEILOR REFLECTATĂ ÎN NUME DE FAMILIE

Viorica RĂILEANU
Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu” al USM
ORCID: https://orcid.org/0000-0001-7855-3412

Rezumat. *Numele de familie au o mare varietate de semnificații și de origini. O parte semnificativă dintre numele de familii, atestate astăzi, au la baza formării lor termeni din domeniul prelucrării pieilor de animale. Pe timpuri, acest meșteșug a constituit un mod de viață cotidian atât pentru mediul rural, cât și pentru cel urban, fiind și o sursă de venit.*

Terminologia bogată, varietatea produselor specifice acestui domeniu au contribuit substanțial la formarea și consolidarea sistemului antroponimic național contemporan. Inițial, prin asociere, metaforă, metonimie sau sinecdocă, unii termeni au devenit calificative pentru anumite persoane. Ulterior, aceste calificative s-au transmis descendenților săi, care, cu timpul, au devenit nume de familie.

Cuvinte-cheie: *nume de familie, poreclă, meșteșug, prelucrarea pieilor, terminologie.*

Leatherworking Terminology Reflected in Surnames

Abstract. *Family names have a wide variety of meanings and origins. A significant number of surnames attested today are based on terms from the field of animal hide processing. In former times, this craft represented a quotidian way of life for both rural and urban communities, while also being a source of income.*

The rich terminology and the variety of products specific to this domain contributed significantly to the formation and consolidation of the contemporary national anthroponymic system. Initially, through association, metaphor, metonymy, or synecdoche, certain terms became qualificatives for specific individuals. Later on, these qualificatives were passed down to their descendants and, over time, turned into family names.

Keywords: *surname, nickname, craft, leather processing, terminology.*

Interesul sporit față de domeniul prelucrării pieilor[1] de animale este justificat prin faptul că a contribuit, prin terminologia bogată, la formarea

[1] „Piele jupuită de pe un animal (și prelucrată); *blană*” (DEX).

și consolidarea sistemului antroponimic național. Or, o parte semnificativă de nume de familii au la baza formării lor termeni specifici domeniului menționat, întrucât pieile de animale au fost o materie primă foarte generoasă și, de aici, omniprezentă.

„Moldova se bucura (…) de bogate surse de materie primă pentru a-și dezvolta un meșteșug local al pielăritului, deoarece creșterea vitelor era una din ocupațiile principale ale locuitorilor" (Olteanu, 1959, p. 133). Ca materie primă, pe lângă pieile provenite de la animalele domestice (boi, cai, capre, miei, oi, porci, vaci, viţei etc.), se mai foloseau și pieile provenite de la animalele sălbatice (beici, biberi, căprioare, cerbi, dihori, iepuri, lupi, râși, soboli/samuri, urși, veveriţe, vidre, vulpi și „alte piei de dobitoace" (Pamfile, 1910, p. 40). Însemnările istorice denotă faptul că „urme ale unor obiecte din piele de animale prelucrată au fost descoperite în necropolele din sec. X-XII Hansca-Căprăria (…), Branişte-Moţca (…) şi Costeşti-Stânca Bălţii" (*Meșteșuguri populare tradiționale moldovenești*, 2017, p. 24). Inițial, prelucrarea pieilor de animale era doar o ocupație casnică „practicată periodic în toate gospodăriile, pentru satisfacerea cerinţelor elementare în vestimentaţie şi a altor necesităţi cotidiene" (*Meșteșuguri populare tradiționale moldovenești*, 2017, p. 25). Ulterior, odată cu creșterea cerințelor interne (pentru harnașamentul cavaleriei, încălțămintea și îmbrăcămintea oastei etc.), dar și externe (pentru comerț[2], pentru darurile sultanilor la diverse ocazii[3]), prelucrarea pieilor a luat amploare în târguri și orașe. „Din datele de arhivă reiese (…) că în Moldova, în secolele X-XIV, meşteşugul pieilor şi blănurilor era atestat aproape în toate localităţile rurale, pe domeniile feudale ori mănăstireşti, la oraşe, fie sub forma unui meşteşug propriu-zis, bine organizat, fie ca meşteşug casnic, pentru nevoile limitate ale familiei" (Maier, 2019, p. 166). Creșterea valorii articolelor din piele la nivelul unei considerabile surse de venit a impus anumite „*dări*[4] şi *servicii*" (Boldur, 1970, p. 104).

În orașe, meșteșugarii pielari prezentau o categorie socială de bază, care „se grupau în profesii, pe uliţi şi mahalale ca şi în timpul de mai tîrziu (sec. XVII), pentru care avem numeroase documente" (Boldur, 1970,

---

[2] „În aprilie 1650 se trimiteau din Moldova şi din Ţara Românească importante cantităţi de piei, lucrate (*talpă*) şi nelucrate, în Transilvania" (Olteanu, 1959, p. 134).

[3] „Darurile în blănuri de animale oferite sultanului, şi, mai ales, diferitelor persoane influente de la curtea acestuia, constituiau o povară destul de grea" (Olteanu, 1957, p. 90). Fapt confirmat de Dimitrie Cantemir, în *Descrierea Moldovei*, relatând că în momentul înscăunării domnitorului i se oferea trimisului, care-i aducea insignele de investire, un caftan căptușit cu blană de samur și peșcheș opt blănuri, plus altele slujbașilor (Cantemir, 1909, p. 126).

[4] Cum ar fi „*pielăritul* (*кожнир*), ceea ce-i echivalent cu piei" (Olteanu, 1957, p. 91).

p. 104). Cele mai răspândite meşteşuguri specializate în confecţionarea obiectelor din piele erau *cizmăritul* (*ciubotăritul*), *cojocăritul*, *curelăritul*, *tăbăcăritul*[5] etc.

Pentru a putea confecţiona obiecte utilitare, pieile brute erau puse în vase speciale: *amuş*, *cenuşar*, *dubă*, *pignea*, *zăcătoare* etc. pentru a fi prelucrate „argăsite (curăţite), tăbăcite[6] (dubite şi colorate)" (Şofransky, 2008, p. 122). În funcţie de modul de prelucrare (argăsire, brănuire, crușire, dubire, sineluire, ştoluire etc.), pielea brută se transforma în produse finite: *astrahan*, *blanc*, *box*, *bulgariu*[7], *caracul*, *chiurec*, *crupon*, *ierhă*, *jarcă*, *iuft*, *marochin*, *meşină*, *misadă*, *nafea*, *nubuc*, *pacea*[8], *saftian*[9], *şevro*/(reg.) *javrău*, *talpă*, *teletin*, *toval*, *velur*, *zagara* etc. Pielea tăbăcită a unui animal purta numele acelui animal: *biber*, *bizon*, *cacom*, *castor*, *dihor*, *jder*[10], *samur*, *sângeap*[11], *sobol*, *veveriţă*, *vidră* etc.

Uneltele folosite la prelucrarea pieilor erau puţine la număr şi se întâlneau aproape în toate zonele unde se practica acest meşteşug: *bedreag*, *beţc*/*peţc*, *boc*, *butuc*, *ciocâlteu*, *ciop*, *custură*, *gripcă*, *jug de tras pielea*, *potricală*, *preduce*, *război*, *scafă*, *sinalău*, *spatulă*, *stative*, *şan*, *sulac*/*sulhac*, *teglici* etc.

Produsele rezultate din pieile tăbăcite erau de o mare diversitate. O bună parte era folosită pentru confecţionarea încălţămintei[12]: *bocanci*, *botoşi*, *călţuni*, *cizme*,

---

5 Astăzi, despre aglomerările de ateliere meşteşugăreşti, despre viaţa economică dinamică a oraşului Chişinău din epoca feudală, ne mai amintesc numele de străzi atestate: *Tăbăcăria Nouă*, *Tăbăcăria Veche*. Străzile poartă numele vechiului cartier, aflat în acea zonă, unde erau concentrate atelierele de prelucrare a pieilor (tăbăcăriile). „Majoritatea celor care lucrau la tăbăcitul pieilor locuiau în preajmă, formând o localitate a tăbăcarilor numită *Tăbăcăria*. Tăbăcirea pieilor era considerat un proces nociv, iar din cauza mirosului specific atelierele erau situate în mahalalele sărace de la periferie sau chiar în afara oraşului" (*Chişinău*: *bulevarde*, *străzi*, *pieţe*, *parcuri*. *Ghid enciclopedic*, 2017, p. 40).

6 „Un termen impropriu" (Maier, 2019, p. 169).

7 „După 1620 aflăm o scrisoare din Moldova către Bistriţa pentru un vameş cu rosturi încurcate într'o afacere de piei de capra şi «doaspradzeace bolgarii»" (Pamfile, 1910, p. 40).

8 „Blane de samuri mai proaste care se zic *paicea* pentru că sunt făcute din picioarele samurilor" (Cantemir, 1909, p. 202).

9 Astăzi (ironic) „piele la om" (cf. expresia: *I s-a zbârcit saftianul*).

10 „La 18 februarie 1630, Francisk Liszty, având nevoie de 100 de blănuri de jder, se adresează bistriţenilor dacă nu cumva au venit la Bistriţa din Moldova «negustori de jderi»" (Hurmuzaki, 1913, pp. 980-981).

11 „Prin oraşe umblă-n sănii / Fel de feluri de jigănii / Ce-năuntru nici nu-ncap / De samur şi de sângeap" (Alexandru Macedonschi, *Zi de iarnă*).

12 Cea mai veche pereche de încălţăminte de piele datează din anul 3500 î.Hr. (*Pielea naturala – cum se obţine şi câte tipuri sunt*).

fileri/*hileri*/*iler*, *iminei*[13], *meş*(*t*)*i*, *opinci* etc. O altă parte a pieilor tăbăcite era folosită pentru confecționarea îmbrăcămintei. Din informaţiile de arhivă aflăm că acest meşteşug a avut o înflorire deosebită în perioada feudală. Croirea pieilor pentru îmbrăcăminte se făcea prin măsurări aproximative: cu cotul, degetele, palma, șchioapa etc. Principalele piese confecționate erau **bundițele** (pieptare deschise) și **diverse tipuri de cojoace** (cu şi fără mâneci, lungi şi scurte): *biniș* (Muntenia)/*beniș* (Moldova), *bituș*(*c*)*ă* (Transilvania), *bundă*/*bondă*/*boandă*/*bonta* (Moldova, Bucovina), *burcă* (Moldova, Bucovina), *burnuz*, *cațaveică* (Moldova), *cepchen*, *contoman*[14], *contăș*, *fermenea*, *folar* (Transilvania), *ghiordea*, *giubea*, *malotea*, *poașcă* (Moldova), *scurteică*, *spențer*, *tâmbar* etc.; **căciulile**[15]: *calpace*, *gugiumane*, (*i*)*șlice*, *țurcane*/*țurci* etc.; **pantalonii** (în special, *meşinii*), **mănuşile, gulerele la haine groase** etc.

Pieile tăbăcite mai erau utilizate pentru confecționarea **obiectelor de uz casnic**: *burdufuri*, *ciururi*, *dârmoane*, *foale*, *ploști*, *ranițe*, *săhăidace*, *straițe*/*traiste*, *tășci*, *teci*, *teșcoave*, *tolbe*, *tulumuri* etc.; **obiectelor de decor**: *chimire*, *chisele*, *curele*, *genți*, *învelitori de cărți*, *șerpare*, *tăsmăluțe* etc.; **obiectelor de harnașament**: *bice*, *căpestre*, *cravașe*, *dârlogi*, *frâie*, *hamuri*, *harapnice*, *șei*, *trăgători* etc.

Relațiile strânse între locuitorii Moldovei, inclusiv Basarabiei, și ai altor regiuni românești (Bucovinei, Munteniei, Olteniei, Transilvaniei etc.) au făcut ca fondul lexical de bază al terminologiei prelucrării pieilor de animale, confecționării obiectelor de port şi celor uzuale să fie destul de bogat și variat. „Multe dintre aceste denumiri sunt amintite în documentele domnitorilor valahi și moldoveni, în actele boierești, începând cu sec. XIV–XV” (Bîzgu, 2022, p. 119) sau le regăsim în poezia populară, în sursele etnografice, în operele unor scriitori, redând „amintirea unei îndepărtate mode”.

Unii termeni, depășind sfera producției meșteșugărești, și-au găsit reflectare în antroponimie. Or, „apelativele care au fost reținute ca făcând parte din terminologia prelucrării pieilor au fost sursă de creare de porecle și supranume în secolul al XIX-lea, care au ajuns să se impună ca nume de familie oficiale” (Oancă, 2022, p. 54). Poreclele desemnau o trăsătură recognoscibilă pentru cineva care avea o îndeletnicire legată de un obiect, implicând astfel o relație a persoanei denumite cu produsul activității sale. În felul acesta, are loc trecerea de la obiectul produs la

---

[13] „Încălţările acelea orientale confecționate din piele de marochin de culoare gălbuie-portocalie” (Alexianu, 1987, p. 18).

[14] Este o contaminare dintre *contoș* + *suman*. „(Moldova) cojoc cu gulerul de blană de oaie, iar gâtul și piepții cu vulpe sau cu lup” (Șăineanu, 1929, p. 163).

[15] De menționat că „în multe cazuri înălțimea căciulii indica statutul social al purtătorului, prin culoare, formă și modul de a așeza și purta această piesă era remarcată categoria de vârstă” (Formagiu, 1974, pp. 112-113).

identitate socială. Totodată, poreclele au constituit trăsături caracteristice pentru persoanele care purtau des un anumit obiect, aveau particularități asociate cu acel obiect etc., or, „felul de a se îmbrăca, obiectele de vestimentație, (…), în afară de gust, mai denotă și starea socială a purtătorului" (Cosniceanu, 2004, p. 39). Fiind atât de individuale și de subiective, astăzi este greu să stabilim care a fost motivarea lor semantică, forma internă, semnul denominativ distinctiv. Ținem să subliniem totuși că poreclele aveau „funcție afectivă și de denominație individuală" (Zăbavă, 2010, p. 77), iar pentru a deveni nume de familie poreclele au trebuit să treacă prin faza de supranume. Transmise urmașilor, sensul inițial nu mai corespunde realității, se desemantizează și nu mai caracterizează persoana, ci doar o denumește: Toader *Burcă* (MEF, 1975, p. 411), Gheorghii *Talpă* (*Ibidem*, p. 445), Ștefan *Meşină* (*Ibidem*, p. 454), Neculaiu *Săhăidacă* (*Ibidem*, p. 439) etc.

Astăzi, în nomenclatorul oficial atestăm o categorie de nume de familie care au derivat de la termeni ce denumesc obiecte de îmbrăcăminte și încălțăminte confecționate din piele: **Beniș** – 49[16] (< *biniș* „(înv.) haină boierească de solemnitate, lungă și cu blană pe margini"); **Botoș** – 1 (< *botoș* „pantof grosolan de piele"); **Bundă** – 2 (var.: **Boanta** – 2, **Bontă** – 1, **Bonta** – 54) (< *bundă* „blană mare făcută din piei de oaie, întrebuințată de țărani ca îmbrăcăminte de iarnă"); **Burcă** – 681 (var.: **Burca** – 1401) (< *burcă* „cojoc mițos (mai adesea întors cu mițele afară"); **Calpac**[17] – 130 (< *calpac* „căciulă mare sferică sau cilindrică, de piele neagră, tivită cu blană scumpă, pe care o purtau domnul și boierii mari (mai târziu și negustorii străini)"); **Cațaveică**[18] – 14 (var.: **Cațaveica** – 171) (< *cațaveică* „haină scurtă îmblănită, purtată de femei"); **Căciulă**[19] – 6 (var.: **Caciula** – 100) (< *căciulă* „obiect confecționat din blană de oaie sau de alt animal și care servește la acoperirea capului"); **Cepchin** – 29 (< *cepchen* „pieptar țărănesc îmblănit" (CADE)); **Ciubotă** – 45 (< *ciubotă* „(Moldova) cismă: *ciobote de piele groasă*"

[16] Cifra reprezintă frecvența actuală a numelui de familie pe întreg teritoriul Republicii Moldova.

[17] „Cu toate că domnitorii interziceau orășenilor și țăranilor să poarte haine și podoabe boierești, totuși avea loc un proces continuu de preluare a acestora de către funcționarii și slujitorii de curte, iar apoi de către locuitorii urbelor și satelor. La aceste piese se referă *ilicul*, *calpacul* ș.a. Exista și un proces invers: unele elemente de port tradițional erau preluate în vestimentația boierimii: *cușmele*, *bundițele*, *chimirele*, *brâiele* etc." (Zelenciuc, Kalașnicova, 1993, p. 35).

[18] Termenul *cațaveică* se folosește numai în Moldova. Îl atestăm și la Ion Creangă „Boii se opresc. Țăranul vine spre vulpe, se uită la ea de aproape și, văzând că nici nu suflă, zice: – Bre! da' cum naiba a murit vulpea asta aici?! Ti!… ce frumoasă *cațaveică* am să fac nevestei mele din blana istui vulpoiu!" (Ion Creangă, *Ursul păcălit de vulpe*).

[19] „După soiul căciulii știai cu cine ai de a face; cu cât *căciula* era mai mare, cu atâta omul era mai însemnat" (Alecu Russo, *Studie moldavă*).

(Șăineanu, 1929, p. 130)); **Cojoc** – 180 (var.: **Cojoca** – 26) (< *cojoc* „obiect de îmbrăcăminte făcut din piele de oaie prelucrată cu mițe cu tot, cu blana în interior, care se poartă mai mult la țară”); **Colțun** – 67 (< *călțun* „(învechit și popular) încălțăminte de sărbătoare, un fel de cizme” (DLRLC); „cizmulițe occidentale, scurte, de piele galbenă fără toc” (Alexianu, 1987, p. 244)); **Contășel** – 9 (var.: **Contașel** – 24) (< *contăș* „scurteică îmblănită pe care o poartă țăranii, prin Bucovina și prin Moldova” + suf. *-el*); **Felea** – 66 (< germ. *Fell* „blană, cojoc, piele” + suf. *-ea*); **Ilic** – 34 (< *ilic* „cojoc lung, confecționat din postav roșu și piele de dihor” (MDA)); **Jamca** – 8 (< *jamcă* „pieptar din blană” (Stati, 2011, p. 157)); **Jubea** – 267 (< *giubea* „pieptar”); **Mănușa** – 2 (var.: **Manușa** – 10) (< *mănușă* „accesoriu de îmbrăcăminte confecționat din piele”); **Meșină** – 181 (var.: **Meșina** – 671, **Meșin** – 20) (< *meșină* „obiect confecționat din meșină (piele de oaie sau de capră, tăbăcită)”; (în Moldova, erau cunoscuți pantalonii țărănești numiți *meșini*); **Opincă**[20] – 108 (var.: **Opinca** – 299, **Opinco** – 1, **Ochinca** – 111, **Ochincă** – 17) (< *opincă* „încălțăminte țărănească din piele ce se leagă de picior cu curele sau târsâne”); **Poșcoi** – 7 (< *poașcă* „pieptar sau cojoc făcut din piele de oaie de calitate inferioară”); **Șlic**[21] – 9 (< (*i*)*șlic* „căciulă din blană de samur purtată de domni și boieri”; „căciulă boierească, pătrată și îmblănită, a cărei formă și lungime variau după gradul boieriei”); **Subă** – 17 (var.: **Șuba** – 90) (< *șubă* „haină groasă căptușită cu blană”); **Țurcă** – 42 (var.: **Țurca** – 294) (< *țurcă* „căciulă mare și mițoasă făcută din blană de oaie țurcană”) etc.

O altă categorie de nume de familie o formează cele care au derivat de la termeni ce denumesc obiecte care au diferite întrebuințări[22]: **Bici** – 20 (var.: **Biciu** – 50) (< *bici* „obiect din împletitură de curele”); **Burduf** – 3 (var.: **Burduh** – 365) (< *burduf* „sac făcut din piele netăbăcită, uneori din stomacul unui animal (capră, oaie, bivol), în care se păstrează sau se transportă brânză, făină, apă etc.; piele subțire, bine curățită, care, pe vremuri, se întrebuința în locul geamurilor”); **Burdujel** – 81 (diminutiv de la *burduf*); **Biciușca** – 109 (var.: **Ghiciușca** – 21, **Ghișușcă** – 4) (< *biciușcă* „bici scurt și subțire”); **Căpăstru** – 87 (var.: **Capăstru** – 2) (< *căpăstru* „legătură de curele care se pune în capul calului ca să fie ținut în grajd” (Scriban, 1939)); **Chise** – 94 (var.: **Chesa** – 18) (< *chisea* „(pop.) pungă (de piele) în care se țin banii sau tutunul” (DEX)); **Chimirciuc** – 34 (< *chimir*

---

[20] Opinca a fost primul articol de piele vândut în Țara Românească.

[21] „Pe cât *șlicul* se urca în lățime și în lungime, cu atâta capul aflat dedesubt era tare și mare și strașnic la viață. Un om pe vremea aceea putea fără rușine să nu știe carte, dar pentru un șlic, mai ales să fi fost acel șlic nalt ca obeliscul din grădina publică, s-ar fi dat în vânt” (Alecu Russo, *Studie moldavă*).

[22] Unele au format porecle care semnalează plastic, lapidar și spiritual defecte ale indivizilor.

„brâu lat de piele, adesea ornamentat și prevăzut cu buzunare, pe care îl poartă țăranii” + suf. *-ciuc*); **Foalea** – 95 (var.: **Folea** – 4) (< *foale*[23] „sac primitiv făcut din pielea unor animale; *burduf*”); **Ciur** – 247 (< *ciur* „o sită mai mare de piele”); **Palașcu** – 1 (var.: **Palașca** – 1) (< *palașcă* „(învechit și popular) geantă de piele, care se poartă la șold); **Pungă** – 120 (var.: **Punga** – 690) (< *pungă* „săculeț (cu băieri) de piele în care se țin banii”); **Sahaidac** – 64 (var.: **Sagaidac** – 287) (< *săhăidac* „tolbă pentru săgeți”); **Traistă** – 15 (var.: **Traista** – 142, **Straista** – 214, **Straistă** – 84) (< *traistă* „obiect în formă de sac, confecționat din piele”); **Tașcu** – 131 (var.: **Tașcă** – 208) (< *tașcă* „pungă de piele în care se țin tutunul, banii etc.”); **Tăgîrță** – 5 (var.: **Tagîrța** – 2) (< *tăgîrță* „geantă de piele”); **Teacă** – 422 (var.: **Teaca** – 332) (< *teacă* „toc de piele, în care se țin obiecte tăioase”); **Torba** – 6 (< *tolbă* „tașcă”); **Tulum** – 83 (< *tulum* „burduf pentru untdelemn” (Șăineanu, 1929, p. 671)); **Zgîrbaci** – 8 (< *zgârbaci* „bici făcut mai ales din curele (uneori cu vârfurile plumbuite), servind odinioară ca instrument de tortură” (MDA)) etc.

Concluzii

Utilizarea pieilor de animale reprezintă una dintre cele mai vechi practici ale omului, esențială pentru satisfacerea nevoilor fundamentale precum îmbrăcămintea, încălțămintea și diverse obiecte utilitare. În perioada medievală, în Moldova, meșteșugurile legate de prelucrarea pieilor au atins un grad înalt de dezvoltare. Meșteșugurile tradiționale legate de prelucrarea pieilor nu doar că au contribuit la dezvoltarea economică și culturală a comunităților rurale și urbane din trecut, dar au lăsat și o amprentă lingvistică durabilă în antroponimia națională. Or, termeni specifici limbajului profesional de prelucrare a pieilor de animale și-au găsit reflectare în antroponimie, în mod deosebit în numele de familie. Cercetarea acestora ne oferă informații valoroase despre viața cotidiană, despre activitățile economice și meșteșugurile tradiționale practicate de strămoșii noștri. Totodată, ne pot oferi informații valoroase despre evoluția limbii române din mai multe perspective, deoarece sunt un glosar viu al limbii istorice, al lexicului arhaic.

Referinţe bibliografice:

1. ALEXIANU, Alexandru. *Mode și veșminte din trecut. Cinci secole de istorie costumară românească.* București: Editura Meridiane, 1987, vol.1.

2. BÎZGU, Tatiana. O experiență inedită: studierea și confecționarea căciulii tradiționale la orele de educație tehnologică. *Akademos*, 2022, nr. 1, pp. 119-124. DOI: https://doi.org/10.52673/18570461.22.1-64.17.

[23] În a doua jumătate a sec. XVIII, în Moldova, se plătea și un impozit pe burdufurile cu brânză numit *folărit*.

3. BOLDUR, Alexandru V. *Ştefan cel Mare Voievod al Moldovei* (*1457-1504*). *Studiu de istorie socială şi politică.* Madrid: Editura «Carpatii», 1970.

4. CADE = CANDREA, I.-A. şi Gh. ADAMESCU. *Dicţionar enciclopedic ilustrat.* Bucureşti, 1931.

5. CANTEMIR, D. *Descrierea Moldovei*, ed. Miron Nicolescu. București: Editura Librăriei SOCEC & Co, 1909.

6. *Chișinău*: *bulevarde*, *străzi*, *piețe*, *parcuri. Ghid enciclopedic.* Chișinău, 2017.

7. COSNICEANU, Maria. *Nume de familie* (*din perspectivă istorică*). Chișinău: Pontos, 2004.

8. DEX = *Dicţionarul explicativ al limbii române.* Ediţia a II-a revăzută şi adăugită. Bucureşti, Editura Univers Enciclopedic Gold, 2009.

9. DLRLC = *Dicţionarul limbii romîne literare contemporane.* Dimitrie Macrea, Emil Petrovici (coordonatori), Al. Rosetti et al. (colectiv). București: Editura Academiei Republicii Populare Române, 1955-1957.

10. FORMAGIU, H.-M. *Portul popular din România.* București: ARTIS, 1974.

11. Hurmuzaki = *Documente privitoare la istoria românilor. Acte şi scrisori din arhivele oraşelor ardelene* (*Bistriţa*, *Braşov*, *Sibiiu*). Vol. 15, partea II. 1601-1825. Culese de Eudoxiu de Hurmuzaki. București, 1913.

12. MAIER, Radu Octavian. *Meşteşuguri ţărăneşti tradiţionale în spaţiul românesc.* București: Editura Etnologica, 2009.

13. MDA = *Micul dicţionar academic.* Ediția a II-a. București: Editura Univers Enciclopedic, 2010.

14. MEF = *Moldova în epoca feudalismului. Vol. VII*, *partea II. Recensământul populației Moldovei din anii 1772-1773 și 1774.* Chișinău: Editura Știința, 1975.

15. *Meşteşuguri populare tradiţionale moldoveneşti.* (*Din colecţiile Bibliotecii Naţionale*). Ediție îngrijită de Mariana Harjevschi. Chișinău: Centrul editorial-poligrafic BNRM, 2017.

16. OANCĂ, Teodor. Nume de familie care provin din terminologia prelucrării pieilor. *Philologia*, 2022, nr. 2, pp. 54-76.

17. OLTEANU, Ștefan. Meșteșugurile din Moldova în secolul al XVII-lea. *Studii și materiale de istorie medie*, vol. III, 1959, pp. 101-232.

18. OLTEANU, Ștefan. Un aspect al producției meșteșugărești în orașele din Moldova în secolul al XVII-lea (prelucrarea pieilor). *Studii. Revistă de istorie*, anul X, 1957, nr. 3, pp. 87-111.

19. PAMFILE, Tudor. *Industria casnică la români.* București: Editura Librăriei SOCEC & Co, 1910.

20. *Pielea naturală – cum se obține și câte tipuri sunt.* Disponibil: https://www.gepas-mag.ro/blog/articole/pielea-naturala-ce-este-tipuri [accesat 2025-03-28].

21. SCRIBAN, August. *Dicționaru limbiĭ românești.* (*Etimologii*, *înțelesuri*, *exemple*, *citațiuni*, *arhaizme*, *neologizme*, *provincialisme*). Ed. I-a. Iași: Institutul de arte grafice „Presa Bună”, 1939.

22. STATI, Vasile. *Dicţionar moldovenesc-românesc.* Ed. II-a. Chișinău, 2011.

23. ŞĂINEANU, Lazăr. *Dicţionar universal al limbii române.* Ediţia a VI-a. Craiova: Editura „Scrisul românesc” S.A., 1929.

24. ȘOFRANSKY, Zina. *Geneza şi evoluţia cromaticii tradiţionale în spaţiul carpato-danubiano-pontic.* Teză de doctor habilitat, 2008. Disponibil: archive.org/details/carti-df3/Geneza%20si%20evolutia%20cromaticii%20traditionale%20in%20spatiul%20carpato%20danubiano%20pontic/mode/2up?q=pieilor&view=theater [accesat 2025-02-28].

25. ZĂBAVĂ, Elena Camelia. *Structuri derivaționale în antroponimia din Oltenia.* Craiova: Editura Universitaria, 2010.

26. ZELENCIUC, V. și N. KALAȘNICOVA. *Vestimentația populației orășenești din Moldova /sec. XV–XIX/.* Chișinău: Știința, 1993.

Surse:

27. RUSSO, Alecu. *Studie moldavă.* Disponibil: https://ro.wikisource.org/wiki/Studie_moldovan%C4%83 [accesat 2025-04-28].

28. CREANGĂ, Ion. *Ursul păcălit de vulpe.* Disponibil: http://ro.wikisource.org/wiki/Ursul_p%C4%83c%C4%83lit_de_vulpe [accesat 2025-04-28].

29. MACEDONSCHI, Alexandru. *Zi de iarnă.* Disponibil: https://ro.wikisource.org/wiki/Zi_de_iarn%C4%83 [accesat 2025-04-28].

Notă: Articol elaborat în cadrul subprogramului de cercetare 010301 „Perspective interdisciplinare asupra fenomenelor de confluență și de confruntare în domeniile lingvistic, literar și folcloric în spațiul basarabean ca limes civilizațional și frontieră geopolitică”, Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu” al USM.

CZU: 811.135.1’243
https://doi.org/10.52505/lecturi.2025.07.10

FORMAREA COMPETENȚEI DE COMUNICARE ÎN LIMBA ROMÂNĂ PENTRU ALOLINGVI PRIN VALORIFICAREA RESURSELOR LEXICOGRAFICE NAȚIONALE

Ecaterina BRĂGUȚĂ
Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu” al USM
ORCID: https://orcid.org/0009-0002-9213-1819

Rezumat. *În contextul unei societăți plurilingve, cum este cea a Republicii Moldova, dobândirea competenței de comunicare în limba română devine un imperativ nu doar educațional, ci și social, economic și civic. Lucrarea de față își propune să evidențieze importanța instrumentelor lexicografice elaborate în cadrul Institutului de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu” pentru formarea vorbitorilor culți de limba română, cu accent pe „Dicționarul explicativ tematic”. Analiza se desfășoară în raport cu prioritățile politicilor lingvistice europene și naționale, subliniind rolul educației pe tot parcursul vieții și al incluziunii sociale.*

Cuvinte-cheie: *resurse lexicografice, dicționar tematic, plurilingvism, educație pe tot parcursul vieții.*

Enhancing Communication Competence in Romanian as a Non-Native Language through the Utilization of National Lexicographic Resources

Abstract. *In the context of a multilingual society, such as that of the Republic of Moldova, acquiring the competence to communicate in Romanian becomes an imperative not only educationally, but also socially, economically and civically. The present paper aims to highlight the importance of lexicographic tools developed within the Institute of Romanian Philology «Bogdan Petriceicu-Hasdeu» for the training of educated speakers of Romanian, with an emphasis on the Thematic Explanatory Dictionary. The analysis is carried out in relation to the priorities of European and national language policies, emphasizing the role of lifelong education and social inclusion.*

Keywords: *lexicographic resources, thematic dictionary, plurilingualism, lifelong education.*

În Republica Moldova, stat cu o bogată diversitate etnică și lingvistică, formarea vorbitorilor culți de limba română rămâne o prioritate națională. De altfel, analizând documentele de politici lingvistice și educaționale

de nivel european, remarcăm faptul că dobândirea competențelor de comunicare atât în limba maternă, cât și în limbi străine este un deziderat pentru cetățenii de orice vârstă.

Articolul curent are drept obiectiv analiza posibilităților de valorificare a resurselor dezvoltate în cadrul Institutului de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu" în vederea formării competenței de comunicare în limba română pentru alolingvi, minorități naționale, inclusiv populația adultă. În speță, vom lua în discuție *Dicționarul Explicativ Tematic*, *Vol. I*, Chișinău, 2020, și *Volumul II*, la care, actualmente, lucrează membrii sectorului de Lexicologie și lexicografie.

Considerăm oportun a menționa că „la nivel european a fost determinat optimul lingvistic al cetățeanului european, care se exprimă în formula: limba maternă + două limbi străine, competențele de comunicare în limba maternă / în limbi străine figurând pe primele două poziții în lista competențelor-cheie europene" (Hadîrcă, 2026, p. 21). Prin urmare, este necesar ca, la nivel de stat, să fie stimulat și încurajat interesul pentru studierea limbii române ca limbă nematernă, alături de dobândirea competențelor de comunicare în limbi de circulație internațională.

Consultând Recomandările Consiliului din 22 mai 2018 privind competențele-cheie pentru învățare pe tot parcursul vieții, evidențiem punctul 2.6 prin care statelor-membre li se recomandă „creșterea nivelului de competențe lingvistice, atât în limba oficială, cât și în alte limbi, și sprijinirea cursanților să învețe diferite limbi, care să fie relevante pentru situația lor de muncă și de viață și care ar contribui la comunicarea și mobilitatea transfrontalieră" (*Recomandarea Consiliului*…).

O direcție importantă pe care se insistă tot mai mult în prezent este învățarea pe tot parcursul vieții, care vine să faciliteze accesul la instruire de calitate pentru persoane, indiferent de vârstă. Totodată, aceasta oferă oportunitatea de a dobândi competențe noi în vederea adaptării la un mediu socioeconomic în continuă schimbare. Orice persoană are dreptul la educație pentru a-și spori perspectivele de încadrare în câmpul muncii sau pentru a desfășura o activitate în mod individual.

În acest sens, Cadrul european de referință stabilește o serie de competențe-cheie ce trebuie a fi dezvoltate continuu, la diferite etape ale vieții. Prin competențe-cheie înțelegându-se „o combinație între cunoștințe, aptitudini și atitudini (*Ibidem*), unde:

cunoștințele		sunt formate din fapte și cifre, concepte, idei și teorii deja stabilite și care sprijină înțelegerea într-un anumit domeniu sau subiect;

aptitudinile		sunt definite ca abilitatea și capacitatea de a desfășura procese și de a utiliza cunoștințele existente pentru obținerea de rezultate;
atitudinile		descriu dispoziția și mentalitatea de a acționa sau de a reacționa la idei, persoane sau situații".

Din lista celor opt competențe-cheie enumerate în cadrul european de referință (competențe de alfabetizare, competențe multilingvistice, competențe în domeniul științei, tehnologiei, ingineriei și matematicii; competențe digitale, competențe personale, sociale și de a învăța să înveți, competențe cetățenești, competențe antreprenoriale, competențe de sensibilizare și expresie culturală) (*Ibidem*), evidențiem pe cele plasate pe locurile de frunte, care vizează formarea competențelor de comunicare în limba maternă și în limbi străine. Conform documentului analizat, aceste competențe sunt esențiale pentru realizarea și dezvoltarea personală, integrarea pe piața muncii, participarea activă la viața socială, adoptarea unui stil de viață sustenabil, atingerea succesului într-o societate pașnică, gestionarea echilibrată a vieții, cu luarea în considerare a sănătății și Âa implicării civice.

În acest context, revenind la cadrul național, amintim că a fost implementat cu succes *Programul național privind învățarea limbii române de către minoritățile naționale*, *inclusiv populația adultă*, *pentru anii 2023-2025*, care, până în prezent, a permis îmbunătățirea competențelor de comunicare în limba română pentru circa 25000 de persoane, repartizați conform celor trei ani de proiect în felul următor:

2023	2024	2025
6550 persoane instruite	12000 persoane instruite	6500 de persoane înregistrate în program

Curriculumul în baza căruia au fost elaborate resursele educaționale pentru predarea limbii române în acest program scoate în relief ideea că „abilitatea cetățenilor de a vorbi, a comunica și a se înțelege între ei prin intermediul limbii române este considerată astăzi nu doar un mijloc de interacțiune umană, ci și de integrare în plan comunitar, social, național, care asigură înțelegerea, toleranța și respectul reciproc, garantează drepturile persoanei și mărește posibilitatea de integrare socio-profesională" (Curriculum, 2023).

În contextul educației lingvistice din mediul școlar, pot fi evidențiate câteva idei esențiale din curriculumul național pentru disciplina Limba și literatura română,

destinat claselor a V-a – a IX-a. Documentul stipulează că această disciplină are la bază atât educația lingvistică, cât și pe cea literar-artistică. Educația lingvistică este definită ca „domeniul de formare și dezvoltare a competențelor de comunicare cultă, prin familiarizarea cu sistemele limbii (fonetic, lexical, gramatical) și implicarea elevului în acte de comunicare". Finalitatea acestui demers constă în „formarea unor vorbitori culți ai limbii române și în crearea premiselor necesare pentru cunoaștere și comunicare în toate sferele vieții umane" (Curriculum, 2020).

Curriculumul la aceeași disciplină, treapta gimnazială, pentru instituțiile cu predare în limbile minorităților naționale (Curriculum, 2019), stabilește (în indicatori cuantificabili) un volum al produselor pe care trebuie să fie capabil a-l realiza un elev în funcție de clasa în care studiază:

	V	VI	VII	VIII	IX
Vocabular (nr. de cuvinte, expresii la sfârşit de an şcolar)	350-400	350-400	400-450	400-450	450-500
Monolog /mesaj /descriere (număr de enunţuri)	6-7	6-7	7-8	8-9	9-10
Dialog (număr de replici pentru fiecare vorbitor)	6-7	7-8	8-9	9-10	9-10
Text scris (număr de enunţuri)	5-6	6-7	6-7	7-8	7-8
Lectură particulară (număr de pagini)	2-3	2-3	3-4	4-5	4-5

Așadar, în cadrul orelor de limba și literatura română, elevii urmează să dobândească competența de comunicare, inclusiv componenta lingvistică, care presupune formarea deprinderilor fonetice, lexicale, gramaticale. Dintre competențele specifice disciplinei fiind receptarea și producerea mesajelor orale, receptarea și producerea mesajelor scrise, practicarea limbii române în diverse situații de comunicare.

În această ordine de idei, ținem să specificăm că, fără a avea o preocupare didactică explicită, Institutul de Filologie Română „B. P.-Hasdeu" poate contribui la buna desfășurare a procesului instructiv-educativ din Republica Moldova. În mod special, ne referim acum la resurse atât în format pe suport de hârtie, cât și în

format digital, realizate de cercetătorii institutului, care pot și trebuie valorificate în vederea formării unor vorbitori culți de limba română.

Apreciind contribuția tuturor echipelor de cercetare și diversitatea publicațiilor apărute sub egida IFR, vom scoate în relief rezultatele cercetării sectorului de lexicologie și lexicografie, concretizate în numeroase dicționare, ce pot fi puse la dispoziția tuturor doritorilor de a-și îmbunătăți competența de comunicare în limba română, insistând asupra unui produs: *Dicționarul explicativ tematic*, realizat de o echipă de cercetători.

Lexicografia – ramură a lexicologiei – are ca obiect stabilirea principiilor științifice, precum și a metodelor și tehnicilor practice utilizate în elaborarea dicționarelor. Deși existența dicționarelor este atestată încă din perioade anterioare, lexicografia s-a afirmat ca știință abia în secolul al XX-lea. În epocile anterioare, inclusiv în Antichitate, nu existau dicționare în sensul modern al termenului, ci mai degrabă liste de cuvinte sau colecții de glose, deoarece nu se simțea nevoia constituirii unui corpus lingvistic sistematizat al limbii utilizate.

Scopurile fundamentale ale lexicografiei au fost și rămân conservarea și cultivarea limbii. În perioada contemporană – începând cu secolul al XIX-lea și continuând cu secolele XX și XXI – asistăm la o creștere semnificativă a numărului de dicționare, fenomen ce marchează o adevărată „explozie lexicografică”. Această efervescență s-a manifestat mai ales prin elaborarea și publicarea unor dicționare explicative și bilingve pentru o varietate de limbi.

Referindu-ne la etapa actuală, constatăm că există o diversitate de dicționare, ce pot fi clasificate în baza mai multor criterii care țin cont de scopul, conținutul, structura și publicul-țintă al acestora. Astfel, se disting mai multe tipuri de dicționare: după conținutul lexical (generale sau specializate), după modul de prezentare a informației (explicative, etimologice, ortografice, sinonimice, antonimice, frazeologice etc.), după numărul limbilor implicate (monolingve, bilingve, plurilingve) sau după destinația lor (pentru uz școlar, academic, profesional etc.). Ar fi indicat să specificăm faptul că diversitatea formelor lexicografice reflectă nevoile complexe ale utilizatorilor. O sistematizare a crieteriilor și tipurilor de dicționare am prezentat-o în tabelul de mai jos:

	Criteriu	**Tipuri**
1	**2**	**3**
1.	În funcție de dimensiunea lor	Tezaur; Academice

1	2		3
2.	În funcție de conținutul lor		Generale; Specializate
3.	După formatul prelucrării informației		Ordonată alfabetic; Ordonată tematic;
4.	După modul cum sunt oferite publicului		În variantă printată; Manuscris; Electronică.
5.	Clasificare funcțională	Informațiile prezentate	Etimologice; Ortografice și de punctuație; Enciclopedice.
6.		Scopul urmărit	Explicative; Pedagogice.
7.		Utilizatori vizați	Pentru elevi; Pentru traducere; Pentru învățarea unei limbi.
8.	După limba/limbile folosite		Monolingve; Biblingve; Multilingve.

În ansamblu, analizând situația din lexicologia românească actuală se constată că „domeniul lexicografiei cunoaşte în ultimele decenii o evoluţie aparte", determinată de „nevoile de comunicare umană, de relaţiile sociale, de interferenţele culturale şi, nu în ultimul rând, chiar de contextul informatizării şi al dezvoltării tehnologiilor digitale" (Clim, p. 165).

Referindu-ne la realizările din domeniul lexicografiei românești și, în special, a celei din Republica Moldova, putem remarca o activitate prodigioasă pe direcția elaborării dicționarelor de diferite tipuri. În mod cert, este cazul să amintim de „școala lexico-semantică constituită de reputatul lingvist Silviu Berejan, alături de o serie de tineri specialiști pe atunci, precum Gheorghe Popa, Vasile Bahnaru, Constantin Tănase, Gheorghe Stog, Veronica Purice, Maria Onofraș, Ana Vulpe, care sub bagheta ilustrului savant au supus cercetării diverse aspecte ale lexicului și semanticii atât în plan practic, cât și în plan teoretic, publicând numeroase

articole, studii, monografii. Numeric, per ansamblu, acestea s-ar încadra în cifra de aproximativ 500" (Onofraș, p. 88).

Din totalitatea și diversitatea dicționarelor elaborate până în prezent, observăm că majoritatea lor, după aspectul de prezentare a informațiilor, oferă utilizatorilor o ordonare alfabetică a cuvintelor-titlu incluse în lucrare. Cu toate acestea metoda respectivă prezintă și dezavantaje, printre acestea fiind: ordonarea pur mecanică, izolarea unui cuvânt de celelalte din aceeași familie semantică. Ca reacție la această metodă de prezentare a informațiilor într-un dicționar, o parte din lexicografi dau preferință dicționarelor ideografice care au drept sarcină principală descrierea totalității de cuvinte unite în baza unei noțiuni.

Actualmente, dicționarele ideografice pot fi grupate în: dicționare ideografice tezaur, dicționare analogice și tematice de uz didactic. Din punct de vedere diacronic, dicționarele ideografice nu sunt o invenție datorată ultimelor secole, istoria lor datând din zorii civilizației. Cele din secolul al XIX-lea au devenit resurse lingvistice semnificative, aici putem cita exemple precum: Peter M. Roget. *Thesaurus of English words and phrases*, *classified and arranged so as to facilitate the expression of ideas and assist in literary composition*. London: 1852; Prudence Boissière. *Dictionnaire analogique de la langue française* (*répertoire complet des mots par les idées et des idées par les mots*). Paris, 1862; Paul Rouaix. *Dictionnaire des idées suggérées par les mots*. Paris: 1897; Franz Dornseiff. *Der deutsche Wortschatz nach Sachgruppen*, *mit alphabetischem Generalregister*.

În arelul românesc, câteva lucrări reprezentative includ: *Dicţionar analogic* de Ştefan Florescu (Bucureşti, Editura Universul, 1938), *Dicţionar analogic şi de sinonime al limbii române* de Marin Bucă, Ivan Evseev, Franscisc Király, Dumitru Craioveanu, Livia Vasiluţă (Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Pedagogică, 1978), *Dicţionar tematic al limbii române* de Marin Bucă (Bucureşti, Editura Vox, 2000).

În general, dicționarele reprezintă niște resurse valoroase pentru diferite ramuri ale lingvisticii, datorită faptului că asigură continuitatea și menținerea normelor limbii literare, sporesc corectidunea exprimării, contribuie la expresivitatea vorbirii.

În ceea ce ține de dicționarele tematice, acestea trebuie privite ca un instrument lingvistic recomandat profesorilor care predau limba română ca limbă străină/nematernă. Prin urmare, în Republica Moldova avem un context social favorabil promovării și valorificării resurselor dezvoltate în cadrul proiectelor de cercetare.

Parcurgând o serie de dificultăți legate de alcătuirea schemei de clasificare a cuvintelor, determinarea temelor de bază și a subtemelor, subiectivitatea implicită a autorilor, numărul și componența temelor, organizarea lor ierarhică,

dicționarul apare în fața utilizatorului, potențial doritor de a-și îmbunătăți competența de comunicare în limba română, cu un inventar lexical structurat în baza unor câmpuri conceptuale. Această ordonare a cuvintelor, care se opune metodei tradiționale – în ordine alfabetică facilitează orientarea în sistemul lexical al limbii române, contribuind la asimilarea a cât mai multe cuvinte, necesare în procesul comunicării.

Prin urmare, avantajele utilizării acestui instrument lingvistic rezidă în importața acestora de ordin practic:

● Pe de o parte, acestea reflectă punctul de vedere al vorbitorului nativ, în persoana lexicografului;

● Pe de altă parte, dicționarul se pliază pe necesitățile de comunicare ale celui care învață limba română;

● Structura lucrării este de o asemenea manieră încât permite găsirea rapidă a celui mai potrivit cuvânt într-o situație comunicațională;

● Schema de clasificare a cuvintelor redă, într-o anumită măsură, imaginea conceptuală a lumii;

● Dicționarul tematic este orientat spre producerea vorbirii/ a discursului (atât în formă scrisă, cât și orală).

Având în vedere că dezvoltarea competenței de comunicare presupune atât receptarea mesajului (prin ascultare sau lectură), cât și producerea acestuia (prin exprimare orală sau scrisă), se impune necesitatea dobândirii și îmbogățirii continue a unui fond lexical de bază. În această direcție, *Dicționarul explicativ tematic* se dovedește a fi un instrument eficient în formarea și consolidarea deprinderilor lexicale și fonetice.

Din punct de vedere lexical, structura dicționarului corespunde metodologiei didactice utilizate în manualele de limba română ca limbă străină, organizate, de regulă, pe baza a 10-15 teme de comunicare. În mod similar, *Dicționarul explicativ tematic* oferă o clasificare tematică riguroasă, organizată în jurul unor concepte-cheie. Astfel, primul volum al dicționarului include 10 teme principale – precum *Universul*, *Spațiul*, *Proprietăți fizice ale obiectelor*, *Cantități*, *Unități de măsură*, *Timpul*, *Fauna*, *Flora*, *Omul ca ființă fizică și Omul ca ființă rațional-spirituală* – care sunt apoi subdivizate în subteme și microteme. Această organizare sistematică facilitează aprofundarea noțiunilor deja cunoscute. De exemplu, un cursant familiarizat cu noțiunile de „timp" sau „om" poate, prin consultarea dicționarului, să-și extindă cunoștințele prin învățarea unor concepte conexe, precum: secvențe și intervale temporale (perioadă, durată, epocă), calendarul (lunile anului, zilele săptămânii) sau aspecte legate de anatomia umană (corp, părți componente, organe și sisteme, procese fiziologice, etape ale vieții).

În ceea ce privește componenta fonetică, *Dicționarul explicativ tematic* indică accentul cuvintelor, orientând astfel cursanții spre o pronunțare corectă și autentică a limbii române. Prin urmare, considerăm că acest dicționar constituie un instrument lingvistic valoros, destinat susținerii procesului de învățare a limbii române ca limbă nematernă, în contexte variate de comunicare ce presupun atât receptarea, cât și producerea mesajului, în formă orală și scrisă.

În concluzie, integrarea *Dicționarului Explicativ Tematic* în procesul de predare-învățare a limbii române ca limbă nematernă constituie o direcție promițătoare în sprijinul formării competenței de comunicare la nivel lexical și fonetic. Structura tematică riguroasă a dicționarului, coerența organizării conceptuale și orientarea acestuia spre uzul didactic îl transformă într-un instrument valoros pentru consolidarea vocabularului activ al cursanților. Această abordare metodologică răspunde atât exigențelor politicilor lingvistice europene privind învățarea pe tot parcursul vieții, cât și necesităților reale ale unui context multicultural precum este cel din Republica Moldova, unde promovarea limbii române ca factor de coeziune socială este o prioritate strategică.

Pe fundalul multiplelor inițiative educaționale orientate spre sprijinirea minorităților naționale și a adulților în procesul de învățare a limbii române, se conturează tot mai clar importanța colaborării între cercetare științifică și practică didactică. Resursele elaborate de Institutul de Filologie Română „B. P.-Hasdeu", inclusiv cele din domeniul lexicografiei, demonstrează potențialul de a contribui activ la îmbunătățirea politicilor lingvistice naționale și la facilitarea integrării socioprofesionale a cetățenilor. Valorificarea dicționarelor tematice nu doar sprijină eficiența procesului instructiv-educativ, ci oferă și o perspectivă modernă, adaptată cerințelor actuale privind educația lingvistică și comunicarea interculturală.

Referinţe bibliografice:

1. BUCĂ, Marius. *Dicţionar tematic al limbii române*. Bucureşti: Editura Vox, 2000, 351 p.

2. CLIM, Marius-Radu. *Lexicografia modernă*: *direcţii şi tipologii*. Disponibil: http://alil.academiaromana-is.ro/wp-content/uploads/2012/05/Lexicografia-modern%C4%83.pdf. [accesat 2025-04-30].

3. *Curriculum naţional la disciplina Limba şi literatura română pentru instituţiile de învăţământ cu predare în limbile minorităţilor naţionale*. Clasele a V-a – a IX-a. Chișinău, 2019. Disponibil: https://mecc.gov.md/sites/default/files/limba_si_lit_romana_curriculum_minorit_gimnaziu.pdf [accesat 2025-04-25].

4. *Curriculum naţional la disciplina Limba şi literatura română*. Clasele a V-a – a IX-a. Chișinău, 2020. Disponibil: https://mec.gov.md/sites/default/files/limba_si_lit_romana_sc_nat_gimnaziu.pdf [accesat 2025-04-25].

5. *Curriculum. Limba Română pentru persoanele adulte. Nivel A1*, *A2*, *B1*, *B2*. Ministerul Educației și Cercetării al Republicii Moldova. Chișinău, 2023.

6. *Dicţionar analogic şi de sinonime al limbii române* de Marin Bucă, Ivan Evseev, Franscisc Király, Dumitru Craioveanu, Livia Vasiluță. Bucureşti: Editura Ştiinţifică şi Pedagogică, 1978, 479 p.

7. FLORESCU, Ștefan. *Dicționar analogic.* Bucureşti: Editura Universul, 1938, 141 p.

8. HADÎRCĂ, M., CAZACU, M., CALLO, T., MARIN, M. Formarea vorbitorului cult de limbă română din perspectiva educaţiei europene pentru limbi. *Univers pedagogic.* Nr. 1 (49), 2016, pp. 20-27.

9. ONOFRAȘ, Maria, Ana, VULPE. *Contribuția cercetătorilor de la sectorul de lexicologie și lexicografie în dezvoltarea științei în domeniu.* Disponibil: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/87-102_2.pdf [accesat 2025-05-05].

10. *RECOMANDAREA CONSILIULUI din 22 mai 2018 privind competențele-cheie pentru învățarea pe tot parcursul vieții.* Disponibil: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/PDF/?uri=CELEX:32018H0604(01)&from=EN.

Notă: Articol elaborat în cadrul subprogramului de cercetare 010301 „Perspective interdisciplinare asupra fenomenelor de confluență și de confruntare în domeniile lingvistic, literar și folcloric în spațiul basarabean ca limes civilizațional și frontieră geopolitică”, Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu” al USM.

CZU: 81’373.46
https://doi.org/10.52505/lecturi.2025.07.11

TIPOLOGIA ACTELOR DE VORBIRE ȘI ROLUL LOR ÎN COMUNICAREA SPECIALIZATĂ

Cristina NEGRU
Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu” al USM
ORCID: https://orcid.org/0000-0003-0049-2511

Rezumat. *Actul de vorbire este o unitate de bază a descrierii lingvistico-pragmatice care studiază folosirea limbii în context situațional. Actele lingvistice pot exprima o constatare, un sfat, o promisiune, o mulţumire. Teoria actelor de vorbire a contribuit esențial la reconsiderarea postulatului conform căruia scopul principal al limbajului este acela de a descrie lumea, iar enunțurile trebuie evaluate ca false sau adevărate. În același timp, teoria actelor lingvistice concentrează atenția pe responsabilitatea fiecăruia dintre noi, în calitate de emițători sau receptori, să alegem acele elemente lingvistice care vor contribui la definirea tipului de act lingvistic prezent într-un anumit cod deontologic din domeniul sociouman.*

Cuvinte-cheie: *act de vorbire, comunicare specializată, context situațional, act lingvistic, emițător, receptor.*

Typology of Speech Acts and their Role in Specialized Communication

Abstract. *The speech act is a basic unit of pragmatic linguistics, which studies the use of language in a situational context. These linguistic acts can express a statement, advice, a promise, or gratitude. The theory of speech acts has contributed significantly to the reconsideration of the postulate that the main purpose of language is to describe the world, and statements must be evaluated as true or false. At the same time, the theory of linguistic acts focuses our attention on the responsibility of each of us, as emitters or receivers, to choose those linguistic elements that will contribute to defining the type of linguistic act present in a certain deontological code in the socio- human domain.*

Keywords: *speech act, specialized communication, situational context, linguistic act, emitter, receiver.*

Actul de vorbire este o unitate de bază a descrierii lingvistico-pragmatice care studiază folosirea limbii în context situațional. Actele lingvistice pot exprima o constatare, un sfat, o promisiune, o mulţumire. Folosind cuvântul, nu pronunţăm

pur şi simplu fraze construite după reguli gramaticale, sintactice şi semantice, ci ajungem a realiza anumite acte, care nu sunt doar de natură lingvistică, ci şi socioculturală, caracteristice unei comunităţi date într-o anumită perioadă.

Între structuri sintactice (indicative, interogative, imperative) şi funcţii pragmatice (afirmaţie, întrebare, ordin) nu există o corespondenţă biunivocă. Avem însă ceea ce este mult mai mult decât un mod de realizare a unei anumite acţiuni. Pentru a sesiza actul lingvistic intenţionat de vorbitor, în joc intră mai multe tipuri de indicatori: *lexicali*, de exemplu, verbele *a promite*, *a sfătui*, *a recomanda etc.*; *sintactici*: modul şi timpul verbului; *prozodici*, care ţin de intonaţia pe care o percepem.

Conform studiilor de specialitate, până în prezent nu putem constata cu exactitate numărul actelor de vorbire existenet într-o limbă, acesta variind de la câteva zeci până la câteva sute. Într-adevăr, considerăm că clasificarea actelor de vorbire rămâne a fi unul dintre aspectele în privinţa căruia cercetătorii din domeniul pragmaticii sunt departe de a ajunge la un numitor comun.

Conform cercetărilor anterioare, există un număr mare de clasificări ale actelor de vorbire, cele mai cunoscute fiind clasificările realizate de fondatorii teoriei actelor de vorbire: John Langshaw Austin şi John Rogers Searle. Se consideră că, prin identificarea şi clasificarea actelor de vorbire, cei doi cercetători au reuşit să pună la dispoziţia cercetătorilor instrumentele necesare pentru analiza şi descrierea comunicării orale interpersonale, reducând diversitatea incredibilă a enunţurilor posibile în diferite situaţii de comunicare la un număr mic de tipuri de acte de vorbire cu ajutorul cărora poate fi modelată interacţiunea comunicativă.

Filozoful J. Austin este primul care a oferit o clasificare, distingând *cinci clase de acte de vorbire*, delimitate în funcţie de valoarea lor ilocuţionară (Austin, 2005, p. 149-150).

J. Austin este cel care a demonstrat că orice enunţare a unei propoziţii în procesul de comunicare presupune realizarea unui act ilocuţionar. Acest act poate avea valori diferite, în funcţie de scopul urmărit de emiţător. J. Austin este cel care a pus baza clasificării actelor de vorbire, stabilind următoarele categorii:

1) ***acte verdictive***; constau în „exprimarea unei judecăţi, oficiale ori neoficiale, bazate pe probe ori motive referitoare la valori ori fapte" (Austin, 2005, p. 141). Rolul lor este de a evalua, clasifica, diagnostica, aprecia etc. Scopul ilocuţionar poate fi marcat cu ajutorul verbelor performative, precum: *a achita*, *a condamna*, *a decreta*, *a considera*, *a crede*, *a înţelege*, *a estima*, *a evalua*, *a caracteriza*, *a aprecia*, *a descrie*, *a analiza* etc.

2) ***acte exercitive* (*decizionale*)**; presupun „exprimarea unei decizii în favoarea sau împotriva unei anumite acţiuni" (Austin, 2005, p. 143). Scopul lor ilocuţionar poate fi marcat prin verbe performative ca: *a ordona*, *a cere*, *a comanda*,

a implora, *a sfătui*, *a numi în funcţie*, *a destitui*, *a concedia*, *a abroga*, *a se opune* etc.

3) ***acte promisive* (*comisive*)**; au menirea „să angajeze vorbitorul la anumite acţiuni" (Austin, 2005, p. 144). Au ca marcă a scopului ilocuţionar verbe performative precum: *a promite*, *a se angaja*, *a garanta*, *a plănui*, *a paria*, *a consimţi*, *a accepta* etc.

4) ***acte behabitative* (*comportative*/*comportamentale*)**; „presupun reacţii la comportamentul şi soarta altor persoane, precum şi atitudini şi exprimări de atitudini faţă de purtarea anterioară ori iminentă a unei alte persoane" (Austin, 2005, p. 146). Verbele performative prin care este marcat scopul lor ilocuţionar sunt: *a mulţumi*, *a felicita*, *a compătimi*, *a critica*, *a-şi cere scuze*, *a se plânge*, *a deplânge*, *a blestema*, *a binecuvânta* etc.

5) ***acte expozitive***; sunt folosite pentru „a expune un punct de vedere, de a aduce un argument şi de a clarifica întrebuinţări şi referinţe" (Austin, 2005, p. 146). Verbele performative folosite în cazul acestor acte sunt: *a afirma*, *a nega*, *a postula*, *a remarca*, *a obiecta*, *a informa*, *a explica*, *a se referi la* etc.

În opinia lui J. Searle clasificarea oferită de către J. Austin este mai puțin de o clasificare de enunțuri performative şi mai degrabă o clasificare a verbelor performative din limba engleză, adică verbele caracterizate printr-o anumită valoare ilocuţionară (Searle, 1976, p. 8).

Spre deosebire de J. Austin, care identifică tipurile de acte de vorbire pornind de la semantica verbelor performative, J. Searle propune o nouă clasificare, care are la bază noţiunea simplă şi clară de scop comunicativ urmărit de locutor în situaţia dată de comunicare (Searle, 1976, p. 2).

Cele mai importante criterii luate în considerare de J. Searle în clasificarea actelor de vorbire sunt: *scopul actului ilocuţionar*, *direcţia de ajustare* (de la cuvinte spre realitate sau de la realitate spre cuvinte), *starea psihologică exprimată* (convingerea, dorinţa, regretul etc.) şi *conţinutul propoziţional* (Searle, 1976, pp. 2-5).

Ca urmare a aplicării acestor criterii, J. Searle identifică cinci clase (sau categorii de bază) de acte de vorbire:

1) *asertivele* (diverse afirmaţii);

2) *directivele* (cererile, inclusiv întrebările, sfaturile etc.);

3) *promisivele* (asumarea unor angajamente);

4) *expresivele* (acte care servesc la exprimarea emoţiilor şi acte comportamentale);

5) *declarativele* (diverse acţiuni instituţionale).

Actele reprezentative (ilustrative, asertive) au drept scop descrierea unei situaţii şi comunicarea despre o astfel de situaţie interlocutorului. Actele date se caracterizează prin orientarea dinspre cuvinte spre realitate. În planul realizării

prin mijloace de limbă, pot presupune existenţa unui verb performativ care să poată funcţiona ca marcă a scopului ilocuţionar: *a afirma*, *a sugera*, *a insista*, *a presupune*, *a deduce*, *a se plânge.*

Actele directive au ca obiectiv încercarea emiţătorului de a-l determina pe receptor să realizeze o acţiune. Se caracterizează prin orientarea dinspre realitate spre cuvinte, altfel spus, lumea trebuie să se adapteze la cuvinte. Verbele performative care pot exprima valoarea ilocuţionară dată sunt: *a cere*, *a solicita*, *a ordona*, *a ruga*, *a invita*, *a sfătui* etc.

Actele promisive exprimă o situaţie în care vorbitorul se angajează să efectueze o acţiune. Se caracterizează prin orientarea dinspre realitate spre cuvinte. Verbele performative definite prin valoarea ilocuţionară proprie acestor acte de vorbire sunt: *a promite*, *a se angaja*, *a făgădui*, *a jura* etc.

Actele expresive exprimă starea psihologică sau atitudinea vorbitorului faţă de starea de lucruri descrisă de conţinutul propoziţional. Drept exemple de acte de vorbire expresive pot servi: felicitările, mulţumirile, scuzele etc. Verbele performative care exprimă valori ilocuţionare expresive sunt: *a mulţumi*, *a se scuza*, *a felicita*, *a saluta*, *a deplânge* etc.

Actele declarative au drept scop instaurarea unei stări de lucruri prin stabilirea unei corespondenţe directe între cuvinte şi realitate. Exemple de acte declarative sunt următoarele: numirea într-o funcţie, destituirea, arestarea, binecuvântarea, căsătoria, botezul etc. Caracteristic pentru actele de vorbire în cauză este faptul că, de obicei, pentru realizarea lor cu succes, este necesară existenţa unui cadru instituţional.

În această ordine de idei, autorii *Gramaticii limbii române* au preluat clasificarea lui J. Searle, adăugând la cele cinci tipuri de acte de vorbire de bază un al şaselea tip, şi anume: *actele de vorbire întrebare* (Gramatica limbii române, 2005, p. 699).

După cum putem observa, criteriul de bază în funcţie de care sunt clasificate actele de vorbire, atât în tipologia lui J. Austin, cât şi în cea a lui J. Searle, este scopul urmărit de locutor. Cu alte cuvinte, tipul de act de vorbire se stabileşte în funcţie de specificul forţei ilocuţionare care se asociază conţinutului propoziţional. Totuşi, pentru clasificarea actelor de vorbire este important nu doar specificul forţei ilocuţionare, ci şi anumite particularităţi ale conţinutului propoziţional exprimat prin enunţurile respective, precum şi contextul în care acestea sunt produse.

Astfel, dacă luăm în considerare factorii expuşi mai sus, intenţie comunicativă, conţinut propoziţional, context de producere, putem distinge următoarele patru tipuri de acte de vorbire, care, la rândul lor, înglobează mai multe subtipuri:

1. ***Actele de vorbire de tip informaţional***. Sunt actele care urmăresc vehicularea informaţiei în actul de comunicare. Cu ajutorul lor se comunică sau se obţin

informaţii. Prin urmare, conţinutul lor propoziţional reprezintă descrierea unei situaţii, eveniment, stări de lucruri din realitate.

Având drept funcţii de bază transmiterea şi obţinerea informaţiei, actele din clasa dată sunt de două subtipuri: *aserţiunea* (actele asertive) şi *întrebarea.* Actul realizat în cazul celor dintâi constă în a descrie lumea. Actele de al doilea tip au rolul de a întreba despre lume. Cu alte cuvinte, ele îi servesc locutorului pentru a-l întreba pe interlocutor despre ceva.

2. ***Actele de vorbire de tip acţional***. Sunt actele care vizează să impună realizarea unei acţiuni de către participanţii la interacţiune. Scopul lor este, astfel, de a-i orienta pe participanţii la actul de comunicare să realizeze anumite acţiuni. Actele de vorbire din clasa dată îi permit locutorului: să-l oblige pe interlocutor să realizeze o acţiune, să-i promită interlocutorului că el însuşi va realiza o acţiune, să-i propună interlocutorului să realizeze împreună o acţiune, să-l determine pe interlocutor să se prezinte undeva sau să participe la ceva, să-i ceară interlocutorului permisiunea de a realiza o acţiune, să-i permită sau să-i interzică interlocutorului să realizeze o acţiune.

Aşadar, clasa dată cuprinde următoarele subtipuri de acte de vorbire: *cererea* (actele de vorbire directive), *promisiunea* (actele de vorbire promisive), *propunerea*, *invitaţia*, *cererea de permisiune*, *permisiunea şi interdicţia.*

3. ***Actele de vorbire de tip expresiv***. Acestea reprezintă o manifestare în plan verbal a sentimentelor, emoţiilor şi a atitudinilor vorbitorului vizavi de o stare de lucruri verbalizată într-un conţinut propoziţional al enunţului respectiv. Conţinutul lor propoziţional comportă o descriere a relaţiilor emoţionale şi intelectuale stabilite între interlocutori în cadrul comportamentului lor social.

Din categoria dată fac parte următoarele subtipuri de acte de vorbire: *salutul*, *mulţumirea*, *scuza*, *complimentul*, *lauda*, *felicitarea*, *consolarea*, *condoleanţele*, *regretul*, *mustrarea*, *reproşul*, *dispreţul*, *acuzaţia*, *insulta*, *blestemul* etc. Actele de vorbire din clasa dată au ca mărci ilocuţionare verbe precum: *a mulţumi*, *a lăuda*, *a felicita*, *a regreta*, *a reproşa*, *a critica*, *a acuza*, *a blestema* etc.

4. ***Actele de vorbire de tip declarativ***. Sunt actele care provoacă, instituie o nouă stare de lucruri prin faptul de a declara ceva într-un anumit cadru instituţional. Conţinutul lor propoziţional descrie o acţiune realizată prin simpla rostire a unui enunţ. Actele date comportă anumite trăsături care le individualizează în raport cu toate celelalte tipuri de acte de vorbire. Astfel, spre deosebire de actele de vorbire de tip informaţional, ele nu descriu lumea, ci o schimbă. În acelaşi timp, în comparaţie cu actele de tip acţional ele nu presupun decât o acţiune realizată prin mijloace verbale, şi nu o acţiune care să se producă în realitate prin implicarea fie a unuia dintre interlocutori, fie a ambilor participanţi la actul de comunicare. Prin faptul că presupun realizarea

unei acţiuni doar prin rostirea unui enunţ, actele date se apropie de cele de tip expresiv, diferă însă de acestea din urmă prin aceea că sunt dependente de contextul situaţional al comunicării în cea mai mare măsură: îndeplinirea lor reclamă un anumit cadru instituţionalizat.

Clasa dată include actele realizate prin declaraţiile făcute în cadrul unor ceremonii (botezul, căsătoria), declaraţii ale autorităţilor statului (declararea războiului), formule care însoţesc angajarea, disponibilizarea sau diferite sentinţe (numirea, destituirea din post, arestarea, condamnarea), formule testamentare etc. Există un număr mare de verbe performative specifice acestei clase de acte de vorbire: *a abandona*, *a abdica*, *a acorda*, *a anula*, *a aproba*, *a aresta a autoriza*, *a binecuvânta*, *a blagoslovi*, *a boteza*, *a concedia*, *a condamna*, *a conferi*, *a contramanda*, *a convoca*, *a declara*, *a decreta*, *a demisiona* etc.

Considerăm că cercetările întreprinse asupra comportamentului discursiv al actelor de vorbire, clasificarea propusă în cele de mai sus este relevantă atât pentru caracterizarea actelor de vorbire ca entităţi minimale ale comunicării, cât şi, mai ales, pentru înţelegerea şi explicarea modului în care actele de vorbire se integrează în structura interacţiunii conversaţionale. Aceste aspecte pot fi puse în evidenţă printr-o abordare funcţională, dialogică a actelor de vorbire.

În concordanță cu ideea despre *codul deontologic* ca un tip de text, și anume cu definirea acestui tip de text ca un set de reguli și principii pe care se bazează o profesie, putem afirma că acest tip de text are ca temelie actele ligvistice specifice. Suntem de părerea că actul de vorbire, pe care îl vom identifica în codul deontologic exprimă în majoritatea cazurilor o obligație. După cum cunoaștem, actul de vorbire este unitatea de bază a descrierii lingvistico-programtice, care studiază folosirea limbii în context situațional. În cazul nostru, actul de vorbire specific codului deontologic este actul performat prin utilizarea limbii într-o stuație concretă, de exemplu, secvențele codurilor deontologice produse au o intenție comunicativă (obligație), într-un context determinat. Printre structurile sintactice și funcțiile pragramtice ale codurilor deontologice din domeniul sociouman, în unele cazuri atestăm *imperativul*, ca structură sintactică și *obligația*, ca funcție pragmatică în cadrul acestui tip de text. Pentru a sesiza actul lingvistic folosit în codurile deontologice, în analiza noastră vom face referire la mai multe tipuri de indicatori:

- lexicali (folosirea dominantă a unor lexeme);
- sintactici (modul și timpul verbelor);
- prozodici (intonația cu care se citesc regulile și principiile codurilor deontologice).

Ajungem la concluzia că orice expresie lingvistică reprezintă un act, în cazul codurilor deontologice fiind echivalentă cu acele reguli și principii pe care se bazează codurile deontologice din domeniul sociouman.

Concluzii

Teoria actelor de vorbire a contribuit esențial la reconsiderarea postulatului conform căruia scopul principal al limbajului este acela de a descrie lumea, iar enunțurile trebuie evaluate ca false sau adevărate.

În concordanță cu ideea despre actele de vorbire, actul lingvistic este categoria care scoate din umbră dimensiunile analizei realizate în prezentul articol. În cazul de față vom recurge la analiza tipologică-textuală, prin care vom defini actele lingvistice ce stau la baza constituirii codurilor deontologice din domeniul sociouman.

Teoria actelor lingvisticii ne focusează atenția pe responsabilitatea fiecăruia dintre noi, în calitate de emițători sau receptori să alegem acele elemente lingvistice, care vor contribui la definirea tipului de act lingvistic prezent într-un anumit cod deontologic din domeniul sociouman.

Referinţe bibliografice:

1. AUSTIN, John Langshaw. *Cum să faci lucruri cu vorbe.* Piteşti: Editura Paralela 45, 2005. 151 p.

2. *Gramatica limbii române.* Vol. II: Enunţul. Bucureşti: Editura Academiei Române, 2005. 712 p.

3. SEARLE, John Rogers. Classification of Illocutionary Acts. În: *Language in Society.* Vol. 5, No. 1, 1976, pp. 1-23.

Notă: Articol elaborat în cadrul subprogramului de cercetare 010301 „Perspective interdisciplinare asupra fenomenelor de confluență și de confruntare în domeniile lingvistic, literar și folcloric în spațiul basarabean ca limes civilizațional și frontieră geopolitică”, Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu” al USM.

CZU: 82.0:81’22
https://doi.org/10.52505/lecturi.2025.07.12

RĂZBOAIELE MEMORIEI ȘI SEMIOCIDUL (CRIZA FUNCȚIEI SIMBOLICE ÎN CULTURA OCCIDENTALĂ CONTEMPORANĂ)

Ion PLĂMĂDEALĂ
Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu” al USM
ORCID: https://orcid.org/0000-0003-3403-4017

Rezumat. *Articolul propune o analiză a fenomenului pe care îl denumesc* semiocid *– distrugerea funcției simbolice a culturii – în contextul crizei memoriei colective din societățile occidentale contemporane. Conceptul este extrapolat din biosemiotica lui Ivar Puura și rearticulat în cadrul semioticii culturale* (*Yuri Lotman*), *în dialog cu studiile memoriei. Demersul se înscrie într-o perspectivă transdisciplinară care integrează antropologia simbolică*, *filosofia politică și critica ideologică. Lucrarea dezvoltă o tipologie a semiocidului* (*mnemonic*, *afectiv-identitar și ontologic*) *și analizează cazuri relevante de rescriere a canonului și epurare simbolică în domeniul educației și literaturii.*

Cuvinte-cheie: *războaiele memoriei*, *semiocid*, *desimbolizare*, *prezentism*, *semiosferă*, *explozie culturală*, *identitate culturală*, *educație și canon.*

The Wars of Memory and Semiocide (The Crisis of the Symbolic Function in Contemporary Western Culture)

Abstract. *This paper offers an analysis of the phenomenon I designate as semiocide – the destruction of the symbolic function of culture – in the context of the crisis of collective memory in contemporary Western societies. The concept is extrapolated from Ivar Puura’s biosemiotics and rearticulated within the framework of cultural semiotics* (*Yuri Lotman*), *in dialogue with memory studies. The approach is situated within a transdisciplinary perspective that integrates symbolic anthropology*, *political philosophy*, *and ideological critique. The study develops a typology of semiocide* (*mnemonic*, *affective-identitarian*, *and ontological*) *and analyzes relevant cases of canon rewriting and symbolic purging in the fields of education and literature.*

Keywords: *memory wars*, *semiocide*, *desymbolization*, *presentism*, *semiosphere*, *cultural explosion*, *cultural identity*, *education and canon.*

În ultimele decenii, conflictele simbolice din Occident, cunoscute generic drept „războaie culturale", au extins mizele tradiționale (religie, sexualitate, drepturi civile) către un nou câmp de luptă: interpretarea și gestionarea trecutului. Cine are dreptul să-l povestească? Ce anume trebuie onorat, ce trebuie stigmatizat sau șters? Statui demolate, opere de artă vandalizate, manuale și texte clasice rescrise, alături de diverse coduri de vorbire permisă și liste de lecturi obligatorii, toate arată că memoria colectivă a devenit o frontieră strategică a dezbaterilor și confruntărilor publice.

În intervenția de față îmi propun să aduc în discuție un fenomen care, în opinia mea, afectează profund matricea simbolică a civilizației occidentale contemporane, și anume destructurarea funcției semnificante a culturii – proces pe care îl voi desemna prin termenul *semiocid*. Conceptul a fost introdus de paleontologul Ivar Puura, afiliat Școlii Semiotice de la Tartu, pentru a desemna distrugerea sistemelor de semne esențiale pentru supraviețuirea și identitatea unei specii sau comunități. În formularea sa, semiocidul este „o situație în care semnele și poveștile semnificative pentru cineva – fie persoană, fie comunitate – sunt distruse din cauza răutății sau neglijenței altcuiva, furând astfel o parte din identitatea celui dintâi" (Puura, 2013, p. 152). În demersul de față, voi extrapola acest concept din domeniul biosemioticii la cel al studiilor culturale aplicându-l asupra proceselor de erodare a memoriei colective și a cadrului simbolic al identității.

Pornind din perspectiva semioticii culturale a lui Iuri Lotman și a „studiilor memoriei", propun o lectură integrată a războaielor memoriei – ca luptă narativă pentru controlul trecutului – și a semiocidului, ca proces de disoluție a cadrului simbolic al identității culturale. În acest mod, voi evidenția succint o dinamică culturală complexă ce afectează simultan spațiul educațional, discursul public și cultura literar-artistică din democrațiile liberale occidentale ale ultimelor decenii.

În plan istoric, războaiele culturale și cele ale memoriei sunt efecte ale unei mutații postbelice în imaginarul societăților occidentale. În modernitatea clasică, imaginarul instituant al comunităților europene a fost articulat în jurul mitologiei naționale: o construcție simbolică ce oferă coeziune memoriei istorice și legitimitate – identității colective. După 1945, însă, acest imaginar a fost reconfigurat prin ceea ce Russell Ronald Reno numește „paradigmă a slăbirii" (Reno, 2019), caracterizată de relativism axiologic, proceduralism tehnocratic, neutralizarea transcendenței, deschiderea frontierelor – toate elemente ale unui proiect politic menit să prevină reîntoarcerea totalitarismului și a conflagrațiilor mondiale. Paradoxal însă, rezultatul principal al paradigmei slăbirii a fost disoluția solidarităților sociale, simbolice și un vid identitar – toate stimulate de revoluția digitală și de noile regimuri afective ale hipermodernității în care trăim.

Etosul noutății permanente, al „actualizării continue", al redefinirii valorilor în funcție de imperativele prezentului a devenit norma hegemonică. Ca urmare, în loc să consolideze spațiul sociocultural, această dezafiliere simbolică a generat, mai ales după 1990, o dinamică explozivă, în care tot ceea ce ține de tradiție este perceput ca obstacol, iar distrugerea sa – ca semn al progresului. În acest context, modelul lotmanian al „exploziei culturale", înțeleasă ca suspendare a codurilor dominante și reconfigurare bruscă a semnificației, devine esențial.

În evoluția sa modernă, cultura occidentală, modelată de moștenirea greco-romană, a cultivat echilibrul, reforma graduală și continuitatea prin înnoire. Prin contrast, în tradiția culturală răsăriteană, în special cea rusă, a predominat istoric o logică binară, structurată în opoziția stagnare sau catastrofă (Лотман (Lotman), 1992). Această paradigmă a rupturii radicale, asociată originar spațiului est-european, s-a grefat treptat pe cultura occidentală începând cu anii '70, marcați de ascensiunea curentelor contraculturale, intensificându-se semnificativ în perioada recentă. În acest nou cadru, modelul reformei graduale a fost înlocuit de mutații accelerate ale codurilor culturale, iar trecutul nu mai este asumat ca resursă de continuitate, ci repudiat în numele unor gnoze seculare cu funcție soteriologică.[1]

În continuare, voi distinge sumar trei tipuri de semiocid: mnemonic, afectiv-identitar și ontologic, ordonate în funcție de nivelurile structurale ale semnificației afectate – de la deformarea registrelor interpretative până la anularea ontologică a semnului. Criteriul este semiotic, referitor la gradul de ruptură a legăturii dintre semn, memorie și generarea de sens.

Semiocidul mnemonic desemnează destructurarea deliberată a memoriei culturale, afectând conținuturile, mecanismele și ritualurile de rememorare colectivă. Așa cum îl propun aici, din perspectiva semioticii culturale și a conflictelor simbolice contemporane, acest concept prezintă unele convergențe cu noțiunea de „mnemocid" vehiculată în studiile memoriei instituționale. Astfel, Aleida Assmann, în lucrarea *Forme ale uitării* (Assmann a, 2014, p. 141;

[1] Prin *gnoze seculare cu funcție soteriologică* înțeleg forme ideologice moderne care, deși se revendică de la raționalitate și progres, funcționează într-un registru analog gnosticismului religios: identifică o lume coruptă structural (ordinea existentă, trecutul, tradiția), postulează revelarea unui adevăr ascuns (sub forma ideologiilor de eliberare) și promit o mântuire simbolică prin epurare, anulare sau reconfigurare totală a sensului. Aceste credințe seculare se manifestă, în societățile occidentale „emancipate" de structurarea religioasă eteronomă a spațiului social, în discursurile identitare, în *cancel culture*, în prezentismul moralizator sau în politicile memoriei punitive. Din perspectivă teoretică, această interpretare poate fi pusă în dialog cu analiza lui E. Voegelin asupra ideologiilor moderne cu structură gnostică (2003), cu observațiile lui M. Gauchet (1985) privind funcția religioasă secularizată a politicii, ale lui P. Bruckner (2006) privind autoflagelarea morală a Occidentului și internalizarea vinovăției istorice prin politici instituționale, ale lui Fr. Furedi despre prezentismul justițiar (2024) și, mai recent, cu lecturile lui J.-Fr. Braunstein (2022) și John McWhorter (2021), care analizează fenomenul „woke" ca pe o religie seculară a elitelor progresiste.

Assmann b, 2016), descrie mnemocidul ca o formă extremă de „uitare represivă", aplicabilă contextelor post-genocidare, în care memoria victimelor este sistematic negată sau suprimată din spațiul public și din arhiva istorică.

Pentru a înțelege cum se manifestă concret semiocidul mnemonic, este instructiv să examinăm politicile educaționale. Lucrări recente despre memorie și educație arată că învățământul istoric din țările occidentale a devenit un instrument de inginerie socioculturală, urmărind să modeleze elevul în spiritul unor valori contemporane precum justiția socială, incluziunea și diversitatea. Manualele de istorie abandonează narațiunile naționale integratoare în favoarea unor perspective fragmentare, focalizate pe grupuri victimizate, iar trecutul este descris ca o serie nesfârșită de opresiuni atribuite popoarelor europene. Educația istorică devine un vehicul de inoculare ideologică. Se produce o „dezmoștenire a tinerilor de trecutul lor", precum descrie acest proces Frank Furedi în cartea sa recentă *Războiul împotriva trecutului*: *De ce Occidentul trebuie să lupte pentru istoria sa* (Furedi, 2024, p. 197).

Uniunea Europeană, prin dispozițiile emise de Consiliul Europei, promovează o pedagogie istorică axată pe valori transnaționale, în care trecutul este privit printr-o grilă moralizatoare și supranațională (Williams, 2022). Narațiunea istorică este deconstruită, cronologia dislocată, iar accentul se mută de pe cunoaștere către așa-numitele „competențe afective", cum ar fi empatia, spiritul critic față de propria tradiție și o conștiință vinovată pentru erorile strămoșilor.[2]

În România, Mircea Platon identifică tendințe similare în reformele educaționale recente, o campanie împotriva culturii naționale orchestrată de ceea ce el numește, metaforic, „Cominternul educațional": o rețea globală de influență care impune limbaje, standarde și obiective deconectate de la specificul istoric și antropologic local pe care le cultiva odinioară educația clasică. Noua educație, digitalizată și standardizată, nu transmite o memorie vie, ci anulează afectiv apartenențele. Elevii sunt formați într-un prezentism politizat și tehnologic[3] lipsit de repere stabile, devenind, în formularea lui Platon, „tineri senili cu memoria obliterată" și fără legături afective cu propria civilizație (Platon, 2022, p. 6).

---

[2] Expresia „competențe afective" se regăsește în diverse documente de politică educațională pentru a desemna un set de abilități emoționale și relaționale – precum empatia, exprimarea sentimentelor, deschiderea față de alteritate sau conștientizarea traumei – cultivate în educația generală în locul transmisiunii memoriei culturale și a patrimoniului simbolic național. Această deplasare a accentului de la cunoașterea intelectuală și istorică spre valorizarea afectelor se înscrie în etosul culturii terapeutice contemporane focalizate pe fragilitate, vulnerabilitate și siguranța psihologică.

[3] Frank Furedi definește „prezentismul" ca tendința de a judeca trecutul exclusiv prin valorile, sensibilitățile și criteriile morale ale prezentului, ceea ce duce la respingerea moștenirii istorice și la instaurarea unui regim cultural dominat de moralizare retroactivă și de amnezie dirijată (Furedi, 2024, pp. 89-119).

Dincolo de nivelul cognitiv sau instituțional al reconfigurării memoriei, constatăm aici o formă de semiocid afectiv-identitar. Ținta sa nu este conținutul explicit al memoriei, ci relația emoțională cu trecutul. Tinerii sunt educați în paradigma fluidității identitare, a dezrădăcinării și a individualismului moral. Tradițiile sunt reinterpretate ca surse de oprimare, iar cultura națională e prezentată adesea ca un ansamblu de constrângeri retrograde – xenofobe, patriarhale, „eurocentrice" ș.a.m.d.

Dacă în semiocidul mnemonic și cel afectiv-identitar memoria este distorsionată sau delegitimată afectiv, în semiocidul ontologic asistăm la o destructurare radicală, care atinge însuși fundamentul semiozei culturale.[4] Printre practicile cele mai vizibile ale acestui tip de semiocid se numără rescrierea operelor literare consacrate – un fenomen care a luat amploare în ultimii ani.

Un caz emblematic de semiocid ontologic este rescrierea operelor lui Roald Dahl, inițiată în 2023 de editura Puffin sub coordonarea unor așa-numiți „cititori de sensibilitate" (*sensitivity readers*). Intervențiile acestora din urmă nu se limitează la corectări stilistice sau precizări de termeni, ci implică o reconfigurare profundă a textului original, în acord cu imperativele progresismului *woke*. Descrierile aspectului fizic, aluziile la gen și sex, trăsăturile comportamentale ale personajelor, precum și referințele culturale mai pregnante (menționea unui personaj ca fiind „țigancă", toponimul „Africa" ș.a.) au fost eliminate sau redactate, în numele unei pretinse „incluzivități" generoase. Expresii precum „gras", „urât" sau „nebun" au fost înlocuite sau șterse pentru a nu produce disconfort psihologic, la fel termeni precum „diavol", „blestemat", „iad" au fost parafrazați sau înlăturați pentru a evita încărcătura religioasă (Simpson, 2023a).

Un exemplu neobișnuit și revelator de intervenție ideologică în opera lui Dahl reprezintă modificarea romanului *Matilda*. În versiunea originală a romanului, eroina citește cu pasiune cărți de Rudyard Kipling și Joseph Conrad. În edițiile revizuite, însă, acești autori au fost eliminați, fiind înlocuiți cu figuri considerate mai reprezentative pentru sensibilitățile actuale, precum Maya Angelou sau Kazuo Ishiguro. Asistăm astfel la o formă remarcabilă de recondiționare a procedeului *mise en abyme*: editura elimină dintr-o carte pentru copii cărțile și autorii citiți de personajul principal. Kipling și Conrad, astăzi percepuți de o parte a elitelor culturale drept simboluri ale colonialismului european, sunt „anulați" în mod discret, dar eficient, din universul narativ al lui Roald Dahl.

---

[4] În accepția lui Yuri Lotman, „semioza culturală" desemnează procesul prin care cultura produce, transmite și transformă sensuri într-o semiosferă – un spațiu simbolic autoreglat, în care semnele sunt generate, contextualizate și interpretate. Cultura funcționează astfel ca un sistem semiotic dinamic, în care semioza presupune nu doar codificarea informației, ci și o relație vie între memorie, tradiție și inovație (Лотман, 1992).

Prin toate acestea, textul revizuit devine o entitate nouă, un simulacru care uzurpă autoritatea simbolică a originalului. Avem aici o formă de *semiocid ontologic*, în sensul în care îl propun în articolul de față, anume un proces care afectează nu doar conținutul ideologic sau expresiv al operei, ci însăși ființa ei simbolică – rolul său de purtător al unei identități estetice și memoriale colective.

Rescrierea lui Dahl nu este un caz izolat, ci parte a unui fenomen mai larg, care implică și alți autori clasici: Agatha Christie (Hall, 2023), Ian Fleming (Simpson, 2023b), Shakespeare (Brown, 2023; Franklin, 2025; Caballero, 2015; Holtham, 2015) ș.a. Acesta din urmă nu în sens direct, ci prin regie, cenzură educațională, marginalizare în programa școlară și recontextualizare ideologică.

În toate aceste cazuri, canonul este remodelat nu prin dialog critic, ci prin eliminare sau rescriere. Funcția simbolică a operei de a media între epoci, de a păstra o sensibilitate estetică și de a invita la reflecție este înlocuită cu o funcție ideologică prescriptivă. În loc să funcționeze ca spațiu de confruntare cu alteritatea, literatura este transformată într-un instrument de reglare simbolică resentimentară și de îndoctrinare ideologică.

Din perspectiva semioticii culturale, procesul constituie o rupere a filiației intergenerаționale: versiunile clasice ale operelor sunt eliminate din circuit, iar tinerii nu mai au acces la limbajul și universul valoric al epocilor trecute. Intrăm într-o realitate profund orwelliană. În romanul *1984*, nouvorba era menită să reducă inventarul cuvintelor făcând imposibilă exprimarea ideilor disidente. În mod similar, rescrierea actuală a clasicilor restrânge deliberat orizontul limbajului literar, astfel încât ideile, etosul, registrele afective percepute ca subversive de către cenzorii de sensibilitate să devină indicibile. Așadar, este mai mult decât o cenzură tradițională, este un *proces de formatare anticipativă a conștiințelor*, prin care literatura e remodelată pentru a garanta conformitatea afectivă și ideologică înainte ca cititorii să intre în contact cu ea.

În concluzie, fenomenul semiocidului, pe care l-am ilustrat sumar prin practici de rescriere, anulare sau reinterpretare agresivă a semnelor culturale, este un simptom al crizei culturii ca spațiu de semioză, de memorie și de instituire a sensului.

Asistăm la o fază avansată a desimbolizării, un proces în care instituțiile, discursurile publice și cele academice, valorile morale și patrimoniul estetic sunt golite treptat de conținut simbolic și rescrise sub impulsul conjugat al neoliberalismului, tehnocratismului și ideologiilor identitare (Gauchet, 2024). Trecutul este tratat ca un „dosar problematic”, care trebuie revizuit, șters sau reprogramat în funcție de imperativele ortodoxiilor progresiste promovate de „capitaliștii simbolici”, precum îi numește Musa al-Gharbi (al-Gharbi, 2024).

Criza semnificației este dublată de o dezmoștenire simbolică structurală: sub presiunea elitelor culturale și universitare, cultura occidentală tinde să se disocieze de propriile repere fondatoare. Canonul, patrimoniul, limbajul public sunt tot mai frecvent rescrise sau epurate pentru a corespunde unei noi ordini simbolice, adesea instabilă și moralizatoare. Această mutație nu este pur academică: ea are consecințe sociale directe, între care polarizarea ideologică, dezorientarea identitară și criza de legitimitate a instituțiilor culturale sunt cele mai vizibile în momentul de față (Fourquet, 2019; Klein, 2020; Lind, 2020; Murray, 2022).

În planul semioticii culturale, semiocidul revelează o instabilitate profundă a semnului, care nu mai poate funcționa ca purtător de memorie, ci doar ca obiect al resemnificării ideologice. Monumentul, opera artistică, textul, sărbătorile naționale – toate devin locuri de dispută și de reconfigurare continuă, își pierd rolul de repere ale continuității istorice și culturale.

Prin toate acestea, cultura încetează să funcționeze ca semiosferă coerentă, în sensul lotmanian, și se transformă într-un spațiu centrifug și exploziv, în care coerența e înlocuită cu ciocnirea permanentă între semne concurente. Prin disoluția națiunii, ca regim politic și formă de reprezentare simbolică a transmisiunii și perenității, spațiul public devine scena unor confruntări tot mai violente între triburi identitare, angajate într-o luptă pentru hegemonia morală și axiologică asupra memoriei colective, asupra limbajului și asupra instituțiilor. Într-o asemenea cultură, semnele nu transmit narațiunile trecutului, iar semnificația se produce aproape exclusiv în prezent, sub presiunea afectivă și politică a momentului.

În câmpul studiilor literare, semiocidul provoacă nu doar o ruptură dintre text și tradiție, ci și reconfigurarea profundă a exercițiului hermeneutic, prin marginalizarea criteriilor estetice și subordonarea lecturii unor grile ideologice reducționiste. Practicile de rescriere, eliminare sau discreditare a operelor clasice, autodafeul sau punerea la index a unor cărți etc., afectează funcția transgresivă a ficțiunii, capacitatea ei de a negocia ambiguități, contradicții, zone de tensiune etică. Într-un regim dominat de logica semiocidului, literatura și studiile literare devin un spațiu disciplinar în care valoarea operei este măsurată prin conformitatea cu prescripțiile ideologice și identitare dominante.

Dacă în epoca sovietică am cunoscut, din interior, cum arată epurarea memoriei colective și rescrierea istoriei, dictată de utopia comunistă, astăzi asistăm la versiuni de semiocid soft, justificate prin imperativele emancipării, egalității și incluziunii diversitare.

În lumina constatărilor anterioare, într-un climat marcat de amnezie instituționalizată, prezentism politizat și desimbolizare, singura alternativă la colapsul funcției simbolice a culturii și la ruptura continuității civilizaționale

rămâne reconstituirea unei semiosfere coerente. O asemenea semiosferă, întemeiată pe echilibrul viu între continuitate și transformare, între pluralism și coeziune narativă, nu exclude alteritatea, ci o integrează critic fără a sacrifica identitatea și apartenența la o tradiție și o memorie culturală comună.

Referinţe bibliografice:

1. al-GHARBI, Musa. *We Have Never Been Woke*: The Cultural Contradictions of a New Elite. New York: Princeton University Press, 2024. ISBN: 978-0691232607.

2. ASSMANN a, Aleida. *Formen des Vergessens.* Göttingen: Wallstein Verlag, 2016. ISBN: 978-3-8353-1875-6.

3. ASSMANN b, Aleida. *Forms of Forgetting*, 1 octombrie, 2014. Disponibil: https://h401.org/2014/10/forms-of-forgetting/7584/ [accesat 2025-05-18].

4. BRAUNSTEIN, Jean-François. *La religion woke*: *La nouvelle croisade des identitaires.* Paris: Grasset, 2022. ISBN: 978-2246830313.

5. BROWN, D.S. *Shakespeare's White Others.* Cambridge University Press, 2023. ISBN: 978-1-009-38416-2.

6. BRUCKNER, Pascal. *La tyrannie de la pénitence*: *Essai sur le masochisme occidental.* Paris: Grasset, 2006. ISBN: 78-2-253-12183-l.

7. CABALLERO, Lucia. *It's time to take the curriculum back from dead white men.* The Conversation, 8 mai 2015. Disponibil: https://theconversation.com/its-time-to-take-the-curriculum-back-from-dead-white-men-40268?ref=quillette.com [accesat 2025-01-03].

8. FOURQUET, Jérôme. *L'Archipel français*: *Naissance dune nation multiple et divisée.* Paris: Seuil, 2019. ISBN: 978-2021406023.

9. FRANKLIN, Cory. *The assault on Shakespeare impoverishes the world.* The Spiked, 3 aprilie 2025. Disponibil: https://www.spiked-online.com/2025/04/03/the-assa10. FUREDI, Frank. *The War Against the Past*: *Why The West Must Fight For Its History.* Polity, 2024. ISBN: 978-1509561254.

11. GAUCHET, Marcel. *Le désenchantement du monde. Une histoire politique de la religion.* Paris: Gallimard, 1985. ISBN: 978-2070329434.

12. GAUCHET, Marcel. *Le nœud democratique. Aux origines de la crise néolibérale.* Paris: Gallimard, 2024. ISBN: 9782073085313.

13. HALL, Rachel. *Agatha Christie novels reworked to remove potentially offensive language.* The Guardian, 26 martie 2023. Disponibil: https://www.theguardian.com/books/2023/mar/26/agatha-christie-novels-reworked-to-remove-potentially-offensive-language [accesat 2025-22-04].

14. HOLTHAM, J. *Do We Even Need to Say This? Yes*, *Shakespeare Belongs on the Curriculum.* American Theatre, 15 iunie 2015. Disponibil: https://www.americantheatre.org/2015/06/15/do-we-even-need-to-say-this-yes-shakespeare-belongs-on-the-curriculum/ [accesat 2025-14-04].

15. KLEIN, Ezra. *Why We're Polarized.* Avid Reader Press, 2020. ISBN: 978-1476700328.

16. LIND, Michael. *The New Class War. Saving Democracy from the Managerial Elite.* Portfolio/Penguin, 2020. ISBN: 9780593083697.

17. McWHORTER, John. *Woke Racism*: *How a New Religion Has Betrayed Black America*. Avery: New York: Portfolio/Penguin, 2025. ISBN: 9780593713297.

18. MURRAY, Douglas. *The War on the West*. Broadside Books, 2022. ISBN: 978-0063162020.

19. PLATON, Mircea. *Cominternul educațional și deșcolarizarea digitală.* București: Editura Ideea Europneană, 2022. ISBN: 978-606-594-922-5.

20. PUURA, Ivar. Nature in our memory. *Sign Systems Studies*. 2013, nr. 41(1), pp. 150-153.

21. RENO, R.R. *Return of the Strong Gods. Nationalism*, *Populism*, *and the Future of the West.* Regnery Gateway, 2019. ISBN: 978-1621578000.

22. SHAFFI, Sarah. *James Bond novels to be reissued with racial references removed*. The Guardian, 27 februarie 2023. Disponibil: https://www.theguardian.com/books/2023/feb/27/james-bond-novels-to-be-reissued-with-racial-references-removed#:~:text=Ian%20Fleming%20Publications%20Ltd%2C%20which,a%20number%20of%20minor%20characters [accesat 2025-22-03].

23. SIMPSON a, Craig. *James Bond books edited to remove racist references*. The Telegraph, 25 februarie 2023. Disponibil: https://www.telegraph.co.uk/news/2023/02/25/james-bond-books-edited-remove-racist-references/ [accesat: 2025-12-05].

24. SIMPSON b, Craig. *Roald Dahl books rewritten to remove language deemed offensive*. The Telegraph, 17 feb. 2023. Disponibil: https://www.telegraph.co.uk/news/2023/02/17/roald-dahl-books-rewritten-offensive-matilda-witches-twits/ [accesat 2024-10-03].

25. WILLIAMS, Joanna. *The Politicisation of History Teaching in Europe*. London: Civitas – Institute for the Study of Civil Society, 2022. Disponibil: https://www.civitas.org.uk/publications/the-politicisation-of-history-teaching-in-europe/ [accesat 2024-10-03].

26. ЛОТМАН, Ю. М. *Культура и взрыв.* М.: Гнозис, 1992. ISBN: 5-01-003843-9.

Notă: Articol elaborat în cadrul subprogramului de cercetare 010301 „Perspective interdisciplinare asupra fenomenelor de confluență și de confruntare în domeniile lingvistic, literar și folcloric în spațiul basarabean ca limes civilizațional și frontieră geopolitică”, Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu” al USM.

CZU: 82.0:801.73
https://doi.org/10.52505/lecturi.2025.07.13

SACRUL: REPREZENTĂRI ȘI SISTEME CONCEPTUALE

Oxana GHERMAN
Istitutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu” al USM
ORCID: https://orcid.org/0000-0001-7366-2599

Rezumat. *Prezentul articol expune câteva perspective asupra unor modificări diacronice în câmpul de semnificații ale conceptului sacru, pornind de la sensurile lui originare. Noțiunea este studiată prin prisma studiilor unor redutabili antropologi, filosofi ai religiei precum Ernst Cassirer, Gilbert Durand, Robert Muchembled, Denis de Rougemont, Jean-Jaques Wunenburger* ș.a. *Se constată astfel că ambivalența semantică a noțiunii sacru, având un fond precreștin, se păstrează în substraturile semnificante ale simbolurilor sacre. Autoarea urmărește felul cum se nuanțează ideea sacrului în evoluția concepțiilor asupra dualității bine-rău în gândirea religioasă.*
Cuvinte-cheie: *sacru, ambivalență, bine, rău, dualitate, religie.*

The Sacred: Representations and Conceptual Systems

Abstract. *This article presents some perspectives on diachronic changes in the field of meanings of the sacred concept, starting from its etymology, its original meanings. The notion is studied through the prism of the studies of some romarkable anthropologists, philosophers of religion such as Ernst Cassirer, Gilbert Durand, Robert Muchembled, Denis de Rougemont, Jean-Jaques Wunenburger etc. It is thus found that the semantic ambivalence of the notion sacred, originating from a pre-Christian background, is preserved in the significant substrata of sacred symbols. The author traces the way in which the idea of the sacred is nuanced in the evolution of conceptions of good and evil in religious thinking.*
Keywords: *sacred, ambivalence, good, evil, duality, religion.*

Semnificațiile sacrului au fost explorate, începând cu secolul al XVIII-lea, în diverse sfere de investigație (teologie, istorie a religiilor, filosofie, antropologie, sociologie, semiotică ș.a.). Bivalența noțiunii are origini precreștine. Cuvântul *sacru*, provenit din latinescul *sacer*, avea inițial proprietăți semantice opuse, însemnând și „dedicat divinității”, „sacralizat”, „ceresc”, dar și „predestinat sacrificiului, distrugerii”, „blestemat”, „nenorocit”, „execrabil”. În ambele

sensuri, sacrul era pus sub semnul interdicției. Figurile zeităților trezeau omului sentimente contrare: „divinitățile furtunii protejează de fulgere, dar și fulgeră; ele ținând pe rând de fascinație (*fascinendum*) și de teroare (*tremendum*)" (Durand, 1999, p. 183). În „dialog" cu aceste forțe, oamenii recurgeau la gesturi extreme, care presupuneau transgresarea umanului prin sacrilegiu. Orice tip de jertfă însemna deopotrivă „binecuvântare" și „blestem". Locurile, ființele și obiectele implicate în practicile ritualice erau delimitate în sferele vieții cotidiene.

În jurul fiecărui obiect investit, printr-un act sacrificial sau revelatoriu, cu proprietăți sacre, se impunea un sistem de restricții. Conform unor surse, *sacru* însemna inițial „ceea ce nu poate fi atins fără a întina sau ceea ce nu poate fi atins fără a fi întinat" (Nicolescu, 1999, p. 148). Cu privire la aceasta, filosoful german Ernst Cassirer explică: „A touch of the Divine is just as dangerous as a touch of physically impure things, the sacred and the abominable are one and the same level. The «infection of holiness» produces the same results as the «pollution of unclearness»" (Cassirer, 1956, p. 137). Sentimentul religios răspunde, de la bun început, unuia dintre cele mai profunde instincte umane – instinctul morții. Tot ce depășește cunoașterea, înțelegerea, experiența omului este catalogat drept *tabu*, asociat transcendentului, însemnând un potențial pericol de moarte. Ca exemplu, filozoful evocă sistemul de tabuuri al localnicilor din insulele Polineziene. Pentru aceștia, este considerat *tabu* un om care a comis o crimă și un copil nou-născut (în prima lui zi de viață), or ceilalți se pot contamina de esența lor prin atingere; în același sens, oamenilor le este interzis se pronunțe numele morților, dar și numele unor conducători consacrați. Obiectele și ființele etichetate ca fiind *tabu* sunt purificate ritualic înainte de a fi atinse (botezul este una din practicile de purificare a trupului, înainte ca omul să fie primit într-o anumită comunitate religioasă).

În societatea romană, cuvântul *sacer* desemna persoana care a comis o crimă contra religiei sau a statului (ordinea socială era structurată pe fundamentele „ordinii divine") și care era expulzată din comunitate din acest motiv (Caillois, 1997, p. 39). Impuritatea criminalului (a cauzat/contactat cu moartea, deci este o sursă a necurăției) care a depășit limitele umanului, îl face *sacru* și întrucât necurăția lui este virulentă, el este separat, izolat. Cuvântul latinesc *sanctus*, de asemenea, marca ceea ce este protejat, ferit de orice contact. Termenul latinesc opus, *profanus* (*fanum* – „sanctuar, templu"), semnifica „cei care ce se află în afara templului", dar și „dedicat templului"; în ierarhia socială, aristocrația se situa în templu, cei fără rang social – în fața templului, în exterior (*profanum*). Cuvântul intră în circulație cu sensul de „în afara domeniului sacrului, dar în legătură cu sacrul", ca mai apoi să însemne „comun, obișnuit" și „neinițiat, nelegiuit" sau „ticălos, spurcat" (Codoban, 1998, p. 52). Fiecare noțiune din opoziția sacru-profan conținea la origine

sensul de „separat, izolat", sensuri care s-au păstrat în credințele și obiceiurile religioase prin care sacrul și profanul sunt considerate două sfere etanșe, delimitate prin reguli și restricții. Schimbarea de atitudine a omului față de anumite ființe/ locuri/ fenomene/ obiecte poate fi cauzată de un eveniment excepțional: locul unde un grec este lovit de trăsnet devine pentru el sacru: „pus de o parte" (*téménos*) și nu trebuie călcat (*abaton*) (Wunenburger, 1999, p. 63). Dacă interdicția separă sacrul de profan, încălcarea ei e o cale de transgresare, de acces către sacru.

Până la etapa în care conotația peiorativă dispare și cuvântul *sacru* e utilizat doar cu sensurile „absolut", „desăvârșit", „intangibil" etc., atribuite divinului, mărcile interdicției au fost purtate de tot ce se considera ca fiind inferior și superior, virtuos și viciat. Gândirea religioasă va demarca sfera celor sfinte și pure, a căror atingere este benefică, revigorantă, de cele negative, degradante, primejdioase, care vor rămâne tabu în continuare. Religiile vor institui multe prohibiții, dar vor scoate obiectele sfinte din zona tabu și le vor oferi contactului. Reprezentând binele și răul prin ansamblul relațional Dumnezeu – Satan, sacrul este accesibilizat înțelegerii. Termenul își lărgește câmpul de semnificații, determinând astăzi tot ce „aparține religiei sau bisericii" sau „care se referă la religie sau la biserică", „care conține forța misterioasă a divinității" și – figurat – „care impune respect, venerație; divinizat, scump, venerat" (DEXI, 2007, p. 1171). Echivalentul semantic *sfânt* este un „epitet dat divinității, întruchipând perfecțiunea și puritatea absolută" (*Idem*, p. 1792) și semnifică ceea ce transcende umanul, ceea ce este de origine divină, iar prin extensie, cu referire la om – „care este înzestrat cu har divin" sau „sanctificat". *Sacru* devine, așadar, un termen generic pentru un imens grup de concepte.

Substraturile semnificante ale simbolurilor religioase vor mai păstra totuși „ambivalența fundamentală a sacrului, care oscilează întotdeauna între extremele seninătății și ale groazei" (Wunenburger, 2024, p. 134). Unul dintre cele mai importante simboluri creștine – crucea – reprezintă însăși unitatea contrariilor, prin verticala ce leagă cerul cu pământul, divinul cu omenescul, spiritualul cu trupescul, și orizontala ce unește stânga cu dreapta (inima și rațiunea, femininul cu masculinul etc.), omul cu aproapele său și cu toate formele existente în aceeași dimensiune. Crucea adună în jurul unui punct central cele patru părți (marcate prin puncte cardinale) ale lumii. Însemnătatea obiectului numit *cruce* a evoluat istoric de la o extremă conotativă la alta, fiind inițial un instrument de tortură (prin răstignire erau pedepsiți răufăcătorii), care provoca frică și oroare, devenit apoi simbol al dragostei și devoțiunii lui Hristos, sacrificat fără vină pentru a reda veșniciei sufletele întinate ale oamenilor reorientați spre divin.

Prin sinteza contrariilor, care pune în lumină o entitate prin opusul ei, face posibilă și definirea, prin delimitare de „ceea ce nu este", a sacrului.

Simbolurile sacrului au o funcție conectoare între sensibil și transsensibil. „Prin reprezentarea semnelor sacre, conștiința afectează anumite realități ale unei bivalențe, deoarece aceste semne sunt atât realități materiale (fizice sau mentale) ale experienței noastre obișnuite de percepție, cât și realități epifanice, markeri ai unei suprarealități, ai unei lumi divine. Sacrul corespunde obiectelor tranzitorii, mediatoare, cu două laturi, una îndreptată spre vizibil, cealaltă spre invizibil" (Wunenburger, 2024, p. 65). Obiectele sacre refac legătura (term. *religie* < lat. *religio*, derivat de la cuv. (*re-*) *ligare* = *a* (*re-*) *lega*) dintre lumea umană și cea divină, la fel cum crucea de lemn, în viziune ortodoxă, realizează conexiunea între om și prezența divină. Crucea este deci o reprezentare schematică a complexității conceptuale a sacrului.

Sacrul este obiectul de studiu al religiei, un domeniul al socialului, dar și reper al religiozității fiecărui individ. Edificatoare este, pe linia acestor idei, distincția între religie și religiozitate pe care o face Martin Buber. Filosoful austriac consideră religia drept ansamblu de practici și reguli pe care omul trebuie să le execute/respecte, rolul său limitându-se la supunere/execuție, pe când religiozitatea, care înseamnă „o reînnoire perpetuă a ființei umane prin întâlnirea, uimită și entuziastă, cu Divinul", presupunând „un contact mereu înnoit cu Absolutul" (Buber, 2022, p. 15). „Religia menține *ceea ce există*, religiozitatea reactualizează și reîmprospătează totul (…) Adevărata religiozitate este act", scrie Buber (*Ibidem*), invitând la o deschidere conștientă spre dialog cu divinul. Centrată pe un mod de gândire care recunoaște sacrul și referentul lui transcendent (ca sens suprem), religiozitatea structurează matricial reprezentările despre realitate, conceptualizează existența umană și definește lumea pornind de la anumite viziuni cosmogenice.

În studiile sociologice (Emile Durkheim, Roger Caillois, René Girard), fenomenologice (Rudolf Otto, pe linia Husserl și Heidegger, Friedrich Schleiemacher) și hermeneutice (Mircea Eliade, Lucian Blaga), antropologice și imagologice (Gilbert Durand, Gaston Bachelard, Jean-Jaques Wunenburger), psihanalitice (C.G. Jung) ș.a., categoria sacrului a fost tratată prin prisma unor modele dialectice: sacru-profan, rațional-irațional, pur-impur, material-spiritual, natural-supranatural, subiectiv-obiectiv, individual-colectiv, uman-interuman/suprauman, interdicție-transgresare ș.a. În creuzetul gândirii religioase, un sistem uzitat de disociere a sacrului de alte categorii și fenomene spirituale, este cel al reprezentărilor dualității *bine-rău*, care prezintă reflexiile sacrului în profan, ale religiosului în etic și ale generalului în particular.

Prin fenomenul numit de R. Caillois *specializarea sacrului*, se explică faptul că „sciziunea sacrului produce spiritele bune și rele, preotul și vrăjitorul,

pe Ormazd și Ahriman, pe Dumnezeu și Diavol" (Caillois, 1997 p. 41), astfel încât, pe părți adverse, „energii revigorante și forțe ale morții se unesc pentru a alcătui polii atractiv și repulsiv ai lumii religioase" (*Idem*, p. 47), primele fiind puteri ale coeziunii (integritate, sănătate fizică, funcționalitate socială), ultimele – ale coruperii ființei și disoluției. Ele sunt percepute, în unele culturi, ca forțe complementare „a căror *concordia discors* organizează universul. Opoziția lor este târziu restrânsă la considerații de igienă sau morală. Se poate sesiza o stare în care ea este indisolubil amestecată cu alte antagonisme, ce se conjugă și se întrepătrund mai mult decât se lasă ordonate sau deosebite între ele." (*Idem*, p. 62). Unitatea lor mistică/ magică a fost afectată prin intermediul moralizării, eticizării și laicizării. Gândirea disociativă s-a specializat, astfel încât curatul și murdarul, asociate sănătății și bolii, au intrat în domeniul medicinei, binele și răul – în disciplinele eticii, moralei, deontologiei, religia transpunându-le prin opoziția har-păcat (culpabilizare).

Plurivalența conceptului *sacru* se reflectă în evoluția viziunilor asupra dualității bine-rău în gândirea religioasă, istoria cărora include faze în care linia de demarcație între aceste noțiuni antitetice lipsește, considerându-se fie că binele și răul coexistă în mod firesc în dimensiunea umanului, fie că răul derivă din însăși esența binelui. Reprezentarea imaginară a răului este ancorată, în gândirea religioasă, în albia binelui absolut: Satana, în cele trei mari religii avraamice (iudaism, creștinism și islam), este unul dintre îngerii lui Dumnezeu, exclus din împărăția cerurilor, înainte de a fi fost creată lumea, din cauza iluziei sale de superioritate, a încercării de a deveni adversar divinității (britanica.com). „Grigorie cel Mare, papă la finele secolului al VI-lea, îşi însuşise o concepție ierarhică a împărăției lui Dumnezeu, împărțită în nouă ceruri, Serafimii situându-se în vârf. Noțiunea se va propaga în Occident, anumiți autori aducând dovezi că Lucifer ar fi fost cel mai mare dintre îngeri, adică un Serafim" (Muchembled, 2002, p. 20). În secolul al XIX-lea, teologul elvețian Karl Barth îl va numi pe acest personaj malefic „Non-îngerul", dar și „Non-ființă" sau „Non-persoană" (*Idem*, p. 241). Gândirea religioasă sublimează astfel ideea descinderii răului din bine.

Concomitent cu viziunile despre acest *mysterium coniunctionis* dintre bine și rău, pe linia ideilor lui Basilius (330-379 d.Hr.) sau ale lui Dionysius Areopagita (sec.V-VI), mai mulți filosofi, psihologi, oameni de cultură ai diferitor epoci neagă existența răului ca atare, declarând răul drept circumstanță secundă, creată prin deviere de la bine (ordinea naturală a lucrurilor). Răul este o lipsă a binelui, la fel cum moartea este absența vieții și boala – diminuarea sănătății. Întrucât binele este o realitate autonomă, el are substanță proprie și există în sine, pe când răul nu poate fi înțeles decât prin preexistența binelui. Binele definește funcționarea lumii conform legității primordiale (în virtutea faptului că creația înseamnă trecerea de la haos la structură ordonată), răul

fiind un defect care se opune ordinii naturale, deci răul nu este o ființare, considerau Sf. Augustin și Toma de Aquino.

Filosoful elvețian Denis de Rougemont, în volumul *Partea diavolului* (trad. de M. Ivănescu, București, 1994), dezvoltă ideea binelui derivat din rău, afirmând că *răul* este un „bine" închipuit de om dincolo de rațiunea/ordinea divină. Din cele mai bune intenții, omul – liber fiind – își imaginează, în perimetrul cunoașterii sale limitate, un bine superior, o utopie personală, care nu poate avea decât urmări nefaste, căci viziunea planului de ansamblu al existenței îi aparține doar Creatorului. Acest „bine greșit" al omului (sau „proasta întrebuințare a darurilor Creatorului" (*Idem*, p. 27)) este numit *rău.* În această cheie, Dumnezeu este înțeles drept *summum bonum.* Mult mai multe dileme ce țin de problema răului sunt puse în discuție de teologii și filosofii teodiceei, care justifică existența răului în lume prin liberul arbitru, prin acțiunile umane iraționale, dar și prin revenirea la ideea coexistenței binelui și răului, a (re)nașterii binelui din rău, a fericirii din suferință, a noului din vechi/perimat etc.

Viziunile asupra relației bine-rău se decantează pe măsura răspândirii imaginarului creștin al divinității. Apar diverse moduri de înțelegere a răului și de simbolizare (terio- sau antropomorfă) a acestuia. „Figura diavolului capătă astfel o semnificație în creștere începând cu secolul al XIII-lea (…) exact în momentul în care Europa capătă mai multă coerență religioasă și inventează noi sisteme politice" (Muchembled, 2002, p. 31). Configurarea simbolică a binelui și a răului în imaginația colectivă coincide cu procesul occidental de civilizare a moravurilor, presupune istoricul francez Robert Muchembled, contribuind la stabilirea unei ordini sociale și a unei morale riguroase: „accentuarea fricii de infern și de diavol are probabil ca efect o sporire a puterii simbolice a Bisericii asupra creștinilor vizați nemijlocit de aceste mesaje" (p. 36), „mecanismul de culpabilizare individuală" instituind o formă de control social, o „armă de dezvoltare colectivă" (R. Muchembled), care va duce la o reformă a societății creștine a epocii.

Extinderea imagologică și noțională a categoriei sacrului implică o proliferare conceptuală a diabolicului ca revers sau imagine răsturnată a divinității: Dumnezeu creează și Satan distruge, Dumnezeu oferă liberate omului și Satan îl subjugă, Dumnezeu este calea spre fericire, Satan conduce în întunericul veșnic etc. Însă chipul lui Dumnezeu este reprezentat, în virtutea textelor biblice, antropomorf (având în vedere și faptul că „imaginarul biblic, în forma sa creștin-occidentală, a permis aculturarea imageriei păgâne, greco-latine" (Wunenburger, 2024, p. 236)), iar imaginile maleficului variază. Exclus din categoria spiritelor

înalte, demonicul va fi atribuit lumii fizice, materiei, corporalului, viciilor trupești, poftelor și pasiunilor, instinctelor neînfrânate, animalicului, adoptând „forma unor animale, leu, dragon, șarpe, țap, porc, câine, omidă multicoloră, papagal, maimuță cu coadă lungă și mai ales muscă" (p. 145). Când „discursul despre diavol începe din ce în ce mai mult să se refere nemijlocit la corpul uman, așa cum acesta nu ar trebui să funcționeze" (Muchembled, 2002, p. 41), demonicul va trece printr-un mecanism de simbolizare antropomorfă, fiind personificat/ umanizat până la derizoriu în misterele reprezentate în piețele din fața bisericilor (în jurul anului 1500) și în piesele baroce din secolul al XVII-lea, sau întruchipat hibrid (monstru, semiom-semianimal). După ipostaza sa de Fiară, răul va trece din exterior în interiorul uman. La finele evului mediu, omul suferă de frica de „fiara din interior, capabilă să șteargă calitățile sale care țin de rațiune și spiritualitate pentru a nu lăsa să subziste decât poftele bestiale" (*Idem*, p. 47). Imaginile demonologiei sunt vehiculate în societatea medievală în special prin contribuția artiștilor, scriitorilor și a clericilor care țineau predici accesibile nobililor și păturii de mijloc.

Dacă religia creștină reclamă omului reprimarea instinctelor și simțurilor, a laturii animalice a ființei sale, sectele sataniste, eretice, procedează invers. Practicile vrăjitorești aduc omagii diavolului și duc la paroxism toate pornirile trupului (sodomie, incest, homosexualitate descătușată, orgie, canibalism). Evoluează o întreagă cultură demonologică în paralel cu ceremoniile creștine și cu acțiunile autorităților ecleziastice de cultivare socială prin instituirea tabuurilor în sferele culturii și artei (Muchembled amintește, în acest context, de așa-zișii „șlițari" (fr. „braguette") – pictori angajați să acopere locurile indecente din picturile care prezentau corpul uman nud), interzicerea dansurilor, prin inchiziția vrăjitoarelor și tipărirea tratatelor împotriva magiei și a sectelor demonice.

În mentalitatea colectivă, bolile trupești, viciile și pasiunile, mirosurile pestilențiale, sexul, orice tip de deviere, de păcat fizic sau moral erau legate de Spiritul imund. Fenomenul bolii era perceput ca mister chiar și atunci când științele medicale au evoluat în mod determinant. Noțiunea de infecție contagioasă, provenită „dintr-o interpretare magică a lumii" (p. 95), se recomanda a fi combătută prin practici ritualice. Vulnerabilitățile/ păcatele cele mai frecvente ale bărbatului erau considerate excesul de alcool și violență, iar ale femeii – adulter, depravare morală, exces de pasiune, isterie. În asemenea circumstanțe, va lua amploare concurența științelor cu religia. În acest sens, în secolele al XVI-lea și al XVII-lea, menționează filosoful francez J. J. Wunenburger, „se dezvoltă o mitologie colaterală, subsidiară, care încearcă să traducă în termeni istorici datele mitului religios fondator" (Wunenburger, 2022,

p. 233), așa încât în Europa apar o multitudine de genealogii fantastice, dar și o reconfigurare a biblismului mesianic printr-o nouă cultură utopică (Wunenburger exemplifcă prin *Utopia* lui Thomas Morus, 1518).

În Evul Mediu european, Diavolul ajunge a fi perceput ca un instrument al lui Dumnezeu, frica de acesta contribuind la instituirea unei discipline sociale ce „deschide calea unei supuneri totale față de Stat, Biserică, alte instituții umane reprezentative" (Muchembled, p. 197). Dincolo de viziunea maniheistă (ierarhizată, dar unitară) pe care o propune în acele timpuri biserica, savanții își pun întrebarea *rațiunii răului* în timp ce în cultura de masă ideea binelui și cea răului se relativizează.

După ce totul părea „a concura în căutarea unei viziuni mai puțin tragice asupra existenței, mai calme și mai raționale", „societatea se eliberează câte puțin de simbolismele religioase" (*Idem*, p. 198-199). În secolele următoare, prezența lui Dumnezeu cel vigilent și răzbunător, autoritar și necruțător, este întâmpinată cu scepticism, fiindu-i reinventate treptat atribuțiile și îmblânzit caracterul. Prezența diabolică fie e marcată de acceptare în virtutea postulatului nașterii omului în/din păcat, al culpei inevitabile, relația cu Răul luând o dimensiune personală, fie este analizată critic, pusă sub semnul îndoielii, contestată chiar (R. Descartes, B. Bekker și succesorii lor în sec. al XVIII-lea), evenimentele nefaste fiind explicate de intelectuali în mod rațional.

Simbolistica relației bine-rău are multiple reflexii în imaginariile artelor vizuale, literare, în cultura secolelor XIX-XX, care explorează activ problema naturii umane. Conflictul binelui cu răul se mută în microcosmosul interiorității umane. La etapa când „nucleul religios al individului și al comunității a degenerat într-o convenție socială" (Steiner, 2021, p. 8), așa cum notează George Steiner, încep să evolueze științele naturii care promit să satisfacă deplin necesitățile cunoașterii absolute. Apar așa-zisele „anti-teologii", „teologii de substituție" sau „religii surogat" (mișcări filosofice, politice, antropologice ș.a., de amploare), care, în viziunea filosofului franco-anglo-american, nu sunt altceva decât creații mitologice, care dovedesc religiozitatea europenilor și după ce se declară „moartea lui Dumnezeu", când sunt adoptate și sacralizate alte principii și valori.

Conchidem, așadar, că sacrul se construiește ca o categorie de concepte (ambigue, neunivoce) care leagă imaginile (simbolice, verbale, plastice, vizuale ș.a.), în termenii lui Sartre, de *analogonul* acestora, care este imperceptibil, abstract, dar a cărui prezență este intuibilă și reprezentabilă mental. Aceste imagini aduc divinul în *planul prezențelor* (J.-P. Sartre), îi conferă formă și raporturi spațiale, spațializarea fiind o condiție determinantă pentru conștientizarea unui obiect. Între imagine și corelatul său transcendent stă un conglomerat de date conectate într-un anumit (con)sens. Imaginile

(reprezentările religioase ale binelui și răului, derivate din viziunile asupra sacrului) traduc reacțiile conștiinței la obiectul transcendent, adică raportul acesteia cu presupusul obiect, având totodată un grad înalt de autonomie/ dinamică interioară.

Referinţe bibliografice:

1. BACHELARD, Gaston. *Poetica spațiului.* Pitești: Paralela 45, 2003. ISBN: 973-593-824-3.CAILLOIS, Roger. *Omul și sacrul*, trad. de Dan Petrescu. București, Nemira, 1997. ISBN: 973-9301-53-2

2. CASSIRER, Ernst. *An essay on man*, *an introduction to a philosophy of human culture*. New York: Doubleday & Company, 1956. Disponibil: https://ia801901.us.archive.org/34/items/in.ernet.dli.2015.236097/2015.236097.An-Essay_text.pdf [accesat: 2025-05-10].

3. CODOBAN, Aurel. *Sacru și ontofanie.* Iași, Polirom, 1998. ISBN: 973-683-075-6.

4. DIMA, Eugenia, COBEȚ, Doina, MANEA, Laura (coord.). *Dicționar explicativ ilustrat al limbii române.* Chișinău: Arc, Gunivas, 2007. ISBN: 978-9975-61-155-8.

5. DURAND, Gilbert. *Structurile antropologice ale imaginarului*, traducere de Marcel Aderca. București: Editura Univers Enciclopedic, 1998. ISBN: 973-9243-99-1.

6. DURAND, Gilbert. *Aventurile imaginii. Imaginația simbolică. Imaginarul*. București: Nemira, 1999. ISBN: 973-569-366-6.

7. MUCHEMBLED, Robert. *O istorie a diavolului. Civilizația occidentală în secolele XII-XX*, traducere de Em. Galaicu-Păun. Chișinău: Cartier, 2002. ISBN: 9975-79-129-8.

8. NICOLESCU, Basarab. *Transdisciplinaritate. Manifest.* Iași: Polirom, 1999. ISBN: 9789733712237.

9. OTTO, Rudolf. *Sacrul*. Cluj-Napoca: Dacia, 1996. ISBN: 973-35-0543-9.

10. ROUGEMONT, Denis (de). *Partea diavolului*, trad. de M. Ivănescu. București: Anastasia, 1994. ISBN: 973-96387-3-2.

11. SARTRE, Jean-Paul. *Imaginarul*: *o psihologie fenomenologică a imaginației*. București: Spandugino, 2024. ISBN: 978-630-6543-63-2.

12. STEINER, George. *Nostalgia după absolut*, trad. de Ciprian Jeler. București: Humanitas, 2021. ISBN: 978-973-50-7178-3.

13. WUNENBURGER, Jean-Jacques. *Imaginarul.* Craiova: Aius, 2022. ISBN: 978-606-092-053-3.

14. WUNENBURGER, Jean-Jacques. *Sacrul*, trad. Mihaela Căluț. Cluj-Napoca, Dacia, 1999. ISBN: 973-35-0912-4.

15. WUNENBURGER, Jean-Jaques. *Viața imaginilor*, trad. de Ionel Bușe și Petrișor Militaru. Craiova: Aius, 2024. ISBN: 9786060921967.

Notă: Articolul a fost elaborat în cadrul subprogramului 010301 „Perspective interdisciplinare asupra fenomenelor de confluență și de confruntare în domeniile lingvistic, literar și folcloric în spațiul basarabean ca limes civilizațional și frontieră geopolitică”, Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu” al USM.

CZU: 821.135.1(478).09-3
https://doi.org/10.52505/lecturi.2025.07.14

IUBIRE *VS* DEPENDENȚA DE IUBIRE ÎN ROMANUL „DEPENDENȚA” DE CONSTANTIN CHEIANU

Nadejda IVANOV
Institutul de Filologie Română „B. P.-Hasdeu” al USM
ORCID: https://orcid.org/0000-0003-0451-444X

Rezumat. *În comunicarea de față vom releva mecanismele de scindare a individualității personajului Dan Mătăsaru prin calitatea relației mamă – copil ce-i denaturează fiului pentru totdeauna percepția iubirii. Cu aceste confuzii dintre iubire și ură* (*invidie*, *invalidare*, *desconsiderare*, *devalorizare*, *manipulare afectivă*), *protagonistul*, *adult fiind*, *reacționează acid față de lumea înconjurtoarea*: *își obține succesul și aprecierea* (*o substituție a iubirii*) *prin deconspirarea și pedepsirea autorităților politice* (*asupra cărora proiectează dorința de pedepsire a figurilor parentale*) *și grație acestui succes se bucură de atenția femeilor*, *însă le ține la distanță afectivă*, *limitându-se la relațiile intime. Aceste mecanisme de apărare însă accentuează vidul interior*, *în special când resimte separarea de o femeie ca pe un abandon matern. Pe de altă parte*, *romanul Dependența redă un context sociocultural al Basarabiei comuniste și postcomuniste și influențele acestor vremuri asupra destinul individului.*

Cuvinte-cheie: *literatură*, *personaj*, *iubire*, *ură*, *fractură*, *imaginar.*

Love *Versus* Love Addiction in *Dependența*, by Constantin Cheianu

Abstract. *This paper explores the mechanisms underlying the fragmentation of Dan Mătăsaru's individuality*, *shaped by a dysfunctional mother–child relationship that permanently distorts the son's perception of love. As a result of the confusion between love and hatred – manifested through envy*, *invalidation*, *disregard*, *devaluation*, *and emotional manipulation – the protagonist*, *in adulthood*, *develops a bitter and reactive stance toward the world. He seeks success and public recognition as substitutes for love*, *achieved by exposing and punishing political authorities onto whom he projects his desire to punish parental figures. This success brings him the attention of women*, *yet he maintains emotional distance*, *limiting himself to physical relationships. These defense mechanisms*, *however*, *deepen his inner emptiness*, *particularly when separation from a woman is experienced as a repetition of maternal abandonment. At the same*

time, *the novel Dependența offers a portrayal of the socio-cultural context of communist and post-communist Bessarabia*, *emphasizing the influence of historical and political circumstances on the individual's destiny.*
Keywords: *literature*, *character*, *love*, *hate*, *fracture*, *imaginary.*

Romanul *Dependența*, de Constantin Cheianu, reflectă vocea unui personaj prins între mrejele neiubirii din copilărie și încercările disperate de a iubi și de a fi iubit. Dan Mătăsaru, un jurnalist profesionist din Republica Moldova, curajos, „bătăios" cu autoritățile politice, aproape un erou al poporului, se simte copleșit de niște „sechele" psihologice din copilărie, ce-i „inundă" tumultuos ființa. Grație intensității memoriei afective, protagonistul rememorează scenele de violență și umilință ale părinților față de el, care, ulterior, în etapa adultă, vor deveni cauza eșecurilor relaționale, a dependențelor sexuale față de femei căsătorite și aprecieri colective. Aceste două linii temporale ale narațiunii alternează de-a lungul romanului, consolidând nucleul identitar, rana narcisică, ontologică și punând în dialog două părți scindate ale personajului.

Dan Mătăsaru, numele căruia sugerează un erou care încearcă să „tempereze" furia și nevoia răzbunării față de interiorul psihic (părinții care i-au mutilat copilăria și sinele), o va îndrepta, în scopul defulării, spre guvernare (expresia Legii greșit aplicate) cu o atitudine critică, distructivă, învățată din „iubirea" maternă. În acest sens, profesia de jurnalist îi „vine ca o mănușă" ca un mijloc de revanșare față de un spațiu politic defect, care, în mod indirect, i-a influențat viața. Din această poziție autoritară, protagonistul va repeta niște tipare comportamentale relaționale de influență și intimidare. Și grație acestei repoziționări psiho-afective (nu mai este victimă, ci agresor), se va valida inclusiv rememorând părțile vulnerabile, integrându-le. Nevoia recuperării conținuturilor dureroase din amintiri vine și din necesitatea de a-și contura o individualitate și unicitate aparte, numită chiar ființare: „Într-o zi, așadar, la ai mei douăzeci și cinci de ani, am realizat brusc că încă nu exist. Nu, nu a fost așa. Mai întâi am avut revelația că parcă ar trebui să ființez Eu, unicul, irepetabilul, ca în clipa următoare să constat că nu sunt decât unul produs pe bandă rulandă prin metoda realismului socialist… (p. 40)"; [sunt] „un produs de seamă al părinților, școlii, televizorului, cărților, opiniei publice. (…) reușisem să ajung o figură de plastelină maleabilă" (Cheianu, 2020, p. 41).

Una dintre cauzele sentimentului de „neființare" a protagonistului este lipsa fundamentului narcisic ce se formează din fragedă pruncie. Înțelegem prin narcisism – iubire de sine, „baza fundamentală a tuturor ființelor omenești, baza care, ca să fie un sprijin bun, o susținere solidă, trebuie să fie bine echilibrată între iubirea de sine și iubirea de ceilalți. (…) se manifestă prin afecte fericite precum

mulțumirea de sine, convingerea de a fi demn de interes și de iubire, certitudinea că-și merită partenerul și poziția socială" (Vecchiali, 2024, p. 26). Or, tocmai, în cazul lui Dan Mătăsaru, toate aceste elemente-cheie ale procesului de înființare lipsesc. Violența, fizică și psihologică, continuă este singurul limbaj de comunicare dintre copil și părinți, încât figurile parentale apar în roman drept **Ea** și **El**, instanțe străine, reci, respingătoare, periculoase pentru conștiința personajului, amintirea cărora trezește o angoasă a distructivității: „Cum nu simte că la capătul acestei bătăi o să fim doi străini-străini?! Doar nu ne avem pe lume decât unul pe celălalt! Chiar nu-și dau seama că n-o să mai ajungem niciodată o mamă adevărată și un fiu adevărat?!" (p. 105). Astfel, persoanele îngrijitoare ale copilului devin, de fapt, obiecte persecutorii, personajul se simte într-o amenințare continuă fizică și psihică, cât este copil, și devin „niște fantome" în prezentul adultului. Violența, în copilărie, era nu doar o metodă de pedepsire a celui care a greșit, dar și o formă de „iubire": „Bătaia este ceva ce arată că părinții țin la copii" (p. 106); o formă de relaționare: „ bătaia este mereu prezentă. Începe de la grădiniță și până la bătrânețe. Până la moarte. Orice om fie dă, fie încasează. Părinții se bat între ei și bat copiii. Copiii se bocănesc unii cu alții. Profesorii bat elevii și propriii copii. Toți – și părinții, și profesorii, și copiii – bat animalele" (p. 107).

Un alt factor distructiv este constituit din fluctuațiile psiho-emoționale ale mamei („în fiecare dimineață este o străină și eu până seara trebuie să fac o mamă din ea") (p. 60), din manipulările ei relaționale față de fiul care nu avea voie să fie preiten cu tatăl, în caz de ceartă între părinți („mă împrietenesc cu mama și mă disprietenesc cu tata") (p. 39), prefăcătoria ei *în* și *în afara* familiei, condiționarea iubirii părintești, ura și frica ca sens familial („eu nu pot să-l urăsc mai tare decât îl urăsc. Mai rău este să știu că mă așteaptă încă atâția ani de ură și de prefăcătorie") (p. 12). Acestea și încă multe alte atitudini mortificătoare ale părinților anulează prin devalorizare identitatea copilului, întruct Erik H. Erikson explică: „Mama creează în copil un sentiment de încredere prin intermediul unui tip de îngrijire care, în esența sa, combină grija profundă pentru nevoile specifice ale copilului cu un sentiment ferm de încredere personală și care se manifestă într-un cadru bine cunoscut, acela al stilului de viață propriu culturii din care provin mama și copilul. Acesta constituie baza viitorului sentiment de identitate al copilului, care mai târziu va fi format dintr-un sentiment de a fi «în regulă», de a fi el însuși și de a deveni ceea ce ceilalți au încredere că va deveni" (2015, p. 305).

Din nevoia de supraviețuire în fața agresivității, se întâmplă o disociere a sinelui personajului Dan Mătăsaru în „sine adevărat" și „sine fals" sau îngrijitor (Winicott). Sinele fals are menirea să-l apere pe cel adevărat, retras în inconștient – „acest sine cu rol de îngrijitor ajunge să se identifice, de obicei, cu mintea, lăsând sinele real să lâncezească în corp, cu acțiuni astfel psihosomatice" (Kalsched, 2021, p. 28). Mai ales că acest mecanism de apărare primar e unul

colectiv și se „învață" din clasele primare. La școală, elevului i se cere să se exprime fals apreciativ despre familie, copilărie, mamă, vecini, reprimând în acest fel simțirea și durerea autentică. E un exercițiu prin care protagonistul intuiește degrabă că emoțiile asociate acestor evenimente traumatizante sunt o „greșeală" personală, că el are o dificultate de integrare în familia sa. Altfel spus, se deprinde să supraviețuiască prin disociere de autenticitatea sa ontologică, neglijând componenta afectivă. De aici apare și nevoia de a scrie un eseu **Frumos pentru lume** și altul **Adevărat pentru sine**: „La școală ni se pretinde să scriem frumos. Adică pe placul adulților. E destul să compui ceva de parcă ar fi scris un adult și sunt așa de mulțumiți" (p. 15).

Un alt atac asupra eului este scindarea sinelui în **eu – acasă** și **eu – la școală**. Partea afectivă e reprimată și nevalorificată din cauza invalidării repetate din partea părinților, partea intelectuală este explorată și aprieciată de profesori, de unde deprinde că aceste două componente ale ființei sunt incompatibile în același timp – una o afectează pe alta: „La școală sunt eminent și stau pe tabla de onoare. Acasă sunt un copil ca oricare altul. (…) Sunt fix ca prietenii mei din mahala, Volodea, Nicu și Vanea. Pe care mama și tata se întâmplă să mi-i dea drept exemplu. Că își ajută părinții mai bine decât mine" (p. 60) „E clar că acasă nu m-ar pune pe un panou de onoare, cum stau la școală. «Nu cumva te crezi bun de pus la icoane?, îmi repeta Ea»„ (p. 61). Aceste disonanțe subtile dintre afectivitate și intelectualitate au surpat pentru totdeauna încrederea în sine și în ceea ce face, având îndoieli față de orice text scris, față de succesul acestuia: „El – liniștit la ai lui nici treizeci de ani, eu – devorat de dubii la ai mei peste cincizeci!" (p. 138), e ceea ce Jung numea „ego-afect care sare de acolo acolo ca o minge ping-pong, alternând între inflație și depresie" (Kalshed, 2021, p. 191). Așadar, în miezul ființei este umilit și rușinat de *ceea ce este în esență*, iar în exterior, la școală, este lăudat și apreciat pentru capacitățile sale mintale, ceea ce determină ca la maturitate să-și valorifice abilitățile intelectuale de jurnalist cu încredere aproape cu toată furia durerii, însă să nu lege relații de iubire, din cauză că-i lipsește experiențele dragostei sănătoase. În acest caz e clar că „Sufletul nu poate să crească și să se dezvolte în personalitatea fragmentată. Mediul său preferat este integritatea psihosomatică, în care toate atributele personalității sunt văzute ca parte a unui tot" (*Ibidem*, p. 40).

Astfel, pentru băiețelul Dan, „Copilăria este să aștepți să încetezi a mai fi copil. Numai timp pierdut și nervi. (…) Niciuna din zilele acestea nu se va mai repeta, totul rămâne aici fără nici un folos. Chiar nu văd ce rost are viața de copil, toată copilăria asta. Urăsc să fiu mic, urăsc neputința mea, urăsc să știu că de mine nu depinde nimic" (p. 16). Constată însă degrabă, că experiențele traumatice i-au modelat deja ființa, personalitatea și modul său de a (se) iubi. Kalsched explică că „Odată ce a experimentat durerea insuportabilă cauzată de traumă, inteligența care

formează sistemul definsiv vrea să evite suferința necesară pentru a se înființa, experiență absolut necesară pentru ca inocența să câștige experiența" (2021, p. 40). De aceea, viața de adult se va baza doar pe abilitățile sale intelectuale, pe sinele fals, și nu pe componenta afectivă, sensibilă, pe sinele adevărat.

Jurnalistul Dan Mătăsaru ajunge să comită fapte extreme, să impresioneze pe cei din jur cu forța sa creativă și curajul de jurnalist neînfricat, care va scoate adevărul la iveală în ciuda amenințărilor și cu riscuril de a-și pierde viața. Acestea „umpleau" vidul interior cu validări și confirmări din exterior: „A fost bine că într-un moment atât de delicat mă simții consolat de «simpatia poporului». Asta îmi face bine mereu, nu mă mai satur să fiu recunoscut și salutat pe stradă. (…) Și mă tem că am făcut un fel de dependență de aceste semne de prețuire" (p. 24). Chiar și întâlnirea cu SIS-ul are același sens de a-și re-construi stima de sine desființată de mama, pentru că de mic a învățat că „iubirea" și locul în lume trebuie meritat zilnic, uneori făcând lucruri extrem de periculoase, cum era, de exemplu, furatul de la colhoz: „… mi-au strâns mâna mai cald decât și-o pot permite niște funcționari ai unui stat corupt. Iar unul a îndrăznit să-mi zică: «Faceți în continuare ce ați făcut până acum, că faceți bine!». Nu-mi trebuia mai mult de la ei, puteau nici să-l mai caute pe cel care îmi trimisese semnalul. Eram gata de noi isprăvi eroice. Mai aveam nevoie de o scurtă plimbare pe bulevardul central al capitalei, pe care o și făcui. Asta pentru a-mi oferi alte semne de atenție, zâmbete și strângeri de mână culese de la trecători astfel ca actul terapiei să se desăvârșească" (pp. 27-28).

Grandomania dezvoltată este un mecanism de apărare în fața căderii psihice, pentru că „Omul este ferit de depresie numai atunci când stima lui de sine se bazează pe autenticitatea propriilor sentimente şi nu pe posesia unor calităţi" (Miller, 2013, p. 45). Însă aceste *dependențe de iubire* însușite nu mai sunt valide și eficiente și în cazul relațiilor afective, amoroase, pentru că iubirea vine dintr-o acceptare sinceră de sine și abilitatea de a se oferi pe sine celuilalt. În acest sens, alegerile iubitelor se făceau, potrivit complexului oedip, în bază tiparului afectiv matern internalizat. Se atașa de femei căsătorite, parțial accesibile, care apropie, apoi resping, iubesc apoi umilesc, în loc de afecțiune oferă doar sex și perversiune, iubesc până la sugrumare: „În relațiile astea înseamnă acte sexuale supraomenești, dar fără capacitatea de a se oferi pe sine așa cum ar presupune o relație creativă. Pentru că i-au lipsit căile normale de creștere a stimei de sine, care înseamnă relații iubitoare cu părinții" (Kalsched, 2021, p. 191). În locul iubirii de sine se află rușinea ontologică. Cercetătorii Ciccone și Ferrant mai numesc acest tip de afect „rușine albă" care „«afectează totalitatea ființei și duce la dispariția persoanei». Acești autori adaugă că aceasta poate deveni cronică: «dispariția de sine în ochii celorlalți și în ochii proprii include dezintegrarea legăturii sociale. Rușinea albă este depersonalizată în sensul clinic al termenului»" (*Ibidem*,

p. 16, *trad. n.*). Prin urmare, rușinea ontologică sau rușinea albă devine o condiție a existenței umane și pentru că eul nu are resurse interne să se elibereze, acceptă umilința, ura de sine, negarea sinelui drept o sentință irevocabilă, de la început interioară, apoi manifestată și în societate: „Chiar dacă își are probabil rădăcinile într-o condamnare socială sau intrafamilială, rușinea ontologică nu mai pare a fi legată de o situație socială dureroasă. Ea este atât de interiorizată, încât disprețul social nu poate decât să o consolideze. Acesta este motivul pentru care nu ne putem răscumpăra. Pedeapsa, chiar și de-a lungul întregii vieți, nu este niciodată suficientă" (Anciet, 2013, *trad. n.*).

Astfel, dacă de-a lungul romanului, Dan Mătăsaru balansează între dependența de iubire și ura față de femeile cu care leagă relații intime, atunci spre finalul acestuia prăbușirea ontologică a personajului este inevitabilă. El ar fi suportat manipulările afective, dar nu și abandonul. Respingerea blondei a declanșat teroarea morții în sufletul personajului și pentru că simțea că nu va suporta psihic să fie abandonat (mama l-a mutilat psihic continuu, dar fără abandon), a luat-o pentru sine, printr-un act de introiecție (integrarea părții generatoare de plăcere din exterior în interior), omorând-o: „Gândul că nu mai are nicio scăpare mă umplea de durere și voluptate. O milă pătrunzătoare îmi ardea pieptul, voiam ca totul să dureze cât mai mult, să nu sfârșească niciodată…" (p. 148).

Epilogul romanului repezintă o conectare a eului la adevărul său profund, o conștientizare dureroasă a rupturilor sale ființiale care i-au blocat dezvoltarea armonioasă a personalității. În mod deosebit, revelația construcției sale psihice i-o conferă interpretarea exhaustivă a psihanalistului. Vocea acestuia așază pe o axă cauză-efect toată viața. În acest punct, se înnoadă într-un sens cele două linii narative: „La ai tăi cinzeci de ani să afli că nu ești decât prelungirea celui care erai la școală. Și că trebuie, în sfârșit, să te schimbi, să evoluezi, să te maturizezi. (…) Credeam că nu țin minte nimic din ce mi s-a întâmplat până la șase ani, ca să aflu că sunt țesut în totalitate din acele amintiri. Să crezi că lupți cu niște guvernanți-mafioți și să afli că te războiești, de fapt, cu ne-dragostea mamei" (p. 137). În același timp, prin sugrumarea, omorul premeditat al fostei iubite, Dan Mătăsaru își sugrumă prorpia feminitate atât de otrăvitoare; e o expresie a deznădejdii și a răzbunării împotriva durerii înăbușitoare. Odată distrusă, fosta iubită – proiecția mamei, este „îngropată" în durerea produsă de Ea: „Și ziarul nostru a ieșit cu poza Ei pe pagina noastră" (p. 149).

În concluzie, romanul *Dependența*, de Constantin Cheianu reflectă artistic prăbușirea ontologică a protagonistului Dan Mătăsaru din cauza rănii narcisice profunde din copilărie și a rușinii de sine. Deși jurnalismul și curajul i-au oferit celebritate, făcându-l vizibil și „conectat" cu multă lume, componenta afectivă

rămâne neacoperită, nedezvoltată suficient pentru a se iubi pe sine și pe celălalt. Din aceste carențe psiho-afective, personajul va dezvolta niște „substituții" ale iubirii – aprecieri profesionale și personale pentru calitățile intelectuale, relații intime perverse cu femei față de care nu se atașează afectiv. Toate acestea însă se dovedesc niște repetări comportamentale ale „iubirii" dintre mamă și fiu, o relație toxică ce a zdrobit stima de sine individuală, sentimentul de integritate identitară și de confort interior, familial.

Referinţe bibliografice:

1. ANCIET, Piere. L'honte d'exister. *Alter* [online]. Volume 7, Issue 1, January–March 2013, pp. 46-55. Disponibil: https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1875067212000788?via%3Dihub [citat 22 iulie 2024].

2. CHEIANU, Constantin. *Dependența.* Chișinău: Cartier, 2020.

3. ERIKSON, Erik H. *Copilărie și societate.* Traducere de Mirela Badea, Brandusa Popa. București: Trei, 2015.

4. KALSCHED, Donald. *Trauma și sufletul. O abordare psiho-spirituală a dezvoltării umane și a întreruperii sale.* București: Herald, 2013.

5. MILLER, Alice. *Drama copilului dotat. În căutarea adevăratului sine.* Bucureşti: Ed. Herald, 2021.

6. VECCHIALI, Héléne. *Tragedia salvatorilor sau despre nevoia arzătoare de a fi iubit*, Traducere din limba franceză de Nicolae Constantinescu. București: Philobia, 2024.

Notă: Articol elaborat în cadrul subprogramului de cercetare 010301 „Perspective interdisciplinare asupra fenomenelor de confluență și de confruntare în domeniile lingvistic, literar și folcloric în spațiul basarabean ca limes civilizațional și frontieră geopolitică", Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu" al USM.

CZU: 821.135.1(478).09-94
https://doi.org/10.52505/lecturi.2025.07.15

ASPECTE ALE MEMORIEI AUTOBIOGRAFICE ÎN JURNALUL LUI CONSTANTIN CHEIANU

Inga SOROCEAN
Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu”al USM
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-5177-8811

Rezumat. *În jurnalul său*, „*M-a făcut mama existențialist*: *jurnal*, *memorii*, *confesiuni*”, *apărut în 2025*, *la Editura Cartier*, *Constantin Cheianu oferă un spațiu generos amintirilor prin care prezentul se interconectează cu trecutul*, *redefinind imaginea de sine a personajului diaristic în timp și spațiu. Anume îmbinarea discursului confesiv cu cel memorialistic ne-a permis o abordare a textului din perspectiva memoriei autobiografice*, *înțeleasă ca proces de reconstrucție a evenimentelor vieții care facilitează înțelegerea sinelui. Am urmărit atât conținutul episoadelor rememorate*, *cât și dinamica amintirilor traumatice*, *pentru a surprinde efectele acestora asupra imaginii de sine a personajului diaristic.*
Cuvinte-cheie: *memorie autobiografică*, *identitate*, *confesiune*, *amintire*, *traumă.*

Aspects of Autobiographical Memory in Constantin Cheianu's Ddiary

Abstract. *In his diary*, “*My mom made me an existenialist*”, *published in 2025*, *by Cartier Publishing House*, *Constantin Cheianu offers a generous space to memories through which the present interconnects with the past*, *redefining the self-image of the diaristic character in time and space. Namely*, *the combination of confessional discourse with the memorialistic one*, *allowed us to approach the text from the perspective of autobiographical memory*, *understood as a process of reconstruction of life events that facilitates understanding of the self . We followed both the content of the remembered episodes and the dynamics of traumatic memories in order to capture their effects on the self-image of the diaristic character.*
Keywords: *autobiographical memory*, *identity*, *confession*, *remembrance*, *trauma.*

Volumul „*M-a făcut mama existențialist*: *jurnal*, *memorii*, *confesiuni*”, apărut recent la Editura Cartier, îmbină, în textura paginilor, atât note zilnice, marca definitorie a oricărui text confesiv, cât și elemente de memorialistică, amintiri și

experiențe fundamentale care au marcat traseul devenirii omului și scriitorului Constantin Cheianu. În acest context, importanța *memoriei* și procesului de *rememorare* pentru continuitatea identității personajului de jurnal este evidentă, ele constituind liantul, pe axa temporală, dintre instanța narativă din prezent și eul revolut (din trecut), surprins în parcurgerea etapelor firești ale formării de sine. Acest tip de memorie, reapelată de subiect în mod conștient pentru a face referință la evenimente, fie ele fericite sau traumatizante, la oameni, obiecte și locuri din trecut, este numită de către Eric R. Kandel, unul dintre pionerii științei cognitive moderne, „memorie complexă" sau „explicită" (Kandel, 2024, p. 257). Având un puternic caracter individual, amintirile generate de acest tip de memorie sunt încorporate în momentele cotidiene din prezent, fiind exprimate prin imagini sau cuvinte. În cazul scriiturii diaristice, ele devin parte din narațiunea despre sine, iar această fuziune aduce în discuție termenul de *memorie autobiografică*, care respectă patru criterii de bază pe care le găsim și în prezentul jurnal: se referă la un trecut personal, prezintă evenimentele într-o manieră narativă, conține referințe sau permite accesul lectorului la starea internă în momentul trăirii evenimentului (gânduri, emoții etc.) și implică subiectul ca actor sau martor al evenimentelor trecute (Ticu, 2004, p. 18). Astfel, memoria devine un laborator de construcție, analiză și interpretare a trecutului, iar procesul de rememorare – echivalentul reîntoarcerii la sine, ce permite o dezhumare a trăirilor și a eurilor preexistente care, odată metabolizate, reîntregesc identitatea personajului.

Pornind de la aceste precizări teoretice, ne-am propus să urmărim cum, prin procesul de retrospecție, memoria autobiografică completează rețeaua de amintiri din jurnal, favorizând reevaluarea și înțelegerea sinelui. Ne-a interesat atât conținutul episoadelor rememorate, dinamica anumitor tipuri de amintiri (traumatice, flash), climatul emoțional în care au loc, cât și efectul lor asupra conștiinței de sine a personajului diaristic. Întrucât memoria autobiografică nu mizează pe exactitatea experienței trăite, ci pe „interpretări personale ale experienței sau semnificații personale" care se modifică odată cu „schimbările sinelui" (*Ibidem*, p. 140), amintirile vor fi interpretate în relație directă cu stările personajului și scopul diaristului. Vom investiga, în esență, problema unei identități narative care își ancorează memoria într-un trecut plin de amintiri pentru a asigura cunoașterea adevărului despre sine.

Momentul inițial de fixare a subiectului narator în cadrul spațio-temporal din prezent este „29 iulie 2023, sâmbătă", „ultima zi de muncă la Jurnal TV" (Cheianu, 2025, p. 9), un moment de cotitură în existența personajului care urmează să intre în marea familie a pensionarilor. Decizia de a pleca într-un moment de succes profesional provoacă nedumeriri din partea colegilor. Deși cauza invocată de jurnalistul Constantin Cheianu este scrierea unei cărți, aflăm imediat că adevăratul motiv este vârsta care îl face vulnerabil. De aici și miza

principală a diaristului – cunoașterea și acceptarea de sine la această vârstă a revizuirilor: „Cu patru ani în urmă, când împlineam șaizeci de ani, mi-am simțit pentru prima dată vârsta. Trupul și-a revendicat, brusc, o existență a lui, pe care până atunci nu o băgam în seamă, mintea nu a mai dat randament decât pentru două-trei ore pe zi în locul celor șase-șapte de cândva, memoria a început să mă fenteze la tot pasul, iar în plus la bolile ce mocnesc în mine la diverse vârste, au apărut, peste noapte, câteva noi.

Prin urmare, mi-am zis ritos, am șaizeci de ani, a venit momentul să înțeleg totul despre mine și despre viața mea, nu mai e timp pentru ezitări și amânări.

Și iată-mă scriind această carte, de la care aștept să mă învețe să fiu bărbatul de șaizeci și patru de ani" (*Ibidem*, p. 9).

Revizitarea trecutului îndepărtat în care se proiectează relația problematică și dureroasă a copilului cu o mamă severă și pretențioasă constituie un prim nivel al *amintirilor traumatice*, acele zone „întunecate" ale istoriei vieții care provoacă „intense emoții negative" greu de uitat și consecințe dureroase pe termen lung asupra percepției și formării de sine (Ticu, 2004, p. 11). Climatul emoțional în care sunt devoalate cele mai intime trăiri ale copilului vizează stări de nefericire, dezamăgire și suferință, convertite, la vârsta maturității, într-o stare generală de neliniște: „De obicei, când ne amintim de mamele noastre, memoria ne prepară un fel de imagine-simbol, care trebuie să transmită esența celeia la care ne gândim și, totodată, să ne emoționeze profund. Ce imagine am atunci când îmi amintesc de maică-mea? A unei persoane niciodată calmă, destinsă, binedispusă, așa era în copilăria noastră, adică mereu în priză, mereu încordată, mereu pregătită să dea ori să primească o ripostă. Cum o vedeam, cu soră-mea, cum ne încordam la rândul nostru. Peste ani reflexul acesta a luat forma unei neliniști interioare permanente, noi ne facem griji mereu și ne așteptăm la ce e mai rău (Cheianu, 2025, p. 82).

Prima amintire despre mama este generată de un exercițiu de autocontemplare care are ca efect descoperirea unui complex în legătură cu propria înfățișare, mai exact, cu înălțimea de un metru și nouăzeci de centimetri. Rădăcinile reflexului de „comprimare", de ajustare a corpului la înălțimea celorlalți, le găsim în amintirea primei zile de școală. Caracterul penibil al momentului este explicat prin drama copilului ceva mai răsărit decât alți școlari, care se pomenește obiectul jignirii publice. Aflat în fața unei amenințări din partea elevilor mai mari, obișnuiți să-i terorizeze pe cei mici, copilul simte necesitatea protecției materne, dar nici nu încearcă s-o ceară, alegând tăcerea de frică să nu-și dezamăgească mama care nu tolerează astfel de slăbiciuni: „Știu cu precizie când a luat naștere acest reflex, s-a întâmplat în ziua în care mama m-a dus la școală în clasa întâi. Este una din primele amintiri ferme pe care le am despre mine și poate că mi-a intrat adânc în cap pentru că am fost nefericit […] Nu am îndrăznit să apelez la ajutorul ei,

pentru că, ori de câte ori mă plângeam ori manifestam slăbiciune, o dezamăgeam și iritam, voia de pe atunci să mă știe puternic și neplângăcios." (*Ibidem*, pp. 10-11). Este clar, din acest fragment, că memoria faptelor merge mână în mână cu memoria stărilor, cu amintirea acelor sentimente viscerale din copilăria îndepărtată care copleșesc eul din prezent. Ceea ce urmează este o încercare de disecare, analiză și metabolizare a amintirii. Eul memorialist se convertește într-un analist lucid, încercând să explice atitudinea și comportamentului copilului, numit mai târziu „perfecționism maladiv" (*Ibidem*, p. 50), prin ochii și mentalitatea maturului care înțelege efectul distructiv al obsesiilor din trecut asupra evoluției sale ulterioare. Sunt amintiri de nivelul doi, intermediare, ce leagă trecutul de prezent prin contabilizarea atentă a eșecurilor din tinerețe, condiționate de trăirile traumatice în raport cu mama (eșecurile în relațiile cu femeile) – figură emblematică în procesul de autoanaliză – și cu tatăl (abuzul de alcool). Evocarea este, în acest caz, „un proces de creație" (Kandel, 2024, p. 258), peste miezul amintirii primare fiind proiectate viziuni și stări de moment din planul prezentului. Revizitarea unei amintiri nu înseamnă o recuperare obiectivă, neschimbată, mai ales că trăirile, în momentul reamintirii, modifică amintirea inițială care se modelează în timp. În jurnalul lui C. Cheianu, astfel de fragmente-amintiri, deși se construiesc în jurul unei emoții dominante, conțin și o tentativă de obiectivare a diaristului-memorialist față de momentul trăirii evenimentului. Astfel, ele pot fi receptate ca o variantă a ședințelor psihoterapeutice care pun față în față cele două euri: copilul care a trăit evenimentele și maturul care este atent la stările trăite de primul. Asupra celor două instanțe se proiectează privirea hermeneutului, a specialistului cu lecturi de specialitate (Freud etc.) care trebuie să fie imparțial și să rezolve cazul pacientului: „Copilul care nu se simte iubit în familie caută iubire în afara familiei.

Îmi amintesc că, în copilărie, eram obsedat să plac la toată lumea, să nu dezamăgesc pe nimeni. Probabil, mi-am dorit, înainte de toate, să nu-i dezamăgesc și să-i fac mândri de mine pe părinți, în special pe mama, dar, fiindcă mi s-a părut că nu reușesc, am sfârșit prin a face tot ce pot ca să nu dezamăgesc pe nimeni, să fiu pe placul tuturor. […] Gândul că am dezamăgit pe cineva ori că nu plac cuiva mă făcea să uit de prețuirea celorlalți și să sufăr.

Nu-mi ascultam dorințele, eram atent la ce vor alții, nu-mi puneam problema, de pildă, cu cine vreau să fiu prieten, ci să accept prietenia oricui. Când a venit epoca primelor îndrăgostiri, nu am avut curajul să-i propun să ieșim fetei care îmi plăcea de teama unui refuz, am abordat-o pe una despre care eram sigur că n-o să spună „nu". Niciodată, mai târziu, nu am încercat să cuceresc o femeie care mă atrage, fiind convins că nu am sorți de izbândă, m-am mulțumit să le abordez

doar pe acelea care îmi arătau interes și simpatie vădite. Mi se părea suficient să fiu iubit de femeie, sentimentul ei ca și cum îl conținea și pe al meu.

Cu anii am învățat să-mi ascult și să-mi impun eul, dar nici astăzi nu cred că am scăpat cu totul de obsesia din copilărie" (Cheianu, 2025, p. 15).

În partea a doua a jurnalului, se atenuează din suferința și atitudinea critică a fiului față de cea care i-a dat viață. Nu vom depista urme de ură, acuzări sau stări alienante, ci o atitudine profund umană față de o mamă „slabă, neputincioasă, neajutorată" (*Ibidem*, p. 135). Rememorarea ultimilor ani cu mama se face de pe o poziție neutră, într-o încercare de a-i înțelege felul de a fi: „Acum semiinconștiența și slăbiciunea au făcut din ea o ființă docilă, neputincioasă, resemnată, se lăsa, pentru prima dată, fără voia ei, ajutată, compătimită, iubită. Odată cu ea, mă înmuiam și eu pe dinăuntru, pentru că nici eu nu m-am lăsat niciodată ajutat, compătimit, iubit. Mă gândeam cât de mult mi-a lipsit asta la ea, să fie slabă și neajutorată, să mă lase să o ajut și s-o jelesc din suflet" (*Ibidem*, pp. 134-135).

Amintirile despre tată se înscriu și ele în grupul celor traumatice, figura paternă fiind receptată ca factor perturbator al relației și așa tensionate cu mama. Deși primele rememorări înregistrează dorința fiului de a-i semăna, ulterior, problemele tatălui cu alcoolul vor altera legătura dintre cei doi: „Despre tata. Dacă despre maică-mea scriu mult și ușor în această carte, nu se întâmplă la fel cu celălalt părinte al meu. […] Am foarte puține amintiri cu el din perioada în care nu era dependent, sunt de până la vârsta de opt-nouă ani. Atunci țin minte că voiam să-i semăn, îi imitam gesturile, obișnuințele, de pildă că nu-i plăcea mămăliga, prefera pâinea. Apoi adusese din armată pasiunea pentru fotbal și postura de fan al clubului armatei „ȚSKA", m-am făcut și eu fan al respectivului club" (*Ibidem*, p. 111). Urmează o „dezidealizare a obiectului" (Luca, 2024, p. 348) și, în paralel, o dezidealizare de sine, asemănarea cu tatăl realizându-se prin conectarea la partea tenebroasă a ființei căzute în păcat: „Iar pentru ca să mă năucesc în ultimul hal cu evoluția mea, mai trebuia ca repulsia și ura pe care mi le provocaseră, în copilărie și adolescență, alcoolul și un tată bețiv, să se preschimbe în timp, pe un fond de fatalism și jemanfișism, în opusul lor, împingându-mă exact acolo unde eșuase tata, la alcoolism.

Abia după toate astea voi fi înțeles o butadă care mi se păruse absurdă până atunci: «Devii ceea ce condamni»" (*Ibidem*, p. 62).

Un factor esențial în cunoașterea de sine îl constituie și amintirea de tip flash (*flashbulb memories*) care se referă la „amintirile intense și foarte detaliate asociate cu evenimente de o mare importanță personală și/sau care implică emoții puternice (Ticu, 2004, p. 183). Conform specialiștilor, aceste amintiri pot fi și „o ilustrare a situației în care date ale memoriei autobiografice se împletesc cu cele ale memoriei sociale sau dovada unor situații în care narațiunile publice

(memoria socială) și narațiunile personale (memoria autobiografică) se intersectează în memorie" (Ticu, 2004, p. 16). Ele se axează pe importanța unui eveniment (personal sau public) și intensitatea trăirii afective din acel moment. O astfel de amintire este generată, în paginile jurnalului analizat, de starea de uluire trăită de C. Cheianu, în calitate de șef al Departamentului Teatru la Ministerul Culturii, într-un moment de încercare a aplanării conflictului iscat între administrația Circului și colaboratorii de acolo. Scena îi reamintește de cearta dintre părinți, creând efectul unei rememorări în lanț: „în clipele în care discutam cu administrația, în birou au dat năvală vreo douăzeci de angajați, care au început să urle la șefii lor, aceia răspunzându-le cu aceeași monedă. Am trăit ceva apropiat de ceea ce se întâmpla în copilărie, când părinții strigau în neștire unul la altul, gata să se încaiere, și nu am găsit nimic mai bun decât să mă ridic în tăcere și să plec pur și simplu, lăsând diferendul baltă și pe colegii mei cu gurile căscate" (Cheianu, 2025, p. 39).

În mare parte, experiențele rememorate sunt marcate de răni emoționale cauzate de înstrăinarea de părinți, în special de lipsa afecțiunii sau „nearătarea" iubirii din partea figurii materne. Ele devin punct de reper în călătoria spre propria identitate, cauză, dar și oportunitate de transformare a eului în plan existențial. În această cheie ar trebui să înțelegem expresia din titlul jurnalului „*M-a făcut mama existențialist*". Intenția ludică a autorului este evidentă: contează nu atât ideea de naștere ca proces natural prin care copilul apare în această lume, cât cea de impact al rolului mamei în formarea de sorginte existențialistă a omului și scriitorului Constantin Cheianu, o formare cu rădăcini autobiografice și literar-filosofice evidente. „Eseurile" lui Montaigne, „Mitul lui Sisif" de A. Camus, „Greața" de Jean Paul-Sartre, „Regele moare" de E. Ionesco sunt lecturi care constituie fundamentul conceptual al viziunii existențialiste despre lume la care se aliniază Constantin Cheianu, transformându-se, cu timpul, într-o grilă de înțelegere a lumii și a sinelui. „Luându-mi-i ca modele pe Camus și Ionesco, am compus primele mele lucrări literare, nuvela „Merișor" și piesele „Luministul" și „Plasatoarele", care mi se par până astăzi cele mai reușite din tot ce am scris (*Ibidem*, p. 36), conchide diaristul. Pe de altă parte, autorul nu exclude din această ecuație componenta afectivă: „Relația mamă-copil cu o mamă ca a mea trebuia reîncepută în fiecare zi de la zero" (*Ibidem*, p. 49); „Și eu făceam tot ce pot ca să câștig bunăvoința mamei, chiar dacă știam că e o strădanie „absurdă", zadarnică. Nu cumva ar trebui să deduc de aici că existențialismul meu nu este unul adevărat, întrucât are o bază mai degrabă afectivă decât una conceptuală? … A și început să-mi fluture pe buze un vers cu iz folcloric: „M-a făcut mama existențialist" (*Ibidem*, p. 53).

Călătoria mentală în propriul trecut, marcată de decepțiile și eșecurile personale, are ca efect recunoașterea și asumarea celor patru euri care se mișcă

în matca aceleiași identități: „Romanticul” – o „pojghiță a ființei” personajului (*Ibidem*, p. 60); „Frustratul”, care ocupă „miezul” eului; „Metafizicianul”, „un ins torturat de gândul morții și îndrăgostit de existențialism”, și „Lascivul” – un „cineva […] obsedat de sex” (*Ibidem*, p. 61). Scoaterea acestor „inși” de după măștile protectoare ale sinelui este un act de mare curaj din partea autorului care se lasă, astfel, judecat și evaluat de către cititor. Efectul este pe măsura așteptărilor. Bilanțul realizat de diarist, în ultimele pagini, mărturisește despre o împăcare a omului cu trecutul, dar și revelația scriitorului C. Cheianu, dramaturg și romancier consacrat, în raport cu propriul scris: „Cartea de față și genul de scris la care am acces aici îmi dau sentimentul că aș fi, poate, mai aproape de ținta pe care mi-am propus-o (nu înseamnă că am să și o ating). Să rezulte de aici că opțiunea pentru literatură a fost o greșeală și că trebuia, din start, să îmbrățișez „eseul”, „scrisul în fragmente”, pe care l-am îndrăgit încă de la douăzeci și cinci de ani, când l-am citit pe Montaigne pentru prima dată, cu mult înainte de a-mi fi scris prima proză? […] Chiar dacă bilanțul pare mai degrabă trist decât reconfortant, faptul că am acces aici, că am ajuns să „înțeleg”, să „știu”, mă face aproape fericit” (*Ibidem*, pp. 136-137).

Conchidem că memoria autobiografică asigură întoarcerea regulată a privirii diaristului spre experiențele preponderent triste, ceea ce permite examinarea rolului decisiv al părinților în geografia propriului destin. Integrarea amintirilor atât de intime în actul existențial al prezentului și, paralel, în actul scriiturii, nuanțează o asumare deplină a acestui trecut devenit parte din sinele lui C. Cheianu, constituind, în cele din urmă, un factor eliberator și salvator al identității.

Referinţe bibliografice:

1. CHEIANU, Constantin. *M-a făcut mama existențialist*: *jurnal*, *memorii*, *confesiuni*. Chișinău: Editura Cartier, 2025. ISBN: 978-9975-79-907-2.

2. LUCA, Daniela. *Tatăl*: *psihanaliza paternității astăzi*. București: Editura Litera, 2024. ISBN: 978-630-342-234-3.

3. KANDEL, Eric R. *În căutarea memoriei*. Traducere din limba engleză de Ovidiu-Gheorghe Ruța. Iași: Editura Polirom, 2024. ISBN: 978-973-46-9933-9.

4. TICU, Constantin. *Memoria autobiografică*: *definirea sau redefinirea propriei vieți*. Iași: Institutul European, 2004. ISBN: 973-611-314-0.

Notă: Articol elaborat în cadrul subprogramului de cercetare 010301 „Perspective interdisciplinare asupra fenomenelor de confluență și de confruntare în domeniile lingvistic, literar și folcloric în spațiul basarabean ca limes civilizațional și frontieră geopolitică”, Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu” al USM.

CZU: 821.135.1(478).09-1
https://doi.org/10.52505/lecturi.2025.07.16

AUTENTICITATEA POETICĂ: ÎNTREBĂRI ȘI METODOLOGII DE CERCETARE

Cristina DICUSAR
Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu Hasdeu”
ORCID: https://orcid.org/0000-0001-6480-994X

Rezumat. *Articolul investighează modalităţile de producere*, *receptare şi evaluare a autenticităţii literare și propune axe operaţionale de evaluare a autenticităţii împreună cu un cadru metodologic bazat pe antropologia literară şi critica retorică. Punctul de plecare îl constituie întrebarea-matrice*: *Ce condiţii trebuie să îndeplinească un text poetic contemporan pentru a declanşa o experienţă estetică percepută drept autentică? Din această interogaţie*, *cercetarea desfăşoară trei direcţii complementare*: (*A*) *contextualizarea istoric-culturală*; (*B*) *analiza experienţei cititorului*, *articulată prin triada rezonanţă–provocare–expresie distinctă*; (*C*) *examinarea practicilor de scriere autentică*/*autenticistă*, *unde textul funcţionează ca spaţiu de co-creaţie între autor şi limbaj articulat pe triada experienţă – voce – transparenţă afectivă. Metodologic*, *studiul tinde să combine observaţia participativă textuală*, *etnografia comunităţilor poetice şi critică retorică. Concluziile preliminare afirmă caracterul relaţional şi contextual al autenticităţii*, *disting autenticismul ca posibil regim autonom în câmpul literar postoptzecist şi argumentează relevanţa abordării literare antropologice pentru înţelegerea poeziei contemporane.*

Cuvinte-cheie: *autenticitate*, *autenticism*, *antropologie literară*, *regim de relevanţă*, *critică retorică*, *observaţie participativă textuală*, *comunităţi discursive și de receptare.*

Poetic Authenticity: Research Questions and Methodologies

Abstract. *This article examines the ways poetic authenticity is produced*, *perceived*, *and assessed*, *and proposes a set of operational spectres for evaluating authenticity alongside a methodological framework grounded in literary anthropology and rhetorical criticism. The inquiry begins with a central question*: *What conditions must a contemporary poetic text meet to trigger an aesthetic experience perceived as authentic? From this starting point*, *the article develops three complementary directions*: (*A*) *historical-cultural contextualization*; (*B*) *analysis of the reader’s experience*, *articulated through the triad resonance-challenge-distinctive expression*; *and*

(*C*) *examination of authentic*(*ist*) *writing practices*, *where the poem functions as a co-creative space between author and language*, *structured by the triad experience–voice–affective transparency. Methodologically*, *the research offers to combine textual participant observation*, *ethnography of poetry communities*, *and rhetorical criticism. Preliminary conclusions affirm the relational and contextual nature of authenticity*, *identify autenticism as a possible autonomous regime within the post-1980 Romanian literary field*, *and demonstrate the relevance of an anthropological approach to contemporary poetry.*

Keywords: *authenticity*; *autenticism*; *literary anthropology*; *regime of relevance*; *rhetorical criticism*; *textual participant observation*; *receptive and discursive communities.*

Cum putem cerceta *expresiile autenticității în poezia română postoptzecistă*? Ce întrebări ar ajuta demersului nostru? Ce metode şi cadre teoretice pot susţine descrierea şi delimitarea autenticităţii literare?

Articolul urmărește două obiective: (1) identificarea a două întrebări privind autenticitatea literară. Prima întrebare va avea rolul de întrebare-cadru, menită să structureze celelalte tipuri de întrebări posibile care se pot referi la cercetarea expresiilor autenticității în poezie; iar cea de-a doua este ceea ce Umberto Eco ar numi „titlul secret" al lucrării (2015, p. 108) – întrebarea care să contribuie cel mai mult la structurarea cercetării; (2) argumentarea alegerii metodelor și teoriilor principale.

(1) Întrebările cercetării. Întrebarea inițială pe care am ales-o – cea al cărei scop va fi să structureze celelalte întrebări – poate fi formulată astfel: **Ce condiții trebuie să îndeplinească un text poetic contemporan pentru a deveni obiectul unei experiențe estetice autentice?** Această întrebare – inspirată din *Esteticheskie Fragmenty* de Gustav Shpet (1989) – va ancora întregul nostru parcurs decizional cu privire la cercetarea pe care o propunem. De ce tocmai această întrebare? În egală măsură am putea întreba: Ce anume împiedică un text poetic contemporan să devină obiectul unei experiențe estetice autentice? Ce fel de experiențe estetice pot fi declanșate de un text poetic și care dintre ele sunt autentice? Poate un poem să fie considerat autentic fără ca cititorul să perceapă autenticitatea lui? Cum poate experiența estetică a cititorului să modifice sensul intenționat al unui text poetic contemporan? ș.a. Fiecare dintre aceste întrebări posibile poate să devină una dintre căile care vor face posibilă structurarea cercetării, cu toate acestea, preferința pe care o avem pentru întrebarea cea dintâi poate fi motivată prin faptul că este o întrebare care se referă, în mod pozitiv, atât la textul poetic, condițiile în care acesta este produs și receptat, cât și la experiența estetică propriu-zisă.

Întrebarea centrală se poate ramifica în trei direcții și întrebări complementare:

Întrebarea-matrice	**Ce condiții trebuie să îndeplinească un text poetic contemporan pentru a deveni obiectul unei experiențe estetice autentice?**	**Ancorează întreaga cercetare**
Direcția A	Care sunt **condițiile de expresie** ale poeziei române postoptzeciste și rolul autenticității în acest cadru?	Contextul istoric-cultural
Direcția B	Cum recunoaștem (și cum ne pregătim/ne antrenăm să citim) poezia autentică? Cum se produce senzația de autenticitate la lectura de poezie?	Mută accentul pe experiența estetică, somatică și afectivă a lectorului.
Direcția C (focalizată în cercetare)	Cum se scrie poezia română postoptzecistă? Ce atitudini și practici presupune scrisul autenticist?	Permite analiza relației pe care o are autorul (/comunitatea discursivă) cu textul și contextul scriptural, dar și cu receptorul (/comunitatea receptivă).

Precizez că nu îmi propun să ofer aici răspunsuri la întrebările formulate, ci mai curând să trasez câteva considerații preliminare cercetării.

Direcția A. Care sunt condițiile de expresie ale poeziei române postoptzeciste? Ce semnificații și ce rol are autenticitatea în cadrul acestor condiții?

A spune că o operă literară este „autentică", fără a ne referi la contextul scrierii, lecturii sau apariției acesteia, implică o falsă stabilizare a unui proces relațional. Așa cum subliniază Galin Tihanov prin noțiunea de *regimuri de relevanță*, o operă este apreciată ca semnificativă și valoroasă doar în măsura în care corespunde unui ansamblu de condiții culturale, istorice și instituționale prezente la un moment dat.

„Prin „regim de relevanță" […] înțeleg modul predominant de a apropria (atât de a interpreta, cât și de a utiliza) literatura într-o societate, la un moment dat. Orice astfel de regim sau mod de lectură se află în competiție cu altele, iar într-un anumit moment istoric există o constelație de regimuri diferite, modelate de o multitudine de factori (sociali și instituționali, factori care țin de acumularea și distribuirea cunoașterii disciplinare etc." (Tihanov, 2019, p. 20) (*trad. n.*).

Autenticismul (distinct de autenticismul interbelic sau cel optzecist) poate fi formulat atât ca ***un regim de relevanță distinct***, care constă în producerea unui tip de poezie care să prioritizeze performarea autenticității, care să sune „direct", „sincer", „personal", fără a purta masca literarității (adică fără a trata limbajul poetic ca „limbaj" special în sine, ci mai curând ca limbaj obișnuit, dar *utilizat* într-un fel special). Autenticitatea poetică, tratată ca regim distinct de relevanță, ar consta în favorizarea confesivității, oralității, utilizarea narațiunii, a unui ton diaristic sau a unui ritm „post-narativ", care „desface" o narațiune (de aici și ștergerea graniței dintre genuri, caracteristică nouăzeciștilor români), precum și minimizarea estetizărilor sau a afectării excesive, pentru a obține efectul de „prezență vie" a textului pentru cititor și de expunere a unei relaționalități radicale a textului. Din punct de vedere al autenticismului (estetic), putem identifica câteva axe relevante:

Autor - Text	**Interioritate vs. Exterioritate**	în ce măsură poezia este alimentată de o trăire a autorului?
	Asumare vs. Neasumare a vocii	cât de bine se conturează o voce recognoscibilă și asumată?
	Determinare vs. Indeterminare afectivă	cât de clar e ce simte și în ce stare se află subiectul poemului? Ce riscă și ce relevă vocea poetică? Cât de mult se expune?
Text - Cititor	**Surpriză vs. Previzibilitate**	cât de zguduitor sau plictisitor și plin de clișee este textul?
	Transparență vs. Opacitate stilistică	cât de ușor se poate recunoaște / regăsi un cititor în acest text? cât de direct e limbajul vs. cât de afectat și stilizat e?
	Limbaj expresiv vs. Limbaj neutru / rece	cât de încărcat afectiv e limbajul? Poemul are un limbaj neobișnuit, încărcat emoțional? Sau un limbaj distant?

Pe de altă parte, ***autenticitatea*** poate fi tratată ca ***valoare care traversează mai multe regimuri de relevanță literare***. Ea se poate manifesta în poezia politică/ideologică feministă și/sau queer, ca negociere a unei voci care distonează cu experiența unei tradiții patriarhale heteronormative; sau în poezia ca divertisment și/sau terapie individuală sau colectivă (Tihanov, 2019, p. 23); sau în poeticile precarității și muncii – valorizate în contextul reevaluării relației dintre muncă,

identitate și supraviețuire; sau poeticile actuale care continuă direcții mai vechi, prin *asemănări de familie*, poetici moștenite, în care ceea ce este considerat „autentic" este o continuare / reactualizare a unor vechi poetici, de exemplu, poeții ivănescieni (Iustin Panța, Radu Vancu), arghezieni (Judith Meszaros), barbieni (Emilian Galaicu-Păun) etc. Toate aceste formule nu sunt „autentice" în sine, ci își dobândesc autenticitatea în funcție de modul în care răspund și satisfac cerințele timpului lor, iar autenticitatea poate fi definită, astfel, în sens larg, ca o capacitate de a satisface o nevoie etică și estetică. Din punctul de vedere al autenticității ca valoare intrinsecă a textului, identificăm aceste axe:

Motivația scrierii	Textul e scris din necesitate sau e un exercițiu formal?
Detalii vii vs. detalii decorative/ false	Textul „minte" în detalii? Conține detalii trăite sau fabricate?
Deschidere vs. închidere	Cât de deschis interpretării și relaționării este textul? Incită discuții?
Acțiunea textului	Cum acționează textul? Ce rămâne după el? Cât timp durează ceea ce rămâne?

Direcția B. Cum recunoaștem (și cum ne pregătim/ne antrenăm să citim) poezia autentică? Lectura unui text pe care îl percepem ca autentic produce o serie de senzații și emoții care ne informează, dincolo de orice argumente estetice, despre autenticitatea lui. Totuși, nu rareori, intensitatea emoției este confundată cu autenticitatea. Există texte care ne impresionează la prima lectură, dar care, la o recitire ulterioară, își pierd capacitatea de a ne atinge afectiv. Ceea ce diferențiază textele autentice de cele neautentice este tocmai traseul prin care acestea generează emoții și senzații: un traseu neașteptat, care surprinde și înnoiește, provocând cititorul dincolo de reacția emoțională de moment, dar și persistând în reacția pe care o provoacă.

Putem spune că textul literar este autentic în măsura în care satisface în noi, adică în comunitatea de receptori cărora li se adresează, o anumită nevoie estetică, etică, afectivă, epistemologică etc. Cu alte cuvinte, este un text care ne mulțumește (Wittgenstein). Această „mulțumire" nu presupune o simplă confirmare a așteptărilor, ci o relație în care textul ne implică activ în *forma* sa *de viață*. Ipoteza noastră este că un text autentic (în relație cu cititorul său) întrunește aceste trei calități simultan: 1. textul rezonează cu modul nostru de a gândi și de a ne raporta la realitate, validându-ne într-un mod care nu înseamnă neapărat aprobare, ci recunoaștere; 2. textul ne provoacă epistemologic și afectiv,

contestând modurile noastre de receptare și interpretare și extinzându-le; 3. textul se distinge printr-un mod propriu, inconfundabil, de *utilizare* a limbajului (fie el vizual sau verbal/auditiv): chiar dacă nu are un limbaj propriu, distinct de celelalte, poezia activează un *regim expresiv* al limbajului, o utilizare orientată spre expresie și semnificație afectivă.

Cercetarea autenticității textului literar din punctul de vedere al reacției cititorului sau comunității receptive implică, întâi de toate aplicarea metodologiei dezvoltate de critica receptării și experimente pe cititori concreți de poezie, sau grupuri concrete de cititori, clasificați conform competențelor de lectură, a expunerii anterioare la poezia contemporană. Cercetarea autenticității din perspectiva receptorului, ceea ce ar impune o metodologie mai puțin practicată în contextul academic în care mă aflu, din acest motiv am optat pentru o abordare diferită.

Direcția C. Cum se scrie poezia română postoptzecistă? Ce atitudini și practici presupune scrisul autenticist? Dacă lectura unui text autentic presupune o deschidere din partea cititorului, scrierea unui text autentic implică, în mod complementar, o implicare totală din partea autorului. A scrie autentic nu înseamnă neapărat a fi confesiv sau (auto)biografic, ci a rămâne fidel unei tensiuni experiențiale, care să fie locuită de expresia textuală: a scrie atât *despre* ceva, dar și a avea o anumită *atitudine detașată* față de textul tău. Relația dintre autor și text nu este una de dominație sau de exteriorizare a unui conținut interior preexistent, ci una de co-creație: textul îl modelează, în același timp, pe cel care îl scrie: „Artistul este originea operei, opera este originea artistului" (Heidegger, 2002, p. 1) (*trad. n.*).

Pentru autor, scrierea autentică este adesea o încercare de a articula ceva ce nu poate fi spus altfel decât prin acel text anume. Nu este vorba de transcrierea sau traducerea unei emoții, ci de deschiderea mai multor tipuri de posibilități de locuire într-o experiență. Autenticitatea poate ține de mai multe capacități ale textului de a satisface niște necesități resimțite de autor: textul ca strategie mnemonică de păstrare, prin limbaj, a unei fascinații față de o experiență; crearea unui spațiu pentru celălalt în limbaj; posibilitatea înlocuirii, prin limbaj, a unei experiențe traumatice prin rescrierea ei sau cel puțin înlocuirea expresiei durerii și traumei prin cuvinte; sau crearea unui spațiu de desfășurare și experiment pentru sine și propria voce poetică; sau un angajament etic prin plasarea vocii poetice în celălalt pentru a putea mărturisi o nedreptate de orice tip etc.

Nevoile pe care autorul le satisface prin text sunt relevante pentru cercetarea autenticității, dar ele trebuie susținute de o tehnică poetică riguroasă. În ceea ce privește relația autor-text, plecăm de la trei ipoteze care pot susține apariția autenticității: 1. textul este hrănit de o experiență reală a autorului; 2. vocea

textuală este recognoscibilă și asumată; 3. textul lasă să se întrevadă, fără a explicita sau numi, starea afectivă, emoţiile și atitudinea eului poetic.

(2) Metode și teorii

Poemul este o rețea de semnificații și structuri care prind cititorul și autorul – inclusiv în rețelele și structurile contextuale, aflate în afara textului propriu-zis, dar conștientizate în text – și îi oferă adăpost temporar, un „ecoton" (zonă de tranziție dintre două comunități ecologice vecine diferite, care este inclusivă pentru ambele comunități). În acest sens poate fi utilă perspectiva ***antropologiei literare***, care pune accentul pe contextul socio-cultural, pe rolul comunității discursive și a celei de receptare în procesul de receptare și producere a unui text literar *autentic*, dar și pe funcțiile pe care literatura le îndeplinește la un moment dat în anumite comunități. Această abordare permite o relație vie cu „obiectele" cercetării – expresiile discursive ale autenticității poetice – care, dat fiind că sunt într-o continuă schimbare și negociere, au nevoie de instrumente de cercetare care să le acomodeze caracterul instabil. În cazul poeziei române postoptzeciste (1990 – prezent), o perspectivă literară antropologică ar putea deschide mai multe posibilități de cercetare a modurilor prin care diferite promoții poetice și-au articulat autenticitatea în raport cu transformările istorice majore: tranziția postcomunistă, emergența erei digitale și crizele recente (sociale, ecologice, identitare). Abordarea antropologică este relevantă deoarece poezia este văzută ca un act cultural prin care autorii își exprimă identitatea și valorile. Comunitatea literară devine, astfel, un teren de investigare antropologică, asemenea unui „trib", care funcționează după anumite reguli prescrise. Wolfgang Iser, în *Prospecting*: *from reader response to literary anthropology*, argumenta că literatura are o dimensiune antropologică. Conform lui Iser, omul se află în permanentă încercare de a se lua în primire pe sine, iar literatura devine indispensabilă în a construi o punte între aceste două condiții, cea de „a fi, dar de a nu se avea pe sine", astfel, literatura răspunde unei nevoi antropologice, prezentă din cele mai vechi timpuri. Iser susține că literatura oferă un spațiu de explorare a posibilităților umane și a modurilor în care ne imaginăm pe noi înșine, completând demersul antropologic clasic (care studiază practici și instituții) cu înțelegerea produselor imaginare ale culturii (Iser, 1989, p. 213). El vede actul lecturii ca pe o interacțiune între text și cititor ce generează semnificație, iar în extensie, ca pe un mod în care societatea își proiectează și negociază valorile și experiențele. Există mai multe metode care pot fi adaptate din antropologia clasică la studiul literaturii și care pot fi relevante în cercetarea de față: observația participativă, etnografia etc.

Metodele de cercetare principale ale atitudinilor față de scris ale autorilor se bazează pe teoriile antropologiei literare, teorii care se află la intersecția dintre

studiul literar, estetică, filosofie și etnografie. Dintr-o listă de posibilități de cercetare antropologice, putem să alegem, în primul rând, ***observația participativă textuală***, care implică o situare a cercetătorului „de partea autorului" și o lectură „congruentă", nu una în răspăr. Astfel, pornind de la această atitudine, este util să privim poezia și prin prisma *criticii retorice* (Foss, 2018), tratând poemul ca pe un discurs persuasiv. Analiza retorică ne ajută să identificăm aceste strategii și să înțelegem cum anume limbajul poetic *construiește* impresia de autenticitate.

Edward Schiappa, în *Defining reality*: *definitions and the politics of meaning*, argumentează că disputele de definiție nu sunt chestiuni abstracte de dicționar, ci probleme retorice și politice – adică modul în care definim un termen precum „autenticitate" are consecințe asupra felului cum percepem realitatea: „The categorizing function of language is a form of persuasion; different terminologies prompt us to perceive the world in different ways" (2003, p. 115). Astfel, este important să vedem cum este definită autenticitatea în cadrul fiecărei promoții despre care vom scrie. În manifestele anilor 2000 sau în textele teoretice ale autorilor optzeciști și douămiiști, putem observa o preocupare meta-discursivă de a (*re*)*defini literatura*, iar o preocupare centrală a fost inclusiv definirea a *ce e poezia autentică* sau cine este *eul autentic* din text. Observația participativă textuală, dar și critica retorică ne invită să privim manifestele, prefețele, interviurile poeților ca părți integrale ale operei autorilor. Însă și textele literare pot conține astfel de mize și unele dintre ele pot fi citite asemenea unor „manifeste" sau *ars poetica*, unde autorul își exprimă atitudinea față de practica literară și față de poezie.

Concluzii preliminare:

1. **Autenticitatea este relațională, nu esențială.** Niciun poem nu este „autentic" printr-o trăsătură internă; statutul său depinde de acordul (mereu negociat) între contextul literar, regulile actuale de utilizare a limbajului poetic, comunitatea discursivă, autorul, intenția auctorială, cititorul și comunitatea de receptori.

2. **Autenticitatea ține de valorile textului, iar autenticismul poate funcționa ca regim de relevanță distinct**. Poezia postoptzecistă privilegiază vocea directă, oralitatea, diarismul și minimalizează estetizarea tocmai pentru a genera efectul de „prezență vie"; axe operaționale precum interioritate/exterioritate sau transparență/opacitate permit măsurarea acestei performări a autenticității.

3. **Criteriul de recepție: triada rezonanță – provocare – expresie distinctă**. Un poem ar putea deveni autentic pentru cititor dacă: 1. validează o experiență recognoscibilă; 2. o extinde prin surpriză cognitiv-afectivă; 3. o transmite printr-un regim expresiv singular.

4. **Criteriul de producție: triada experiență – voce – transparență afectivă**. Un poem ar putea deveni autentic pentru autor dacă 1. textul vine dintr-o experiență

reală; 2. vocea auctorială este recognoscibilă; 3. textul este transparent și relevă, expune atitudinile și vulnerabilitățile autorului.

Metodologie: antropologie literară + critică retorică. Observația participativă textuală, analiza paratextelor (manifeste, interviuri) și disecarea strategiilor persuasiv-retorice oferă instrumentele adecvate pentru a surprinde autenticitatea „în lucru". Metodele propuse vor fi demonstrate ulterior, într-o cercetare separată, pe un corpus amplu de poeme postoptzeciste.

Referinţe bibliografice:

1. ECO, Umberto. *How to write a Thesis.* The MIT Press, Cambridge, Massachusetts: 2015.
2. FOSS, Sonya K. *Rhetorical Criticism*: *Exploration and practice.* Waveland Press: 2018.
3. HEIDEGGER, Martin. *Off the Beaten Track.* Cambridge University Press: 2002.
4. ISER, Wolfgang. *Prospecting*: *From Reader Response to Literary Anthropology.* Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1989.
5. SCHIAPPA, E. *Defining Reality*: *Definitions and the Politics of Meaning.* Carbondale, IL: Southern Illinois University Press, 2003.
6. SHPET, Gustav. *Esteticheskie fragmenty.* Pravda: 1989, [e-book].
7. TIHANOV, Galin. *The Birth and Death of Literary Theory*: *Regimes of Relevance in Russia and Beyond.* Stanford, CA: Stanford University Press: 2019.

Notă: Articol elaborat în cadrul subprogramului de cercetare 010301 „Perspective interdisciplinare asupra fenomenelor de confluență și de confruntare în domeniile lingvistic, literar și folcloric în spațiul basarabean ca limes civilizațional și frontieră geopolitică", Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu" al USM.

CZU: 82.02:821.135.1.02
https://doi.org/10.52505/lecturi.2025.07.17

NATURALISMUL: ÎNTRE PATOLOGIE ȘI TRANSCENDENȚĂ

Valentina LIPCAN
Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu”
ORCID: https://orcid.org/0009-0008-3229-3174

Rezumat. *Naturalismul este considerat unul dintre curentele literare care a examinat prin determinsm și pozitivism natura umană – psihicul și bolile –, ajungând până la studiu psihiatric și patologic. Însă teoria naturalismului nu a fost univocă în perspectiva multor autori care au încercat să-i definească principiile până la și după Émile Zola. Astfel, naturalismul a constituit un sistem literar eclectic și, respectiv, o încercare de a ajunge la trascendență prin investigație riguroasă și analiză profundă a lumii. Explorarea teoriilor și practicilor naturalismului în literatura universală și română pot restabili și redescoperi particularități secundare, influențe ale altor tendințe literare, dar care oferă o viziune complementară asupra curentului și determină identificarea unor soluții de revitalizare și vindecare a societății.*

Cuvinte-cheie: *naturalism, materialism, pozitivism, etiologie, naturalism romantic, eudemonism.*

Naturalism: Between Pathology and Transcendence

Abstract. *Naturalism is considered one of the literary movements that examined the human nature – mental condition and illnesses – with the means of determinism and positivism, taking the forms of psychiatric and pathological studies. However, the theory of Naturalism was not univocal in the perspective of many authors who tried to define its principles before and after Émile Zola. In that case, Naturalism is an eclectic literary movement and, respectively, an attempt to achieve transcendence through rigorous investigation and profound study of the world. Exploring the theories and practices of Naturalism in world literature and Romanian literature can restore and rediscover secondary particularities, influences of other literary developments but which can offer a complementary view on the movement, and can determine the identification of solutions to revitalise and cure the society.*

Keywords: *Naturalism, materialism, positivism, aetiology, Romantic Naturalism, eudaimonism.*

Natura este nucleul reflecțiilor și studiilor cosmogonice ale civilizației umane. Antichitatea, Evul Mediu, Renașterea, Iluminismul și multe alte mari etape

civilizaționale au declanșat științe, curente filosofice și literare ce au prezentat natura ca un sistem de alegorii aplicabile societății umane, dar și un univers ce reflectă și materializează misterul imanent universului.

Tocmai de la vocabula *natură* derivă și o forță a filosofiei și literaturii universale: *naturalismul*. Percepția primară derivațională sugerează că acest fenomen ar fi unul care înglobează predilecția exclusivă a omului pentru natură. Însă aceeași viziune ne îndreaptă spre cel puțin două definiții ale acestui concept. Cele mai vechi documente care păstrează teoriile naturaliștilor greci, dezvăluie natura ca fiind o caracteristică inedită a unui obiect, organism sau sistem, adică un *principium* al funcționării și al comportamentelor, reprezintă tipul energiei sale interne și externe (Collingwood, 2012, p. 77). A doua definiție evidentă și acum câteva secole, și astăzi, în modernitate, prezintă natura ca „suma totală a agregatelor naturale" (Collingwood, 2012, p. 76) – oceanele, mările, deșerturile, pădurile, copacii, florile, animalele, păsările, insectele, firul de iarbă și de nisip – toate macro- și microsistemele terestre, acvatice, cosmice apărute în urma unor explozii nebuloase, inexplicabile totalmente, negândite de ființa umană.

Apetența umană pentru studiul naturii, așadar, a existat dintotdeauna. Naturalismul și principiile după care se formează ca manifest științific, cultural și filosofic pot fi percepute fulminant mai întâi în pictură. Tabloul naturalist este cel care creează un preambul pentru perceperea intensă a alegoriilor și paradoxurilor naturalismului ca literatură. Recontemplarea tablourilor faimoase ale pictorului romantic englez John Constable ca „The Hay Wain", „Cenotaph to the Memory of Sir Joshua Reynolds" sau „Stratford Mill", aduce în lumină forma neobișnuită a romantismului în pictură. J. Constable aborda tehnica opusă, de fapt, romanticilor – evita misterul, visul în natură și intensifica culorile, utiliza simetria nu ca pe o codificare, ci ca pe o structură ce înfrumusețează tot mai mult realitatea pură, efectuând tranziția către naturalism. În asemenea moduri, în pictura naturalistă licărește ambiția căutării frumosului, sublimului, senzației înălțătoare nu prin detașarea pe pământuri ale făgăduinței, dar pe tărâmul natural pământesc real, care nu este mai puțin poetic.

Expoziția la Paris a lucrărilor lui John Constable, în anul 1824, a inspirat numeroși artiști plastici ai timpului, care mai târziu vor crea Școala de la Barbizon care a asigurat continuitatea ideii că natura poate fi sublimă în pictură și fără culorile ametitoare ale romantismului exuberant. Jean-Baptiste Camille Corot, Jules Dupré, Jean-Baptiste Guvate le Gray, Jean-François Millet, Charles-Francois Daubigny, Théodor Rousseau, Narcisse-Virgile Díaz de la Peña, inclusiv Ion Andreescu și Nicolae Grigorescu și-au ales satul Barbizon ca locație recuperațională, de elevare artistică și spirituală, sub straja pădurii Fontainebleau – adevăratul protector al vieții inspirate (*The Barbizon School Movement Overview*). Mai târziu, în 1889, în Germania, lângă Bremen, în

satul Worpswede se formează școala artiștilor care, de asemenea, se izolează de societatea haotică, dedicându-se pictatului împrejurimilor frumoase – spiritele boeme văd expresivitatea, strălucirea în fiecare pajiște, moară sau pod din satul mai mult decât idilic, el este salvator, îmbogățește ființa umană. Îndepărtându-ne de tradiția picturii occidentale, îi întâlnim pe naturaliștii chinezi, care evitau pictarea naturii moarte aleatorii, acordau o mare atenție compozițiilor armonioase în care elementele formau, mai degrabă, o ambianță justificată a cadrului natural, ca în tablourile lui Wang Wei (Rowley, 1982, p. 71). Tradiția chineză, alături de cea japoneză, valorifică practica observării constante și sensibile a celei mai infime texturi, mișcări a unei insecte sau studiul pasionat al unei singure flori până ce se va fi ofilit. Naturalismul chinez s-a depărtat de filosofia greacă de compunere a frumuseții, de exotismul occidentului, de romantismul exasperant sau naturalismul exacerbat, căutând idealul în fiecare detaliu accesibil, ajungând la împlinire prin chiar *mottainai* – principiul japonez care respinge risipa. Astfel, acea „esență a ideii" reprezintă contopirea naturalului cu idealul (*Ibidem*, p. 70).

Din modelul picturii naturaliste *esența ideii* pătrunde și în literatură în care clarobscurul – contrastele vieții – este susținut de aspirația și idealul scriitorului de a salva omul de la abrutizarea totală. Friedrich Nietzsche, în introducerea la *Arta de a fi fericit* de Arthur Schopenhauer, relevă tocmai sarcina și menirea fundamentală a omului de cultură: „să promovăm nașterea filosofului, artistului și sfântului în noi și în afara noastră și, prin aceasta, să lucrăm la desăvârșirea naturii" (Nietzsche, 2024, p. 55). Viziunea antropocentrică în Renaștere, de exemplu, deschidea porțile unui naturalism renascentist, eudemonismului, senzațiilor împlinitoare, dar mereu în comuniune cu natura. Francesco de Sanctis, în cazul Giovanni Boccacio, vorbea despre acea senzualitate a simțurilor și nu a sentimentelor – spațiul devine mai restrâns, observația mai acută, iar lumea se transformă într-un paradis pe pământ în care poți trăi cu intensitate fără a pleca în spații onirice ale „infinitului", acel *rêve* dispare (de Sanctis, 1975, p. 58). Visul însă reapare mereu în literatură. Întorcându-se în Franța, după anul 1767, Jean-Jacques Rousseau îl întâlnește la Môtiers pe botanistul Jean-Antoine d`Ivernois ca mai apoi să hoinărească prin sate alături de falsul baron maghiar Ignaz de Sauttersheim, iar ulterior preferă studiul independent și întreprinde călătorii solitare în Trye, Lyon, Grenoble, Bourgoin și Monquin – acestă pasiune pentru studiul plantelor generând și zvonuri precum că se ocupa cu vrăjitoria (Wokler, 2011, pp. 170-171). Botanica, astfel, devine o preocupare tardivă a lui Jean-Jacques Rousseau, dar care în sfârșit îi va reuni forțele trupului și spiritului într-o fire ce traversează lumea, oprindu-se la fiecare floare, la fiecare umbră, în plimbări ce-i revitalizau exponențial gândirea și abilitatea de a visa.

Robert Wokler evocă a Șaptea Plimbare din *Visările unui hoinar singuratic* în care, fermecat de strigătele blânde ale bufnițelor și acvilei, ademenit de iarba infinită și copacii maiestuoși, Rousseau adoarme pe o pernă de *lycopodium*, îndepărtându-se în vis de obscura societate, „descoperind, ca un al doilea singuratic, Columb, un sanctuar în care persecutorii săi nu-l vor găsi niciodată" (*apud Ibidem*, p. 173). Un filosof care a avut și preocupări scriitoricești, muzicale, juridice, politice – Jean-Jacques Rousseau a fost probabil unul dintre primii exponenți ai *naturalismului romantic*.

Naturalismul în Spania, ca și în Germania, a avut o receptare plenară tardivă luând forma unei scrieri psihanalitice cu note poetice care nu-și impunea extremele studiului patologic și fatalitatea eredității. Contesa Emilia Pardo Bazán, în tonul altor scriitori precum Leopoldo Alas (Clarín), în prologul romanului său, *El cisne de Villamorta*, pune la îndoială delimitările teoretice stricte între naturalism și idealism: „(…) cu mare ușurință, precum ar desface o portocală, ei pun într-o jumătate tot ce este grotesc, mizer și obscen denumind-o *naturalism*, iar în cealaltă – în cuvântul *idealism* – înglobează tot ce este gingaș și sublim" (Pardo Bazán, 1999, *trad. n*). Argumentul contesei atacă preceptele deja înrădăcinate în istoria și critica literară, idei fabricate pe fundalul prejudecăților pe care le consideră implacabile și indelebile: „Poate că până la sfârșitul lumii se va clasifica o descriere a unei nopți în care apare luna drept *idealistă*, iar o descriere a muncilor dintr-o fabrică – foarte *naturalistă*" (*Ibidem*, *trad. n.*). Georg Brandes – faimosul critic și istoric literar danez – a fost unul dintre adepții progresului în devafoarea romantismului febril și a ținut să identifice „noul naturalism" chiar și în literatura engleză a secolului al XIX-lea: „Însă aici în Anglia a fi naționalist înseamnă a fi naturalist" (Brandes, 1978, p. 396). Astfel, Georg Brandes vede în descrierea botanistă a peisajelor lui Walter Scott, în senzualitatea rafinată, atemporală, edificată prin flori, păsări, izovoare la Keats, în profunzimea și vraja naturii la Byron, o avidă dorință de a crea un mediu al libertății, al vieții sănătoase și echilibrate (*Ibidem*, p. 397). De la literatul danez învățăm să vedem în ceea ce numim, de obicei, romantismul englez, un naturalism care își are originile în ambițiile didactice ale lui Jean-Jacques Rousseau de a obține fericirea – o stare care este mult mai accesibilă decât credem. Seratele de la moșii, escapadele în natură (plimbări pe câmpii, prin păduri și navigație), iubirea pe care o simțeau Byron sau Scott pentru animale și pentru sport, ei fiind niște călăreți iscusiți (*Ibidem*, pp. 397-402), nu fac decât să ofere modele ale unei vieți palpitante, pline de sens.

Naturalismul, luând diverse forme, devine un fenomen ubicuu în literatură, a cărui limite și manifestări transcend istoria culturii. Se spune că Émile Zola nu a fost creatorul naturalismului *de facto* în literatură, dar a fost liderul său în Europa. Mișcarea literară naturalistă pornește din Médan, din casa lui Émile

Zola, unde aveau loc faimoasele întâlniri în cadrul cărora se infiripau noi legături între Guy de Maupassant, Joris-Karl Huysmans, Henri Céard, León Hennique și Paul Alexis. Acești scriitori, în frunte cu Émile Zola, având ca motiv de revoltă și nucleu narativ Războiul franco-prusac (1870-1871) publică o antologie de 6 povestiri intitulată *Les Soirées de Médan* (1880) – poate prima încercare rezonantă a naturalismului să revoluționeze secolul XIX. Adevărul – legătura dintre spiritele boeme din *Groupe de Médan* a determinat mai multe forme ale naturalismului, fiindcă explorarea mizeriei societale și umane a fost o metodă epuizabilă – spre anul 1885 grupul începe să se îndepărteze, fiecare scriitor căutând o altă expresie literară (Deffoux, Zavie, 1920, p. 18, *trad. n.*). Căutarea unei estetici individuale nu face decât să ratifice caracterul eclectic al naturalismului: prin inerție, se respinge transformarea absolută a literaturii într-un tratat clinic, într-o analiză microscopică a mediului pestilent. A se vedea cazul lui Joris-Karl Huysmans care a devenit un *converti littéraire*, a renunțat la naturalismul extrem și a studiat medicină, teologie, ezoterism etc., devenind un scriitor cu viziune panoramică (*Ibidem*, p. 6). *Thérèse Raquin*, *Le Ventre de Paris*, *L`Assommoir*, *Germinal*, *Nana* – unele dintre romanele din *Les Rougon-Macquart* de Émile Zola unde se documentează psihopatia, alcoolismul, condițiile inumane de muncă, instinctul primar și simptomatologia omului alienat. Este omul capabil să scape sau mediul sufocant și fiziologia îi modelează ireversibil destinul? Răspunsul la această întrebare îl poate oferi și cititorul – gustul literar al publicului este cel care stabilește direcția interpretativă a curentului literar. Din motive adesea necunoscute, în orice epocă apare demența, devierea, corupția, josnicia, violența, sărăcia; prin urmare, datorită naturalismului studierea originii răului devine imperativă. Émile Zola fost și numit „individ infam” (Gottfried Keller) pentru explorarea nemiloasă a societății. Interzicerea operelor naturaliste a reprezentat și un tip de propagandă care avea ambiția de a abandona publicul într-o stare de reverie absurdă, inconștientă. De exemplu, în broșura *Literature at nurse or Circulating morals*, în anul 1885, George Moore îl critica dur pe Mudie, director al unei biblioteci faimoase care avea o tradiție de decenii de aprovizionare a familiilor engleze cu tot tipul de cărți, acuzându-l de aplicarea unui tip de dictatură pentru că interzicea orice lucrare care putea fi o extensie a naturalismului (Schüking, 1969, p. 77 *trad. n.*). Totuși, Émile Zola a creat o operă a cărei valoare depășește aceste acuzații pentru că revendicarea acerbă a materialismului, determinismului biologic și pozitivismului indică un crez într-o oarecare măsură metafizic, așa cum spunea și contesa Emilia Pardo Bazán: „Exagerând fatalismul eredității, Zola s-a lăsat prins – fără să-și dea seama –, de închizătoarea teologică a predestinării” (*apud* López Quintanas, 2007, *trad. n.*). Collette Becker reafirmă că persoana lui Émile Zola a fost judecată aspru din cauza termenului „naturalism”, spunând că acesta a fost „un semn de protest

(*un signe de ralliement*), nimic mai mult" (Becker, 2002, p. 30). Prin urmare, *Le roman experimental* (1879-1880), având ca autoritate maximă pe Claude Bernard și lucrarea sa *Introduction à l'étude de la médecine expérimentale*, a fost probabil o retorică a furiei, a dezămăgirii în raport cu societatea și care a dorit, mai degrabă, să dezlănțuie o furtună schimbătoare în literatura romantică și realistă, nu să elaboreze o doctrină a naturalismului. Așadar, Émile Zola, prin *Les Rougon-Macquart*, a demonstrat că a fost un scriitor total – un inițiat în știința medicinei, dar și un continuator al umanismului, fără a reuși vreodată să abandoneze înaltele valori estetice, sociale și morale; în opera sa întâlnindu-se deopotrivă și exhibiționismul și intimismul într-un „imaginar ambivalent" (Georgescu, 2012, p. 243). În *Au Bonheur des Dames*, de exemplu, consumerismul ia avânt, iar magazinul lui Octave Mouret pur și simplu înghite micile afaceri din apropiere, dar, în același timp, se desfășoară o înduioșătoare istorie de dragoste dintre Octave și Denise Baudu – tânăra ce întruchipează demnitatea și blândețea omului marginalizat. O istorie care are și un final fericit – atipic, am putea spune, pentru cruzimea declamată a lui Zola. *Le rêve*, un roman, după Irina Mavrodin, care este „Legendă și Anti-legendă totodată" (Mavrodin, 1986, p. 11), explorează prejudecățile sociale, obsesia, misticismul, stările compulsive pe care și le provoacă Angélique visând mereu la un prinț. Prințul Félicien apare, dar, după depășirea obstacolelor, după căsătorie, Angelique moare, comportamentele iraționale ce duc la delir aduc și sacrificiul. *La faute de l'abbé Mouret* – un roman de o vădită simplitate narativă care condamnă catolicismul ca forță anihilatoare a pasiunii, a iubirii, a sentimentului transcendent. Adorația mistică copleșitoare pentru Fecioara Maria a abatelui Serge Mouret este vindecată de dragostea pentru fiica ateului Jeanbernat, Albine, fata naturii care, prin întreaga sa ființă, l-a făcut pe abate să simtă adevarata iubire, firească, împlinitoare. Chiar dacă chemarea naturii îi aduce împreună, devotamentul absurd al preotului pentru religie învinge, iar Albine are o moarte shakespiriană – se lasă sufocată de propriile flori, întorcându-se în paradisul unde și-a trăit liberă iubirea.

În *O sută de ani de naturalism în România* fenomenul naturalismului în spațiul român este supus investigării lui Dan A. Bădăreu. Încă din anii 1830, când forțele intelectuale reveneau în spirit revoluționar, cultura în spațiul român era marcată de pozitivism și naturalism. Inițial, teoriile par în oglindă cu cele general-acceptate în lume: explorând abrupt teoriile lui Lipps sau Lange, relevând conceptele savanților precum Darwin, Büchner sau Auguste Comte, studiul reiterează principiile conform cărora se respinge metafizicul, se lucrează doar cu realitatea într-o simbioză a științelor exacte ce pot da „răspunsuri exacte". Dan A. Bădăreu întoarce începuturile curentului naturalist în 1829, când doi medici din Iași – doctorul I. Czihak și M. Zotta – decid să formeze o „Casă de cetire medicală" pentru a achiziționa reviste medicale și alte surse și, în special, pentru a dezvolta arta de a fi medic. Astfel, în 1830, se formează oficial, conform actului

redactat în germană, *Jassyer medizinischer Leserverein*. Ulterior, Societatea de Medici și Naturaliști a fost subvenționată de guvern întru dispersarea principiilor naturaliste în Principate, aparent cu vădite beneficii societale (Bădărău, 1930, pp. 21-30). Spațiul românesc, prin consecință, a fost modelat de principii științifice medicale, dând naștere unui tip de literatură care adesea a fost considerat un „subgen minor" (Emanuel Modoc). Henri Zalis, introduce însă o sintagmă ce ridică naturalismul la un rang superior, și anume „romantismul justițiar" (Zalis, 1971, p. 176). Invocând exemplele lui G.M. Zamfirescu, I. Peltz sau Carol Ardeleanu, Zalis explică reîntoarcerea în naturalismul incipient al „fascinației pitorescului urban" și farmecul „vieții periferiei citadine" lăsate drept referință de Charles Dickens sau Eugène Sue, care urmăreau înfăptuirea dreptății și fericirea personajelor marginalizate, declasate, bolnave, triviale, dar care iubeau viața și continuau să fie participative în numele așteptării timpurilor mai bune (Zalis, 1971, p. 177). Dezumanizarea absolută, inclusiv în romanele lui Émile Zola, nu a avut loc, iar în literatura română, Zalis atestă că timp de câteva decade s-a cunoscut „varianta cea mai romantică a naturalismului" într-o fuziune care permitea tuturor personajelor să cunoască simultan ororile vieții, dar și să aiba șansa de a cunoaște bucuria, devenind, măcar în universul literar, protagoniști (*Ibidem*, p. 183). În *Estetica imperfecției*, Henri Zalis abordează confuziile apărute în plan terminologic – ce este, de fapt, naturalismul? Perspectiva sa implică concluziile recurente care spun că naturalismul a compensat emfaza limitativă a romantismului, a făcut un pas înainte acolo unde romantismul a rămas fixat de contemplarea pasivă, a constituit un progres pentru literatură. Lucrând cu instrumentele realității în mod științific și analitic se realizează pasul de la *real* la *natural* în pagina literară ca o „pagină de diagnostic" (Zalis, 1979, p. 32). Perspectiva sociologică în cazul naturalismului român se amplifică cu variații sentimentale și lirice, dar concentrându-se pe rezolvarea unui caz patologic, se urmărește etiologia unei boli, unei degradări umane, introducându-se *speranța prevenirii*. Răceala și psihopatia inertă din *Thérèse Raquin*, de exemplu, se ameliorează sporadic în operele unor scriitori ca Hortensia Papadat-Bengescu, Liviu Rebreanu, Ion Luca Caragiale până la cele ale unui veritabil naturalist ca Barbu Ștefănescu Delavrancea care nu s-a limitat la naturalismul tendențios, ci a căutat adevărul aplicând „tehnica totalității" (*Ibidem*, p. 30). Lucian Pricop, în prefața sa *Naturalismul zolist al prozatorului Delavrancea*, marchează un amestec justificat dintre elemente din diverse curente literare, care a contribuit la crearea personajelor memorabile – Hagi-Tudose, de exemplu. Delavrancea, prin inserția scenelor pur naturaliste în opere cu moștenire romantică, efectuează analiza eclectică a extenuării psihologice și fizice a oamenilor în călătoria eternă între vis și viață (Pricop, 2000, p. 9). Totuși, cadrul sterp, repulsiv, promiscuitatea, crucea eredității sociale și biologice persistă în naturalismul român, depărtându-se totalmente de idealism. Henri Zalis, explorând numeroase opere precum

Tinerețea Casandrei de V. Demetrius sau *Don Juan cocoșatul* de Ion Călugăru, integrează în *Estetica imperfecției* viziunea posomorâtă, sumbră, funebră, dar și comică a naturalistului român.

Trecerea timpului sedimentează părțile neglijabile de părțile productive ale unui curent literar, cele din urmă devenind material prețios pentru scriitorul artist și om de știință ca singură entitate, reprezentant deja al unei alte etape. G. Călinescu, de exemplu, după cum afirmă critica, adesea adopta atitudinea lui Émile Zola, chiar dacă nu a fost considerat oficial un reprezentant, ba chiar a fost sporadic și detractor al naturalismului. În plină ascensiune modernistă, primul său roman *Cartea nunții* (1933) – o narațiune ce etapizează istoria de dragoste de la atracție inefabilă până la realizare întru iubire puternică și conviețuire – prezintă idila citadină în care se întâlnesc și legăturile vulgare, tinerești, și cele transcendente. În acest context, ce ar fi primul sărut din tren dintre Jim și Vera, care erau încă necunoscuți unul pentru celălalt? Un impuls carnal insolit sau recunoașterea inevitabilă a femeii predestinate? G. Călinescu reiterează și în secolul al XX-lea importanța studiului medicinei și a patologiei societății prin personajul său caraghios Emilian Protopopescu și tot prin el lasă suspendată o datorie științifică și morală a naturaliștilor: „Domnule, cercetez de câțiva ani o problemă foarte interesantă, și anume pervertirea și distrugerea simțului moral în toate domeniile culturii, dar mai ales în literatură" (Călinescu, 1989, p. 147).

Răul, boala și nefericirea poate nu vor fi niciodată eradicate din lume, dar studierea naturalismului poate avea un impact multiplu: restabilirea legăturii echilibrate dintre om și natură, examinarea minuțioasă a imoralității, a actelor sinistre și ameliorarea realității actuale cititorului. Într-un final, naturalismul – bazat pe fenomene culturale anterioare – constituie o literatură a cărei potențialitate absolută rămâne încă a fi descoperită.

Referinţe bibliografice:

1. BĂDĂREU, DAN A. *O sută de ani de naturalism în Rom[â]nia.* Iași: Tipografia „OPINIA", 1930.

2. BECKER, Collete. Zola réhabilite l`imagination. Un entrenien avec Collete Becker. În: *Magazine litérraire.* Zola, l`autre visage. Nº.413, octobre, 2002, pp.30-34.

3. BRANDES, Georg. *Principalele curente literare din secolul al XIX-lea.* București: Editura UNIVERS, 1978.

4. CĂLINESCU, George. *Cartea nunții.* Tabel cronologic și crestomație critică de Felicia Moșoianu. Timișoara: Editura Facla, 1989.

5. COLLINGWOOD, Robin G. *Ideea de natură. O istorie a gândirii cosmologice europene*. Traducere din limba engleză: Alexandru Anghel. București: Editura Herald, 2012.

6. DE SANCTIS, Francesco. El Decamerón. În: *De Boccaccio a Molière.* Selección de textos críticos. La Habana: Editorial Pueblo y Educación, 1975.

7. DEFFOUX, Léon, ZAVIE, Émile. *Le Groupe de Médan.* Paris: Payot, 1920.

8. GEORGESCU, Corina-Amelia. Exhibition vs. Intimité – L`imaginaire ambivalent chez Zola. În: *Language and Literature*: *European Landmarks of Identity.* Editura Universității din Pitești, 2012, pp. 243-249. ISSN: 1843-1577.

9. LÓPEZ QUINTANAS, Javier. *El movimiento naturalista en España*: *los autores de la segunda mitad del XIX ante Zola.* Notas de reproducción original**:** Otra ed.: *Per Abbat*: *boletín filológico de actualización académica y didáctica*, núm. 4 (2007), pp. 23-47 https://www.cervantesvirtual.com/obra-visor/el-movimiento-naturalista-en-espana-los-autores-de-la-segunda-mitad-del-xix-ante-zola/html/02210cb0-82b2-11df-acc7-002185ce6064_4.html [accesat 01-05-2025].

10. MAVRODIN, Irina. Prefață. În: *Visul* de Émile Zola. București: Editura Univers, 1986.

11. NIETZSCHE, Friedrich. Schopenhauer educator. Introducere. În: *Arta de a fi fericit. Mic tratat de eudemonologie* de Arthur Schopenhauer. București: Editura Cartex, 2024.

12. PARDO BAZÁN, Emilia. Prólogo. În: *El Cisne de Villamorta.* Notas de reproducción original: Edición digital basada en la 1ª ed. de Madrid, Ricardo Fe, 1885. Otra ed.: Emilia Pardo Bazán. *Obras completas*. *Tomo I* : *novelas*, Madrid, Fundación José Antonio de Castro, 1999, pp. 641-826. https://www.cervantesvirtual.com/obra-visor/el-cisne-de-vilamorta--0/html/ffa05e78-82b1-11df-acc7-002185ce6064_2.html [accesat 01-05-2025].

13. PRICOP, Lucian. Naturalismul zolist al prozatorului Delavrancea. În: *Barbu Delavrancea*, *Nuvele și Povestiri.* București: Editura Cartex, 2000.

14. ROWLEY, George. *Principiile picturii chineze*. Traducere și note de Delia Răzdolescu. Prefață de Al. Tănase. București: Editura Meridiane, 1982.

15. SCHÜCKING, Levin L. *Sociología del gusto literario*. Traducción: Margit Frenk Alatorre. Cuadernos de Arte y Sociedad. La Habana: Instituto del Libro, 1969.

16. *The Barbizon School Movement Overview.* (n.d.). The Art Story. https://www.theartstory.org/movement/barbizon-school/ [accesat 01-05-2025].

17. WOKLER, Robert. *Rousseau*. Traducere de Andrei State. București: Editura ALL, 2011.

18. ZALIS, Henri. *Aspecte și structuri neoromantice.* București: Editura Cartea Românească, 1971.

19. ZALIS, Henri. *Estetica imperfecției. Contribuții la studiul naturalismului românesc*. Timișoara: Editura Facla, 1979.

Notă: Articol elaborat în cadrul subprogramului de cercetare 010301 „Perspective interdisciplinare asupra fenomenelor de confluență și de confruntare în domeniile lingvistic, literar și folcloric în spațiul basarabean ca limes civilizațional și frontieră geopolitică”, Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu” al USM.

CZU: 821.135.1(478)-94:94(478)
https://doi.org/10.52505/lecturi.2025.07.18

MEMORIE IDENTITARĂ ȘI MECANISME DE REZISTENȚĂ ÎN SOCIETATEA TOTALITARĂ (*O PROGENITURĂ DUȘMANĂ* DE NICOLAE NEGRU)

Constantin IVANOV
Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu” al USM
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-9128-7822

Rezumat. *Ne propunem în cele ce urmează să analizăm o problemă dureroasă din spațiul basarabean, și anume drama deportărilor și formele de rezistență a individului în societatea totalitară. În acest sens, vom examina mărturia reflectată în cartea O progenitură dușmană de Nicolae Negru, care reprezintă un recurs la memorie despre drama deportărilor din Basarabia. Autorul reconstituie, într-un stil docudramatic, experiențele familiei sale deportate în Siberia, expunând impactul ideologic și geopolitic asupra copilăriei sale. Scriitura îmbină realismul dur cu reflecții emotive, evidențiind ruptura identitară și stigmatizarea socială trăită de basarabeni. Naratorul ia rolul unui bunic povestitor, construind un dialog intergenerațional sincer și profund. În esență, cartea demască mecanismele represive ale regimului sovietic, evidențiind subtilitățile prin care propaganda manipula conștiințele și încerca să anihileze identitatea națională. Astfel, vorbind pe marginea acestei mărturii și păstrând totodată analiza noastră în limitele cadrului textual, am reușit să evidențiem ruptura identitară și mecanismele prin care s-a format un val de rezistență, pentru că așa cum un singur individ și-a asumat o luptă solitară cu sistemul, acest avânt s-a multiplicat la un moment dat, iar sistemul a început să dea fisuri. De aceea am considerat oportun să vorbim de această mărturie a lui Nicolae Negru, având în același timp și sarcina de-a valorifica acest text.*

Cuvinte-cheie: *identitate, memorie, deportări, ideologie, regim opresiv.*

Identity Memory and Mechanisms of Resistance in the Totalitarian Society (*A Hostile Offspring* by Nicolae Negru)

Abstract. *In what follows, we propose to analyze a painful issue in the Bessarabian space, namely the drama of deportations and the forms of resistance of the individual in the totalitarian society. In this sense, we will examine the testimony reflected in the book O progenitură dușmană, by Nicolae Negru, which represents an appeal to memory about the drama of deportations from Bessarabia. The author reconstructs, in a docudrama style, the experiences of his family deported to Siberia, exposing the ideological*

and geopolitical impact on his childhood. The writing combines harsh realism with emotional reflections, highlighting the identity rupture and social stigmatization experienced by Bessarabians. The narrator takes on the role of a grandfather storyteller, building a sincere and profound intergenerational dialogue. In essence, the book exposes the repressive mechanisms of the Soviet regime, highlighting the subtleties through which propaganda manipulated consciences and tried to annihilate national identity. Thus, speaking on the basis of this testimony and keeping our analysis within the limits of the textual framework, we managed to highlight the identity rupture and the mechanisms through which a wave of resistance was formed, because just as a single individual assumed a solitary fight with the system, this momentum multiplied at a certain point, and the system began to crack. That is why we considered it appropriate to speak about this testimony of Nicolae Negru, while also having the task of capitalizing on this text.

Keywords: *identity*, *memory*, *deportations*, *ideology*, *oppressive regime.*

Nu putem spune că în spațiul literar basarabean nu s-a abordat problema deportărilor, totuși cartea lui Nicolae Negru vine în acest context ca o mărturie scrisă într-o formă narativizată, având o miză personală. Într-o societate profund ideologizată, unde directivele partidului sunt impuse în mod expres în slujba unei deznaționalizări și de anihilare a identității naționale. Spre deosebire de celelalte activități *umane*, arta a fost unica formă de rezistență în fața mașinăriei opresive, în special literatura, fapt pentru care se și explică mișcarea de eliberare națională și apoi primii parlamentari, semnatari ai declarației de independență a Republicii Moldova, dar și acel grup de intelectuali, majoritatea scriitori care au semnat *Scrisoarea celor șaizeci și șase*, deși inițial fuseseră mai mulți, însă la presiunea aparatului politic, o mare parte dintre aceștia și-au retras semnăturile sau chiar și le-au negat. Astfel, identitatea fabricată începea să fie contestată de o tagmă restrânsă de intelectuali, mai ales pe dimensiunea lingvistică, dar care nu putea avea mare influență, dar și acest fapt nu era un lucru neînsemnat, căci în asemenea mod forma o memorie identitară. În fond, se intenționa fabricarea unei alte identități, un om nou al ideologiei, despre care Vladimir Tișmăneanu observa atât de bine atunci când analiza implicațiile totalitarismului, afirmând următoarele: „Glorificarea ființei colective a partidului, pasiunea de a smulge din rădăcini orice pornire de emancipare, plăsmuirea unei noi structuri lingvistice, adecvate scopurilor propagandei totalitare, iată numai unele dintre caracteristicile colectivismului birocratic pe care Orwell a știut să le distingă cu admirabilă acuratețe. Confiscarea memoriei, tratarea cinică a trecutului, cauterizarea oricăror relații de atașament sentimental și încurajarea celui mai abject oportunism, au dus la geneza unui tip uman incapabil să mai opereze distincția dintre adevăr și fals” (Tișmăneanu 1995, p. 27). În acest sens, cartea lui Nicolae Negru vine să prezinte un adevăr dintr-o perspectivă personală a autorului, dar și mecanismele

de coerciție și de rezistență tacită în fața organului redresor. Iată de ce lucrarea sa prezintă interes, pentru că servește drept mărturie a acelor vremuri, nouă revenindu-ne sarcina de a evidenția caracterul documentar și a-l pune în valoare, încercând să rămânem în cadrul interpretativ pe care ni-l oferă textul. Deși s-ar putea analiza dintr-o perspectivă mai largă acest fenomen reprezentat în literatura română din spațiul basarabean, totuși, am considerat oportun în limitele acestei comunicări să reflectăm asupra datelor oferite de textul lui Nicolae Negru, pentru a nuanța mărturia proprie pe care autorul a intenționat să o transmită cititorilor săi, cu atât mai mult că lucrarea se prezintă ca un text de nonficțiune, care conține nu doar drama narativizată a familiei Negru, ci reflectă chiar drama colectivă a Basarabiei.

Cartea lui Nicolae Negru *O progenitură dușmană*, publicată la Editura Arc în 2024, reprezintă o mărturie a evenimentelor odioase care s-au petrecut cu cei etichetați de către puterea sovietică ca fiind „dușmani ai poporului". Nicolae Negru reușește să reconstituie aici drama celor deportați în Siberia, dar și copilăria care a fost marcată de această experiență nefastă. O copilărie, cum se exprimă autorul, „accidentată ideologic și geopolitic, văzută din depărtarea obiectiv-sentimentală a senectuții" (p. 8). Scriitura în sine nu e o plăsmuire imaginară de evenimente, ci e mărturia unei trăiri dureroase a familiei Negru, dar care reflectă, în esență, vocea colectivă a basarabenilor deportați, cei nimeriți sub tăvălugul reeducării sovietice. Nu e nici jurnal de memorii, pentru că nu consemnează niște evenimente, cel puțin în prima parte, ci e mai degrabă o reconstituire a întâmplărilor unei copilării marcate de drama acelui segment nefericit din istoria deportărilor din Basarabia. Partea a doua are un caracter confesiv, cu inserții de învățăminte de viață în rol de sfaturi către „nepoți", venite din propria experiență – o înțelepciune căpătată și probată în timp. E o scriitură ce se poate încadra în deja recunoscutul gen, nonficțiune, unde este reprezentată o realitate, de cele mai multe ori, dură.

Nicolae Negru reconstituie secvențial experiența familiei sale care a nimerit în cel de-al treilea val de deportări, operațiune care s-a desfășurat în noaptea de 31 martie spre 1 aprilie 1951, numită generic *SEVER*, represiune ce-i viza pe *Martorii lui Iehova*. Narațiunea se prezintă ca un recurs la memorie, menit să fixeze în conștiința nepoților soarta zbuciumată a înaintașilor lor. Deși poate fi considerat o mărturie-document despre drama deportărilor, „O progenitură dușmană" spune o poveste în stilul *docudramelor* care impresionează prin sinceritate și forță de convingere, îmbinând realismul dur cu observații și reflecții emotive, fapt ce nuanțează o autobiografie narativizată, scrisă la persoana întâi cu unele inserții de adresări către nepoții Călin Ioan și Olivia în rol de receptori implicați direct în actul diegetic. Naratorul ia atributele unui bunic povestitor, cu o experiență de viață dură și, în mare parte, ascunsă încă, conferind textului o dimensiune confesivă, menit să inițieze un dialog intergenerațional. Astfel,

discursul narativ devine personalizat, de o franchețe remarcabilă, ce-i atribuie un grad înalt de autenticitate, înfățișând o lume a copilăriei văzută de pe piscurile senectuții care nu a uitat nimic și care a înțeles multe.

În principiu, scriitura demască atrocitățile sistemului comunist, dimpreună cu ticăloșia și cruzimea umană a celor ce-l slujeau, cărora li s-au creat condițiile necesare pentru a se manifesta din plin. Personajul povestitor decantează din biografia sa și a familiei sale deportate momentele care i-au marcat copilăria, o copilărie cu greutățile, dar și cu farmecul ei. Fără a înainta reproșuri sau regrete, povestitorul ne prezintă o lume văzută prin prisma copilului, plină de farmec și nuanțe pozitive, cu aventuri și cu momente de refulări infantile care se vor răspunde abia peste ani. Acest subiect al deportării e redat cu inocență copilărească, imaginea înfricoșătoare a drumului către Siberia și a Siberiei însăși este umanizată. Personajul diegetic este afectat puternic doar de stigmatul identitar. Catalogarea în mediul școlar siberian drept „o progenitură dușmană", fiind de fapt eticheta pusă de învățătoare, este un motiv în plus să se simtă marginalizat, la fel ca și bordeiele în care locuiau deportații la marginea satului, care îi inocula acel sentiment al excluderii de grup, fiind catalogat drept un străin. Apoi, după revenirea acasă, este considerat de către copiii din Ciutulești drept „rus", exact după principiul *la Moscova român*, *iar la București rus*. Într-o parte și în alta îi este negată identitatea – un paria, un dezrădăcinat. Acest fapt îl rănește pe copilul Nicolae care își dorește validarea grupului. Faptul că în școala din Pîșkino-Troițkoe era ocolit de colegii săi, fiind acceptat doar de unul ce avea un mic handicap fizic, simțindu-se, după cum mărturisește, un fel de „șapka-nevidimca", îl rănește adânc și îi va marca nu doar copilăria, ci și viața de adult, făcându-l să se simtă ostracizat sau chiar un introvertit.

Acest aspect denotă, în fond, drama basarabeanului, mereu inhibat din cauza fracturii identitare și a condiției sale. Iar copilul este sfâșiat de o dilemă dramatică, pe care nu o poate înțelege și accepta, pentru că are un spirit deschis atașării colective, în care ar vrea să fie parte organică. O contradicție identitară care îi va activa un sentiment al rușinii amestecat cu stupoare, sentiment trăit de altfel atunci când se juca cu copiii, în timp ce vorba mamei sale îl dăduse de gol, care conduse imediat la întrebarea de constatare „Deci tu nu ești rus?", și care a declanșat acea frică de a nu fi ca ceilalți: „Putea fi și o laudă pentru faptul că l-am «înșelat», l-am indus în eroare cu rusa mea. Dar am simțit atunci mișcându-se în sufletul meu viermișorul unui regret că nu suntem ca ceilalți, și aș fi vrut ca mama să fi vorbit mai bine rusește, să nu trădeze. De atunci am conștientizat «goliciunea» noastră și am început să mă rușinez de rusa mamei. Și în același timp, îmi era rușine de rușinea mea. Mama nu bănuia nimic, se comporta firesc, avea talentul de a fi ea însăși, dându-mă «de gol» în cele mai nepotrivite momente" (p. 113-114). Prin urmare, Nicolae Negru demască subtilitățile prin care sistemul acționează pentru a anchiloza conștiința copiilor, inducându-le ideea că trebuie

să se rupă de rădăcinile lor și să se lase asimilați de colectivitate, inoculându-le senzația de rușine atunci când se vor identifica ca fiind altcineva decât ruși, asigurându-i totodată de un confort psihologic în raport cu apartenența lor la identitatea sovietică.

Structurată în secvențe mici, ca niște istorioare anunțate tematic în titlu, cartea este constituită din două părți și reflectă două ipostaze ale personajului diegetic, perioada inocenței petrecută în mare parte în Siberia și perioada treziei și asumării treptate a identității românești cu mica (dar nu neînsemnata în planul curajului rezistenței) sa contribuție, de a submina mașinăria de coerciție identitară. Într-adevăr, partea a doua este diferită de prima parte, aici scriitura are un caracter mai rigid și mai sec, în care sunt consemnate evenimente de dată recentă a istoriei. Textul se prezintă mai degrabă sub forma unor memorii, menit să evidențieze factorii care au precedat și au determinat (declanșat) mișcarea de eliberare națională. Or, să păstrezi fotocopii cu creația lui Eminescu și să le difuzezi clandestin era un act de mare curaj pe atunci. Pericolul de a fi depistat de ochiul vigilent al KGB-lui era mereu iminent, după cum mărturisește autorul. Nicolae Negru denunță drama colectivă și mecanismele de funcționare a mașinăriei opresive cu menirea acesteia să ducă la bun sfârșit procesul de deznaționalizare, respectiv, de inhibare și de rusificare a conștiinței naționale. Textul parcurge punctual problemele sensibile ale societății noastre, precum cele ce țineau de identitatea etnică, identitatea lingvistică, identitatea culturală, de propagandă și mutilare a conștiinței. Nu sunt trecute cu vederea nici riscurile la care erau expuși cei ce încercau să spună adevărul. Autorul remarcă: „Trebuia să faci mereu distincție între ce se poate și ce nu se poate spune, cu cine poți discuta sincer și cu cine nu, ce se poate și ce nu se poate întreba. Era ca într-o închisoare-teatru, cu roluri stabilite la naștere, nu aveai dreptul să abordezi teme neautorizate, să improvizezi răspunsuri la întrebările permise, să vorbești despre cine ești în realitate, despre identitatea ta, etnică și ideologică, decât cu riscul de a fi împușcat (în faza inițială) sau băgat la carceră sau internat în casa de nebuni” (p. 197). În partea a doua, Nicolae Negru realizează o radiografie a societății, cu inserarea unor comentarii făcute în maniera comentatorului și a analistului politic.

Împânzind narațiunea cu mici istorioare, *O progenitură dușmană* devine un mozaic al experiențelor și al trăirilor, care nu se limitează doar la o simplă evocare a trecutului, ci, ca într-un puzzle, se încearcă reconstituirea unui tablou al societății dintr-o perspectivă personală, lăsând și o mărturie scrisă despre sine propriilor nepoți. Astfel, scriitura vine ca un remediu împotriva amneziei sociale și chiar familiale, unde miza pare a fi mult mai mare decât mijloacele prin care se impune. Povestitorul relatează până la un punct despre alte personaje (lumea imediată a copilului), fie tata, mama sau frații săi, doar dacă poate spune ceva despre sine, punându-se în raport cu ei, nu în relație, mai ales cu tatăl său (pe când prietenii sau colegii sunt doar pomeniți ca într-o listă de aducere aminte).

Însă spre final, odată ce conștientizează și își asumă maturitatea, se poate observa cum se refac timid aceste relații. Nicolae Negru reușește să ilustreze tensiunea socială, pe fundalul căreia realizează, am putea spune, o revendicare identitară în care își dezvăluie calea proprie, pe care a urmat-o în devenirea sa, precum și convingerile dobândite/consolidate în timp. E și o atitudine a sa de a vorbi despre modalități de îndoctrinare existente la acea vreme, evaluând riscul unei alunecări în prăpastia ideologică, un pericol existențial iminent dacă nu aveai o conștiință de sine bine formată. În acest sens amintește și de un personaj al politicii contemporane recognoscibil, care, împotriva convingerilor identitare ale tatălui său, alege totuși adevărul „fabricat" de opresor.

Spre finalul cărții, discursul narativ devine molcom și contemplativ. După ce își deapănă viața, Nicolae Negru ajunge să cugete asupra unor aspecte importante ale devenirii și ale existenței sale. Fără a-și atribui rolul de *bătrân înțelept*, cum ar spune C.G. Jung, instanța narativă strecoară și niște sfaturi, pe cât de simple, pe atât de necesare, meditând cu precădere asupra sensului vieții, reflecții scoase din sipetul înțelepciunii dobândite în timp, accentuând lucrurile simple, umane, capabile să producă acea *egalare* între indivizi. E cronica unui periplu prin mașinăria birocratică a URSS până la destrămarea ei. Deși se afla într-un climat neprielnic felului său de a fi, era totuși într-o permanentă căutare de sine, tentat să-și urmeze propriul drum. Ba chiar abandonează domeniile sufocante pentru el și ajunge să se realizeze în domeniile ce îi sunt mai aproape de ființa sa intimă, precum e cel de care ne convingem în acest moment – scrisul. Astfel, am putut cunoaște *povestea adevărată*, a timpului și a omului Nicolae Negru, condiția unei *progenituri dușmane* într-o lume totalitară în căutare de repere identitare și în efortul de a da „fiecărei clipe un sens propriu", dincolo de realitatea crudă. Ultima secvență a cărții este răvășitoare, într-atât încât depășește orice comentariu, dând sens și semnificație celor relatate/povestite…

Referinţe bibliografice:

1. NEGRU, Nicolae. *O progenitură dușmană.* Chișinău: Editura Arc, 2024.

2. TIȘMĂNEANU, Vladimir. *Noaptea totalitară. Crepusculul ideologiilor totalitare radicale în Europa de Est.* București: Editura Athena, 1995.

Notă: Articol elaborat în cadrul subprogramului de cercetare 010301 „Perspective interdisciplinare asupra fenomenelor de confluență și de confruntare în domeniile lingvistic, literar și folcloric în spațiul basarabean ca limes civilizațional și frontieră geopolitică", Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu" al USM.

CZU: 821.135.1(478).09(092)
https://doi.org/10.52505/lecturi.2025.07.19

OPERA LUI ION DRUŢĂ DIN PERSPECTIVA INIŢIERII MIORITICE

Tatiana BUTNARU
Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu" al USM
ORCID: https://orcid.org/0000-0001-5771-908

Rezumat. *În articolul de faţă intenţionăm să dezvăluim orientarea estetică a scriitorului basarabean Ion Druţă spre mitologia folclorului românesc, o particularitate esenţială a modului său artistic, în tendinţa de a transfigura o serie de probleme, aspecte de viaţă din realitatea curentă a satului basarabean, la anumite cotituri ale istoriei. În această ordine de idei, în mai multe opere druţiene, este relevată o atmosferă arhetipală specifică, determinată fiind de datini, ritualuri, tradiţii din viaţa poporului, cu implicaţii în sfera baladescului, în conformitate cu principiile populare, dar şi printr-o viziune estetică modernă. Elementul mioritic se redimensionează în plan interior, predispune autorul spre resurecţie lirică şi discernământ, individualizează anumite stări, trăiri sufleteşti, motive de creaţie, dimensiuni ontologice, în vederea aprofundării unui bilanţ existenţial. În scrierile lui Ion Druţă, sugestiile mioritice se manifestă drept o modalitate de incursiune lirică, de iniţiere în tainele existenţiale ale fiinţării omului, orientează cititorul spre o stare de solitudine nostalgică, pentru a determina şi în continuare şansele de supravеţuire ale neamului şi trecerea acestuia prin vicisitudinile timpului istoric.*

Cuvinte-cheie: *viziune arhetipală, bilanţ existenţial, iniţiere mioritică, corespondent mitologic, tradiţionalism mitico-folcloric, personaj arhetipal, spaţiu mioritic.*

Ion Druţă's Work From the Perspective of Mioritic Initiation

Abstract. *In this article ve intend to reveal the aesthetic orientation of the bessarabian writer Ion Druţă towards the mythology of romanian folklore, an essential peculiarity of his artistic way, in the tendency to transfigure problems, aspects of life from the current reality of the bessarabian village, at certain turning points of history. In this vein, in several of Druţă's works, a specific archetypal atmosphere is revealed, determined by customs, rituals, tradition from the life of the people, with implication in the spre of balladry, in accordance with the prinsiples of popular aesthetics, but also through a modern aesthetic vision. The mioritic element is resized in the interior, predisposes the author to lirical resurrection and discernment, individualizes sertain states, emotional experiences, creative motives, ontological dimensions, in order to deepen an existential*

balance. In Ion Druţă's writings, *mioritic suggestion manifest themselves as a way of lirical incursion*, *into the existential mysteries of human existence*, *guiding the reader towards a state of nostalgic solitude*, *in order to further determine the clances of surival of the nation and its passage through the vicissitudes of historical times.*

Keywords: *archetypal vision*, *existenţial balance*, *mioritic initiation*, *mitological correspondent*, *mythical folkloric traditionalism*, *archetypal character*, *mioritic space.*

Opera lui Ion Druţă se înscrie în mod firesc în contextul literar-artistic al perioadei şaizeciste şi se manifestă prin capacitatea nemijlocită de a evoca realitatea socială a satului basarabean la o anumită cotitură a istoriei, de a dezvălui o sferă complexă de stări, sentimente, trăiri sufleteşti, care generalizează un univers existenţial specific, în corelaţie cu ansamblul de valori universale şi sursele de inspiraţie arhetipală. Preferinţa pentru mitologia folclorului românesc constituie o trăsătură esenţială a modului său artistic, în tendinţa de a respecta cu stricteţe principiile esteticii populare, dar în acelaşi timp de a-şi redimensiona scrisul potrivit unor elemente de sensibilitate modernă. În primul rând, vom evidenţia semnificaţia sugestiei mitice, determinată fiind de profunzime şi lirism, de motive şi viziuni ontologice, care se manifestă prin nostalgica îngândurare a personajelor druţiene în faţa curgerii ireversibile a timpului şi bucuria clipei trăite, ca dovadă supremă a unui bilanţ existenţial. Elementul mitic se redimensionează din interior, predispune autorul spre aprofundarea unor momente importante din realitatea dramatică a timpului istoric, determină aprofundarea preocupărilor sale artistice într-un context vast de probleme sociale, cognitive, filosofice. Trăirile, sentimentele, suferinţele omeneşti sunt relevate de cele mai multe ori prin prisma iniţierii mitice, prin intermediul unor traiectorii existenţiale, pe care le parcurge autorul, împreună cu personajele operei sale, în dramatica contemplare a lumii, în menţinerea unui univers de valori autentice, dintr-o perspectivă arhetipală, la anumite niveluri gnoseologice. Corelaţia viaţă-moarte transpare, în această ordine de idei, drept o relaţie de profunzime mitică, cu universul trăirilor şi aspiraţiilor umane, se manifestă prin tendinţa de a sintetiza dimensiunile arhetipale ale unui cadru existenţial specific. Elementul mitic devine un model ipotetic, este simbolul emblematic al unui spectru sacru de valori general-umane, constituite pe temeiuri culturale străvechi, determină o modalitate specifică de a privi lumea, a aprecia valorile fundamentale ale existenţei umane, a determina anumite şanse pentru supravieţuirea omului prin vicisitudinile timpului istoric. În contextul operei druţiene, mitul se manifestă într-un proces de resurecţie estetică continuă, de orientare către o matrice stilistică originară constituită de secole, înclină spre ideea de dăinuire a valorilor spirituale ale poporului, perpetuarea lor prin timpuri şi generaţii suprapuse unor multiple posibilităţi de esenţializare şi interiorizare lăuntrică. De subliniat, în scrierile druţiene există o modalitate de

iniţiere în tainele universului uman, pentru că există o orientare mitică, există un „spaţiu matrice" (Blaga, 1969, p. 125) ori „spaţiul mioritic" (*Ibidem*), axat pe filonul creativităţii populare, există o stare de plenitudine spirituală, care îngemănează diferite tărâmuri ontologice, determină corelaţia specifică dintre viaţă şi moarte, teluric şi celest, dragoste şi ură. Mai întrevedem şi acea zonă a receptivităţii mitice, unde drama ciobanului mioritic, în contemplarea rosturilor sale existenţiale, se identifică cu tendinţa spre desăvârşire, o stare lăuntrică exprimată prin dorul ciocârliilor în sublima aspiraţie spre dimensiunile ancestrale ale astrului solar şi transcenderea spre „peştera cu mituri" (Coman, 1983, p. 7), de unde porneşte zborul cocostârcilor, „pasărea augurală" (Evseev, 1994, p. 43), aducătore de noroc şi fericire, spre care vor râvni în permanenţă personajele druţiene, este „simbolul longevităţii şi fidelităţii, purităţii şi imortalităţii (Evseev, 1994, p. 89). Lacrima cosmică ce se desprinde solitar din nunta ciobanului din baladă, aprofundează desăvârşirea unui spaţiu sacru de valori, ce ar putea fi relevat în aspectele sale fundamentale. În acest sens, proza lui Ion Druţă are deschidere spre iniţierea mioritică, dar şi spre mitul despre jertfa zidirii, un fenomen artistic important, datorită căruia scriitorul aprofundează ideea despre ascensiunea omului spre o nouă dimensiune valorică, ceea ce-i asigură funcţionalitatea estetică a creaţiei, îi oferă noi posibilităţi de resurecţie lirică.

Opera lui Ion Druţă se înscrie în spaţiul mitic al spiritualităţii autohtone explorat dintr-o perspectivă poetică. La timpul său, criticul literar Mihail Dolgan evidenţia cu această ocazie „o atitudine estetică specifică" atât faţă „de asperităţile şi duritățile vieţii", cât, mai ales, „faţă de rosturile omului pe pământ, cu tradiţiile şi ritualurile lui, adică este o parte integrantă a viziunii artistice, dar şi o manieră particulară de constituire a imaginarului, de structurare a materialului într-un tot epic" (Dolgan, 2004, p. 72). În prim plan, sunt dezvăluite nişte aspecte de viaţă marcate de învolburările spirituale ale timpului mitic, aureolate de gloria de odinioară a strămoşilor, suprapuse imaginarului mioritic. În mai multe scrieri druţiene, la fel ca şi în romanele lui Mihail Sadoveanu, transpare o realitate arhetipală specifică, determinată fiind de semnificaţia diferitor datini, ritualuri, tradiţii din viaţă poporului, e lumea păstorilor cu multiplele ei implicaţii în sfera mioriticului, este vorba despre acel „spaţiu etern care nu dispare şi pe care fiecare îl descoperă prin condensarea în el însuşi şi prin întîlnirea meditaţiei şi contemplaţiei interioare" (Bomher, 1994, p. 1). Ion Druţă relevă, prin intermediul unor incursiuni analitice, o realitate rustică de sorginte arhetipală, care amplifică în plan estetic crezul său scriitoricesc, după cunoscuta formulă blagiană, „veşnicia s-a născut la sat". Se poate vorbi despre un univers artistic specific, încadrat în parametrii unei viziuni mitice moderne şi influenţat nu atât de conceptul popular, dar de acel imbold spiritual căruia Lucian Blaga

îi spune „elanul stilistic interior” (Blaga, 1969, p. 125), care substanţializează „însuşirile majore” ale culturii noastre tradiţionale. Valoarea stilistică şi emoţională a motivelor mitico-folclorice au scopul de a transfigura o realitate umană şi socială variată, ce cunoaşte, deopotrivă, atât momente de înălţare, dar şi stări de spirit contradictorii, ele au scopul de esenţializare, de amplificare a viziunilor mitico-folclorice, exprimă „recunoştinţa pentru acel Geniu Anonim al neamului, care a creat Cultura, Limba, Folclorul” (Dolgan, 2004, p. 275). În felul acesta, scriitorul Ion Druţă esenţializează filosofia spiritului popular, încearcă să menţină sufletul semenilor în tiparele unor valori estetice perene, atât prin sfera lor de semnificaţie, cât şi prin posibilitatea de universalizare a tradiţiei autohtone.

Folcloristul Adrian Fochi menţionează, cu justificat temei, că „influenţa motivului mioritic în dezvoltarea literaturii noastre are un aspect calitativ, lăuntric, definind o structură de sensibilitate şi de atitudini care, găsindu-şi expresia de ordinul capodoperei, au avut o înrîurire neîndoielnică asupra literaturii naţionale” (Fochi, 1975, p. 118). Certitudinea dăinuirii mioritice evidenţiată în contextul mai multor opere de inspiraţie folclorică, aprofundează ideea că balada *Mioriţa* a devenit o realitate conceptual-estetică pregnantă pentru cele mai reprezentative scrieri literare, unde sub o formă sau alta sentimentul mioritic se profilează drept o prezenţă vie şi fecundă. „Mioriticul, subliniază Adrian Fochi în altă parte, este punctul de plecare al oricărei evaziuni serioase în sfera poeticului” (Fochi, 1975, p. 48). Fenomenul spiritual *Mioriţa* se impune în universul literaturii române din Basarabia şi se manifestă, drept un moment de revigorare, de renovare continuă a tradiţiei autohtone. Imaginile artistice, ce s-au desprins ulterior din tradiţia autohtonă, de la Eminescu şi până în zilele noastre, sunt proiecţii simbolice venite prin filiera mitului folcloric. În proza lui Ion Druţă, se observă o tendinţă de modernizare a semnificaţiilor arhetipale şi aprofundarea lor tipologică, drept rezultat al influenţelor parvenite prin filiera creaţiei populare. Astfel, mai multe scrieri druţiene, cum ar fi *Povara bunătăţii noastre*, *Biserica albă*, *Frumos şi sfânt*, *Toiagul păstoriei*, capătă nişte similitudini cu mitul mioritic prin acea complexitate de idei, gânduri, semnificaţii, pe care le transfigurează prozatorul în subtila dramatizare mitică a realităţii curente. Or, aşa cum precizează însuşi scriitorul, pentru acest meleag „păstoritul nu e atât o îndeletnicire, cât o vocaţie, un destin, o cruce pentru toată viaţa, şi cel care a luat toiagul, îndemnând turma în urma lui, nu va mai putea nici el fărăl turmă, nici turma fără el” (Druţă, 1990, p. 481). Spiritul mioritic se îngemănează cu necuprinderea cosmică, în care pulsează duhul primar de baladă, este, de fapt, un cântec şoptit al sufletului într-un moment de intensă interiorizare lăuntrică,

„un semn de binefacere, de blagoslovire cerească”. Cântecul nostalgic al fluierului mioritic din nuvela *Toiagul păstoriei* conţine o analogie metaforică cu destinul omenesc suprapus unor grave probleme existenţiale. Ion Druţă păstrează semnificaţia detaliilor simbolice din străvechea baladă populară şi face o retrospecţie sentimentală în universul frământărilor lăuntrice ale omului aflat în faţa unor esenţe primordiale. În acest sens, „fluierul din vârful dealului” devine o alegorie metaforică a dăruirii sufleteşti, este expresia unei dorinţe dezinteresate de a sluji semenilor, sinteza unui destin existenţial, „o proiecţie într-un spaţiu spiritual mitic a unei existenţe care s-a identificat cu frumosul şi s-a devotat creaţiei” (Ciompec, 1979, p. 115). La fel ca şi alţi scriitori din generaţia şaizecistă, Ion Druţă profilează un tărâm artistic cu semnificaţii individualizatoare, unde fabula mitică din balada populată e privită din perspectiva transcendenţei mioritice, plasând în centrul atenţiei o tulburătoare confesiune existenţială, aprofundată prin anumite categorii etice, estetice, filosofice. Acolo, în mijlocul naturii şi singurătatea dealurilor, „în preajma tăcerii ierburilor la rădăcină”, eroul druţian se regăseşte printr-un aflux de meditaţii ontologice: „Avea fluierul cela, mărturiseşte scriitorul, darul de a mângâia, de-a îmbărbăta, de-a face sufletul să se rupă de la pământ, să zboare, şi sătenii, osândiţi de-a se fi târât ca râmele, împreună cu fluierul acela, se rupeau şi ei pe-o clipă-două de la pământ, să mai vadă lumea din jur” (Druţă, 1990, p. 480).

Ion Druţă problematizează chipul păstorului şi îl ridică la rang de generalitate, el reflectă o tipologie de erou arhetipal, cu o anumită orientare spre o limită de înţelegere şi cunoaştere omenească a adevărurilor esenţiale ale vieţii, creaţiei, naturii, omeniei, exprimă etalonul unei spiritualităţi milenare. Ciobanul din vârful dealului se reintegrează, după cum vedem, într-o imagine artistică de profunzime, el îşi determină cursul vieţii şi în planul existenţei sale obişnuite, dar şi în plan arhetipal, fiind asociat mai mult cu un personaj mitic decât real, „…împovărat de grijile lumii, se veselea şi el cum putea împreună cu semenii săi. Dar, deodată, parcă un vânt ar fi dat peste dânsul. Tresărea aşa, din senin, şi-l fura tristeţea, şi rămânea dus pe gânduri cu privirea rătăcind hăt-hăt pe acele dealuri fumurii din depărtare” (Druţă, 1990, p. 481). Substanţializarea elementului mitic are loc în conformitate cu un stereotip de credinţă populară binecunoscut şi se manifestă într-o „mărturisire de puteri, afirmare calmă a vieţii, … comuniune misterioasă cu natura, văzută ca un cosmos în centrul căruia stă mirele, Păstorul cel Bun” (Dumitrescu-Buşulenga, 1972, p. 1). Prin „Păstorul cel Bun” sau „Bonus Pastor” (Mănucă, 1988, p. 144), aşa cum ne sugerează unii cercetători ai prozei româneşti contemporane, întrevedem „o existenţă literară, o structură artistică proprie epocii postpaşoptiste” (Mănucă, 1988, p. 166). În opera lui Ion Druţă, este vorba

de o tipologie de erou, care descinde din semnificaţia arhetipală a iniţierii biblice şi exprimă o culminaţie a desăvârşirii, a perfecţiunii, este simbolul arhetipal al spiritului divin, al perenităţii şi demnităţii umane. Ciobanul din *Toiagul păstoriei* este considerat „un fel de sfânt, căci, într-adevăr, trebuie să fii un sfânt ca să treci prin toate câte a trecut el, rămânând pururea binevoitor faţă de soartă şi faţă de lume" (Druţă, 1990, p. 492) Intuiţia creştină ale sensurilor arhetipale se îngemănează cu efervescenţa lăuntrică a mesajului comunicat, cu semnele unui univers condensat până la saturaţie de sacralitate. În conformitate cu opinia lui Mircea Eliade, are loc „reintegrarea omului într-un cosmos răscumpărat prin moartea şi reînvierea Mântuitorului şi sanctificat de paşii lui Dumnezeu, ai lui Iisus, ai Fecioarei şi ai sfinţilor" (Eliade, 88, p. 249). Dincolo de contradicţiile încrâncenate ale timpului istoric şi iureşul frământărilor de epocă, întrevedem un corespondent mitologic pentru a face referinţă la drama omului, căutător de absolut, predispus „unui sacrificiu continuu" (Eliade, 1992, p. 119).

De subliniat, Ion Druţă reactualizează drama ciobanului mioritic prin numeroasele implicaţii cu realitatea socială curentă, scriitorul face referinţă la evenimentele dramatice ale unui timp istoric, pe care eroii săi îl înfruntă cu demnitate. Caracterul tipizării mioritice se regăseşte printr-o modalitate specifică de transfigurare artistică. Neclintirea ciobanului faţă de evenimentele de conjunctură socială este temeiul superiorităţii morale a omului din popor, ce depăşeşte dramatismul propriului său destin. Într-un studiu critic, Liviu Rusu evidenţiază „acel sentiment al resemnării, care, transfigurează elementele deznădejdii în elemente de viziune luminoasă", cu alte cuvinte, se încadrează în tendinţa de a prefigura „viaţa cu mizeriile ei într-o falnică viziune de înălţare sufletească" (Rusu, 1967, p. 95). Prin modernizarea fabulei mitice şi numeroasele implicaţii în realitatea socială a satului postbelic, Ion Druţă relevă tragismul existenţial al unei epoci, unde sunt profanate chiar şi cele mai sacre valori. Vândut, trădat, blamat, deportat, dar niciodată învins, „singuraticul din vârful dealului", aspiră spre o soluţie existenţială în stare să depăşească condiţia tragicului, se orientează spre ceea ce Teodor Codreanu de la Huşi numeşte „mesianism mioritic" sau „optimism mioritic" (Codreanu, 1992, p. 80). Secretul dăinuirii mioritice şi menţinerea spiritului uman în spaţiul sacru al valorilor general-umane, un aspect important ce caracterizează pe deplin tipologia personajului druţian, constă nu atât în senzaţia de resemnare, dar mai ales, este prefigurată orientarea spre promovarea unei spiritualităţi milenare, aprofundează ideea de „frumos şi sfânt", facerea de bine şi iertarea. Printr-o viziune apropiată de romanul lui Constantin Noica *Rugaţi-vă pentru fratele Alexandru*, Ion Druţă încearcă o identificare cu soluţia mioritică prin complexul de trăiri sufleteşti, unde prevalează dragostea, credinţa, înţelegerea omenească. Cele mai reprezentative personaje din opera lui

Ion Druţă, Onache Cărăbuş, Horia, Călin Ababii, mătuşa Ruţa se încadrează în spaţiul mitic al valorilor creştine prin respectarea datinii, tradiţiei, „acea rânduială a pământului" (Druţă, 1990, p. 57) sau „povară a bunătăţii", care descinde din codul etic al poporului, dintr-un concept estetic viabil unde „geniul mioritic nu poate fi condamnat la închiderea în posibil" (Codreanu, 1992, p. 40). Depăşirea convenţiei folclorice este privită drept o depăşire a subtextului mitic al baladei populare şi includerea ei „în alt mit", actualizat şi reîmprospătat, prin numeroasele suplicii ale destinului omenesc din epoca contemporană.

În proza lui Ion Druţă există mai multe sugestii simbolice trecute printr-un îndelung proces de stilizare şi individualizare artistică, care devin nişte proiecţii mitice cu deschidere spre contemporaneitate. Optimismul eroului druţian în faţa destinului său fatal se desprinde din puterea iertării, fapt care explică, în fond, ceea ce Emil Cioran numeşte „miracol românesc" (Cioran, 1990, p. 101). Şi Călin Ababii, şi Onache Cărăbuş, şi Horia, iartă şi, în acelaşi timp, condamnă fărădelegea, minciuna, laşitatea, reuşind să parcurgă calea de la „filosofia iertării" spre cea a „autoiertării". Profunzimea iertării mioritice şi seninătatea sufletească a individului transpare drept un act general-uman, cu orientare în sfera arhetipală a sacrului şi se manifestă în procesul logic al fiinţării ontologice. Aflat în centrul axiologic al universului, acolo, „sub cupola albastră a cerului, de dimineaţă până seara, de cu primăvară până toamna târziu, an de an, o fi ajuns cu mintea lui la acel mare adevăr, că nimic nu e veşnic pe lume-toate sunt trecătoare" (Druţă, 1990, p. 478), tot aşa şi ciobanul din *Toiagul păstoriei* ajunge la înţelegerea deplină a rostului său existenţial, menirii supreme în curgerea necontenită a vârstelor. Ion Druţă oferă nişte modele concludente în valorificarea semnificaţiilor arhetipale din contextul operei sale, dar, în acelaşi timp, şi de incursiune analitică în realităţile vieţii curente, prezintă o modalitate de preţuire a creaţiei, iubirii, omeniei, drept o determinare a şanselor de supravieţuire ale contemporanilor prin vicisitudinile istoriei.

Contopirea „cu rodul dulce şi acru al pământului", adică integrarea în sânul naturii, este axată pe linia tradiţionalismului mitico-folcloric, dar şi a literaturii universale. Ion Druţă se apropie de intuiţia populară, mai ales, prin proiectarea unui cadru cosmic de o măreţie selenară, unde alternarea imaginilor celeste cu cele telurice amplifică iniţierea mioritică. Eroul druţian repetă, într-un fel, moartea arhetipală din balada populară, sub forma unor sugestii şi confesiuni de sorginte arhetipală. În cele din urmă, „pe mormântul singuraticului de la marginea cimitirului răsare o pătură de iarbă deasă, iarbă măruntă, iarbă frumoasă ca mătasa. Era singurul loc verde în tot cimitirul şi se crucea lumea, întrebându-se cine o fi semănat, de unde o fi luat sămânţa, că aşa frumuseţe de iarbă satul nici că văzuse…" (Druţă, 1990, p. 494). Metafora verdelui este marcată de o

semnificaţie esenţializată, culminează cu un simbol de origine mitico-folclorică şi face referinţă la un complex de imagini artistice tradiţionale, exprimă ideea de dăinuire, perenitate, zămislite de veacuri în tezaurul spiritualităţii populare. Elementele naturii, iarba, pământul, cerul, întreg universul sunt relevate din perspectiva transcendenţei mioritice, capătă accepţia unui spectacol ceremonial şi redau, în ultimă instanţă, o finalitate existenţială, un bilanţ simbolic. Astfel, trecând peste aspectul de suprafaţă al fiinţării lui sufleteşti, alături de elementele arhetipale ale cosmosului, „soarele şi luna", „brazi şi păltinaşi", „stelele făclii", „munţii mari", omul îşi găseşte un nou tărâm de existenţă, „se transferă prin împlinirea ciclului funerar în orizontul stihiilor" (Coman, 1980, p. 213). În felul acesta, prozatorul Ion Drută încearcă să ne sugereze că drama omului pus faţă-n faţă cu veşnicia nu se consumă odată cu moartea, dar rămâne să dăinuie, să ne amintească că senina integrare în natură este un fenomen firesc şi se înscrie în succesiunea continuă a anotimpurilor, a generaţiilor, în trecerea ireversibilă a timpului. Prin sugestia metaforică a morţii, întrevedem o stare ontologică, unde depistăm sensul mişcării, al continuităţii, adică, este exprimată ideea vieţii în moarte, cu o vastă sferă de circulaţie în literatura universală. Plecat pe tărâmurile veşniciei, personajul central din nuvela *Toiagul păstoriei* domină în continuare colectivitatea, el rămâne „în preajma tăcerii ierburilor la rădăcină", pentru a fi prezent în curgerea ireversibilă a vârstelor, în acea „zare rotundă de horboţică albastră - atâta primeşte câmpeanul în ziua naşterii sale, atâta poate porunci pe patul de moarte" (Druţă, 1990, p. 368). Este demn de subliniat, că la lectura nuvelei, *Toiagul păstoriei*, Grigore Vieru spunea: „Nu păstorul va reînvia ca mire cosmic, prin natura naturii, prin natura umană a spaţiului natal, ci însuşi spaţiul natal va renaşte prin moartea păstorului" (Dolgan, 2004, p. 209).

Prozatorul Ion Druţă explorează înţelesurile filosofice ale mioriticului şi creează un sistem de imagini tradiţionale. Figuraţia mioritică este prefigurată într-o sinteză de ritual ca la procesiunile funerare, iar alegoria „nuntă-moarte", după cum subliniază şi cercetătoarea Elizabeta Munteanu, înclină spre un reflex „al nemuririi dacice" (Munteanu, 1982, p. 172) şi are legătură cu „poezia plaiurilor noastre şi sufletul ciobanului român" (Densuseanu, 1966, p. 416), predispus ca prin seninătatea lui lăuntrică să-şi contempleze sfârşitul imprevizibil. Astfel, la un anumit moment, Călin Ababii, un personaj arhetipal din drama *Frumos* şi *sfânt***,** porunceşte celor de acasă „să cumpere căldări noi, să macine făină bună, ticluită, pentru colaci şi să scoată de prin scrinuri pânza cea de in pentru a face ştergare multe-multe" (Druţă, 1990, p. 287). Reflecţiile personajului sunt de sorginte mitico-baladescă şi înclină spre cadrul vizionar al nunţii mioritice. Spectacolul nunţii e lăsat în cele din urmă în plan imaginar şi descinde dintr-o sintetizare valorică a resorturilor existenţiale ale universului uman, se impune prin

transfigurarea anumitor momente de ritual, înzestrate „cu specifice accente ale destinului" (Ornea, 1970, p. 143). Textul druţian conţine o prefigurare mioritică, iar nunta cosmică în sânul naturii devine „o liturghie cosmică" (Munteanu, 1982, p. 172), care asigură în plan metaforic un mesaj tulburător: „Toate cele două sute de oiţe şedeau cumincioare pe-o frunte de munte, şedeau miţă lângă miţă, cap lângă cap, de parcă cineva le-ar fi aşezat cu mâna…, de parcă ar fi fost vrăjite…" (Druţă, 1990, p. 287).

După aprecierea cercetătorului Mihai Coman, metafora nuntă-moarte provine din obiceiul nunţii la înmormântare, „nunta mortului" (Coman, 1980, p. 218), cum este apreciat fenomenul respectiv în unele studii etnologice. Dacă analogia nunţii cu moartea include reminiscenţe din folclorul funerar, opinie spre care înclină şi Mihai Coman, sugestia mitică are un scop binedeterminat, fiind pusă în slujba anulării deosebirii dintre viaţă şi moarte, oferă o deschidere de orizont spre eternitate, de continuitate a vieţii dincolo de hotarele veşniciei. Astfel, este creată ideea unui cosmos unitar continuu, unde se suprapun diferite niveluri ontologice, se are în vedere acele vămi tăinuite ale marii plecări, pe care le parcurge „Marele Anonim" în drumul său spre eternitate. Misterul existenţial al trecerii, nuanţat în procesul convertirii elementului mitico-folcloric, este misterul soarelui şi al perenităţii sale demiurgice, este tentaţia unei descătuşări simbolice de spasmele întunericului, în felul acesta este prefigurat un cadru superior de existenţă, care generează corelarea luminii cu întunericul, după „noaptea orfică" (Niţu, 1968, p. 71). Funcţia de prefigurare mioritică constă în aceea că moartea nu mai este precedată de nelinişte, dar, ca în viziunea lui Lucian Blaga, trecerea în nefiinţă constituie un dor de tărâmuri necunoscute, este „dorul stânei îndepărtate" (Caracostea, Bârlea, 1971, p. 138), pe care o percepe personajul druţian în contemplarea lăuntrică a unei stări existenţiale arhetipale, „ …pentru că şi moartea, e o bunăvoinţă cerească, precum spre binele omului sunt venite şi toate celelalte" (Druţă, 1990, p. 150). Relaţia specifică dintre viaţă şi moarte aprofundează orientarea spre noi dimensiuni ontologice, după principiul „independenţei absolutului" (Eminescu, 1999, p. 828), transfigurat în mod liber şi fantezist, prefigurat printr-o dorinţă nedefinită verbal, dar infinită pe tărâmul cunoaşterii artistice, ce se disimilează în contururile arhetipale ale cosmosului. Este acea lume ascetică, formulată din simetrii imateriale, unde „imaginea folclorică nu cunoaşte fantasticul propriu-zis" (Papadima, 1941, p. 45), dar se dispersează spre noi orizonturi în procesul convertirii elementului mitico-folcloric, prin imboldul păstrării matricii stilistice în dimensiunile artei eterne. Mărturisirea lui Mihai Eminescu „Dumnezeul geniului m-a sorbit din popor cum soarbe soarele un nor de aur în marea de amar" (Rotaru, 1965, p. 253), într-un fel aprofundează şi menţine disponibilitatea prozatorului

basarabean Ion Druţă faţă de resorturile fundamentale ale sufletului popular, scriitorul care a trasat o nouă perspectivă estetică în perpetuarea tradiţiilor şi valorilor perene ale neamului nostru.

Referinţe bibliografice:

1. BLAGA, Lucian. *Trilogia culturii.* Bucureşti: E P L U, 1969.
2. BOMHER, Noemi. *Mit şi mitologie eminesciană.* Iaşi: Editura Virginia, 1994.
3. CARACOSTEA, Dumitru, BÂRLEA, Ovidiu. *Problemele tipologiei folclorice.* Bucureşti: Editura Minerva, 1971.
4. CIOMPEC, Gheorghe. *Motivul creaţiei în literatura română.* Bucureşti: Editura Minerva, 1979.
5. CIORAN, Emil. *Schimbarea la faţă a României.* Bucureşti: Editura Humanitas, 1990.
6. CODREANU, Teodor. Mesionism mioritic. *Mioriţa*, nr. 2, 1992.
7. COMAN, Mihai. *Izvoare mitice.* Bucureşti: Editura Cartea românească, 1980.
8. COMAN, Mihai. *Bestiarul mitologic al românilor.* Bucureşti, Editura Albatros, 1983.
9. DENSUSEANU, Ovid. *Viaţa păstorească în poezia noastră populară.* Bucureşti: Editura pentru Literatură, 1966.
10. DRUŢĂ, Ion. *Scrieri.* V. 2. Chişinău: Editura Literatura Artistică, 1990.
11. DRUŢĂ, Ion. *Scrieri.* V. 4. Chişinău: Editura Literatura Artistică, 1990.
12. DUMITRESCU-BUŞULENGA, Zoe. *Culegere de texte.* Bucureşti: Editura Albatros, 1975.
13. DOLGAN, Mihail. Poeticul – principiu artistic capital al esteticii druţiene. În: *Opera lui Ion Druţă*: *Univers artistic*, *spiritual*, *filosofic.* V. I. Chişinău: CEP USM, 2004.
14. ELIADE, Mircea. *De la Zamolxis la Cenghis-Han.* Bucureşti: Editura Enciclopedică, 1988.
15. ELIADE, Mircea. *Meşterul Manole. Studii de etnologie şi mitologie.* Iaşi: Editura Polirom, 1992.
16. EMINESCU, Mihai. Religie. În: *Pasărea Pheonix. Capodopere şi texte fundamentale.* Chişinău-Bucureşti: Editura Litera-David, 1999.
17. EVSEEEV, Ivan. *Dicţionar de simboluri şi arhetipuri culturale.* Timişoara: Editura Amarcand, 1994.
18. FOCHI, Adrian. *Mioriţa*, *Tipologie*, *circulaţie*, *geneză*, *texte.* Bucureşti: Editura Academiei, 1975.
19. MĂNUCĂ, Dan. *Lectură şi interpretare. Un model epic.* Bucureşti: Editura Minerva, 1988.
20. MUNTEANU, Elizaveta. *Motive mitice în dramaturgia românească.* Bucureşti: Editura Minerva, 1982.
21. NIŢU, Gheorghe. *Elemente mitologice în cultura populară românească.* Bucureşti: Editura Albatros, 1968.
22. ORNEA, Zigu. *Tradiţionalism şi modernism în deceniul al treilea.* Bucureşti: Editura Eminescu, 1970.

23. PAPADIMA, Ovidiu. *O viziune românească a lumii.* Bucureşti: Editura Saeculum, 1941.

24. *OPERA lui Ion Druţă*: *univers artistic*, *spiritual*, *filosofic*. Coordonator Mihail Dolgan. V. II. Chişinău: CEP USM, 2004.

25. ROTARU, Ion. *Eminescu şi poezia populară.* Bucureşti: Editura pentru Literatură, 1965.

26. RUSU, Liviu. *Viziunea lumii în poezia noastră populară.* Bucureşti: Editura pentru Literatură, 1967.

Notă: Articol elaborat în cadrul subprogramului 010301 „Perspective interdisciplinare asupra fenomenelor de confluenţă şi confruntare în domeniul lingvistic, literar şi folcloric în spaţiul basarabean ca lime civilizaţional de frontieră geo-politică", Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu" al USM.

CZU: 398.4(=135.1):392
https://doi.org/10.52505/lecturi.2025.07.20

DEMONOLOGIE ȘI TERAPIE POPULARĂ: PREZENȚA STRIGOILOR ÎN DESCÂNTECELE TRADIȚIONALE ROMÂNEȘTI

Mariana COCIERU
Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu" al USM
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-7707-525X

Rezumat. *Articolul explorează, dintr-o perspectivă interdisciplinară, dimensiunea demonologică a strigoilor în imaginarul popular românesc, concentrându-se asupra modului în care aceștia sunt integrați în practicile magico-terapeutice tradiționale, în special prin intermediul descântecelor. Studiul evidențiază modul în care figura strigoiului, entitate liminală situată între viață și moarte, este percepută ca sursă principală a suferinței fizice și spirituale, activând în contexte de vulnerabilitate individuală sau ruptură simbolică între planul sacru și cel profan. Se analizează etiologia populară a unor afecțiuni asociate intervenției malefice a strigoilor sau moroilor. Descântecele funcționează nu doar ca acte de exorcizare, ci și ca forme de restabilire a ordinii cosmice, implicând formule verbale performative, gesturi rituale și recuzită cu încărcătură apotropaică.*

Cuvinte-cheie: *strigoi, descântec, terapie populară, demonologie, antropologie culturală, boli magice, patrimoniu oral.*

Demonology and Folk Healing: the Presence of Strigoi in Traditional Romanian Incantations

Abstract. *The article explores, from an interdisciplinary perspective, the demonological dimension of strigoi in Romanian folk imagination, focusing on the ways in which these entities are integrated into traditional magical-healing practices, especially through incantations* (*descântece*). *The study highlights how the figure of the strigoi, a liminal entity situated between life and death, is perceived as a primary source of both physical and spiritual suffering, acting in contexts of individual vulnerability or symbolic rupture between the sacred and the profane. The popular etiology of several ailments associated with the malevolent intervention of strigoi or moroi is examined. Incantations function not only as acts of exorcism, but also as ritual forms of cosmic reordering, involving performative verbal formulas, ritual gestures, and paraphernalia imbued with apotropaic significance.*

Keywords: *strigoi, incantation, folk healing, demonology, cultural anthropology, magical diseases, oral heritage.*

Încă din zorii civilizației, omenirea s-a confruntat cu problema răului, căutând modalități de a-l înfrunta, evita sau neutraliza. Miturile, religiile și folclorul diferitelor culturi oferă o paletă vastă de explicații și practici ritualice menite să înțeleagă și să gestioneze forțele întunecate care amenință echilibrul existențial. De la divinitățile malefice ale religiilor politeiste până la figura Satanei (Diavolului/Dracului) din monoteismul creștin, personificările răului reflectă atât temerile și angoasele colective, cât și nevoia de a atribui o cauză supranaturală suferinței și evenimentelor nefaste. Demonii, în calitate de agenți ai răului, sunt percepuți ca fiind responsabili pentru boli, calamități și tulburări sociale sau individuale, dar și ca entități ce testează credința și integritatea morală a oamenilor. În acest context, descântecele tradiționale românești pot fi analizate ca forme de terapie populară, având rolul de a contracara influențele malefice ale entităților demonice și de a restabili armonia și sănătatea comunitară sau individuală.

Demonologia bolii în folclorul românesc. Analizând specificul și valoarea făpturilor iatromitice – entități mitologice ce întruchipează diferite boli – în cadrul mitologiei românești, exegetul Romulus Vulcănescu pornește de la premisele medicinii magice, potrivit căreia boala este percepută ca „o tulburare parțială sau totală a corpului unei făpturi pământești, datorită unor forțe supranaturale, unui demon sau semidivinități, dacă nu chiar divinitate rea, dar și bună, în anumite scopuri" (Vulcănescu, 1987, p. 316). Atât medicina magică, cât și folclorul medical clasifică bolile în funcție de „structura biopatogenică a acestor făpturi" (*ibidem*) stabilind trei mari categorii: boli ale plantelor, ale animale și ale oamenilor.

În continuare, ne vom referi la maladiile de origine magico-mitică, care afectează atât oamenii, cât și animalele, provocate de strigoi, moroi, pricolici, tricolici și vârcolaci – entități demonice care pot lua forma unor animale („strigoi întrupați în animale", „sub alte înfățișări, cum ar fi iezi, pisici, câini, purcei, șobolani, ogari, lupi ș.a.") (Pamfile, 1916, p. 146; cf. Mușlea, Bîrlea, 2010, pp. 220-221).

Printre cercetătorii care au studiat aceste manifestări demonologice se numără Mihail Canianu, care, în studiul *Din psichologia poporană: Descântece*, *farmece și vrăji* (1893), oferă o analiză monografică a două dintre cele mai frecvente boli considerate a fi provocate de oameni sau de entități demonice: *deochiul* și *faptul*. Studiul său include credințe, superstiții, practici magice, metode preventive și texte de terapie populară.

Charles Laugier, în *Contribuțiuni la etnografia medicală a Olteniei*, examinează credințele legate de oameni-moroi și animale-moroi (Laugier, 1925, pp. 39-41), precum și bolile atribuite acestor ființe malefice: *trecătură* (gastroenterita) (*ibidem*, p. 84), *deochi* (manifestat prin indispoziții și dureri de cap) (*ibidem*, p. 116). De asemenea, analizează metodele de terapie populară folosite pentru contracararea acestor maladii – de exemplu, tratarea afecțiunii *luatul din vânt*

(nevralgii) (*ibidem*, p. 84) cu ajutorul „găinaților de strigoi" sau utilizarea unor descântece în care sunt invocați strigoii și moroii pentru vindecarea *deochiului* (*ibidem*, pp. 114, 116).

Ion-Aurel Candrea, în lucrarea *Folclorul medical român comparat*. *Privire generală*. *Medicina magică* (1947; ed. revăzută 1999), abordează în mod sistematic tematica demonilor care provoacă boli, originile acestora, vindecarea prin practici magice și transferul ritualic al bolilor de la om la animal.

Antoaneta Olteanu, în *Ipostaze ale maleficului în medicina magică* (1998), investighează genealogia demonilor specifici anumitor boli, tipurile de afecțiuni provocate de aceștia și repertoriul ritualic asociat tratamentelor magice. Camelia Burghele, în studiul *În numele magiei terapeutice* (*2000*), se concentrează asupra dimensiunii hermeneutice a actului terapeutic în contextual medierii culturale prin descântat. Într-un capitol distinct, autoarea analizează bolile provocate de strigoi care afectează animalele, precum *furtul de mană*, oferind totodată o interpretare detaliată a practicilor de contracarare și a descântecelor specifice acestora (Burghele, 2000, pp. 155-173) ș.a.

Strigoiul în imaginarul tradițional. În imaginarul tradițional românesc, strigoiul este conceput fie ca sufletul neliniștit al unui mort „cu păcate", fie ca persoană născută „cu o tichie sau căiță pe cap" sau având „șira spinării prelungită în formă de coadă, nu prea lungă, acoperită cu păr" (Candrea, 1944, p. 147). Se crede că acesta părăsește trupul în timpul nopții și devine agent al dezechilibrului cosmic și social, aducând boală oamenilor prin sleirea sângelui și a puterii vitale, omorând copiii, stricând căsătoriile și secând laptele vitelor sau seva plantelor (Ciaușanu, 1914, p. 99; Candrea, 1944, p. 147). Astfel, invocarea lui este aproape inseparabilă de arsenalul descântător – usturoi, busuioc, apă sfințită, apă neîncepută, fir roșu, cuțit de fier – și de cuvântul performativ capabil să „lege" sau să „dezlege".

Deși o parte a cercetătorilor (mitologi, etnologi, folcloriști) insistă asupra distincțiilor dintre diferitele categorii de demoni funerari sau demoni arhetipali ai morții, în mentalitatea populară aceste spirite sunt frecvent reunite sub denumirea generică de *strigoi*. Denumirile variază însă în funcție de regiune: *moroi* sau *muroi* (în Mehedinți, Ardeal, Muntenia, Oltenia – Pamfile, 1916, p. 127), *muroni* (strigoi de vaci, în Ardeal – Mușlea, Bîrlea, 2010, p. 223), *strigoni*, *strigoane* (Banat – Marian, 1901, III, p. 95), *strâgi* (Ardeal), *strigi*, *străgi* (Muntenia – Mușlea, Bîrlea, 2010, p. 223; Pamfile, 1914, p. 130), *șișcoi* (în unele zone ale Transilvaniei – Marian, 1892, p. 418; Ciaușanu, 1914, p. 130), *vârcolac* (în Vâlcea, comuna Stroești – Ciaușanu, 1914, p. 131), *pricolici* (în Moldova, Muntenia, Ardeal, Banat – Mușlea, Bîrlea, 2010, p. 217), *tricolici* (în Muntenia, Moldova – *ibidem*), *cel-rău* (în Vâlcea – Ciaușanu, 1914, p. 130; Pamfile, 1916, p. 128), *vampir* (la megleno-români și la alte popoare din Peninsula Balcanică:

sârbi, bulgari, slavii de sud – Papahagi, 1902, I, p. 98) și *vidmă* (în Bucovina și Moldova, sub influența slavă – Pamfile, 1916, p. 129; Niculiță-Voronca, 1998, II, p. 238; Gorovei, 1931, p. 55; Pavelescu, 1944, p. 20).

Totuși, există în folclor și opinii divergente privind identitatea acestor spirite. În Bucovina, de exemplu, unii informatori susțin că „pocitura rea n-o dă Strigoiul, ci Moroiul" (Pamfile, 1916, p. 129), iar în alte zone se consideră că „Strigoiul se preface în ogar, în lup, iar Moroiul în muscă" (*ibidem*). De asemenea, tot în Bucovina, se crede în existența unor *jumătăți de Strigoaice*, considerate ucenice ale Strigoaicelor adevărate, cu funcție funestă: ele „fac pe ursită" și provoacă moartea oamenilor (*ibidem*).

În interpretarea folcloristului Tudor Pamfile, aceste diferențieri regionale sunt sporadice și nu afectează substanțial delimitarea celor două forme esențiale sub care apare spiritul malefic: *strigoiul viu* (om-strigoi) și *strigoiul mort* (revenantul, mort-strigoi).

Nașterea și recunoașterea strigoilor. Nașterea sau apariția strigoilor este percepută, în mentalitatea tradițională, ca fiind condiționată de semne sacre sau impurități rituale. Conform credinței populare, o persoană poate deveni strigoi fie prin transformare, fie prin naștere cu un astfel de „blestem", semnalat printr-un semn corporal distinctiv – precum *căița* sau *tichia* (*chitia*), numită și *tichia vârcolacului* (Mușlea, Bîrlea, 2010, p. 234), *cămașa* ori *căciula de piele* (Pamfile, 1916, p. 130), „o piele roșie" pe cap (Mușlea, Bîrlea, 2010, p. 224), ori o formațiune anatomică neobișnuită, ca o „șiră a spinării prelungită în formă de coadă scurtă și păroasă" (Antonescu, 2016, p. 635), denumită regional *costroș* (Pamfile, 1916, p. 133; Niculiță-Voronca, 1998, II, p. 238). Se credea că această „coadă" se dilată la căldură și conferă ființei putere: „ea îi poartă și tot ea îi învie" (Pamfile, 1916, p. 133) sau „la început [e] mai mică, apoi mai mare", apoi în creștere, este asemănătoare cu cea a unor animale „ca de câine", „ca de mâță", „ca de maimuță", „ca de oaie", „ca de miel fătat de curând" (Mușlea, Bârlea, 2010, p. 225). În alte relatări, această „coadă" nu este un semn congenital, ci rezultatul unei fapte reprobabile: dacă o femeie gravidă fură un obiect și îl ascunde la spate, copilul ei se va naște cu coadă și va deveni strigoi (*ibidem*, p. 393). Pentru a preveni metamorfoza într-un strigoi, coada era tăiată imediat după naștere, uneori cu o monedă de mică valoare, și depusă în sicriu: „copilul nou-născut cu coadă nu se face strigoi, dacă i-o taie cu o părăluță mică", deși uneori, „dacă moare la tăierea cozii, se face strigoi" (*ibidem*, p. 235).

Alte semne de naștere includ chelia în creștet sau prezența a două inimi, dintre care doar „cea bună" moare, în timp ce cealaltă continuă să susțină viața postumă a strigoiului (Pamfile, 1916, p. 169). Descrierile populare îl înfățișează pe strigoi având „picioare de cal, mâini păroase și o gură largă ca de căpcăun" (Candrea, 1944, p. 148). Nașterea unui astfel de copil era, potrivit tradiției, condiționată de

contexte necurate: dacă o femeie iese noaptea afară cu capul descoperit, „atunci, Satana vine și-i pune pe cap o chitie roșie, cum și-o are pe a sa, iar la soroc, face ca să nască copilul cu chitia de Strigoiu" (Pamfile, 1916, p. 130) sau fiind însărcinată bea apă necurată, amestecată cu „bale diavolești" (*ibidem*; Candrea, 1944, p. 148). De asemenea, strigoi pot deveni, conform credinței populare: copiii născuți „din ucigași sau din fermecători" (Candrea, 1944, p. 148), din relații incestuoase: „din văr cu vară sau din alte rude de aproape" (*ibidem*), din „părinți care nu cred în Dumnezeu, din oameni cu ochii răi, din oameni și femeile cu nasul și obrazul roșu, din oameni care au făcut multe răutăți", „din bărbați care se nasc acoperiți cu păr"; „copiii pierduți"; „copiii întorși de la țâță"; „copiii zămisliți spre sau într-o sărbătoare mare" (Mușlea, Bîrlea, 2010, p. 224); copiii care „plâng în pântecele mamei lor" (*ibidem*, p. 234); copiii schimbați de strigoi la leagăn (Candrea, 1944, p. 148); copiii cu semne deosebite (mușcați de țânțar în noaptea de Sfântul Gheorghe sau al șaptelea născut de același sex), dar și cu fapte morale grave (jurământ strâmb, suflet rău, legături cu Diavolul) (Pamfile, 1916, pp.131-132) etc.

În cazul nașterii unui copil cu *căiță* sau *tichie*, moașele interveneau imediat cu gesturi apotropaice: îndepărtau această membrană, o rupeau și o ascundeau, prevenind astfel dezvoltarea ulterioară a copilului ca strigoi. Dacă tichia nu era îndepărtată, copilul risca să o înghită și să moară (Mușlea, Bîrlea, 2010, p. 224). În schimb, tichia nu era aruncată, ci era îngropată sau uscată și păstrată, fiind utilizată ulterior în descântece (*ibidem*, p. 225), mai ales împotriva *deochiului*: „mamele deci, o strâng, o usucă, și când au copii deocheați, rup câte o bucățică dintr-însa, o scuipă și îi freacă la buric, ca să le treacă" (Pamfile, 1916, p. 130). Este semnificativ faptul că această marcă era expusă public, ritualic: „Moașa se suie cu tichia pe casă și strigă în gura mare, de trei ori, că aici s-a născut un strigoi, și de aici înainte nu mai e strigoi" (Mușlea, Bîrlea, 2010, p. 234), semnalând o transformare simbolică a răului în bine.

În județul Teleorman, pentru prevenirea transformării în strigoi, pielița subțire care acoperea capul nou-născutului era ruptă imediat după naștere. După scăldat și înfășare, moașa ieșea afară cu copilul și rostea un descântec de protecție, menit să alunge influențele demonice: „Tu, Strigoiule,/ Tu, Strigoaico,/ Tu, leule,/ Tu, leoaico,/ Tu, deochetorule,/ Tu, *deoaeco*,/ Acolo să vă duceți,/Acolo să dormiți…/ Auziți, lume, s-a născut un *lup* pe pământ! Nu e lup să mănânce lumea, ci e lup să muncească și să aibă triște de ea" (Pamfile, 1916, p. 130-131). Prin acest ritual performativ, copilul era eliberat de soarta unui strigoi, iar forțele malefice erau convertite într-o energie benefică pentru casă. Astfel, *strigoiul strigat* putea deveni o sursă de „spor la toate" (*ibidem*, p. 131). În unele tradiții, copilul născut „în cămașă" este considerat norocos, capabil să „vadă comorile". În studiul său, Antoaneta Olteanu evidențiază semnificația demonică și inițiatică a căiței,

valorificată la maturitatea purtătorului, care poate deveni strigoi sau solomonar – individ înzestrat cu puteri magice (Olteanu, 1998, p. 36): „Când sunt mari, strigoii își pun căița cu care s-au născut și nu-i poate vedea nimeni” (Mușlea, Bîrlea, 2010, p. 225). Similar, solomonarii se nasc „într-o cămașă de piele”, pe care părinții lor o îngroapă, iar la maturitate o dezgroapă, o îmbracă și capătă astfel puterea de a subordona văzduhul și balaurii (Candrea, 1947, p. 104; apud: Olteanu, 1998, p. 36).

În tradiția populară românească, moașa nu este percepută doar ca o asistentă la naștere, ci ca o figură semi-sacrală, de tip ursitoare, care marchează destinul copilului încă din primele clipe ale vieții. Rolul său devine deosebit de important în cazurile în care pruncul se naște cu *căiță*, semn al predestinării strigoiești. Moașa nu doar recunoaște această marcă, ci o activează simbolic: „pune” copilul strigoi peste animale, alimente sau obiecte, iar ruperea *căiței* nu este permisă înainte de rostirea unui verdict de soartă. În unele cazuri, copilul este „ridicat” de moașă la rangul de *strigoaică specializată*, fiind desemnat, de pildă, „de lapte”, „de furcă”, „de sapă”, „de secere” sau „de mătură” (Marian, 1901, III, p. 95; cf. Pamfile, 1916, p. 131). În alte situații, copilul este legat definitiv de obiectul pe care a fost aruncată *căița*, obiect ce devine astfel ținta predilectă a acțiunii sale malefice: „Pe ce lucru îi sparge moașa *căciula*, pe ce va arunca-o întâiu, *pe acel lucru e acel om Strigoiu*” (Pamfile, 1916, p. 142). Totodată, în unele viziuni, moașa nu are puterea de a schimba destinul, ci doar de a-l recunoaște și de a-l formula: ea nu poate îndepărta *căița* până nu enunță verbal soarta copilului – fie ca noroc, fie ca nenoroc (Mușlea, Bîrlea, 2010, p. 224).

La maturitate, aceste spirite malefice pot fi recunoscute atât prin semne fizice și comportamentale, cât și prin efectele indirecte asupra comunității. Printre trăsăturile distinctive se numără: chelia în creștetul capului, prezența unei cozi păroase, poziția îmbinată a sprâncenelor – semn revelator pentru moroi, strigoi și vârcolaci (Candrea, 1944, p. 41; cf. Marian, 1892, p. 352; Ciaușanu, 1914, pp. 249, 256; Canianu, 1893, p. 117). Nu întâmplător, în multe tradiții est-europene, persoanele cu sprâncenele unite erau considerate periculoase, fiind asociate cu „darul funest de a deochea” (Candrea, 1944, p. 41).

Având aversiune față de plantele și obiectele sacre precum usturoiul, busuiocul, leușteanul, măciesul, iedera, urzica, ceapa și tămâia, strigoii evită aceste simboluri de protecție ritualică. Se spune că dorm afară în ajunul Sfântului Andrei (Pamfile, 1916, p. 133) și pot fi văzuți doar de gemeni, până la vârsta de șapte ani – dar aceștia nu au voie să vorbească despre ce văd (*ibidem*).

Prezența unui strigoi într-o comunitate poate fi dedusă și prin semne meteorologice neobișnuite, cum ar fi ploaia cu soare, grindina sau seceta, toate interpretate drept manifestări ale influenței malefice a acestuia asupra naturii (*ibidem*).

Identitatea unei strigoaice poate fi descoperită, potrivit tradiției, în ziua de Paști, printr-un ritual magic ce implică un șarpe decapitat și trei fire de usturoi purtate în sân, în biserică (*ibidem*, pp. 133-134). De asemenea, în Lunea Paștilor, strigoaicele ar putea fi zărite traversând podurile (*ibidem*, p. 134) – o imagine simbolică a trecerii dintre lumi.

În esență, credința în strigoi exprimă o frică arhaică față de orice ruptură de la ordinea firească și sacră a lumii, reflectând angoasa colectivă față de contaminarea universului celor vii cu forțele haotice ale morților neîmpăcați și nesupuși rânduielilor cosmice.

Strigoii morți și contaminarea post-mortem. În credințele populare românești, strigoii nu provin exclusiv dintre cei considerați malefici încă din timpul vieții, ci pot apărea și dintre morții obișnuiți, în special dacă nu sunt respectate anumite rituri funerare și precauții de natură magică sau religioasă (Rotaru, Ghinoiu, 2001, p. 40; Mușlea, Bîrlea, 2010, pp. 233-244). Sunt considerați susceptibili de a se transforma în strigoi copiii morți nebotezați – care, în alte variante, pot deveni moroi[1] sau vârcolaci[2]) –, cei care au săvârșit rău în timpul vieții, precum și cei morți în împrejurări neașteptate sau violente: spânzurați, înecați, împușcați ori căzuți subit. De asemenea, bolnavii care mor nevegheați sau ale căror trupuri sunt atinse de animale ori păsări imediat după deces sunt considerați expuși contaminării cu forțe demonice (Pamfile, 1916, p. 135; Mușlea, Bîrlea, 2010, pp. 233-234; Rotaru, Ghinoiu, 2001, p. 16). Paza mortului – privegherea – joacă un rol esențial în acest context, fiind menită să prevină intrarea Duhului Rău (Diavolul) în trupul lipsit de apărare, ceea ce ar conduce la reanimarea lui sub forma unui strigoi.

Pentru a evita această metamorfoză post-mortem, se recurge la o serie de practici magico-rituale cu rol apotropaic: se pune o seceră sau un cuțit și un inel pe pieptul mortului, se fixează legătura de la picioare pentru a-i restricționa mișcarea, se evită cu strictețe trecerea animalelor pe sub dric (carul funerar), iar la masa de pomenire nu se oferă drept ofrandă un cocoș – considerat potențator al transformării (Pamfile, 1916, p. 136). În cazul în care defunctul are un frate suferind de epilepsie sau de o altă afecțiune psihică (numit „lunatec"), acesta trebuie să verse vin în sicriu sau să pășească de trei ori peste mormânt, pentru a nu fi devorat de spiritul strigoiului (*ibidem*).

Printre semnele care trădează faptul că un mort s-a transformat în strigoi se numără roșeața accentuată a nasului – interpretată ca dovadă că dracul i-a

---

[1] „Moroiul se face din copii nebotezați, născuți morți sau pierduți și îngropați" (Ropcea; inf. Elena Braha. Niculiță-Voronca, 1998, I, p. 415).

[2] „În Ardeal, spun că vârcolacii se fac din copii nebotezați și mănâncă soarele și luna" (Mahala, inf. Dochița Hurghiș. Niculiță-Voronca, 1998, I, p. 416).

supt sângele, ocolind însă ochii, simbol al sufletului (*ibidem*). Se mai crede că, în anumite cazuri, sufletele acestor strigoi pot reveni sub formă reîncarnată în oameni vii, trăind printre ceilalți fără a fi recunoscuți, cu excepția câinilor sau a celor născuți înainte de perioada pascală, despre care se spune că îi pot identifica și chiar provoca moartea lor definitivă (*ibidem*, pp. 136-137). Frica de contaminare cu necurăția morții este reflectată într-un complex de interdicții, ritualuri și măsuri preventive, menite să protejeze echilibrul comunitar și să împiedice reîntoarcerea celor care nu și-au găsit liniștea.

Fluturii funebri – strigile. În descântecele tradiționale pentru boala numită „strigă" – afecțiune ce vizează cu precădere copiii mici – termenul „strigă" desemnează, în esență, o entitate demonică asociată strigoilor sau altor spirite considerate responsabile de suptul sângelui și de slăbirea vitală a copilului. În imaginarul popular, se crede că sufletul omului transformat în strigoi, după moarte, se poate metamorfoza într-o insectă nocturnă, recunoscută sub diferite denumiri locale: *strigoieș*, *strigă*, *cap de mort*, *cap de moarte*, *capul morților*, *fluturul morții*, *suflet de strigoi*, iar în zona aromânilor și megleno-românilor – *sfinx*, *friguri* sau *hiavră* (Marian, 1903, pp. 268-269; Pamfile, 1916, p. 137; Papahagi, 1902, II, p. 80).

În regiunea Vâlcea, de exemplu, se păstrează credința că *fluturele morții* sau *striga* – un fluture mare, alb-gălbui – este, în realitate, un strigoi care vine să sugă sângele oamenilor, în special al copiilor nenăscuți. Pentru a proteja pruncul, femeile însărcinate obișnuiau să prindă acest fluture de viu și să-l înfigă într-o grindă a casei, gest ritual menit să alunge pericolul (Ciaușanu, 1914, p. 183). În alte relatări, spiridușii sunt asociați cu forma fluturelui, iar strigoii-metamorfozați pot pătrunde în inima oamenilor, provocând moartea printr-un atac subtil, invizibil.

Fluturele de noapte – striga – devine astfel o manifestare simbolică și mitologică a strigoilor, legată totodată de semnificații lingvistice și culturale. Prezența lui într-o gospodărie este considerată un semn de rău augur, aducător de moarte iminentă. Se afirmă că atingerea aripilor sale provoacă o senzație de arsură intensă, urmată uneori de orbire, iar mușcătura sa – o imagine hiperbolizată a maleficului – este considerată letală, fără leac. Totodată, fluturele morții este utilizat în cadrul practicilor magico-terapeutice de către descântătoare pentru a combate efectele produse de strigoi și moroi. Un element conex al imaginarului malefic îl reprezintă *omizile strigoiului*, cunoscute sub numele de *fapt* sau *fapți*. În tradiția populară, acestea sunt viermi mari, bălțați, cu un corn în frunte, folosiți de vrăjitoare pentru a provoca boala numită *fapt* (Rădulescu-Codin, 1901, p. 31), care se manifestă fie extern (pete roșii, ulcerații dureroase), fie intern, prin apariția unei omizi în stomac, ce roade organele bolnavului (Marian, 1903, pp. 272-273). Remediile populare contra acestei boli includ utilizarea unor plante

sacralizate, precum *Buruiana faptului* (*ibidem*, p. 273) și *Busuiocul fetelor* (Mușlea, Bîrlea, 2010, p. 464), a *argintului viu* (*ibidem*, p. 465; Canianu, 1893, p. 157), a *Borâturii de Strigă* („o ciupercă roșcată") (Marian, 1903, p. 271) și a descântecelor specifice: de strigoi, de strigi, de desfăcut, de fapt (Marian, 1893, pp. 197-228; Marian, 1886, pp. 118-124; Canianu, 1893, pp. 152, 167-168; Cireș, Berdan, 1982, pp. 272-279; Candrea, 1944, pp. 174-175, 177-178).

Studiul etnologului Mihail Canianu, *Din psichologia poporană: Descîntece, farmece și vrăji* (1893), oferă o sinteză remarcabilă asupra acestor practici, cuprinzând unul dintre cele mai ample descântece de *fapt*, alcătuit din 398 de versuri (Hârlău – Botoșani – România; inf. Ancuța Cojocaru. Cf. Canianu, 1893, pp. 159-164). Analizând structura acestor texte, cercetătoarea Ana Graur remarcă amploarea narativă și poetică a formulelor terapeutice, apreciindu-le drept prototipuri canonice ale descântecului românesc (Graur, 2004, p. 74).

Un alt aspect mitico-funerar este legat de prezența fluturelui în casă, mai ales a celui care poartă pe aripi un desen asemănător cu un craniu uman. Acolo unde acesta se instalează, se consideră că moartea este iminentă – în special a unui copil (Marian, 1903, p. 270). În opoziție, există și o credință apotropaică (Ciulnița – Ialomița – România), conform căreia fluturele nu trebuie omorât, întrucât este mesager al lumii de dincolo, ducând apă sufletelor morților (*ibidem*, p. 270; Gorovei, 1915, p. 117).

Totodată, în credințele populare românești, fiecare vrăjitoare ar avea un duh necurat (strigoi) care, noaptea, părăsește corpul stăpânei sale și ia forma unui fluture, unei muște, unei broaște râioase, unui curcan, unei ciori sau chiar a unui lup. În mitologia slavă, echivalentul acestui duh – *striga* sau *strzyga* – apare sub forma unui fluture de noapte. Dacă este capturat și ars la lumina unei lumânări, folosind cuvinte magice, vrăjitoarea se va arăta dimineața la casa respectivă, cu o arsură pe față și cerând sare – semn recunoscut al deconspirării sale (apud: Ciaușanu, 1914, p. 25).

Afecțiunile malefice provocate de strigoi. În imaginarul tradițional românesc, boala nu este percepută exclusiv ca un dezechilibru fiziologic, ci, în numeroase cazuri, ca efectul direct al unei agresiuni exercitate de entități malefice: „în mintea simplistă a poporului, e înrădăcinată credința că mai toate boalele sunt opera nefastă a duhurilor rele" (Candrea, 1944, p. 101). Printre acestea, strigoii sau moroii ocupă un loc central, fiind considerați demoni ai bolii, ai secătuirii vitale și ai nenorocului, capabili să aducă suferință, slăbiciune profundă sau chiar moarte: „Demonii sau duhurile necurate în care s-au încuibat sufletele unor morți care, sub denumirile de *moroi*, *strigoi*, *zburători* etc., vin să chinuiască oamenii, pricinuindu-le tot felul de boli și de suferințe" (Candrea, 1947, p. 111). Strigoiul nu atacă aleatoriu, ci își alege victimele dintre cei vulnerabili – în special copiii mici, femeile lăuze, persoanele bolnave și slăbite ori animalele domestice.

El acționează în momente de criză sau de ruptură simbolică între planul sacru și cel profan, insinuându-se ca agent al dezechilibrului spiritual și corporal.

Afecțiunile atribuite acestor demoni sunt variate, însă au trăsături recognoscibile: dureri bruște și inexplicabile, paloare, refuzul alimentației, slăbiciune fizică accentuată, hemoragii, epuizare sau lipsa laptelui la vite. Aceste simptome sunt adesea identificate în tradiția populară prin termeni care, dincolo de desemnarea unor boli în sens strict medical, reflectă realități mitico-magice și sociale profund înrădăcinate: *izdat*, *mâncătură*, *moroi*, *strigoi*, *mâncărime de inimă*, *matrice*, *pocitură*, *lipitură*, *fapt*, *bubă*, *trecătură*, *înturnat*, *furatul de mană* etc.

Deochiul: între etiologie demonologică și terapie rituală. În tradiția românească, *deochiul* este una dintre cele mai frecvent diagnosticate boli de origine magică, atribuită acțiunii unor „agenți nocivi imaginari" (Cireș, Berdan, 1982, p. XXIV), precum strigoi sau moroi. În județul Vâlcea, de pildă, circulă credința că persoanele care „au puterea magică de a deochia se fac strigoi sau moroi" (Ciaușanu, 1914, p. 135), ceea ce atestă legătura indisolubilă între deochi și o genealogie demonică latentă. Manifestările deochiului sunt descrise în termenii unei simptomatologii bine fixate în imaginarul popular: slăbire fizică bruscă, oboseală nejustificată, căscat persistent (Candrea, 1944, p. 56; Canianu, 1893, p. 117), zgomote în urechi (Canianu, 1893, p. 117), insomnie, plâns prelungit la copii sau dureri inexplicabile de cap ori de inimă.

Etiologia populară a bolii este asociată cu „ochiul rău" al unor persoane născute cu semne demonice: cu „căiță" sau „cămașă", cu sprâncenele îmbinate (Ciaușanu, 1914, p. 249; Canianu, 1893, p. 117; Marian, 1892, p. 352), cu ochii albi (Marian, 1892, p. 352), verzi[3], albaștri[4] sau negri[5] sau „mici și vârâți în fundul capului" (Candrea, 1944, p. 42), dar și cu alte particularități fizice considerate nefirești: oameni „fără un ochi, pociți, sași, spâni, cu păr roșu" (Olteanu, 1998, p. 152).

În mentalitatea tradițională, pericolul decesului provocat de deochi este real și iminent: dacă un bolnav adoarme fără a fi descântat, „e expus a muri" (Canianu, 1893, p. 117). În timpul ritualului de descântec, căscatul descântătoarei

---

[3] „Ferește-te de omul cu ochii verzi, că te deoache. – Copăcioasa, Gorj" (Gorovei, 1915, p. 96). Cf. Candrea, 1944, p. 42.

[4] „Se crede că deoache numai oamenii cu ochi albaștri, cari sunt născuți strigoi, adică la naștere ies cu un fel de tichie pe cap, pe care îndată o apucă cu mâinele și o trag la gură ca să o mănânce. Mâncând acea tichie, rămân strigoi toată viața, și deoache orice ar vedea și ori de ce s-ar mira. – Alimănești, Olt" (Gorovei, 1915, p. 95). Cf. Canianu, 1893, p. 117; Candrea, 1944, p. 42.

[5] „Tipul celui ce (celei ce) deoache este, în trăsături generice, următorul: o față lungă, osoasă și slabă, piele oacheșă, ochi foarte negri și sprâncene îmbinate, părul capului negru păcură" (Ciaușanu, 1914, p. 256).

este interpretat ca un indiciu infailibil al prezenței răului: „semn netăgăduit că bolnavul e deochiat sau că are moroi" (Candrea, 1944, p. 56). Mai mult, intensitatea căscatului devine indicator al eficacității actului magic: „Cu cât descântătoarea cască mai mult, cu atât vindecarea bolnavului e mai sigură" (*ibidem*).

Practica terapeutică se structurează ca un ritual complex, ce îmbină componente verbale cu valoare performativă (formule consacrate, rostite cu forță magică) și acțiuni gestuale cu funcție de exorcizare (stingerea cărbunilor în apă neîncepută, stropirea cu lichidul rezultat, gesturi de îndepărtare a răului). Recuzita utilizată – cărbuni, apă neîncepută, părăluță, obiecte roșii sau din fier, usturoi, sare, oase de câine, pisică ori liliac, scuipat, miere, vin, busuioc, tămâie, floare de bujor etc. – acționează ca suporturi materiale ale sacralității, fiecare purtând o încărcătură apotropaică specifică (Olteanu, 1998, p. 156; Pamfile, 1916, pp. 164-165; Pamfile, 1914, pp. 128-130; Candrea, 1944, p. 173).

Deochiul nu este perceput ca o dereglare fizică, ci ca o pătrundere a răului în trup prin privire, vorbire sau atingere, iar vindecarea presupune o purificare simbolică, o reactivare a ordinii divine și un act de restituire a stării de echilibru originar. Această concepție se reflectă în structura și simbolismul descântecelor tradiționale. Într-un descântec din zona Oltului, expresia repetitivă „*Fugi*, *deochi*, *dintre ochi!*" are funcție apotropaică și exorcizantă, marcând începutul unui proces de alungare a răului, urmată de imagini poetice de purificare și restaurare: „*Curat și luminat*/ *Ca steaua-n cer*/ *Ca roua-n câmp*" (Ilin-Grozoiu, 2023, p. 25). Boala este atribuită explicit unor entități demonice – „moroi, strigoi, deochetori" – care sunt adesea prezentate în perechi de gen (masculin-feminin), potrivit unei structuri duale a răului: „strigoiu cu strigoaica", „moroiu cu moroaica" etc. (Cireș, Berdan, 1982, p. XXIV), subliniind ideea că răul nu este aleatoriu, ci are o logică internă, o complementaritate a manifestării. Uneori, spiritele malefice sunt caracterizate în mod explicit, cu atribute fizice asociate nașterii sub semne nefaste, ca într-un descântec din zona Muscelului: „*De va fi deochiat*/ *Și supărat*/ *De om strigoiu*/ *Și moroiu*,/*Născut cu căiță-n cap*,/ *La țâță spurcat*" (Canianu, 1893, p. 147). Vindecarea implică un proces de restabilire a stării originare, o „re-naștere" simbolică în puritate: „*Cum Maica Precesta l-a lăsat*" (Ilin-Grozoiu, 2023, p. 25)[6]. Această restaurare capătă valoare de mediere între planul uman și cel divin,

---

[6] „Fugi, deochi, dintre ochi!/Fugi, deochi dintre ochi!/ Fugi, deochi dintre ochi!/ Sufletu în frunte,/ Deocheatu-n munte;/ Muntele crăpă,/ Iar (cutare) rămase/ Curat și luminat/ Ca steaua-n cer/ Ca roua-n câmp./ Linge vidra puișorii/ De frumușei,/ De pistricei,/ Eu ling pe cutare/ De moroi, de moroaice,/ De lei, de leoaice,/ De strigoi,/ De strigoaice,/ De deochetori, de deocheturoiace/ Cutare să rămâie/ Curat și luminat/ Cum Maica Precesta l-a lăsat" (AP, 2021; Greci – Olt – România; inf. Constanța Tulbea, 65 de ani; culeg. L.-M. Ilin-Grozoiu).

fiind invocată în numele unei autorități sacre – de regulă, divinitatea feminină protectoare, capabilă să reabiliteze ordinea cosmică: „*De la mine descântecul*,/ *De la Maica Domnului*/ *Din poarta cerului*,/ *Să-i fie leacul*" (Canianu, 1983, p. 148).

În alte variante ale descântecului, provenite din aceleași arii etnografice, accentul ritual se mută de pe purificare spre izolarea forțelor malefice. Astfel, acestea sunt invocate să se retragă în spații de exil mitic și inaccesibil: „*Să vă încuiați*/ *În pietre*, *în munți*", „*Unde cocoșii nu cântă*/ *Popa nu toacă*" (Ilin-Grozoiu, 2023, p. 25)[7] indicând o topografie simbolică a marginalului, a rupturii totale de lumea oamenilor. În zona Doljului, ritualul implică numărarea inversă de la 9 la 1, imediat după aruncarea a nouă cărbuni aprinși în apă, acțiune ce poate fi interpretată ca o operațiune de anulare treptată a energiei malefice: „*Fugi deochi dintre ochi*/ *Maria să rămână*/ *Curată și luminată*" (*ibidem*, p. 26)[8].

Un alt exemplu de descântec analizat adaugă noi dimensiuni simbolice și performative practicii de vindecare a deochiului, integrând o „dramaturgie" rituală (închinarea copilului în patru direcții cardinale) și o formulă narativă extinsă, în care entitățile malefice sunt invocate și descrise explicit: *„Fugiți*, *moroi cu ochii verzi*/ *Cu ochii albaștri*,/ *Cu ochii negri"* [9]. Repetiția cromatică subliniază ideea că forța deochiului nu este dependentă de o culoare anume, ci de energia malefică a privirii, universalizată. Tipologia moroiului este continuată printr-o clasificare temporală: *„Moroi de noapte*,/ *Moroi de zi*,/ *Moroi din cântatul cocoșului*,/ *Din mijitul zorilor"*, ceea ce indică faptul că acțiunea malefică nu este restrânsă la un interval fix de timp, ci poate surveni oricând, în afara momentelor de sacralitate cotidiană care marchează începutul și sfârșitul zilei. Similar exemplului prezentat anterior, exilul entităților este figurat mitologic într-un topos fabulos: *„În lunca lui Crai*/ *La fata lui Vai"*, un spațiu ambiguu, ce amintește de tărâmul celălalt

---

[7] „Fugiți deochitorilor/ Fugiți plesnitorilor/ Fugiți pociturilor/ Pocitori cu strigoi/ Cu moroi/ Potoliți-vă/ Din capul copilului (cutare)/ Să vă duceți/ Să vă încuiați/ În pietre/, În munți/ Că acolo v-așteaptă/ Unde cocoșii nu cântă/Popa nu toacă/ Să rămână copilul (cutare)/ Curat și luminat/ Ca argintul străcurat/ Cum Dumnezeu l-a lăsat" (AP, 2020; Drănic – Dolj – România; inf. Eugenia Raicea, 84 de ani; culeg. L.-M. Ilin-Grozoiu).

[8] „A luat-o Măria pe cărare/ Pe drumul cel mare/ S-a întâlnit cu deochetor, cu deochetoare/ Cu moroi, cu moroaie/ Cu strigoi, cu strigoaie/ Fugi deochi dintre ochi/ Maria să rămână/ Curată și luminată/ Ca argintu strecurat" (AP, 2020; Risipiți – Dolj – România; inf. Rodica Mocanu, 62 de ani; culeg. L.-M. Ilin-Grozoiu).

[9] „Fugiți moroi cu ochii verzi/ Cu ochii albaștri,/ Cu ochii negri,/ Moroi de noapte,/ Moroi de zi,/ Moroi din cântatul cocoșului/ Din mijitul zorilor/ Fugiți de pe capul lui (cutare)/ Și duceți-vă/ În lunca lui Crai/ La fata lui Vai/ Că acolo vă așteaptă/ Mesele întinse/ Cu făclii aprinse/ Acolo s-au muls vaci roșii/ În străchini roșii/ Și care cum mâncară/ Toți crăpară/ Care cum înghițiră/ Toți muriră/ Și-l lăsară pe cutare/ Curat și luminat/ Ca argintul strecurat" (AP, 2020; Gângiova – Dolj; inf. Emilia Pătrană, 62 de ani; culeg. L.-M. Ilin-Grozoiu).

al lumii, unde realul se dizolvă în fantastic. Aici, imaginea meselor întinse „*Cu făclii aprinse*” și „*vaci roșii/ În străchini roșii*” trimite la un ospăț infernal, o inversiune a ospățului euharistic, în care hrana devine mortală: „*Și care cum mâncară/ Toți crăpară/ Care cum înghițiră/ Toți muriră*”. Roșul devine un semn al excesului și al fatalității: ceea ce este roșu nu mai hrănește, ci ucide. Este o pedeapsă simbolică pentru entitățile malefice, atrase și anihilate printr-o imagine seducătoare, dar distrugătoare, ceea ce oferă un contrapunct dramatic și spectaculos vindecării pacientului (*ibidem*, p. 25).

Culoarea roșie, simbol arhetipal al sângelui, focului și vieții, are o frecvență remarcabilă în practica descântătoare, fiind utilizată atât în scop apotropaic, cât și în scenariile punitive adresate entităților demonice. Din acest motiv, roșul devine cod cromatic privilegiat în combaterea strigoilor, moroilor cunoscuți pentru capacitatea lor de a deochea. În acest context, apare figura mitică a *Omului Roșu* – „având caracteristicile unei zeități a focului, a luminii” (Graur, 2004, p. 63), care deține atribute rituale și punitive: *„Ia securea roșie,/ Merge la pădurea roșie,/ Taie lemne roșii…”*[10]. Ansamblul semantic al acestui imaginar indică o putere concentrată, incandescentă, purificatoare, dar și letală. Roșul devine aici culoarea acțiunii rituale, a transmutației – totul este prelucrat pentru a deveni armă împotriva răului: laptele se transformă în caș roșu, adus în „târg roșu” și oferit moroilor sau strigoilor pentru a-i distruge: *„Câți văzură*, *toți orbiră*,/ *Câți mâncară*, *toți crăpară”* (Jarnik, Bîrseanu, 1968, pp. 544-545; p. 934). Descântecele adresate deochiului, moroilor și strigoilor, valorifică, în acest sens, o hermeneutică a roșului care asociază culoarea cu o sacralitate agresivă dublă: pe de o parte purificatoare și protectoare, pe de alta punitivă și destructivă față de entitățile malefice.

Simptomele cauzate de puterea de bază a strigoilor – de a deochea sau de a exercita influențe malefice – se manifestă printr-o serie de afecțiuni specifice, pentru care folclorul românesc a creat descântece **specializate**. Imaginea strigoilor apare recurent în formule rituale destinate vindecării unor boli precum *buba* (Gorovei, 1931, p. 255; Ilin-Grozoiu, 2023, p. 28), *izdatul* (Ilin-Grozoiu, 2023, p. 27), *faptul* (Canianu, 1893, pp. 152, 167-168), *mâncătura* (Pamfile, 1916, p. 165), *plămădirea inimii* (Pamfile, 1914, p. 129), *țipătul* (Gorovei, 1931, p. 158), *junghiul* (*ibidem*, p. 176), *înturnura* (*ibidem*, p. 183; Cireș, Berdan, 1982, pp. 285-286), *aplecatele* (Gorovei, 1931, p. 184), *potca* (*ibidem*, p. 187), *apucatul*/ *fărâmătura*/ *strânsul*/ *strânsorile* (*ibidem*, pp. 223, 226), *boala copiilor*/ *fulgerătura*/ *poceala*/ *strânsul*/ *samca*/ *ceasul rău* (*ibidem*, p. 237), dar

10 „Omul roșu/ Ia securea roșie,/ Merge la pădurea roșie,/ Taie lemne roșii,/ Prinde boii roșii/ Și aduce lemne roșii/ Și face strungă roșie/ Și mulge oile roșii/ Și face caș roșu/ Și-l duce-n târg roșu/ Și-l vinde-n târg roșu./ Câți văzură/ Toți orbiră/ Câți mâncară/ Toți crăpară” (Jarnik, Bîrseanu, pp. 544-545; p. 934). Cf. Hodoș, 1912, pp. 15-16.

și *de iele* (*ibidem*, p. 333). În plus, descântecele legate de „furtul de mană" – fie la oameni, fie la animale – sau de „întorsul" și „adusul" acesteia (Marian, 1901, pp. 202, 219-221), reflectă viziunea magică asupra pierderii energiei vitale. Alte descântece sunt considerate **generale** (universale), adresându-se tuturor formelor de suferință provocate de entitățile demonice (ex. „de toate bolile": *pocitură*, *săgetură*, *jiunghetură*[11]/ *junghi*, *apucătură*, *întâlnitură*, *aplecătură*, *deochetură*, *strâns cu ceas rău*[12] etc. În paralel, performerul folcloric a creat formule „menite să puie la adăpost pe fiarele răufăcătoare" (Gorovei, 1931, p. 12), utilizate în practicile de „destrigoire" și „demoroire" – ritualuri menite să elimine sau să blocheze acțiunea ființelor malefice (Pamfile, 1916, pp. 166-168; Hodoș, 1912, pp. 38-46).

Analiza descântecelor tradiționale românești scoate în evidență un sistem complex de credințe, în care boala și suferința sunt explicate prin intervenția malefică a unor entități demonologice, care în imaginarul popular, nu sunt doar expresii folclorice ale fricii de moarte sau necunoscut, ci actori activi în viața comunității, responsabili pentru tulburarea echilibrului organic și spiritual. Rolul descântecului este unul dublu: *terapeutic*, în sensul unei tentative de vindecare, și *ritualic*, întrucât acționează ca formă de reechilibrare simbolică a lumii. Bolile provocate de strigoi, moroi – precum *deochiul*, *izdatul*, *mâncătura*, *moroiul* sau *furatul de mană* – sunt tratate printr-o intervenție magică care presupune recunoașterea răului, dialogul cu forțele întunecate și restabilirea ordinii prin puterea cuvântului rostit în contexte rituale precise.

Un element recurent în aceste descântece este intervenția unei instanțe sacre, fie divinități creștine (Maica Domnului, Dumnezeu), fie figuri mitice pozitive (Omul Roșu, Omul Vânăt, Ileana Cosânzeana etc.), care confruntă răul și îi limitează puterea. În același timp, simbolurile vegetale și obiectele cotidiene – floarea de bujor, busuiocul, mierea, cuțitul, oul, cărbunii, tămâia etc. – sunt

---

[11] „Ustur mere și Maica Precista/ pe-un jij de deal./ Cată-n carte,/ cată-n parte,/ cată-n toate părțile,/ unde a vedea/ nouă strigoaice/ cu nouă țânci răi,/ nouă lupoaice/ cu nouă lupi răi./ Și-a strigat Maica Precista/ în gura mare:/ voi nu-l pociți,/ nu-l săgetați,/ nu-l giunghieți,/ da luați giungheturile,/ săgetăturile,/ și le duceți/ în dealul Galariilor,/ pocitoarea ciutelor./ Voi acolo pociți,/ acolo giunghieți,/ acolo săgetați/ în strachină de argint,/ cupele sprijinind./ Da N. să rămâie/ curat și luminat/ ca Dumnezeu ce l-a dat,/ și Maica Precista ce l-a lăsat" (Gorovei, 1931, p. 243).

[12] „Strigoaică,/ moroaică/ desfă (Cutăruia)/ de orice rău ai pus pe dânsul,/ că în piuă te-oiu pisa,/ în moară te-oiu măcina,/ în vânt te-oiu arunca,/ încât norii s-or mira./ Desfă-l pe (Cutare)/ de 99 apucături,/ de 99 întâlnituri,/ de 99 aplecături,/ de 99 deocheturi,/ de 99 junghiuri,/ strâns cu ceas rău" (Gorovei, 1931, p. 223). Cf. și *Stingerea cărbunilor* ca practică generală pentru orice tip de boală: „Stingerea cărbunilor, fiind, după credința poporului, vindecătoare ori și de ce boală grabnică, mai fiecare româncă de la țară o scie și se folosesce totdeauna de densa când cere trebuința" (Marian, 1886, pp. 249-251).

investite cu valențe magico-protectoare, devenind instrumente de transmitere a energiilor benefice.

Descântecele nu operează doar cu *amenințarea* sau *alungarea răului*, ci și cu *refacerea* fluxului vital, a sănătății, a integrității cosmice. În cazul strigoilor și moroilor, exorcizarea nu se rezumă la invocații simbolice, ci poate implica și acțiuni radicale, precum dezgroparea și distrugerea trupului neîmpăcat, pentru a proteja comunitatea de molimă. Aceste practici reflectă o concepție arhaică asupra sănătății și a echilibrului universal, în care cuvântul rostit – marcat de ritm, repetiție și metaforă – devine simultan medicament, rugăciune și armă de apărare împotriva răului.

Referințe bibliografice:

1. BURGHELE, Camelia. *În numele magiei terapeutice*. Zalău: Limes, 2000.

2. CANDREA, Ion-Aurel. *Folclorul medical român comparat*. *Privire generală*. *Medicina magică*. București: Casa Școalelor, 1944.

3. CANDREA, Ion Aurel. *Preminte Solomon*. *Legendele solomoniene în basmele și credințele noastre*. În: *Cercetări folklorice*. Editor: Centrul de Studii Folklorice. Volumul I. București, 1947.

4. CANIANU, Mihail. Din psichologia poporană, Descîntece, farmece și vrăji. *Revista pentru istorie*, *archeologie și filologie*. 1893, Anul 3, fasc. 1, p. 115-191.

5. CIAUȘANU, Gheorghe. *Superstițiile poporului roman în asemănare cu ale altor popoare vechi și nouă*. București: Librăriile Socec și comp., C. Sfetea și Librăria Națională, 1914.

6. ROTARU, Florin; GHINOIU, Ion. *„Pro Patria" – In memoriam*: *Cultul morților la români*. București: Editura Biblioteca Bucureștilor, 2001. ISBN 973-8369-19-3.

7. GOROVEI, Artur. *Credinți și superstiții ale poporului român*. București: Librăriile Socec și comp., Pavel Suru, C. Sfetea, 1915.

8. GOROVEI, Artur. *Descântecele românilor*. *Studii de folclor*. București: Regia M.O. Imprimeria Națională, 1931.

9. GRAUR, Ana. *Descântecul la români: istorie și actualitate*. Teză de doctor în filologie. Chișinău, 2010. HODOȘ, Enea. *Poezii poporale din Banat*. Vol. 3: *Descântece*. Sibiu: Editura „Asociațiunii", 1912.

10. HODOȘ, Enea. Poezii poporale din Banat. Vol. 3: Descântece. Sibiu: Editura „Asociațiunii", 1912.

11. ILIN-GROZOIU, Loredana-Maria. *Ritualul Magic al descântatului*. În: *Memoria ethnologică*. Baia Mare, 2023, An XXIII, nr. 88-89, pp. 20-33. ISSN 1582-8573.

12. JARNIK, Ioan Urban; BÎRSEANU, Andrei. *Doine și strigături din Ardeal*. Ediție definitivă (studiu introductiv, inedite, note și variante) de Adrian Fochi. București: Editura Academiei, 1968.

13. LAUGIER, Charles. *Contribuțiunii la etnografia medicală a Olteniei*. Craiova: Editura Scrisul românesc, 1925.

14. MARIAN, Simion Florea. *Descântece poporane române*. Suceava: Tipografia lui R. Bokhardt în Cernăuți, 1886.

15. MARIAN, Simion Florea. *Insectele în limba*, *credințele și obiceiurile românilor*. București:, 1903.

16. MARIAN, Simion Florea. *Nascerea la români*. *Studiŭ Etnograficŭ*. Edițiunea Academieĭ Române. Bucuresci: Lito-tipografia Carol Göbl, 1892.

17. MARIAN, Simion Florea. *Sărbătorile la români*. *Studiu etnografic*. Volumul III: *Cincizecimea*. Bucuresci: Institutul de Arte Grafice Carol Göbl, 1901.

18. MARIAN, Simion Florea. *Vrăji*, *farmece și desfaceri*. Extras din Analele Academiei Române. Seria II, Tom. XV. Memoriile Secțiunii Literare. Bucuresci: Lito-Tipografia Carol Göbl, 1893.

19. MARIAN, Simion Florea. *Înmormîntarea la români*. *Studiŭ Etnograficŭ*. Edițiunea Academieĭ Române. Bucuresci: Lito-tipografia Carol Göbl, 1892

20. MUȘLEA, Ion; BÎRLEA, Ovidiu. *Tipologia folclorului din răspunsurile la Chestionarele lui B*. *P*.*-Hasdeu*. Cu un cuvânt înainte de Ion Taloș. București: Editura Academiei Române, 2010.

21. NICULIȚĂ-VORONCA, Elena. *Datinile și credințele poporului român adunate și așezate în ordine mitologică*. Volumul II. Iași: Polirom, 1998.

22. OLTEANU, Antoaneta. *Ipostaze ale maleficului în medicina magică*. București: Paideia, 1998.

23. PAMFILE, Tudor. *Mitologie românească*. Volumul I. *Dușmani și prieteni ai omului*. București: Librăriile Socec și comp., C. Sfetea, Pavel Suru, 1916.

24. PAMFILE, Tudor. *Sărbătorile la români*. *Sărbătorile de Toamnă și Postul Crăciunului*. *Studiu Etnografic*. București: Librăriile Socec & Comp. și C. Sfetea, 1914.

25. PAPAHAGI, Pericle N. *Megleno-românii*. Studiu etnografico-filologic. Partea I. Bucuresci: Institutul de Arte Grafice Carol Göbl, 1902.

26. PAPAHAGI, Pericle N. *Megleno-românii*. Studiu etnografico-filologic. Partea II. Bucuresci: Institutul de Arte Grafice Carol Göbl, 1902.

27. PAVELESCU, Gheorghe. *Mana în folklorul românesc*. *Contribuții pentru cunoașterea magicului*. Sibiu: Tiparul Krafft & Drotleff S. A, 1944.

28. RĂDULESCU-CODIN, Constantin. *O seamă de cuvinte din Muscel*. Cu o introducere de Gustav Weigand. Câmpulung: Tipografia si legatoria de cărti „Gheorghe N. Vladescu", 1901.

29. VULCĂNESCU, Romulus. *Mitologie română*. București: Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1987.

Notă: Articol elaborat în cadrul subprogramului de cercetare 010301 „Perspective interdisciplinare asupra fenomenelor de confluență și de confruntare în domeniile lingvistic, literar și folcloric în spațiul basarabean ca limes civilizațional și frontieră geopolitică", Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu" al USM.

CZU: 821.135.1(091):002.2(478)(091)
https://doi.org/10.52505/lecturi.2025.07.21

TEXTUL VECHI ROMÂNESC: DIMENSIUNI CIVILIZATOARE

Svetlana KOROLEVSKI
Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu" al USM
ORCID: https//orcid.org/0000-0002-0042-0289

Rezumat. *Resuscitarea interesului pentru cartea veche românească rămâne un subiect deschis spre care, probabil, nu e niciodată suficient să ne canalizăm atenția, autor și text revendicând și generând, deopotrivă, alte și alte interpretări. Vechile scrieri laice sau bisericești* (*cronici, cărți populare, traduceri etc.*) *înglobează/ reliefează/ distilează timpuri și epoci, înălțări și căderi, tipare de comportament memorabile, care incită și astăzi, motivându-ne să revenim, să recapitulăm, în efortul continuu de regăsire/ edificare a propriei identități. A b e c e d a r și reazem sufletesc au însemnat scrierile aurorale pentru cohorte de cititori, de-a lungul secolelor, din ele inspirându-se, prin ele verificându-se, la ele revenind, din timp în timp, oamenii de litere și prețuitorii de istorie a neamului. Nucleu esențializat al devenirii și al edificării noastre cultural/ civilizatoare, cartea veche românească se cuvine readusă pe masa de citire* (*a tinerelor generații implicit*), *ca un exercițiu probant de memorie și demnitate.*

Cuvinte-cheie: *carte veche românească, recitire, identitate, dimensiuni civilizatoare, exercițiu de memorie și demnitate.*

The Old Romanian Text: Civilizing Dimensions

Abstract. *The revival of interest in old Romanian books remains an open subject– one to which we can probably never devote enough attention, as both author and text continue to demand and generate ever new interpretations. The old secular or religious writings* (*chronicles, folk books, translations etc.*) *encapsulate, highlight, and distill eras and epochs, rises and falls, memorable behavioral patterns that still captivate us today, motivating us to return to them, to revisit them, in the ongoing effort of rediscovering and shaping our identity. For generations of readers across centuries, these early writings have represented both an alphabet and a spiritual anchor, sources of inspiration, touchstones for verification, and recurring points of reference for scholars and those who value the history of the nation. As an essential core of our cultural and civilizational becoming, the old Romanian book must be brought once again to the reading table* (*especially for younger generations*), *as a meaningful exercise in memory and dignity.*

Keywords: *old Romanian book*, *rereading*, *identity*, *civilizing dimensions*, *exercise in memory and dignity.*

Despre polenul sufletesc al cărților cu adevărat mari. *A civiliza*, spune Dicționarul limbii române, înseamnă, între altele, *a politici*, *a întocmi*, *a statornici*. Egal și cu *a umaniza*, a civiliza/ civilizare îndreaptă, nemijlocit, spre cizelare, șlefuire, modelare. Textele vechi (carte sau manuscris) înglobează definiri și cunoașteri, marcate de un anumit timp al trăirii; ele reliefează/ distilează timpuri și epoci, înălțări și căderi, experiențe umane, care incită și astăzi, motivându-ne să revenim, să recapitulăm, în efortul continuu de regăsire/ edificare a propriei identități. Carte/ cărți de învățătură. Așa le-au gândit cei ce le-au întocmit, așa le-au lăsat drept moștenire. Omul *pofteşte*, zice Miron Costin, adică dorește să cunoască, *scrisoarea* (= scriere, istorie, narație) definind-o ca „iscusită oglindă [a] minții omenești, dintru care, dacă va nevoi omul, cele trecute cu multe vremi le va putea ști și oblici. Și nu numai lucrurile lumii, státurile și începăturile țărilor lumii, ce și singură lumea, ceriul și pământul…" (Costin, 1958, p. 242). Cronici, cărți populare (au circulat intens în toate provinciile românești), traduceri (să amintim *Ceasornicul domnilor*, exemplara tălmăcire-prelucrare a lui Nicolae Costin după cartea lui Antonio de Guevara *Relox Principes o Marco Aurelio*/ *Orologiul principilor sau Marc Aureliu*, și ea o carte de înțelepciune, dintre cele gustate de lumea românească la sfârșitul secolului al XVII-lea și în primele decenii ale secolului al XVIII-lea), cu abundența lor de informații, meditații, parimii și parabole, îndemnau spre un univers civilizator, de cunoaștere, de asumare a unei atitudini și a unui comportament (conduite), de asimilare și promovare a unor modele demne de reținut. *Abecedar* și *reazem sufletesc* au însemnat aceste scrieri aurorale pentru cohorte de cititori, de-a lungul secolelor, din ele inspirându-se, prin ele verificându-se, la ele revenind, din timp în timp, oamenii de litere și prețuitorii de istorie (istoria neamului, mai întâi); de la Kogălniceanu, Eminescu, Hasdeu și până la literații din Basarabia anilor '60-'80: Ion Druță, Nicolae Dabija, Pavel Boțu, Ion Vatamanu sau Vladimir Beșleagă (dacă e să cuprindem doar câteva nume din secularul șir). Fresce nu doar ale evenimentului/ întâmplării/ hazardului fiind, ci și ale unei umanități pline de sensibilitate, paginile de altădată renasc, prin sintagme și scări de valori sau diferențieri, care, la fiece nouă lectură, sunt văzute/ percepute altfel. Rostul, semnificația, neliniștea acelor lumi de demult, animate de un ideal etic și/ sau politic vor fi regândite, de fiece generație de cititori, în întreaga lor complexitate, ele constituind o importantă sursă de cunoaștere a unui anumit spațiu, cu particularizările fixate de istorie, și a unei mentalități

care, alături de imaginea de sine, rezumă și imaginea celuilalt; or, cărțile cronicarilor, „cel mai viguros și mai bine reprezentat (valoric și cantitativ) «gen» al literaturii române vechi” (Mazilu, 1999, p. 13), ne spun nu numai „lucrurile și cursul țării”, dar ne oferă și o privire asupra altor semințiі, cu alte experiențe și grile de valori, căci, e convins cel ce deapănă istorisirea: „Și acéia să să știe că această țară fiindú mai mică, nice un lucru sângură den sine, fără adunare și amestec cu alte țări, n-au făcut (Costin, 1958, p. 130). Perfect valabil și astăzi, și de luat aminte! Cărți care ne ajută să vedem cum au fixat/ imaginat cei din vechime viața, cu toate palierele ei (viața terestră, dar și viața de după viață, când sufletul se desprinde de trup); discursul, teologic sau literar (care vine în continuarea primului), formulând/ construind/ colorând portretul unui anumit timp și al unei societăți pe care o reprezintă. Purtând amprenta autorilor care le-au gândit, aceste texte răzbat în timp, prefigurând deschiderea către civilitate.

Cronicarul, depozitar al istoriei și memoriei neamului. Impresionant prin lumea de simțiri pe care le cumulează, civilizator și modelator, universul cărții vechi și-a probat durabilitatea în timp, text și autor fascinând deopotrivă.

Un exemplu ar fi luminatul Costin, a cărui trăire sufletească, ai cărui pași în creație, a cărui scriitură a fost adânc implântată în ceea ce numim destinul țării. Scriitorul și demnitarul (a ocupat funcții importante; „a fost și logofăt”, ne spune în cronica sa Ion Neculce), a cărui trăire sufletească se pliază pe angoasa unei întregi epoci, când „oamenii toți îmblă în tot ceas cu dzilele a mână”, când „omul îmbla ca fără sine”, parcurge o stare de mare mâhniciune și voie rea”; o melancolie, s-a spus, potențată implicit de trăirea imaginată a suferinței. Vremile cumplite, „nedirepte foarte”, ne apar în față, încă din primele pagini ale cronicii sale; o teroare a spaimei și incertitudinii domnind peste mic și mare, peste împărății și neamuri aruncate de-a valma în creuzetul vâltorilor. Peste toate, însă, răzbate finalmente, reliefându-se pregnant, statura morală a omului Costin și lecția de demnitate pe care ne-o oferă opera sa (*Letopisețul de la Aaron-vodă încoace*…, tratatul monografic *De neamul moldovenilor*, *din ce țară au ieșit strămoșii lor* etc.); urmându-și predecesorii („Laud osârdiia răposatului Uréchie vornicul, carile au făcut de dragostea țărâi letopisețul său…”, Costin, 1958, p. 242) și lăsând urmașilor să ducă mai departe firul istorisirii. „Cumplitele vremi”, realitatea dramatică, „de nu stăm de scrisori, ce de griji și suspinuri”, nu i-au periclitat cutezătorul gând de „a scoate lumii la vedere felul neamului, izvorul și semința” (Costin, 1958, p. 241). Fundamental importantă pentru Miron Costin, ca și pentru Dimitrie Cantemir mai târziu (vezi *Hronicul vechimei a romano-moldo-vlahilor*: „toate neamurile și a niamurilor late împărății câte astăzi Evropa în sinul său încăldzește și ține, cu niamul romano-moldo-vlahilor

alăturându-să, nu pot să nu-şi cunoască ale sale începături…", Cantemir, 1999, p. 9), sau pentru Stolnicul Constantin Cantacuzino (care ne spune în a sa *Istoriie a Ţărîi Rumâneşti*: „rumânii înţeleg nu numai ceştea de aici, ce şi den Ardeal, carii şi mai neaoşi sânt, şi moldovénii, şi toţi câţi şi într-altă parte să află şi au această limbă…tot unii sânt… tot romani îi ţinem, că toţi dintr-o fântână au izvorât şi cură", Cantacuzino, 1991, p. 99), apare conservarea/ perpetuarea moştenirii străbune, apărarea valorilor civilizaţiei tradiţionale, cu accent pe „lucruri de casă", rezistenţa întemeindu-se pe conceptul de ţară/ neam. Menirea (îndatorirea) cărturarului, dar şi a omului cetăţii, derivă limpede din scrierile şi faptele sale, reverberând în timp. Ne-o confirmă Neculce, prin relatarea devenită antologică, care ne repunctează adevărata măsură a patriotului Costin: „Trimis-au viziriul la Petriceicu-vodă când era împărăţie la Nistru, să aleagă un boiaru care-i mai dé treabă să-lu trimată la cortu lui, că-i trebuiaşté. Ales-au Petriceicu-vodă din toţi boiarii ţării mai di triiabă la vorovi pe Miron Costin, caré au fost mai pe urmă şi logofăt mare. Şi mărgând Miron la cortul viziriului, pusu-l-au viziriul de au şădzut înaintea lui. Şi i-au dzis vizirul să-i spuie dreptu: pare-le lor bine c-au luat împărăţie Cameniţa au ba? Iar Miron au răspunsu că să teme a spune drept. Vizirul s-au zâmbit a râde şi i-au dzis să grăiască, să nu să tiiamă. Atunce Miron au dzis că «sintem noi moldovenii bucuroşi să să lăţască în toate părţili cât de mult, iar peste ţara noastră nu ne pare bine să să lăţască». Atunce viziriul iară au râs şi i-au dzis: «Drept ai grăit»…" (Neculce, 1982, p. 221).

Scriitorul Vladimir Beşleagă a fost adânc marcat de parcursul existenţial al acestui mare înaintaş, de sfârşitu-i tragic şi neaşteptat, opera şi dramatica sa trecere prin viaţa terestră ocupându-i gândurile şi determinându-l să pornească la elaborarea unei pânze istorice avându-l protagonist. Un dialog prilejuit de apariţia romanului istoric *Sânge pe zăpadă* (ajuns mai târziu panoramica trilogie *Cumplite vremi*) fixează sclipirile-cheie care roiau în laboratorul prozatorului basarabean: ei bine, exact asupra acestui moment pe muchie, determinant pentru soarta vechii Moldove (relatat savuros de Neculce) stăruie şi prozatorul nostru, Beşleagă punctând în acel schimb de idei cu Mihai Cimpoi şi o paralelă între epoca costiniană şi vremurile tensionate pe care le parcurgea Basarabia (şi noi toţi) în acei ani, ca şi pe întreaga durată postbelică de altfel (*Confidenţe*, *Literatură şi artă*, nr. 37, 11 sept. 1985, pp. 4-5). O Basarabie care încerca să supravieţuiască intelectual, spiritual, de aici şi apelul repetat la o moştenire care venea de departe, de la moşi-strămoşi şi care nicidecum nu putea fi neglijată. „Am consultat vrafuri de cărţi, am cercetat documente, am **răsrecitit** [s.n.] nemuritoarele noastre cronici. Am adunat note… Sfârşit de veac XVII… Sfârşit de secol XX… Ce nevăzute punţi şi linii de tensiune străbat sutele de ani şi ne magnetizează privirea? Au ne cunoaştem îndestul trecutul? Au nu cumva ne lăsăm copleşiţi de potopul trebilor

și grijilor zilei, ne lenevim, ne rușinăm să ni-l apropiem?.. Ce e un om fără cunoașterea celor ce au fost? Ce e un om fără conștiința istoriei?" – se întreba și ne întreba Vladimir Beșleagă în 1985 (Beșleagă, 1985, p. 3); gânduri/ frământări care îl copleșeau, îl dominau, în „lunga și anevoioasa cale a cunoașterii de sine", de a căror valabilitate era convins; le aflăm reluate și în *Cuvântul de deschidere* al trilogiei *Cumplite vremi* (Cartier, 2017), ca un deziderat tutelar lăsat celor ce vin după noi, întru *limpeziri*, *cristalizări*, *valorificări.*

De ce revenim la textele vechi?! Valorile lumii/ literaturii române vechi (cu ale sale fascinante, surprinzătoare înlănțuiri de cuvinte, care, e adevărat, cer o anumită migală în a le pătrunde, dar odată cuprinse cu înțelegerea, ești răsplătit!) participă la construcția intelectuală a omului de astăzi. Resuscitarea interesului pentru cartea veche rămâne un subiect deschis spre care, probabil, nu e niciodată suficient să ne canalizăm atenția, autor și text revendicând și generând, deopotrivă, alte și alte interpretări. Construcțiile spirituale ale epocilor premoderne vor fi reinterpretate de o manieră în care să prevaleze argumentul, explicația. Eșafodajul studiilor care iau în discuție, nemijlocit sau tangențial, aceste vechi și mereu noi câmpuri de lectură este remarcabil; și e de așteptat ca cercetările să aibă prelungire, prin noi apropieri de o temă esențială, niciodată epuizată.

Un titlu semnat cu ceva timp în urmă (în *Convorbiri literare*, cred), aparținând regretatei universitare ieșene Elvira Sorohan, o excelentă cunoscătoare și prețuitoare a cuvântului vechi, zice: *Ce ne mai spune astăzi cronicarul*? (Dar ieri? Dar mâine?, ne întrebăm, involuntar, și noi). E mesajul lapidar, nealterat, cu bătaie lungă, al multor generații de studioși, care vine în prelungirea eternelor interogații, îndelung frământate și în aceste părți de lume, de la Neagoe Basarab încoace (Ce este omul? Care e rostul lui pe acest pământ?), asupra cărora revenim continuu.

Cartea veche intră (reintră) în viața culturală a Basarabiei în perioada imediat postbelică; foarte firav, la început, prin unele articole consacrate cronicarilor, crestomații școlare, mai târziu antologii, culegeri omagiale și ediții de opere, ca parte a procesului de reabilitare și propulsare a moștenirii spirituale a trecutului. Aceste apariții editoriale, cu toate lacunele inerente perioadei în care au apărut (dar în tiraje de masă!), au avut un rol semnificativ în modelarea noastră spirituală. Un parcurs dureros, marcat de dogmatism, restricții, presiuni, „când toate domeniile de artă (literatură, cinematografie etc.) erau cenzurate brutal de organele de partid, iar autorii lor, oamenii de creație, erau sancționați cu asprime, deși în condițiile regimului totalitar (sovietic) arta, viața spirituală erau, probabil, unicul domeniu în care conștiința națională se mai putea manifesta și mai putea opune rezistență" (Bahnaru, 2018, p. 57). Oamenii cuvântului (literați, lingviști, istorici,

dascăli de școală) își conjugă eforturile, stimulați și de impulsul dat de lucrările Congresului al III-lea al Uniunii Scriitorilor din RSS Moldovenească (întrunit pe 14-15 octombrie 1965), când problema revalorizării moștenirii literare își anunța stringența. În preajma congresului, revistele *Nistru* și *Cultura* au inițiat o anchetă, adresând literaților din republică câteva întrebări privind viața literară (proză, poezie, critică literară), inclusiv aspectele care îi frământă și cum ar vedea aceștea rezolvarea lor. Poetul, eseistul Ion Vatamanu observa atunci: „Problema care nu rabdă e revalorificarea, reabilitarea trecutului literar", concentrarea „pe soarta memorialelor istorice, culturale, arhitecturale", considerând o impietate „irosirea în modul cel mai barbar a trecutului literar și cultural. Problemele de cultură trebuie inițiate de oamenii de cultură", ținea să sublinieze scriitorul (*Cultura*, nr. 27, 02 oct. 1965). Reactivând pagini esențiale din moștenirea literară, cărțile apărute la editurile din Chișinău vor aduce un plus de lumină asupra unui segment definitoriu al culturii naționale. Inițial crestomații școlare (antologatori E. Russev, N. Corlăteanu, Gh. Bogaci, în 1948, 1961); urmează, între 1969 și 1974, ediții ale *Letopiseţelor…* lui Grigore Ureche, Miron Costin, Ion Neculce – cărți care anunță o etapă importantă în promovarea operei cronicarilor moldoveni la Chișinău, acestea din urmă fiind realizate de istoricul Eugeniu Russev, autorul studiilor introductive; flancat de Pavel Dimitriev, istoric, și de Tatiana Celac, lingvistă, care au asigurat aparatul auxiliar al cărților: indici, glosar, note, realizate cu scrupulozitate. Amplele studii introductive prefigurau volumul ce avea să rezulte din însumarea acestor abordări: *Cronografia moldovenească din veacurile XV-XVIII* (Știința, 1977), realizare documentată și meticuloasă, cu o bibliografie aproape exhaustivă (la data elaborării), dar și încorsetată în armura strangulatoare a metodologiei dictate de sistem. Substratul informațional și civilizator al studiilor pe care le-a elaborat Eugeniu Russev (cu școală bucureșteană, fidel ucenic al lui C.C. Giurescu, pe care îl considera „venerabilul meu dascăl", desprindem dintr-o scrisoare către Paul Mihail) (Mihail, 2001, p. 294) și catalogate drept „scrise într-o limbă literară impecabilă românească"(Mihail, 2001, p. 316), nu poate fi însă contestat, iar anumite fragmente, cu toată amprenta timpului în care au fost gândite și așternute pe hârtie, ar putea fi reeditate (Și mă gândesc, în primul rând, la acel mănunchi de articole adunate în culegerea de autor *Slova cronicărească – ecoul bătrânei Moldove*, apărută în 1974, adică acum jumătate de secol). O foarte utilă crestomație purtând titlul *Istoria limbii și a literaturii vechi moldovenești* (Lumina, 1966) era editată de doi universitari: Gheorghe Dodiță și Vitalie Marin. Compendiu care, deși fragmentat, a fost prețuit de studenții multor promoții, motivându-l pe prof. Dodiță să reia peste ani acest proiect și să scoată o altă ediție, reprezentativă – manualul-crestomație *Literatura română veche.* Vol. 1, 2000; Vol. 2, 2002, care, în cele peste 700 de pagini câte le numără, cuprinde și

o instructivă bibliografie selectivă. Volumul trei, rămas în proiect, ar fi încununat această substanțială contribuție, de real folos pentru studioși. Cartea apărea la editura USM, autorul îndemnându-și virtualii cititori să citească și să prețuiască „la justa valoare creațiile marilor «arhitecți» de limbă și literatură" (Dodiță, 2002, p. 4) din trecute secole. Efortul de recitire a trecutului românesc continuă prin alte ediții, onorate de editurile chișinăuiene („Cartea Moldovei", „Hyperion", „Litera", „Știința"). Sunt retipărite scrieri, al căror diapazon, de la titlu la titlu, e tot mai larg și mai nuanțat. Un subiect aparte, în contextul valorificării cărții vechi în spațiul basarabean (dar care presupune, bineînțeles, un spațiu mai amplu de abordare), ar fi *universul cărții cantemiriene* – Cantemir, citit/ recitit la Chișinău; Cantemir, în edițiile și studiile cercetătorilor din Basarabia.

Contribuțiile privind reactivarea literaturii române vechi în Basarabia sunt prețioase, ele deschid cititorului o fereastră spre palierul premodern și modern al literaturii române, spre temeliile spiritului civilizator, spre opera marilor cronicari, a marilor clasici. După anii '90 efortul de apropiere de virtuțile lumii vechi se va aprofunda, criterii științifice mai riguroase vor sta la baza noilor ediții și antologări, sincronizarea cu valorile culturale românești în Republica Moldova devenind totală.

Cartea veche românească se cuvine readusă pe masa de citire a tinerelor generații, ca un exercițiu definitoriu de memorie și sensibilitate. O carte de învățătură, zic predosloviile. Lăsate moștenire, drept pildă, drept luare aminte, „pentru a ne feri de primejdii", pentru a surmonta neașteptările și cataclismele de neocolit într-o viață de om. Lăsate drept învățătură! Dar învățăm oare îndeajuns?!

Referinţe bibliografice:

1. BAHNARU, Vasile și Gheorghe COJOCARU. *Congresul al III-lea al Uniunii Scriitorilor din RSS Moldovenească* (*14-15 octombrie 1965*). *Studiu și materiale*. Ediția a doua. Chișinău: Editura TEHNICA-IHFO, 2018. ISBN: 978-9975-63-4333-5.

2. BEȘLEAGĂ, Vladimir. *Sânge pe zăpadă*. Chișinău: Literatura artistică, 1985.

3. CANTACUZINO, Constantin. *Istoriia Țării Rumânești*. Ediție critică de Damaschin Mioc. Studiu introductiv de Damaschin Mioc și Eugen Stănescu. București: Edtura Academiei Române, 1991. ISBN: 973-27-0108-4 ISBN: 973-27-0167-6.

4. CANTEMIR, Dimitrie. *Hronicul vechimei a romano-moldo-vlahilor*. I. Ediție îngrijită, studiu introductiv, glosar și indici de Stela Toma. București: Minerva, 1999. ISBN: 973-21-0622-0.

5. COSTIN, Miron. *Opere*. Ediție critică cu un studiu introductiv, note, comentarii, variante, indice și glosar de P.P. Panaitescu. București: Editura de stat pentru literatură și artă, 1958.

6. DODIȚĂ, Gheorghe. *Literatura română veche. Manual-crestomaţie*. Vol. II, Chișinău: Centrul Editorial al USM, 2002. ISBN: 9975-70-141-8.

7. MAZILU, Dan Horia. *Noi despre ceilalți. Fals tratat de imagologie.* Iași: Polirom, 1999. ISBN: 973-683-194-9.

8. MIHAIL, Paul. *Jurnal* (*1940-1944*) *și corespondență*. II. *Corespondență*. Ediție îngrijită de Eugenia Mihail și Zamfira Mihail. București: Paideia, 2001. ISBN: 973-8064-77-5.

9. NECULCE, Ion. *Opere. Letopiseţul Ţării Moldovei şi o samă de cuvinte.* Ediţie critică şi studiu introductiv de Gabriel Ştrempel. Bucureşti: Minerva, 1982.

Notă: Articol elaborat în cadrul proiectului (cod 010301) „Perspective interdisciplinare asupra fenomenelor de confluență și de confruntare în domeniile lingvistic, literar și folcloric în spațiul basarabean ca limes civilizațional și frontieră geopolitică”, Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu” al USM.

CZU: 821.135.1(478).09-1
https://doi.org/10.52505/lecturi.2025.07.22

SPAȚIUL SACRU ÎN POEZIA LUI VASILE ROMANCIUC

Silvia LUPAN
Institutul de Filologie „Bogdan Petriceicu-Hasdeu" al USM
ORCID: https://orcid.org/0009-0002-5488-3219

Rezumat. *Articolul de față abordează problematica spațiului sacru în poezia lui V. Romanciuc, pornind, mai întâi, de la definiția oferită sacrului de către M. Eliade și R. Caillois. Folosind dihotomia lui înlăuntru și a lui în afară, propusă de R. Caillois, dar utilizată și de G. Bachelard, a fost realizată o delimitare a spațiului sacru dinlăuntru în trei niveluri situate concentric: casă, sat, țară, care dau un sens profund ființării, reprezentând un reazem existențial. Atunci când aceste spații sacre nu sunt accesibile, acestea pot fi accesate prin intermediul amintirilor/memoriei, devenite spații de depozitare. Totodată, înlăuntrul include și anumiți agenți perturbatori, a căror acțiune este însă anihilată de proximitatea sacralității. În volumele de poezie apărute după 1990, spațiul sacru este transformat într-o lume în descompunere, în surpare, o lume pe dos, care pășește grăbită pe calea desacralizării.*

Cuvinte-cheie: *sacru, desacralizare, spațiul dinlăuntru, spațiul din afară, centrul lumii, nucleu existențial.*

The Sacred Space in Vasile Romanciuc's Poetry

Abstract. *This article addresses the issue of sacred space in the poetry of V. Romanciuc, starting, first of all, from the definition of the sacred offered by M. Eliade and R. Caillois. Using the dichotomy of inside and outside, proposed by R. Caillois, but also used by G. Bachelard, a demarcation of the sacred space within into three concentrically situated levels: house, village, country, which give a profound meaning to being, representing an existential grounding. When these sacred spaces are not accessible, they can be accessed through memories/memory, which have become storage spaces. At the same time, the inside also includes certain disruptive agents, whose action is, however, annihilated by the proximity of sacredness. In the volumes of poetry published after 1990, the sacred space is transformed into a world in decay, a world in collapse, a world upside down, a world that is hurriedly walking down the path of desacralization.*

Keywords: *sacred, desacralization, inner space, outer space, center of the world, existential core.*

Atunci când vorbim despre spațiul sacru, trebuie, mai întâi, să „vizităm" noțiunea de sacru, în general, și tot ce îi este conex, iar în acest scop vom apela la

studiile lui Mircea Eliade (*Sacrul și profanul*; *Încercarea labirintului*; *Nostalgia originilor*) și Roger Caillois (*Omul și sacrul*).

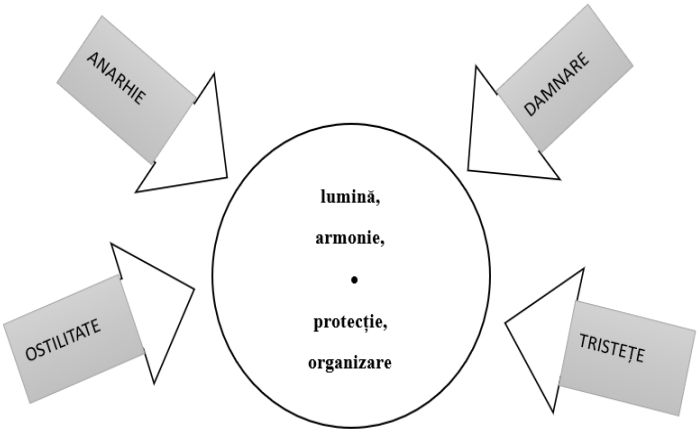
Sacrul. În primul rând, Eliade vede sacrul ca pe ceva „opus profanului" (2005, p. 12), definiție pe care o întâlnim, cuvânt cu cuvânt, și la Roger Caillois. Cum ni se arată sacrul? Prin hierofanii – „manifestarea a ceva care este «altfel», a unei realități care nu aparține lumii noastre în lucruri care fac parte integrantă din lumea noastră «naturală», «profană». (…) Exprimând sacrul, un obiect oarecare devine *altceva*, fără a înceta să fie el *însuși*" (*Ibidem*, p. 13). În același timp, nu stă în puterea niciunei ființe omenești, nici în cea a vreunui regim să elimine acea „aură de mister care le-a fost adăugată lucrurilor" (Caillois, 1959, p. 20), aură prin care se subînțelege sacralitatea. Același autor francez vede sacrul ca pe o forță mistuitoare, de o asemenea intensitate, încât este capabilă să distrugă pe oricine se va pune în primejdie și se va apropia prea mult fără a fi inițiat, iar ceea ce va comite acesta se va numi sacrilegiu.

O observație importantă, care trebuie să fie făcută, se referă la faptul că sacrul nu este o categorie ce se atribuie unei anumite religii în particular, ci este un fenomen universal valabil, care poate fi surprins de orice om religios, indiferent de confesiune, ba chiar și de omul modern, care a încercat, fără succes, să izgonească sacrul din lume, acțiune al cărei mobil are, la rândul său, o natură dual, întrucât ființa umană, pe de o parte, își dorește să trăiască într-o lume puternic simbolizată, marcată de puritate, dar, pe de altă parte, preferă să se conducă de reguli prestabilite, de predictibilitate și comoditate, fără a-și asuma riscuri.

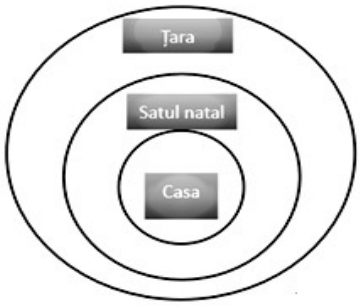
Sacrul și profanul. Urmând firul logic al definiției actualizate inițial, trebuie să prezentăm sacrul în opoziție cu profanul: să ne referim la două moduri ontologice paradoxale ale ființei sau, așa cum afirmă Eliade – la „două situații existențiale asumate de către om de-a lungul istoriei sale" (2005, p. 15), motiv pentru care cunoscutul istoric al religiilor a fost văzut drept un dialectician. Însă cele două noțiuni nu reprezintă categorii distincte, ci complementare și, uneori, interșanjabile – se întâmplă ca profanul să se transforme în sacru grație hierofaniilor, iar ceea ce este sacru să fie desacralizat. Totuși, sacrul este o ilustrare exemplară a ceea ce numim *coincidentia oppositorum* – reconcilierea contrariilor –, întrucât reunește calități contradictorii: sfințenie/sacrilegiu sau puritate/impuritate.

Spațiul sacru. Utilizând aceeași terminologie dicotomică, propusă de Mircea Eliade, vom reaminti că există mai multe tipuri de spații din punct de vedere calitativ: unele amorfe, inconsistente, neutre, haotice, lipsite de un centru fix, organizator, iar altele – adevărate, încărcate de semnificație, sacre prin urmare. Dar chiar și în spațiile nediferențiate se produc rupturi, manifestate prin hierofanii, care scot la iveală un Centru (numit și „buricul pământului") sau mai multe, astfel spațiul profan este consacrat, sanctificat, se transformă într-o lume adevărată.

Despre eul poetic al lui Vasile Romanciuc putem afirma că este un *homo religiosus*. Deși acesta trăiește într-o societate în continuă desacralizare, care înainte de căderea comunismului comporta anumite valențe, iar ulterior – cu totul altele, se păzește de „fluxul haotic și primejdios al lucrurilor” (Eliade, 2024, p. 5), căci pentru el este o chestiune de viață și de moarte, de „a fi sau a nu fi”, motiv pentru care tinde să se situeze în preajma Centrului lumii, în jurul căruia se construiește o lume marcată de sacralitate.

Pentru o înțelegere mai bună a celor expuse mai sus, am apelat la dicotomia despre care vorbește Roger Caillois – cea a lui afară și a lui înlăuntru – și am realizat o reprezentare schematică. Aceasta urmărește să facă o delimitare clară a modului în care este perceput/trăit spațiul sacru și cel profan de către eul poetic al lui Vasile Romanciuc. Ceea ce este situat în interior, lângă Centrul lumii, se referă la lumină, armonie, protecție, organizare, spre deosebire de ceea ce se găsește în exterior: tristețe, anarhie, damnare, ostilitate, boală etc.

La Romanciuc, spațiul dinlăuntru, simbolic, protector, este organizat pe mai multe niveluri. Eul se află în centru, în casa părintească, iar apoi, în cercuri concentrice, în jurul lui, se construiesc alte spații specifice anumitor niveluri ale realității. În mod evident, fiecare dintre nivelurile ilustrate alăturat este alcătuit

din multe alte microspații marcate de sacralitate, astfel că vorbim aici despre spații aparent finite, care adăpostesc infinitul, după cum „în miile sale de alveole, spațiul conține timp comprimat" (Bachelard, 2003, p. 40). Situarea în afara spațiului dinlăuntru, ce simbolizează un reazem ființial, determină însingurarea eului, o dezintegrare a identității și apariția, într-un final, a unui sentiment de alienare. Străin față de sine și față de alții, omul își poate pierde reperele existențiale, echilibrul interior. Pentru a evita însă o atare stare de lucruri, apără înlăuntrul cu atribute definitorii ale acestuia: „cu coiful cerului, scutul soarelui, spada izvorului, steagul credinței" (Romanciuc, 1979, p. 29).

În cele ce urmează, vom prezenta, pe rând, nivelurile alcătuitoare ale universului existențial creionat de Vasile Romanciuc.

Casa părintească. Nucleul care conține datele esențiale ale ființei este casa părintească, un topos mitic al tuturor începuturilor, „locul zămislirii" (Iederan, 2016, p. 31), unde se găsește mama cea dătătoare de viață, un „punct de sprijin absolut" (Eliade, 2005, p. 24). Deși nu se mai află în casa în care a văzut lumina zilei, eul poetic o transformă într-o imagine arhetipală, într-un loc al amintirii, pe care îl locuiește, se mută înapoi în el oricând dorește, ca într-o cochilie, după cum și-o imagina Gaston Bachelard. Tot el spunând că, în oricâte case i-ar fi dat unui om să-și ducă traiul, va transfera câte ceva din acea „primă lume a ființei umane" (2003, p. 38).

Când eul poetic se îndepărtează de nucleul existențial unde se găsește casa părintească, el trebuie, neapărat, să străbată drumul simbolic de întoarcere la origini, *regressus ad uteram*, pentru a se alimenta cu energia dătătoare de viață: „A pornit Făt-Frumos prin lume / în căutarea norocului. // A făcut înconjurul pământului / și l-a găsit. / Norocul / era pe locul / de unde-a pornit." (Romanciuc, 1979, p. 38).

Prin locuirea casei, eul comunică cu Marele Tot, nu în zadar, în mai toate culturile lumii se crede că acoperișul simbolizează cerul, pereții – cele patru zări, iar temelia – conexiunea cu lumea subpământeană. Casa lui Vasile Romanciuc este, în egală măsură, un spațiu închis cântecelor de sirenă ale lumii din afară, dar și un spațiu comunicant, al luminii: „O casă în care să-mi vină din liniștea țării lumină"; „O rădăcină, trecând adânc, pe sub fiecare casă" (Romanciuc, 1979, p. 32, p. 51). Casa care se include armonios în viața naturii este descrisă în poemul *Trec nori peste casa-mi*, din volumul de debut, în care surprindem echilibrul existent între lumea creată de om și Cosmos: „Trec în stoluri ploi… În stoluri / Peste-acoperișu-mi drag. «O să-ți crească – zice lumea – / Grâu de-a dreptul peste prag…» // Și târziu, la ochiul stelei, / Pe când ploaia contenea, / Casa mea, străbuna casă, / Cu câmpia semăna." (Romanciuc, 1974, p. 17).

Satul natal. Într-un alt „cerc al ființării" (Iederan, 2016, p. 30), dar care aparține aceluiași *înlăuntru*, este și cel al satului natal. Spre deosebire de nivelul anterior, al casei părintești, care era destinat doar membrilor familiei, aici apare

și plugarul, o prezență frecventă în poezia acelor vremuri, ce exprima un soi de ideal al timpurilor. Plugarul *locuiește* mai cu seamă în volumul de debut, din 1974, *Genealogie*, dar trebuie să menționăm că numele care i se atribuie sunt românești: Ion, Petre, Vasile. Casa plugarului devine un loc sanctificat prin prezența copiilor: „Iar casa, iar casa-i / Departe, în sat, / Stă cu copiii la geamuri, / Ca un pom din poveste / Frumos încărcat / Cu pui de pasăre / Pe ramuri." (p. 29). Și ocupația sa, așa cum o prezintă Vasile Romanciuc, nu este „un act profan, justificat doar de profitul economic" (Eliade, 2005, p. 74), ci o întoarcere la esențe, realizarea unui „lucru sfânt" (Romanciuc, 1974, p. 30).

Începând cu toposul satului, mai ales, putem să vorbim, în termenii propuși de Gaston Bachelard, despre obiectele-spații minuscule, care adăpostesc măririea. Spicul este, probabil, cel mai frecvent utilizat – un simbol al demnității, urmează, apoi, floarea, picurul de rouă, busuiocul – element indispensabil al riturilor de trecere, codrul cu frunze, izvorul. O apariție cu semnificații deosebite este salcâmul crescând pe „strămoșeasca vale", un loc marcat de sacralitate. Acesta este un ax al lumii – vârful său comunică cu dimensiunea de sus, rădăcina – cu cea de jos, iar tulpina stă ancorată în terestru. Funcții similare, în poezia lui Vasile Romanciuc, îndeplinesc nucul, cireșul, arțarul, mesteacănul. Bobul semănat în arătură este înzestrat cu puteri nebănuite, fiind purtător al vieții, dar care nu se raportează la ritmurile proprii umanității, ci la cele cosmice.

Râul de hotar – Prutul – este un loc al durerii, un „trup rupt" (Romanciuc, 2016, p. 87), în care „peștii mor de bătrânețe" (*Ibidem*, p. 105), un loc al răului, unde „fără să intri măcar o dată – te poți îneca de o infinitate de ori…" (*Ibidem*, p. 58). Peste Prut, la Liveni, în România, se conturează Patria mitizată și sanctificată, unde, credea copilul de odinioară, ar locui Dumnezeu. Astfel, constatăm că eul poetic al lui Vasile Romanciuc realizează o ierarhizare a spațiilor în funcție de importanța lor și Liveniul ocupa un loc privilegiat, fiind considerat un tărâm al făgăduinței, dată fiind prezența bisericii cu ale sale clopote, ce îndeplinea un rol protector, pe care îl semnalează și autorii Jean Chevalier și Alain Gheerbrant în *Dicționarul de simboluri.*

Ținând cont de faptul că, deși eul poetic a construit un spațiu de refugiu, marcat de sacralitate, acesta tot la o periferie a Centrului organizator al românității se găsește. Surprindem în poezia lui Vasile Romanciuc, scrisă în plin comunism, referiri la spații improprii Basarabiei numite RSSM – „El, muntele acesta, / Înalt și plin de faimă-i / Statuia unei inimi / Cercate de o spaimă!" (Romanciuc, 1979, p. 21). Prin intermediul imaginației, se accesează aceste spații care i-au fost refuzate eului poetic, față de care se află la o anumită distanță fizică, dublată de interdicțiile impuse de regimul totalitar. Alteori, supus terorii istoriei, atunci când „evenimentele istorice sunt golite de orice semnificație transistorică" și nu mai sunt „ceea ce au fost pentru lumea tradițională" (Eliade, 1990, p. 111), eul poetic

creează spații imaginare protectoare: „piatra de pe suflet” care poate deveni cetate sau lumea prefăcută în floare.

Țara. Cercul ultim, care separă *înlăuntrul* de afară, este reprezentat de țară, prezență-reper în poezia lui Vasile Romanciuc. Chiar odată cu volumul de debut, poetul refuză să cânte Marea Patrie Sovietică, semn al unei inocente disidențe (Alexandru Burlacu) și nu vrea să știe decât de spațiul în care se simte cu adevărat acasă, unde se vorbește „un grai din născare ales” (Romanciuc, 1979, p. 32) și este evocat, în nenumărate rânduri, motivul rădăcinilor, ce poate fi interpretat ca o dovadă de statornicie. Întrucât acest din urmă strat al *înlăuntrului* este în contact direct cu lumea din afară, el este populat de tot felul de apariții semnificative: privighetoarea care „cântul nu și-l schimbă” (*Ibidem*, p. 53), râul care „ține minte izvoarele din care s-a născut” (Romanciuc, 1984, p. 45), pământul care „niciodată nu-și uită uită legea și credința” (Romanciuc, 1979, p. 9). Prin urmare, legată indisolubil de spațiul sacru, este, înainte de toate, memoria.

Memoria. Un loc deosebit de toate celelalte, întrucât îi lipsește dimensionalitatea spațială, e memoria, locuită de tot felul de amintiri, fiind văzută ca o casă a „celor fără de moarte” (Romanciuc, 1984, p. 44). Devine, prin urmare, un nucleu organizator pentru oricare dintre nivelurile existenței umane. O trăsătură distinctivă a locului numit memorie este faptul că aceasta nu poate fi supusă influențelor exterioare profane exercitate prin forță: „nimeni / nu-și poate cumpăra / un loc în memorie, / nimeni / nu-i poate deschide ușa / cu șperaclul” (*Idem*). Dintre spațiile sacre, depozitare ale memoriei este, mai cu seamă izvorul. Apa acestuia, venind din dimensiunea subpământeană, constituie „substanța însăși a neprihănirii” (Chevalier și Gheerbrant, 1993, p. 163), asigurându-i celui ce bea energia spirituală necesară vieții.

Totuși, *înlăuntrul* nu este impenetrabil. Există agenți ai dezagregării, factori perturbatori, care încearcă să submineze ordinea instituită de veacuri – oamenii de zăpadă despre care se menționează în poezia cu același nume: „Făpturile acestea, pe-ascuns, ca niște hoațe, / În suflet ți se bagă să te înghețe-ncet / Să-ți facă ochiul gheață și sângele… tot gheață” (Romanciuc, 1974, p. 49); sau omul care „jură printre lacrimi cu vorbele învățate pe de rost”, lacrimi care sunt „de împrumut” (Romanciuc, 1979, p. 47), a căror acțiune este însă anihilată de proximitatea sacralității.

Mutații de paradigmă poetică. Dacă înainte de 1990, teroarea istoriei se manifesta prin exercitarea influenței unui regim opresiv, dezumanizant, începând din perioada respectivă, omul devine o victimă a lipsei de sens. În poezia de după 1990, când spațiul Basarabiei s-a trezit „independent”, acesta începe să fie cuprins de artificialitate ca de un cancer, devine o lume în descompunere, în surpare, care pășește grăbită pe calea desacralizării: „Țară fără dimineață… / Pâclă, negură și ceață…”; „Cer fără stele, arbori fără sevă. / Mor florile, albinele fac grevă.” (Romanciuc, 2016, pp. 56-57) În special, orașul este ilustrat drept

o construcție butaforică, neprielnică vieții, asemenea unui stup „uriaș de beton” (*Ibidem*, p. 123). Revenind la Eliade, care spunea că o lume poate să existe în datele ei esențiale doar dacă este consacrată, adică sacralizată, înțelegem că lumea descrisă de eul poetic al lui Romanciuc în volumele mai recente este una a haosului, un „paradis al viermilor” (*Ibidem*, p. 133), o lume întoarsă pe dos, definită, cel mai adesea oximoronic, paradoxal, prin imagini surprinse în oglinzi strâmbe și deformate. Pentru ființa umană un atare univers existențial devine un loc de tortură, „o masă amorfă, alcătuită dintr-un număr infinit de *locuri* mai mult sau mai puțin *neutre*, în care omul se mișcă, mânat de obligațiile” existenței profane (Eliade, 2005, p. 21), unde ar fi imposibil să reziste, dacă nu ar irupe anumite manifestări ale sacrului.

Într-o lume supusă desacralizării, poezia lui Vasile Romanciuc realizează un efort de conservare a sacrului. Printr-o arhitectură simbolică a spațiilor dinlăuntru – casa, satul, țara – eul poetic recuperează echilibrul cosmic, reface legătura cu Centrul și dă un sens profund ființării. Astfel, sacrul nu este doar o reminiscență arhaică, ci un principiu vital, protector, regenerativ.

Referinţe bibliografice:

1. BACHELARD, Gaston. *Poetica spațiului.* Trad.: Irina Bădescu; pref. Mircea Martin. Pitești: Paralela 45, 2003. ISBN: 973-593-824-3.CAILLOIS, Roger. *Man and the sacred.* Translated by Meyer Barash. Illinois: The free press of Glencoe, 1959.
2. CHEVALIER, Jean și GHEERBRANT, Alain. *Dicționar de simboluri.* Vol. I. Trad.: Daniel Nicolescu, Doina Uricariu. București: Artemis, 1993.
3. ELIADE, Mircea. *Încercarea labirintului.* Cluj-Napoca: Dacia, 1990. ISBN: 973-35-01328.
4. ELIADE, Mircea. *Sacrul și profanul.* București: Humanitas, 2005.
5. ELIADE, Mircea. *Nostalgia originilor.* București: Humanitas, 2024. ISBN: 978-973-50-8475-2.
6. IEDERAN, Daniela. *Configurații simbolice în opera lui Paul Goma.* Oradea: Ratio et revelatio, 2016. ISBN: 978-606-8680-47-7.
7. ROMANCIUC, Vasile. *Genealogie.* Chișinău: Cartea Moldovenească, 1974.
8. ROMANCIUC, Vasile. *Citirea proverbelor.* Chișinău: Cartea Moldovenească, 1979.
9. ROMANCIUC, Vasile. *Din tată-n fiu.* Chișinău: Cartea Moldovenească, 1984.
10. ROMANCIUC, Vasile. *Lumina glasului lăuntric.* Chișinău: Prut Internațional, 2016. ISBN: 978-9975-54-230-2.

Notă: Articol elaborat în cadrul subprogramului de cercetare 010301 „Perspective interdisciplinare asupra fenomenelor de confluență și de confruntare în domeniile lingvistic, literar și folcloric în spațiul basarabean ca limes civilizațional și frontieră geopolitică”, Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu” al USM.

MASĂ ROTUNDĂ
„PERSONALITĂȚI MARCANTE DIN LINGVISTICA BASARABEANĂ. *IN MEMORIAM* ACAD. NICOLAE CORLĂTEANU, ACAD. SILVIU BEREJAN, PROF. UNIV. VASILE BAHNARU”

CZU: 80/82(478)(092)
https://doi.org/10.52505/lecturi.2025.07.23

VASILE BAHNARU – TRASEUL VIEȚII UNUI LINGVIST

Liliana BOTNARI
Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu” al USM
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-9909-2982

Livia CARUNTU-CARAMAN
Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu” al USM
ORCID: https://orcid.org/0000-0001-6829-6440

Rezumat. *Articolul de față prezintă succint traseul vieții lingvistului Vasile Bahnaru, doctor habilitat în filologie, profesor universitar, cercetător științific principal, membru al Uniunii Scriitorilor din Republica Moldova, continuatorul direcţiilor de investigaţie ale academicianului Silviu Berejan, promotor consecvent al limbii române și al adevărului științific.*

Lucrarea cuprinde mai multe aspecte: Viața și studiile; Vasile Bahnaru, omul; Vasile Bahnaru la cârma Institutului de Filologie Română „B. P.-Hasdeu”; Domeniile de cercetare; Ultimele preocupări de cercetare. *Prezintă interes informațiile privitoare la parcursul studiilor de la școala primară până la postdoctorat. Sunt relevante declarațiile despre* omul Vasile Bahnaru, *spirit pătimaș și profund, aprig apărător al adevărului științific, cu un umor aparte și cu o sinceritate excesivă. Totodată, evidențiem aprecierile colegilor cu referire la calitățile directorului Vasile Bahnaru – foarte bun, erudit și onest, care și-a îndeplinit datoria cu demnitate. Întregesc cadrul sursele care reflectă domeniile de cercetare și ultimele preocupări ale savantului.*

Cuvinte-cheie: *Vasile Bahnaru, cercetător științific, director, savant, lingvist, filologie, limba română.*

Vasile Bahnaru – the Life Path of a Linguist

Abstract. *This article briefly presents the life journey of the linguist Vasile Bahnaru, Doctor Habilitated in Philology, university professor, principal scientific researcher, member of the Writers' Union of the Republic of Moldova, a continuer of the research directions of academician Silviu Berejan, and a consistent promoter of the Romanian language and the scientific truth.*

The work covers several aspects: Life and studies; Vasile Bahnaru as a person; Vasile Bahnaru at the helm of the "B. P. Hasdeu" Institute of Romanian Philology; Fields of research; Last research interests. *The information regarding the academic journey from primary school to postdoctoral studies is also presented. Also relevant are the statements about* Vasile Bahnaru as a person – *passionate and profound in spirit*, *a fierce defender of scientific truth*, *with a unique sense of humor and a remarkable sincerity. Additionally*, *we highlight the appreciation expressed by his colleagues concerning his qualities as director – very capable*, *erudite*, *and honest*, *who fulfilled his duties with dignity. Finally*, *we present the scholar's fields of research and latest academic interests.*

Keywords: *Vasile Bahnaru*, *scientific researcher*, *director*, *scholar*, *linguist*, *philology*, *Romanian language.*

Viața și studiile

Distinsul lingvist Vasile Bahnaru, doctor habilitat în filologie, profesor universitar, cercetător științific principal, membru al Uniunii Scriitorilor din Republica Moldova, s-a născut la 24 octombrie 1949, în familia lui Ioan și a Ecaterinei Bahnaru, în satul Micleușeni din raionul Nisporeni. „Savant cu reputație în domeniile lexicologie și lexicografie românească, om de cultură, aprig apărător al adevărului științific, Vasile Bahnaru a cercetat limba română în toate aspectele ei, evidențiindu-se printr-o prestigioasă activitate științifică și printr-o operă de referință în literatura de specialitate. Fiind o personalitate complexă, a avut cunoștințe vaste nu doar în lingvistică, domeniu care i-a suscitat talentul în mod deosebit, dar și în literatura naţională, istorie, politică și filosofie. Ca OM, a fost mereu în acțiune, energic, harnic, darnic, săritor la nevoie, consecvent și temerar, cu un spirit justițiar și un simț acidulat al ironiei" (Caruntu-Caraman, Vulpe, 2024, p. 162).

Între anii 1958-1965 își face studiile gimnaziale în satul natal, după care, între 1965-1967, studiile medii în școala nr. 1 din Nisporeni. După desfășurarea serviciului militar, între anii 1968-1971, urmează studiile superioare la Facultatea de Litere a Institutului Pedagogic de Stat „Ion Creangă" din Chișinău, pe care o absolvă în 1976. În același an, își începe activitatea didactică în calitate de profesor de limbă și literatură română la școala nr. 29 din Chișinău. Iar în anul următor, 1977, este angajat la Institutul de Limbă și Literatură al Academiei de Științe a Moldovei, ulterior Institutul de Filologie al Academiei de Științe a Moldovei (azi Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu"), mai întâi în calitate de laborant superior (1976-1977), apoi cercetător științific inferior (1982-1986), cercetător științific (1986-1988), cercetător științific superior (1988-1990), cercetător științific coordonator (2006-2008) și cercetător științific principal (2019-2024).

Activând în cadrul institutului, între anii 1979-1982, tânărul Vasile Bahnaru decide să se înmatriculeze la studii de doctorat, obținând titlul de doctor în filologie, 2 ani mai târziu (1985), la Institutul de Lingvistică de la Moscova, specialitatea *10.02.05 – Limbi romanice*, cu tema *Mutații de sens*: *cauze*, *modalități*, *efecte*. Între timp ocupă și alte funcții importante în cadrul unor structuri guvernamentale și de specialitate: șef interimar al Secției de dicționare monolingve, tot în cadrul Institutului de Limbă și Literatură al Academiei de Științe a Moldovei (1990); director general al Departamentului de Stat pentru Edituri, Poligrafie și Difuzare a Cărților al R.M. (1990-1992); director adjunct al Centrului Național pentru Standarde de Limbă (1992-1993); director executiv al Asociației Naționale de Terminologie (1993-1998); redactor coordonator la Editura Știința (1998-2006).

Titlul de doctor habilitat în filologie, specialitatea *10.02.01 – Limba română* îl obține în 2009, după finalizarea studiilor de postdoctorat (2006-2008), în cadrul Institutului de Filologie al AȘM, cu tema *Bazele lingvistice pentru o teorie generală a lexicografiei românești*. Tot în această perioadă este numit în funcția de director interimar al Institutului de Filologie al AȘM, iar un an mai târziu, devine director al Institutului de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu" până în 2019.

Vasile Bahnaru, omul

Când ne referim la Vasile Bahnaru, OMUL, avem în vedere personalitatea sa complexă: lingvistul, cercetătorul, managerul, mentorul, colegul și, pentru unii, amicul, prietenul. Omul Vasile Bahnaru a fost, cu siguranță, un om demn, energic, inteligent, sincer, direct, care era mereu preocupat de noi descoperiri, un adevărat român, militând pentru cauza limbii române. Pe bună dreptate afirma buna sa prietenă Veronica Păcuraru: „Omul Vasile Bahnaru poate fi caracterizat drept un spirit pătimaș și profund, în același timp: pătimaș, căci este iremediabil îndrăgostit de limba română și de toți marii creatori care, în operele lor, i-au dat strălucire și au pus-o în valoare; profund, deoarece vrea mereu să ajungă până la zonele cele mai ascunse, până la limitele adevărurilor științifice, ca mai apoi să le declare cu temeritate (celor care au teamă de ele) și să le disemineze cu generozitate și acribie (celor care tind să le cunoască)" (Păcuraru, 2019, p. 56).

Era un spirit aprig, gata să se ia în piept cu ne-prietenii limbii române, fiind un combatant înflăcărat pentru punerea în drepturi a acesteia în Republica Moldova, pentru educarea și promovarea unei „rostiri" corecte, având un rol esențial în „(re)botezarea" manualelor școlare de limbă română – renunțarea la glotonimul „limbă moldovenească" de pe coperțile și paginile acestora. Astfel, în 1990, urmau să fie editate manualele de limbă la editura „Lumina", al cărei director era V. Chistruga. Dumnealui, pentru a elucida această problemă, se adresă directorului general al Departamentului pentru Edituri, Poligrafie și Comerțul cu cărți de atunci, domnului V. Bahnaru. Iată mărturiile Domniei Sale în acest sens: „L-am rugat să

aștepte câteva zile și am luat legătura telefonică cu domnul acad. Petre Soltan, deputat și președinte al Comisiei parlamentare pentru învățământ și știință, i-am explicat problema, iar el în regim de urgență a convocat ședința comisiei sale, cu participarea altor comisii parlamentare, și a emis o hotărâre specială prin care se recomanda instituțiilor de învățământ să folosească glotonimul «limbă română». Totodată, l-am sunat pe Nicolae Dabija să rezerve pentru joi (era marți) o pagină de revistă pentru un articol, pe urmă l-am sunat pe domnul acad. Silviu Berejan ca a doua zi, miercuri la ora 11:00, să prezinte la redacție articolul despre denumirea corectă a limbii noastre. Domnul S. Berejan a procedat exact cum i-am solicitat și ca urmare în numărul de joi a apărut acest articol, în baza căruia toate manualele școlare și universitare erau numite «limbă română». Concluzia nu poate fi decât una: pentru a obține o victorie, uneori e suficient să ai curaj și inițiativă!" (*apud* Hanganu 2020, p. 29). Prin urmare, triumfarea adevărului științific și revenirea la denumirea „limba română", la grafia latină au fost posibile prin curaj și insistență, prin efortul comun al intelectualilor, al oamenilor de știință, al scriitorilor, jurnaliștilor și savanților din diverse domenii, al întregii elite a societății (Botnari, 2022, p. 180).

De asemenea, Vasile Bahnaru este unul dintre curajoșii semnatari ai *Scrisorii deschise* a celor 66 de reprezentanți ai intelectualității (publicată în „Învățământul public", 1988, 17 septembrie, p. 4), prin care se solicita stoparea teoriei celor „două limbi" romanice din nordul Dunării și recunoașterea limbii române ca limbă de stat.

De cei mai mulți dintre noi a fost cunoscut precum o minte enciclopedică, debordând de cunoștințe, argumente și, în general, de o inteligență sclipitoare, fiind „un expert în domeniul semanticii, lexicologiei și lexicografiei" (Constantinovici, 2019, p. 75), dar nefiindu-i deloc străin „calvarul limbii române în timpul dominației sovietice", or Vasile Bahnaru era un avid explorator al documentelor și surselor de arhivă, căutând fundamentele fenomenelor limbii, esența problemelor cercetate. Regretatul filolog era, așadar, un arheolog al limbii române, preocupat necontenit de etimologia și evoluția sensurilor cuvintelor, de mutațiile de sens și cauzele acestora, muncind cu acribie până în ultimul ceas al vieții sale asupra unui dicționar etimologic amplu, pe care, din păcate, nu a reușit să-l ducă la bun sfârșit.

De-a lungul vieții sale, Vasile Bahnaru s-a impus drept un nume de referință în filologie, prin cercetările sale riguroase și consecvente, prin lucrările minuțios elaborate în domeniul lexicologiei și lexicografiei, terminologiei, sociolingvisticii, semasiologiei, al istoriei limbii române etc.

Totodată, era preocupat de cultivarea tinerei generații de cercetători, luând sub aripa sa doctoranzi, studenți și cercetători în formare, inițiindu-i în tainele meseriei de lingvist, și, mai ales, de căutători neobosiți ai cuvintelor, de „făuritori" de dicționare.

Avea lingvistul Vasile Bahnaru și un umor aparte, dojenitor uneori, neordinar și surprinzător pentru unii, dând dovadă de o sinceritate excesivă. Era o persoană

jovială, comportându-se absolut natural, descătușat de complexe și inhibiții, dar „demonstrând, în același timp, sensibilitate, corectitudine și umanism în raport cu cei din preajmă”, remarcă și lingvista Viorica Molea (Molea, 2019, p. 97).

Și cel mai important rămâne a fi optimismul dumnealui copleșitor, fiind încrezător în ziua de mâine, neetalându-și problemele de sănătate și răspunzând dezinvolt și vesel la întrebarea: „Cum o mai duceți, domnule Bahnaru?” – „Bine, Lilișor, este loc și de mai rău!”.

Vasile Bahnaru la cârma Institutului de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu”

Vasile Bahnaru a fost la cârma Institutului de Filologie două mandate consecutiv, din anul 2010 până la 31 august 2019. În calitate de director al Institutului de Filologie, a fost inițiatorul mai multor proiecte prin care a promovat limba română, valorile naționale, fiind, totodată autorul și coordonatorul a o serie de conferințe științifice de comemorare a diferitor scriitori plecați în nemurire, dar și conferințe de promovare a operei și activității scriitorilor contemporani.

Funcția administrativă pe care a deținut-o distinsul savant nu l-a făcut să se situeze pe o treaptă mai sus, nici măcar în relație cu tinerii cercetători, dimpotrivă, a fost mereu printre noi, ne-a privit egal, ne-a ascultat, ne-a înțeles și ne-a îndrumat. „Nu știu, dacă aș putea să mă consider un director bun”, declara cu sinceritate Vasile Bahnaru, „fapt e că în directoratul meu, Institutul a continuat să apere interesele noastre naționale și să realizeze cercetări de importanță vitală pentru Republica Moldova, în pofida tentativelor unor politicieni de a ne îmblânzi sau de a ne reduce la tăcere” (Portrete Filologice, 2022, p. 263). Zeci de mărturii apreciative, în acest context, le-am spicuit din culegerea „O viață în serviciul limbii române”, volum omagial, editat la Suceava în 2019: „erudit și onest, se află în relații foarte bune cu colegii de la Institut, iar colegii, la rândul lor, au găsit în persoana dlui Bahnaru un permanent exemplu de dăruire profesională” (M. Onofraș); „e de admirat faptul că, în postura de director al Institutului, a știut să-și aplece urechea la păsul cercetătorilor, la sugestiile și recomandările acestora, «colindând» Sectoarele și interesându-se de fiecare dată, de fiecare în parte: de sănătate, de baștină, de familie, de studiu, de doruri și ofuri…” (L. Botnari); „a intensificat relațiile cu frații de peste Prut. A avut grijă de colectiv, i-a ajutat și promovat pe tineri, a fost manager cu talent de organizator, a știut să câștige noi proiecte, să găsească sponsori, să editeze, să promoveze imaginea de institut cu prestigiu. Pe timpul directoratului său, mai bine de jumătate dintre cercetătorii institutului s-au ales cu ordine, medalii și alte distincții guvernamentale” (Al. Burlacu); „a conduce un institut de cercetare de nivel național este în sine o dovadă de responsabilitate și o mărturie deopotrivă de competență și de abilitate” (Gh. Chivu); „o trăsătură pozitivă a dlui Bahnaru este că a avut încredere în noi, cât a fost director, nu simte nevoia de a ne controla la tot pasul, acceptă

schimbarea, ideile și atitudinile opuse. Rezumând, aș spune că omul Bahnaru este demn și optimist. Omul de știință Bahnaru este credibil și prolific, Omul între oameni Bahnaru este tolerant și loial" (E. Constantinovici); „dl Vasile Bahnaru a fost ales pe merit Director al Institutului de Filologie al Academiei de Științe a Moldovei" (Gh. Duca); „m-a primit cu multă căldură și simplitate, ca pe o veche cunoștință, fapt care m-a făcut să mă simt bine și mi-a facilitat adaptarea într-un mediu nou și, evident, necunoscut pentru mine. Mai târziu, mi-am dat seama că, de fapt, acest mod de a fi și a interacționa cu oamenii este firesc pentru Vasile Bahnaru și că sinceritatea debordantă a Domniei sale ascunde un spirit nobil și bonom" (V. Molea); „la fel l-am cunoscut și eu, un munte de om și de omenie, mereu bine dispus, cu un umor ironic și îndrăzneț, binevoitor, gata întotdeauna să ofere ajutor, sprijin sau măcar un cuvânt de alinare" (L. Caruntu-Caraman).

Unul dintre meritele personale ale directorului Vasile Bahnaru a fost redenumirea Institutului de Filologie în Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu", fiindcă, spunea savantul, întotdeauna i s-a părut incorectă denumirea Institutului, de parcă ar studia toată filologia lumii. Institutul a fost „numit în memoria lui Bogdan P.-Hasdeu, întrucât acesta, fiind originar din Basarabia, a activat în toate domeniile filologice – lingvistică, literatură și folclor" (Portrete Filologice, 2022, p. 261; 263).

La propunerea lui Vasile Bahnaru, în calitate de director al Institutului, în 2011 a fost inițiat proiectul *Baza de Date a limbii române* (*lexicul actual*). *Lingvistica în Republica Moldova. Indice bibliografic*. Scopul acestui proiect a fost să înregistreze, să sistematizeze și să valorifice lucrările românești până în secolul al XXI-lea. Tot în cadrul proiectului a fost elaborat un „Indice Bibliografic" care cuprinde sumarul aparițiilor semnate de cercetători de la Centrul de Lingvistică și Centrul de Terminologie de la Institut, dar și de profesori universitari de la facultățile de filologie din republică între anii 1991-2018 și care a continuat până în 2023.

A inaugurat Conferința națională „Lecturi *in memoriam* acad. Silviu Berejan" (ajunsă actualmente la a VII-a ediție) și a organizat, dar și coordonat mai multe proiecte științifice. „Obligațiile profesionale au fost suplimentate de numeroase angajamente sociale, activând concomitent ca: Președinte al Seminarului Științific de profil, specialitatea „Limba română" (2008-2014), conducător de doctorat, contribuind la pregătirea de noi cercetători în domeniul lingvisticii. Domnia sa a fost consultant științific la 2 postdoctoranzi și conducător științific la 6 doctoranzi (n.n. printre care și subsemnatele); președinte al Consiliului Științific al Institutului, membru al comisiei de admitere la doctorantură și de susținere a examenului de specialitate, membru al consiliului de susținere a tezelor de doctor în filologie etc. (Vulpe, 2019, pp. 25-26).

La insistența directorului Vasile Bahnaru, a fost inaugurat tabloul *Arborele culturii românești*, realizat de pictorul Iurie Matei. Acest tablou include

principalii oameni de cultură români, inclusiv pe cei originari din Basarabia și se află în prezent pe holul Institutului de Filologie Română „B. P-Hasdeu”, pe strada Academiei 3/2, Chișinău. După cum afirma lingvistul, în unul dintre interviurile domniei sale, acest tablou a fost un vis devenit realitate (Portrete filologice, 2022, p. 260). Tot la îndemnul lui a fost sculptat și instalat în holul Institutului bustul lui Bogdan Petriceicu-Hasdeu. Concomitent, este autorul programei de doctorat: 621-04 – lexicologie și lexicografie; terminologie și limbaje specializate; traductologie.

Generalizând, cu siguranță putem afirma că Vasile Bahnaru a fost nu doar un director bun, dar unul foarte bun, o personalitate complexă, care și-a găsit rostul în viață și și-a îndeplinit datoria cu demnitate.

Domeniile de cercetare

Aria preocupărilor filologice ale prof. Vasile Bahnaru este extrem de extinsă, dumnealui fiind interesat de toate fațetele limbii române, de fiecare fenomen și factor care a influențat-o, a transformat-o și i-a dat veșmântul de astăzi. Respectiv, dintre multitudinea de domenii în jurul cărora au gravitat interesele ştiinţifice ale savantului, enumerăm: lexicologie, lexicografie, semasiologie, sociolingvistică, stilistică, istoria limbii literare, gramatică, terminologie etc. Prin urmare, în numeroasele sale lucrări publicate, a abordat și elucidat probleme actuale de lingvistică generală şi română, probleme teoretice de lexicografie, terminologie, sociolingvistică, semasiologie etc. A studiat lexicul românesc, propunând soluții viabile pentru o mai bună structurare și redare a acestuia în dicționare, relațiile dintre cuvinte, mutaţiile semantice, fenomenele lexico-semantice (polisemia, omolexia, paralexia, omosemia, antisemia), problemele lingvisticii moldovenești, precum și politica lingvistică promovată de-a lungul timpului, problema de funcționare a limbii române în Basarabia din perioada țaristă, sovietică și din cea postsovietică, oferind publicului interesat documente de arhivă cercetate și corect interpretate; a pus în valoare, prin studiile sale, eforturile și importanța comunității științifice, a scriitorilor, a oamenilor cuvântului la promovarea adevărului științific – recunoaşterea oficială a glotonimului limbă română.

Bineînțeles, așa cum am menționat și mai sus, Vasile Bahnaru era pasionat îndeosebi de cercetarea vocabularului limbii române, fiind un lexicograf-custode al Sectorului de lexicologie și lexicografie al IFR „B. P.-Hasdeu”, un continuator al direcţiilor de investigaţie ale acad. S. Berejan.

Prin urmare, importantă este contribuția Domniei Sale la scrierea și publicarea de manuale pentru instituțiile de învățământ superior, materiale didactice foarte utile pentru studenții filologi. Amintim, în acest sens, cartea *Lexicologia practică a limbii române*, editată în 2013 (coautor), studiu ce reprezintă o contribuție teoretică și practică la investigarea vocabularului românesc; la fel de binevenite

au fost materialele *Practicum la lexicografie*, 1992 și *Practicum la introducere în lingvistică*, 1992 (coautor).

A scris şi a publicat în diverse culegeri ale manifestărilor ştiinţifice şi în reviste de specialitate din ţară şi din străinătate mai mult de 100 de lucrări în domeniul vizat. Printre acestea, menționăm: *Stratificarea stilistică a lexicului românesc*, în „Revistă de lingvistică și știință literară", 2007; *Consideraţii privind tipologia dicţionarelor*, în „Limba română", 2008; *Note privind stratificarea stilistică a lexicului românesc*, în „Probleme de lingvistică generală și romanică", 2008; *Vocabularul curent*, *de bază* (*esențial*) *și neologismele*, în „Filologia modernă. Realizări și perspetive în context European, 2008; *Eseu asupra tipologiei polisemiei lexicale în limba română*, în „Intertext", 2009; *Sistematizarea relațiilor și fenomenelor lexico-semantice în viziunea acad. Silviu Berejan*, în „Philologia", 2018; *Note despre etimologia unităților derivate de la radicali împrumutați din alte limbi*, în „Philologia", 2022; *Contribuția acad. Silviu Berejan la dezvoltarea semasiologiei moderne*, în Lucrările Conferinței științifice naționale „Lecturi *in memoriam* acad. Silviu Berejan", 2023.

Studiile sale monografice „Mutații de sens: cauze, modalități, efecte" (1990), „Elemente de lexicologie și lexicografie" (2008), „Elemente de semasiologie română" (2009) ș. a., au fost primite cu interes de specialiștii în domeniu și întregesc substanțial munca de cercetare a lingvistului Vasile Bahnaru.

În lucrarea „Elemente de lexicologie și lexicografie" (Chișinău, editura Știința, 2008), „examinează, prin prisma lexicografiei, unele probleme și fenomene de lexicologie (sensul cuvântului, definiția acestuia, reevaluarea conceptului de omonimie, sinonimie și paronimie etc.), de gramatică (reflexivitatea și tranzitivitatea verbelor) și de lexicografie (elaborarea listei de cuvinte, mențiunile lexicografice, exemplificarea utilizării sensului etc.)" (Vulpe, 2019, p. 63).

„Elemente de semasiologie română" (Chișinău, editura Știința, 2009) reprezintă unul dintre studiile fundamentale, cu „un pronunțat caracter de tratat de inițiere a tinerelor generații în tainele meseriei de lingvist și de ghidare a lor în demersul de cercetare științifică" (Păcuraru, 2014, p. 131). Autorul punctează aspectele problematice ale semasiologiei: „studierea în sistem și structurală a semanticii lexicale; dezvoltarea și funcționarea semantică a unităților de limbă; constituirea și funcționarea categoriilor semasiologice; integrarea rezultatelor cercetărilor semasiologice în domeniul lexicografiei teoretice și practice etc." (Bahnaru, 2009, pp. 7-8).

În culegerea „Ascensiune în descensiune a limbii române din Basarabia" (2011), lingvistul basarabean abordează o serie de probleme consacrate unor aspecte lexicale, semantice, stilistice și gramaticale ale vocabularului românesc, mai exact, antonimia ocazională, valorile stilistice ale ocazionalismelor lexicale, norma limbii literare, corelația dintre morfologie și lexicologie, semantica unor unități lexicale, tipologia dicționarelor ș.a. (Bahnaru, 2011, p. 7).

Alte volume care merită să fie amintite sunt „Miscellanea Basarabensia” (2012), „Lingvistică și civilizație” (2013), „Calvarul limbii române în timpul dominației sovietice. Studiu și documente de arhivă” (2015), „Lingvistica în tumultul vieții” (2019), „Pagini de lingvistică basarabeană” (2022), „Studii de lingvistică și articole din vremuri tulburi” (2019) ș.a. Acestea reflectă atitudinea autorului față de limba sa maternă, față de numele românilor, locul lor în istorie și poziția lui în lupta pentru limbă, alfabet și demnitate națională.

Este substanţială contribuţia autorului la întocmirea şi redactarea diferitor tipuri de dicţionare. Ca lexicograf, a elaborat și publicat, în calitate de autor, dar și coautor, mai multe lucrări lexicografice importante și necesare: „Dicționarul explicativ pentru elevi” (1991), „Mic dicționar de neologisme” (1995), „Dicționar de omonime” (2005), „Dicționar de antonime” (2007), „Dicționar explicativ al limbii române actuale (cu sinonime, antonime, paronime, exemple) în 4 volume” (2022) ș.a. Prin aceste lucrări, propagatorul concepției lingvistice berejaniene stabilește și propune lexicografilor soluții concrete privind elaborarea diferitor tipuri de dicționare.

Ultimele preocupări de cercetare

Chiar dacă, în ultimii săi ani de viață, Vasile Bahnaru avea sănătatea mai șubredă, a militat în continuare pentru limba română – stăpână la ea acasă, fiind angoasat de clasa politică ce se aventura să denatureze în mod conștient adevărul, cu scop propagandistic, promovând cu o înverșunare absurdă „teoria celor două popoare”, „a etnicității și limbii moldovenești ca opuse etnicității și limbii românești”. Regretatul Vasile Bahnaru era plin de energie, combătând aceste falsuri şi lucrând laborios asupra dicționarului amintit supra. Anume în procesul de redactare a acestei lucrări, „de completare a registrului, de elaborare a unor definiții a sensurilor bazate pe principii științifice și a etimologiilor cuvintelor” (Bahnaru, 2022, p. 44), a constatat prezența unui număr considerabil de inadvertențe și incoerențe de interpretare, precum și faptul că „principiile de definire, de etimologizare și de ortografiere produc destinatarului o serie de dificultăți de comprehensiune și impedimente de interpretare” (*Ibidem*, p. 45). În acest sens, într-unul dintre ultimele sale studii, intitulat „Note despre etimologia unităților derivate de la radicali împrumutați din alte limbi” (Bahnaru, 2022), lexicograful analizează principiile de etimologizare a unităților lexicale derivate de la cuvinte împrumutate din alte limbi, în vederea explicării etimologiei mai multor unități de vocabular în baza resurselor interne ale limbii române. Așadar, lexicologul analizează o serie de cuvinte derivate de la rădăcini neologice (*mină*, *minereu*, *mineral*, *mineralog*, *mineralizare*, *mineralizator* etc.) și examinează unele familii de unități lexicale formate cu prefixe (*dezactivant*, *inactiv*, *reactiv* etc.) sau sufixe (*activant*, *activator*, *activism*, *activizant* etc.). Lingvistul ajunge la concluzia că „în procesul de determinare a etimologiei unităților lexicale derivate

de la rădăcini neologice este necesar să examinăm întreaga familie de cuvinte și să determinăm cuvintele formate în română fie după modele existente în limba română, fie având la bază unele modele derivative în alte limbi" (*Ibidem*, p. 58).

În alte rânduri, Vasile Bahnaru se lasă sedus de teoria originii nelatine a limbii române, admițând însă, după o cercetare riguroasă, doar parțial corectitudinea acesteia și îndemnându-i pe cei „care sunt preocupați de istoria poporului român și a limbii române" (Bahnaru, 2019, p. 3) să evite excesele, urmând *aurea mediocritas*, or, susține dumnealui „poziția Noii Școli Lingvistice Românești este doar parțial corectă, în sensul că limba română nu descinde din limba latină, reprezentanții acestei direcții de cercetare exagerează însă în mod impardonabil, declarând că limba dacilor ar fi o cu totul altă limbă decât latina" (*Ibidem*, p. 31).

Cele de mai sus fiind spuse, revenim la afirmațiile dnei Veronica Păcuraru, care afirma: „Cercetătorul Vasile Bahnaru s-a impus ca un savant de factură contemporană, devenind un lingvist și pentru societate, nu numai pentru lingvistică. Or, el a practicat o lingvistică tranzitivă, mereu atentă la procesele din societate şi la necesităţile oamenilor care construiesc această societate. El nu a fost doar un simplu observator al realităţii, ci un factor activ al acesteia, care doreşte să schimbe societatea în bine, prin afirmarea adevărurilor ştiinţifice" (Păcuraru, 2014, p. 131).

Avem convingerea că lingvistul Vasile Bahnaru avea încă multe să ne spună și să descopere, dar, spre regret, nu a mai avut răgazul de a-şi materializa ideile și teoriile în noi cărţi de referinţă.

Veșnică să-i fie amintirea!

Referinţe bibliografice:

1. BAHNARU, Vasile. *Elemente de semasiologie română.* Chișinău: Știința, 2009. ISBN: 978-9975-67-641-0.

2. BAHNARU, Vasile. *Ascensiune în descensiune a limbii române în Basarabia.* Iași: Editura Princeps Edit, 2011. ISBN: 978-606-523-155-9.

3. BAHNARU, Vasile. Despre o controversă lingvistică biseculară: cui aparţine primordialitatea? limbii române, limbii dacice, limbii latine barbare sau…? *Philologia*, 2019, nr. 1-2(301-302), pp. 3-35. ISSN: 1857-4300.

4. BAHNARU, Vasile. Note despre etimologia unităților derivate de la radicali împrumutați din alte limbi. *Philologia*, 2022, nr. 3(318), pp. 44-58. ISSN: 1857-4300.

5. BAHNARU, Vasile. *Pagini de lingvistică basarabeană.* București – Brăila: Editura Academiei Române, Editura Istros, 2022. ISBN: 978-973-27-3608-1, ISBN: 978-606-654-468-9.

6. BOTNARI, Liliana. *Variabilitatea limbii române în spațiul basarabean* (*în baza unor manuale de gramatică și a presei timpului*). Chișinău: Editura UNU, 2022, 320 p. ISBN: 978-9975-3588-0-4.

7. CARUNTU-CARAMAN, Livia și VULPE, Ana. Vasile Bahnaru (24.10.1949 – 06.08.2024). *Philologia.* 2024, nr. 2 (323), pp. 162-166. ISSN: 1857-4300.

8. CONSTANTINOVICI, Elena. La aniversare. *O viață în serviciul limbii române. Omagiu omului și savantului Vasile Bahnaru la 70 de ani.* Alcătuitor: VULPE, Ana. Suceava, 2019, p. 75. ISBN: 978-606-570-009-3.

9. MOLEA, Viorica. Vasile Bahnaru – savant laborios și personalitate complexă. *O viață în serviciul limbii române. Omagiu omului și savantului Vasile Bahnaru la 70 de ani.* Alcătuitor: VULPE, Ana. Suceava, 2019, p. 9. ISBN: 978-606-570-009-3.

10. *Portrete filologice.* Nina CORCINSCHI și Eugenia MINCU (coord.). Chișinău: Editura UNU, 2022. ISBN: 978-9975-3387-9-0.

11. PĂCURARU, Veronica. Vasile Bahnaru – arheolog și custode al limbii române. *Philologia*, 2014, nr. 5-6 (275), pp. 128-131. ISSN: 1857-4300.

12. PĂCURARU, Veronica. Vasile Bahnaru – 60 de ani. Promotor consecvent al adevărului științific. *O viață în serviciul limbii române. Omagiu omului și savantului Vasile Bahnaru la 70 de ani.* Alcătuitor: VULPE, Ana. Suceava, 2019, p. 56. ISBN: 978-606-570-009-3.

13. VULPE, Ana. *O viață în serviciul limbii române.* Omagiu omului și savantului Vasile Bahnaru la 70 de ani. Suceava, 2019, 272 p. ISBN: 978-606-570-009-3.

Notă: Articol elaborat în cadrul subprogramului de cercetare 010301 „Perspective interdisciplinare asupra fenomenelor de confluență și de confruntare în domeniile lingvistic, literar și folcloric în spațiul basarabean ca limes civilizațional și frontieră geopolitică”, Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu” al USM.

CZU: 811.135.1’373.2
https://doi.org/10.52505/lecturi.2025.07.24

HODONIMELE – EXPRESIE A MEMORIEI COLECTIVE ȘI IDENTITĂȚII CULTURALE ÎN SPAȚIUL URBAN CHIȘINĂUIAN

Ecaterina BRĂGUȚĂ
Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu” al USM
ORCID: https://orcid.org/0009-0002-9213-1819

Rezumat. *Articolul abordează fenomenul hodonimiei în contextul urban al municipiului Chișinău, analizând dimensiunile lingvistice, istorico-politice, culturale și confesionale ale denumirilor străzilor. Studiul se înscrie în tendința recentă a onomasticii de a depăși cadrele clasice ale antroponimiei și toponimiei, explorând noi direcții de cercetare, între care urbanonimia ocupă un loc distinct. Prin investigarea denumirilor de străzi, articolul scoate în evidență funcțiile multiple ale hodonimelor, ca repere simbolice ale identității naționale, ale orientărilor politice și confesionale, precum și ca instrumente de modelare a memoriei colective.*
Cuvinte-cheie: *urbanonime, hodonime, identitate culturală, memorie colectivă.*

Hodonyms – An Expression of Collective Memory and Cultural Identity in the Urban Space of Chișinău

Abstract. *The article examines the phenomenon of hodonymy in the urban context of Chișinău, analyzing the linguistic, historical-political, cultural, and religious dimensions of street names. The study aligns with the recent trend in onomastics to move beyond the classical frameworks of anthroponymy and toponymy by exploring new research directions, among which urbanonymy holds a distinct place. By investigating street names, the article highlights the multiple functions of hodonyms as symbolic markers of national identity, political and religious orientations, as well as instruments for shaping collective memory.*
Keywords: *urbanonyms, hodonyms, cultural identity, collective memory.*

Introducere

În ultimele decenii, studiile onomastice s-au extins semnificativ dincolo de limitele tradiționale ale antroponimiei și toponimiei, cele două ramuri consacrate ale disciplinei. Această evoluție a condus la investigarea unor noi direcții de

cercetare, unele considerate anterior ca fiind „aparent incompatibile cu o abordare din perspectiva filologică și cu mijloacele de analiză lingvistică” (Siserman, p. 819). Printre aceste noi direcții se evidențiază onomastica urbană, în special urbanonimia – denumirile obiectelor localizate în spațiul urban – care captează un interes tot mai pronunțat datorită informațiilor relevante pe care le oferă privind „etapele de dezvoltare a orașului, prioritățile în evoluția socioeconomică, componența etnică și religioasă, politica autorităților privind procesul de numire a elementelor spațiului urban” (Гулянович, p. 145). Lingvista I. Condrea remarcă generalizarea termenului *urbanonime*, acesta incluzând *hodonime*, *oronime*, *agronime*, *precum și denumiri ale edificiilor cu funcție socială* (Condrea, 2024).

Considerații teoretice privind hodonimia

Prezentul studiu se concentrează asupra unei subcategorii a urbanonimelor – hodonimele. Derivat din grecescul „hodos” („drum”), termenul „hodonim”, utilizat în lingvistica românească și sub forma alternativă „odonim”, desemnează denumirile căilor de comunicație (străzi, bulevarde, piețe), înțelese ca trasee terestre amenajate pentru deplasarea între două puncte. Prin urmare, hodonimele sunt nume oficiale ale arterelor de circulație incluse în planurile urbane, hărțile rutiere etc.

Dincolo de dimensiunea lor lingvistică, străzile joacă un rol fundamental în organizarea spațiului urban, influențând direct confortul cotidian al locuitorilor. Într-o perspectivă socioculturală, O. Felecan subliniază că străzile reprezintă locuri ale coabitării și socializării, dar și ale confruntărilor și exprimării opiniilor politice, economice, culturale ori religioase. Fiind elemente liniare cu funcție de delimitare teritorială, „căile de circulație pot fi percepute ca o sferă de interacțiune a interesului public și a celui privat” (Felecan, p. 319).

Numele de străzi din Chișinău: de la ideologia sovietică la reafirmarea identității românești. În ceea ce privește denumirile străzilor, acestea îndeplinesc două funcții esențiale: identificarea spațiului și transmiterea unor valori simbolice sau ideologice. Spre deosebire de alte toponime, hodonimele nu sunt rezultatul unui proces spontan de denominare, ci reflectă o alegere deliberată, realizată de o autoritate administrativă competentă. Astfel, „influența istoriei, a politicii, a regimului de guvernământ în opțiunea denominativă” (Felecan, p. 319) este evidentă, fapt confirmat de numeroasele procese de redenumire a străzilor, atât în Chișinău, cât și în alte localități din spațiul românesc. Hodonimele sunt, prin urmare, profund dependente de contextul istoric și politic. În perioada sovietică, de exemplu, urbanonimia din Chișinău reflecta preponderent nume de revoluționari, lideri de partid, eroi militari sau personalități ruse (Condrea, p. 19).

După proclamarea Independenței Republicii Moldova, s-a declanșat un amplu proces de reconfigurare a spațiului urban prin redenumirea unor străzi și obiective, ca expresie a tranziției de la un sistem autoritar la unul democratic. În acest context, politicile denominative s-au diversificat, reflectând pe de o parte viziunea politică a statului, iar pe de altă parte structura etnică și confesională a comunității locale. Într-un stat majoritar românesc, este firească orientarea hodonimelor către valorificarea tradiției, istoriei și idealului de unitate națională. În acest sens, sunt relevante denumirile care fac trimitere la personalități ale civilizației romane (*bd. Traian*), daci (*str. Burebista*, *bd. Decebal*), toponime antice (*bd. Dacia*, *str. Sarmisegetusa*, *str. Petrodava*).

Un alt grup de hodonime reflectă dimensiunea istorică a Marii Uniri de la 1918: *Piața Unirii Principatelor*, *str. Sfatul Țării*, *str. 27 martie 1918*, *bd. Alba-Iulia*, precum și nume de lideri ai mișcării unioniste: *str. Ion Inculeț*, *str. Constantin Stere*, *str. Pan Halippa*, *str. Anton Crihan*, *str. Ion Pelivan*. De asemenea, evenimentele-cheie ale eliberării naționale sunt consemnate prin denumiri precum: *str. 31 august 1989*, *Piața Marii Adunări Naționale*, *str. Podul de Flori*, *bd. Renașterii Naționale*.

Spațiul onomastic urban include, totodată, hodonime care evocă simbolurile și valorile statului independent: *str. Independenței*, *str. Constituției*, *str. Tricolorului*. În opoziție cu perioada sovietică, când spațiul public era profund rusificat, în intervalul cronologic de după proclamarea independenței se observă un efort de reconectare la valorile culturii naționale, exemplificat prin străzi precum: *str. Miorița*, *str. Mărțișor*, *str. Florile Dalbe*.

O categorie importantă de hodonime este cea cu valențe religioase, reflectând profilul confesional al locuitorilor municipiului Chișinău. Pornind de la datele statistice furnizate de recensământul din 2024: creștinii ortodocși constituie 93,6%, fiind urmați de alte confesiuni în procente mici. Spațiul urban a fixat acest aspect identitar și cultural, astfel, se întâlnesc *teonime* (str. Sfânta Treime), *angelonime* (str. Sf. Arh. Mihail), *denumiri ale sărbătorilor religioase* (str. Buna Vestire, str. Învierii), *nume de sfinți venerați* (str. Sf. Gheorghe, str. Sf. Parascheva) sau *denumiri inspirate din viața monahală* (str. Schitului, str. Sihastrului). Se remarcă și *hagiotoponime* (str. Ierusalim), *străzi care poartă numele unor ierarhi* (str. Dosoftei, str. Varlaam, str. Gavriil Bănulescu-Bodoni) sau ale unor *preoți martiri* (str. Băltagi – în memoria preotului Alexandru Baltagă și a dinastiei sale).

Prin urmare, hodonimele nu constituie simple denumiri de străzi, ci reflectă fidel parcursul istoric, valorile, credințele și identitatea comunității urbane, oferind cercetătorilor un material valoros pentru analiza dinamicii sociale, politice și culturale a spațiului urban.

Nume de lingviști în spațiul urban chișinăuian

Organizarea conferinței „Lecturi *in memoriam* acad. Silviu Berejan”, ediția a VII-a, 2025 a oferit prilejul unor evocări legate de figuri importante din lingvistica basarabeană. Conferința a fost instituită de regretatul profesor Vasile Bahnaru, trecut la cele veșnice în anul 2024. Domnia Sa a fost discipol al academicianului Silviu Berejan. La rândul său, Silviu Berejan l-a avut drept îndrumător pe academicianul Nicolae Corlăteanu, de la a cărui naștere, în luna mai, anul curent, s-au împlinit 110 ani. Aceste frumoase coincidențe ne-au determinat să cercetăm dacă în cultura urbană a capitalei Republicii Moldova au fost captate contribuțiile acestor lingviști, personalități de seamă ale neamului românesc, luptători pentru reafirmarea statutului firesc al limbii române în spațiul basarabean.

Prin urmare, am apelat la hărți ale municipiului Chișinău, disponibile în mediul online, am consultat ghidul enciclopedic, elaborat de o echipă de autori de la Biblioteca municipală „B. P.-Hasdeu”, *Chișinău: bulevarde*, *străzi*, *piețe*, *parcuri* și am răsfoit variate acte, știri, pentru a identifica nume de străzi care evocă amintirea unor lingviști de notorietate din Republica Moldova. Drept rezultat al căutărilor noastre, am constat că, alături de scriitori, poeți, în spațiul urban chișinăuian figurează hodonime în cinstea lingviștilor N. Corlăteanu, S. Berejan, I. Dumeniuc, E. Coșeriu.

Acad. Nicolae Corlăteanu (14 mai 1915 – 21 octombrie 2005) – lingvist, scriitor, om de cultură, autor a peste 500 de lucrări științifice (monografii, studii, dicţionare, manuale, crestomaţii, programe didactice). A fost apreciat de colegi drept „savant cu renume, pedagog de vocaţie, patriarh al lingvisticii romaneşti, Domn al graiului matern, patriot credincios al neamului, cărturar de talie enciclopedică, intelectual de aleasă cultură, om de rară punctualitate şi acurateţe” (Eremia, 2015, p. 163).

Acad. Silviu Berejan (30 iulie 1927 – 10 noiembrie 2007) – filolog, lexicolog și lingvist român basarabean, unul din membrii titulari ai Academiei de Științe a Moldovei; remarcabil om de ştiinţă, Director al Institutului de Lingvistică a AŞM (anii 1991-2000), Doctor Honoris Cauza al Universităţii de Stat Alecu Russo, autor a circa 400 de publicaţii (inclusiv 3 monografii, 4 dicţionare, 6 manuale).

Acad. Eugen Coşeriu (27 iulie 1921 – 7 septembrie 2002) – lingvist de talie mondială, Doctor Honoris Causa a circa 50 de universități din diferite țări, părintele lingvisticii integrale, unul dintre cei mai de seamă lingviști ai secolului al XX-lea.

Prof. Ion Dumeniuc (5 mai 1936 – 3 noiembrie 1992) – lingvist, profesor universitar, publicist și om de stat, autor a peste 100 de studii şi articole ştiinţifice, cu o tematică variată: istoria limbii, lexicologie, fonetică, gramatică, stilistică, ortografie, cultivarea vorbirii.

Într-un oraș aflat la intersecția unor influențe istorice și culturale diverse, aceste denumiri contribuie la consolidarea unei identități locale articulate în jurul limbii române și valorilor științifice naționale.

Desemnarea unor străzi ale municipiului Chișinău cu numele unor personalități marcante din domeniul filologiei și științei lingvistice reflectă o tendință deliberată de conservare a memoriei colective și de afirmare a identității culturale românești în spațiul urban. Prin deciziile adoptate de Consiliul Municipal Chișinău în anii 1996, 2004 și 2008, străzile nou-create în sectorul Râșcani și Ciocana au fost botezate cu numele unor academicieni și filologi de prestigiu, precum Nicolae Corlăteanu, Silviu Berejan, Eugen Coșeriu și Ion Dumeniuc. Alegerea acestor denumiri nu este întâmplătoare, ci face parte dintr-un proces mai larg de reevaluare a valorilor identitare și de reconectare simbolică la elitele culturale ale neamului.

Aceste hodonime funcționează nu doar ca repere spațiale, ci și ca forme active de comemorare. Prin prezența lor constantă în viața cotidiană a orașului, numele celor patru savanți amintiți sunt reactualizate, oferind locuitorilor Chișinăului oportunitatea de a interacționa cotidian cu simbolurile unei memorii academice și culturale consolidate.

În plus, instalarea plăcilor comemorative dedicate acestor personalități în zone centrale ale capitalei (precum bulevardul Ștefan cel Mare și Sfânt) potențează rolul educativ și identitar al hodonimelor respective.

Astfel, străzile N. Corlăteanu, Acad. Silviu Berejan, Acad. Eugen Coșeriu și Prof. Ion Dumeniuc nu doar onorează memoria unor mari filologi români, ci exprimă o alegere identitară clară a autorităților municipale, menită să înnobileze spațiul urban prin referințe la patrimoniul intelectual autohton.

Concluzii

Hodonimia urbană din Chișinău constituie un veritabil reper identitar, în care se suprapun influențele istorice, politice și culturale ale unor epoci distincte. Dincolo de rolul lor funcțional, denumirile străzilor reflectă o memorie colectivă în continuă reconstrucție, servind drept oglindă a idealurilor și frământărilor societății moldovenești. Trecerea de la nomenclatura sovietică la cea centrată pe valorile naționale românești marchează o reorientare profundă în discursul public și în configurația simbolică a spațiului urban.

Comemorarea unor personalități din domeniul lingvisticii prin hodonime nu este doar un act de recunoaștere științifică, ci și o formă de ancorare a orașului în valorile culturii academice românești. Alegerea conștientă a unor asemenea repere toponimice demonstrează efortul de consolidare a identității naționale în contextul post-sovietic și de promovare a unei memorii intelectuale durabile în viața cotidiană a orașului. Astfel, spațiul urban devine un actor activ în păstrarea și transmiterea valorilor lingvistice și culturale fundamentale.

Referințe bibliografice:

1. CONDREA, Iraida. Timp și ideologie, reflectate în microtoponimia urbană. *Dialogica*. Nr. 2 (2024), pp. 17-23.

2. EREMIA, Anatol. Ctitor al filologiei românești Acad. Nicolae CORLĂTEANU la 100 de ani de la naștere. *Akademos*. Nr. 2, 2015, pp. 161-163. Disponibil: http://akademos.asm.md/files/Ctitor%20al%20filologiei%20romanesti%20Acad.%20Nicolaei%20Corlateanu%20la%20100%20ani%20de%20la%20nastere.pdf

3. FELECAN, Ovidiu. *Hodonimie românească – între autohtonism și cosmopolitism* [online]. [citat 01 octombrie 2024] Disponibil: https://onomasticafelecan.ro/iconn2/proceedings/3_08_Felecan_Oliviu_ICONN_2.pdf

4. SISERMAN, Costel. *Considerații privind denominația medicală* [online]. [citat 01 octombrie 2024] Disponibil: https://onomasticafelecan.ro/iconn3/proceedings/4_19_Siserman_Costel_ICONN_3.pdf

5. ГУЛЯНОВИЧ, Игорь. Urbanonimele orașelor din sudul Basarabiei la mijlocul sec. XIX (Akkerman, Ismail (Tucikov), Chilia): tendințe generale și particularități. *Tyragetia*, serie nouă, vol. VII [XXII], nr. 2, p. 145-148.

Notă: Articol elaborat în cadrul subprogramului de cercetare 010301 „Perspective interdisciplinare asupra fenomenelor de confluență și de confruntare în domeniile lingvistic, literar și folcloric în spațiul basarabean ca limes civilizațional și frontieră geopolitică”, Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu” al USM.

COMITETUL ȘTIINȚIFIC:

Dr., prof. univ. Igor ȘAROV, rector al Universității de Stat din Moldova, ORCID: 0009-0008-5349-2332

Dr. hab., prof. univ. Georgeta STEPANOV, prorector pentru activitate științifică, Universitatea de Stat din Moldova, ORCID: 0000-0001-9002-5743

Dr., CS I Gabriela HAJA, director al Institutului de Filologie Română „Alexandru Philippide", Academia Română – Filiala Iași, România, ORCID: 0000-0002-3845-8215

Dr. hab., prof. univ. Gheorghe POPA, Universitatea de Stat „Alecu Russo" din Bălți, ORCID: 0000-0001-9433-1529

Dr., conf. univ. Ludmila USATÂI, decan al Facultății de Litere, Universitatea de Stat din Moldova, ORCID: 0009-0004-8516-5716

Dr. hab., conf. univ. Nina CORCINSCHI, director al Institutului de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu", ORCID: 0000-0002-4903-4477

Dr. hab., conf. univ. Eugenia MINCU, Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu", ORCID: 0000-0002-3774-2599

Dr. hab, conf. univ. Viorica MOLEA, Universitatea de Stat din Moldova, ORCID: 0000-0001-5048-0856

Dr. hab, conf. cerc. Ion PLĂMĂDEALĂ, Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu", ORCID: 0000-0003-3403-4017

Dr., conf. cerc. Galina ANIȚOI, secretar ştiinţific al Institutului de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu", ORCID: 0000-0002-3166-1472

COMITETUL DE ORGANIZARE:

Preşedinte:

Dr. hab., conf. univ. Nina CORCINSCHI, director al Institutului de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu", ORCID: 0000-0002-4903-4477

Membri:

Dr., conf. cerc. Galina ANIȚOI, secretar ştiinţific al Institutului de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu", ORCID: 0000-0002-3166-1472

Dr. Ecaterina BRĂGUȚĂ, șef al Centrului de Lingvistică și Terminologie al Institutului de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu", ORCID: 0009-0002-9213-1819

Dr. Oxana GHERMAN, șef al Centrului de Literatură și Folclor al Institutului de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu", ORCID: 0000-0001-7366-2599

LUCRĂRILE CONFERINȚEI ȘTIINȚIFICE NAȚIONALE
LECTURI *IN MEMORIAM* ACAD. SILVIU BEREJAN
EDIȚIA A VII-A

Chișinău, 22 mai 2025

Bun de tipar 08.07.2025. Formatul 60×84¹⁄₁₆

Comanda 55/2025. Tirajul 50 ex.
Coli editoriale 15,67. Coli de tipar 14,75.

Centrul Editorial-Poligrafic al USM
str. Al. Mateevici 60, Chișinău, MD-2009
e-mail: cep1usm@mail.ru

Conferința științifică națională

ediția a VII-a

INSTITUTUL DE FILOLOGIE ROMÂNĂ
„BOGDAN PETRICEICU-HASDEU”
AL UNIVERSITĂȚII DE STAT DIN MOLDOVA

Lecturi *in memoriam* acad. Silviu Berejan

(ediția a VII-a)

Chișinău • 2025

Lecturi *in memoriam* acad. Silviu BEREJAN (ediția a VII-a